

Zorica Mršević

SVETIONICI

– ŽENSKI LIKOVI IZMEĐU ZABORAVA I UZORA –

*Sredstva za objavljivanje knjige obezbeđena su u budžetu
Autonomne Pokrajine Vojvodine*

ZAVOD ZA
RAVNOPRAVNOST
POLOVA

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova

Bulevar Mihajla Pupina 6, Novi Sad

www.ravnopravnost.org.rs

zavod.ravnopravnost@gmail.com

Za izdavača:

Vesna Šijački

Recenzenti:

Profesorka dr Mirjana Rašević, Institut društvenih nauka, Beograd
dr Jovan Ćirić, direktor Instituta za uporedno pravo, Beograd

Dizajn i grafičko uređenje:

Darko Vučović

Korice:

Stilizovani portret Mona Lize

Lektura i korektura:

Zavod za ravnopravnost polova

Štampa:

Futura, Petrovaradin

Tiraž:

500 primeraka

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
929-055 .2 (100)

МРШЕВИЋ, Зорица

Svetionici : ženski likovi između zaborava i uzora /
Zorica Mršević. - Novi Sad : Pokrajinski zavod za
ravnopravnost polova , 2013 (Petrovaradin : Futura) . - 242
str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500 . - Bibliografija.

ISBN 978-86-86259-16-5

а) Познате личности - Жене
COBISS.SR-ID 281382663

Zorica Mršević

SVETIONICI

- Ženski likovi između zaborava i uzora -

Zavod za ravnopravnost polova

Novi Sad, 2013.

SADRŽAJ

Uvod	7
Savremenice	11
Koko Šanel	12
Hana Arent	16
Irena Sendler	20
Koreta Skot King	24
Esma Redžepova.....	26
Mirjana Karanović	30
Ajan Hirši Ali	35
Biljana Srbljanović.....	37
Mira Trailović	42
Monika Seleš	45
Revolucionarke	51
Klara Cetkin	52
Roza Luksemburg.....	58
Ema Goldman.....	62
Milunka Savić	67
Odri Lord	70
Džo Frimen	72

Umetnice	75
Sapfa (o)	76
Katarina Ivanović	80
Jelisaveta Načić	85
Frida Kalo	89
Milena Pavlović Barili	93
Vivijan Majer	102
Eni Lajbovic	104
Isidora Sekulić	110
Virdžinija Vulf	115
Gertruda Stejn	122
Elizabeta Tejlor	126
Madona	130
Naučnice	135
Hipatija iz Aleksandrije	136
Elena Petrovna Blavacka	144
Mileva Marić-Ajnaštajn	152
Sofija Kruckovski Kovalevski	157
Marija Kiri	162
Simon de Bovoar	169
Vladarke	177
Hatšepsut	178
Nefertiti	183
Carica Jelena	186
Elizabeta I Tjudor	191
Katarina II Velika	197

Kraljica Marija Karađorđević	202
Indira Gandhi	206
Jovanka Broz	210
Svete žene	215
Sveta Petka	216
Carica Milica	220
Jovanka Orleanka	222
Majka Tereza	227
Marija, majka Isusova	232
Lista studenata i studentkinja i njihovih seminarskih radova	235

Uvod

Svetionici su hrestomatija života važnih žena nastale u okviru predmeta Studije roda koji se od 2008. godine predaje na novosadskom Fakultetu za evropske pravno-političke studije. Studije roda su svuda, i u svetu i našoj sredini, doprinele preispitivanju ustaljenih načina mišljenja, poнашања и kulturnих obrazaca u čijoj su se osnovi nalazili patrijarhalni principi i po kojima smo stekli tu naviku da opažamo muške likove i njihova dostignuća kao glavna i jedina važna. Tokom istorije čovečanstva, penjući se stepenicama vekova u potrazi za markantnim likovima istorije, navikli smo da opažamo različite muške osobine koje snagom, mudrošću, ili kombinacijom obe ove i drugih istaknutih osobina, ostavljaju otisak na sudsbinu sveg čovečanstva. Ali kako sve dublje zalamo u 21. vek, postaje jasno da za ovo moderno doba nisu bili zasluzni samo veliki naučnici, pisci, mislioci ili filozofi muškog roda, već i učene, pametne žene, koje polako ali sigurno zauzimaju svoje mesto na svetskoj sceni koje im je dugo neopravdano oduzimano.

Pogled unazad otkriva mnoge hrabre, kreativne i inspirativne žene. Otkrivajući ih, otkrivamo istovremeno i brojne barijere koje su one morale uspešno da preskoče, a koje su efikasno one-mogućavale većinu žena da iskažu svoje mogućnosti. Vekovima su za žene postojala dva načina uključivanja u elitu: prvi je dolazio iz njihove pripadnosti - rođenjem ili udajom - sloju tradicionalne elite, a drugi se zasnivao na školovanju koje im je omogućavalo sticanje zanimanja, a samim tim i društvenu promociju i ličnu pripadnost nekoj od grupa moderne elite. U oba slučaja, u prošlosti je reč bila o vrlo malom broju žena, ali se time ne umanjuje njihova važnost jer su one za svoju sredinu imale značaj primera. Žene postaju delovi modernih elita tek kada su stekle pravo na obrazovanje, profesionalnu i političku emancipaciju. Kao i u većini evropskih zemalja, profesionalna emancipacija je bila postepena i najpre se primenjivala u školama: u prvoj fazi dozvolom da žene steknu opšte, a kasnije i stručno, te visoko obrazovanje kome je sledilo i postepeno osvajano pravo na zaposlenje.¹ Pogledom unazad otkrivamo i da je od lova na veštice, pa do savremenog doba, retko koja žena imala hrabrosti da iskaže svoje mišljenje, pa je svu slavu velikih ideja ili pronalazaka pokupio muškarac. Nekada je potkradao svoju ženu, nekada su mu žene same s poverenjem davale na uvid svoje ideje jer nije postojao društveni mehanizam da ih one same plasiraju kao žene, a ne-kada i da bi zaštitile svoj identitet, a u neka ranija vremena, čak i svoj život.

I danas se teško prašta uspeh u društvu, a posebno ako se radi u ženi koja je nezavisno od ostalih uspela. Ženi koja zaslужuje poštovanje i posebno mesto u društvu, uspeh je teško priznati. Priča o jakim ženama prošlosti pokreće iznova pitanje ko su to jake žene, jer one i danas zaslужuju više divljenja nego jaki muškarci. Bilo kojim poslom da se bave, to su one koje poseduju odlučnost i čestitost, svest da zarađuju svoj hleb i ne stide se onoga što rade. Jaka žena ima sposobnost empatije, za koju su jaki muškarci često uskraćeni, ali ne dozvoljava da je preplavi sažaljenje prema drugima. Jaka žena zna da kaže istinu, a da ne bude surova. U njoj imate iskrenu sagovornicu

¹ Ljubinka Trgovčević, Žene kao deo elite u Srbiji u 19. veku.

i kritičarku, ali i snažni veter u leđa. Ambicija jake žene usmerena je na ono polje koje ona želi da razvija – nauku, umetnost, porodicu, karijeru, širenje kruga prijatelja, duhovnost. Ambicioznost je samo površinski pokazatelj njene duboke samouverenosti i volje za životom.²

Pojedinac se socijalizuje i gradi svoj identitet u etapama, kroz dugi period koji se proteže od rođenja do zrelog doba. Slika koju građimo o sebi, svojim verovanjima i predstavama o sebi neprekidno predstavlja izuzetno značajnu psihološku strukturu koja mu omogućava da odabere svoje aktivnosti i svoje društvene odnose.³ Traganje za ličnim identitetom je i za žene i za muškarce neizvestan i težak put ispunjen sumnjama, lutanjima, krizama i eksperimentisanjem sa različitim ulogama⁴. Aktuelna filozofska i sociološka razmišljanja sadrže zavodljivu misao da danas svako treba da od svog života napravi priču, da izmisli svoj identitet. Izgradnja identiteta, kako ga Gofman naziva, insceniranje „sebe“, u tom istom smislu predstavlja jedan od krucijalnih načina prakse i individualnog predstavljanja⁵. Da bi se stvorila ta „svoja priča“, iako „Ja“ po Gofmanu predstavlja prilagodljiv sistem, koji se brani, prepravlja i poboljšava kako bi se bolje prilagodio, pa čak i sebe prevazišao⁶, potrebni su uzori, mnogo dobrih, inspirativnih i kvalitetnih uzora, a odlike ženske istočije su, na žalost, i diskontinuitet i zaborav. Ne smemo da ispustimo izvida ni današnje barijere, vidljive i nevidljive. Odlika današnjeg demokratskog doba je i dalje olaki negativizam prenebregavanja kapaciteta žena, nasuprot čega i dalje širom sveta vaspitanje i tradicija omogućuje velikom broju muškaraca da budu pripremljeni u detinjstvu da očekuje u životu visok stepen autonomije, ponaša i mogućnosti⁷. Pedesetak predstavljenih ženskih likova sasvim sigurno mogu da nam danas ponude inovativne načine na koji u svakodnevnim situacijama građimo i predstavljamo sebe i svoje aktivnosti drugima, kojima stičemo, tu ženama dugo uskraćivanu autonomiju, ponos i mogućnosti.

Mi sada radimo i borimo se za svet u kome može da se žanje žetva demokratije.⁸ Zato su nam potrebni ženski uzori, ženske priče, ženske pobeđe i dostignuća. Slika i samopoštovanje, politički identiteti zajednica, neprestano se izgrađuju i ostvaruju kroz uzajamni rad pojedinaca, grupa i njihovih ideologija, kroz saznavanje, divljenje, učenje, usvajanje.⁹ Ličnost se na putu svog formiranja profilše oko uverenja „ja sam ono što mi je dato“, a na drugom oko uverenja „ja sam ono što hoću“. Treće uverenje se može okarakterisati sa „ja sam ono što mogu da zamislim da ću da budem“. Sada usvajamo i četvrto „ja sam ono što učim“.¹⁰ Ova hrestomatija priča o važnim ženama

² Ko su jake žene?

http://www.b92.net/zivot/vesti.php?yyyy=2011&mm=02&dd=08&nav_id=491520

³ Halpern Katrin, Ruano Borbala Žan Klod, 2009, Identitet (i), Pojedinac, grupa, društvo, Clio, Beograd, str. 6.

⁴ Erikson Erik, 2008, Identitet i životni ciklus, Psihologija za radoznaće, Zavod za udžbenike Beograd, str. 10.

⁵ Gofman Erving, 2000, Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu, Geopoetika, Beograd, str. 16.

⁶ Gofman, op. cit. str. 8.

⁷ Erikson, op. cit. str. 89.

⁸ Erikson, op. cit. 116.

⁹ Halpern, op. cit. str. 6.

¹⁰ Erikson, op. cit. str. 98.

ima za cilj da budemo, u dodatku svega, i ono što nam je dato, i ono što hoćemo, i ono što smo zamislili da budemo, ali i ono što smo naučili. U svemu tome nam pomažu *Svetionici* koji sadrže priče o onim ženama-svetionicima koje su, zadužujući ljudsku civilizaciju, osvetljavale put ne samo svojoj generaciji, već i današnjim generacijama mlađih ljudi oba pola. Njihova svetlost ohrabruje posebno one koji se sreću sa barijerama i predrasudama, bilo zbog svoje polne pripadnosti, bilo zbog nekih drugih ličnih osobina.

Hrestomatija „*Svetionici* - ženski likovi između zaborava i uzora“ nastala je u periodu od 2010. do 2013. godine u okviru nastave predmeta Studije roda čiji je jedan elemenat bio izrada studentskih seminarskih radova na više odabranih tema vezanih za suštinska pitanja rodne ravnopravnosti, od kojih se studentima svih dosadašnjih generacija najviše dopala upravo oblast ženskih likova. Praznine u školovanju koje prethodi fakultetskom, sigurno su uzrok ovog povećanog interesa studenata za ženske likove, koji uprkos sveg svog značaja za čovečanstvo, jedva da su bili pomenuti ili jednostavno nisu ni postojali u školskim programima. Kako su te praznine sistemskog karaktera i dugotrajne, sigurni smo da će interes studenata i studentkinja da saznaju i istražuju živote važnih žena nastaviti i dalje da postoji, kao i da će *Svetionici* davati i dalje taj neophodni podsticaj entuziјastičnom otkrivanju važnih ženskih likova. Naime, dosadašnji entuzijazam studenata i studentkinja u izradi tih seminarskih radova bio je zarazan, i svaka sledeća generacija dodavala je svoj doprinos, istražujući neumorno nove detalje, podatke i momente iz života velikog broja žena iz prošlosti i sadašnjosti koje su oni birali, identifikujući ih kao važne. *Svetionici*, ipak, nisu ni zbirka studentskih seminarskih radova, niti su njihova kompilacija, iako se u velikoj meri oslanjaju upravo na najbolje radove o pedesetak ženskih likova ukupno devedesetak studenata.

SAVREMENICE

- ▶ Koko Šanel
- ▶ Hana Arent
- ▶ Irena Sendler
- ▶ Koreta Skot King
- ▶ Esma Redžepova
- ▶ Mirjana Karanović
- ▶ Ajan Hirši Ali
- ▶ Biljana Srbljanović
- ▶ Monika Seleš

Koko ŠANEL

Bila je velika dama i ikona modne scene,¹¹ žena koja je oslobođila žene stega korseta. Menjujući način na koji one treba da se oblače, dala je značajan doprinos pokretu za prava žena, mada sama tvrdi da je njen doprinos ženskoj borbi bio slučajan. Bila je osnivačica jednog od najpoznatijih modnih brendova – Šanel (Chanel). Jednostavno, nikad nije htela da kreira model koji ona sama ne bi nosila.¹² Koko Šanel je stvorila malu crnu haljinu, ali ostala je zabeležena i po tome što je napravila dve pogrešne modne procene,

jednu „osudujući“ mini suknje, a drugu osudom džinsa. Uprkos tome, bila je i ostala jedna od najuticajnijih ličnosti prošlog veka. Strastvena, hirovita, buntovna, talentovana, Koko Šanel je znala nešto bitno što je pomoglo da njen uticaj bude tako snažan i danas. Kako je to izrazio Endi Vorhol, govoreći o sebi, rad je umetnost, a dobar biznis je najbolja umetnost. Njena životna priča počinje u dobro poznatom modelu siromašne devojčice koja tokom života upornošću i trudom stiže do slave i bogatstva. Ipak, njen život je bio sve samo ne ukalupljen i prosečan. Bila je snažna i energična, strastvena i oštara, promišljena i privlačna, verovala je u sebe, svoju viziju ideje i ideale.¹³ Sanjala je i zamišljala sebe gde i šta želi da bude, i uz naporan rad da od toga stvori realnost. Dokazala je da to što sanjamo i iskreno želimo možemo i da uradimo.¹⁴ I danas su poznate njene izjave: „Moda prolazi, stil ostaje“, „Stil je način da kažeš ko si bez da izgovoriš ijednu reč“, „Žena ima godine koje zaslужuje“.¹⁵

Gabrijela Koko Šanel (19.08.1883-10.01.1971.) bila je francuska modna kreatorka čije su je modernističke misli, moda inspirisana muškom odećom i traganje za skupom jednostavnošću učinili važnom ličnošću u XX veku mode. Njen izuzetan uticaj na modu bio je takav da je ona jedina osoba u polju šivenja imenovana na Tajm 100: Najvažniji ljudi veka.

¹¹ Helena Jakovljević, seminarski rad na temu Koko Šanel, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹² Jelena Pavlović, seminarski rad na temu Koko Šanel, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹³ Tamara Jokić, seminarski rad na temu Koko Šanel, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

¹⁴ Dragana Jovčić, seminarski rad na temu Koko Šanel, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

¹⁵ Dijana Krajnović, seminarski rad na temu Koko Šanel, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

Gabrijela je bila vanbračno dete, rođena 19. avgusta 1883. u Saumuru, malom francuskom gradu. Njena majka, koja je ljudima oko sebe lagala da je u braku, krstila je malu Gabrijelu očevim prezimenom, jer tad je bilo nedopustivo da se deca vanbračno rađaju. Greškom su joj u krštenici izostavili slovo s, ovaj lapsus *calamis* nikada nije korigovan, tako je od Chasnel greškom crkvenog službenika nastalo ime velike dive modne scene madam Chanel. Gabrijela je odrastala u siromašnim uslovima, pored svojih šestoro braće i sestara u kojima ljubav prema detetu nije imala svoje mesto. Tek što je napunila 12 godina, njena majka umire od tuberkuloze, a otac dobija starateljstvo nad maloletnom Gabrijelom. Medutim, otac po prirodi grubijan, nije imao ni volju, a ni emocije prema potomstvu, te je tako Gabrijelu i njenu sestru smestio u dom za nezbrinutu decu. „*To je jedan od dramatičnih perioda u mom životu, nikada nisam mogla da shvatim bezosećajnost svoga oca, dugo sam patila zbog toga*“ - izjavila je jednom prilikom madam Šanel. Tamo je provela narednih pet godina i opatice su je izučile krojačkom zanatu. Napunivši 16 godina, Gabrijela napušta dom, nakon čega počinje da radi kao krojačica. Kasnije se seli u Pariz gde je u početku radila po noćnim klubovima kao igračica i pevačica. U pariskoj „noćnoj sceni“ je dobila nadimak Koko koji nakon izvesnog vremena postaje njeno „pravo“ ime. Njena velika želja je bila da se bavi dizajnom i izradom famoznih šešira koji su u tom dobu bili neprevaziđen modni detalj svake dame. Gabrijela ne samo da je kreirala izvrsne šešire, već nakon kratkog vremena svoje mušterije počinje da intrigira sjajnim i jednostavnim kreacijama „nove mode“ tog vremena koja se odlikovala smelošću.

Kada upoznaje oficira i bogatog naslednika Etjena Balzana, zahvaljujući njegovoj finansijskoj pomoći, Koko se ozbiljno posvećuje modi i ulazi u visoko društvo. Svoj prvi butik otvara 1912. godine. U početku je kreirala šešire, da bi nešto kasnije počela da pravi svoje jednostavne kreacije koje su predstavljale početak nove mode. Misao vodila joj je bila da odeća treba da prati liniju tela da bi žena koja je nosi imala potpunu slobodu kretanja. To je značilo odbacivanje neudobnih korseta i fišajna i „pozajmljivanje“ materijala i linija koje su do tada bile rezervisane za mušku odeću. Kada je u pitanju odeća, najviše je ostala zapamćena po „maloj crnoj haljinji“ i kostimu koji se sastoji od sukњe do kolena i strukiranog sakoa izrađenog od vune, kao i poodelima od žerseja. Šanel stil uključuje i višeslojne ogrlice od perli, prošivene ručne torbice sa zlatnim lancem umesto kaiša preko ramena, šik detalje, kratke kapute, marame. Nije mali broj onih koji smatraju da se dizajneri poslednjih decenija uglavnom razlikuju jedni od drugih, ali su svi „echo“ onoga što je radila Koko.

Njena odeća se teško probijala, ali uz pomoć drugog muškarca, njene najveće ljubavi, industrijalca Artura Kapela, koji je verovao u njene vizije, Koko otvara nove butike u Dovilu i Bijaricu. Već 1920. godine Šanel je predstavljala respektabilnu modnu kuću koja je zapošljavala preko 300 radnika. On joj nije bio veran, iako je veza trajala devet godina. Čak i nakon što se 1918. oženio, nije potpuno prekinuo sa Šanel. Godinu dana kasnije poginuo je u saobraćajnoj nesreći, što pojedini smatraju najstrašnijim dogadjajem u životu Koko Šanel.

Koko se s vremenom ne dokazuje samo kao vrsna modna dizajnerka već kao, iznad svega, lukava i sposobna poslovna žena. Njen ulazak na svetsku modnu scenu nije prouzrokovala Šanel moda već neprevaziđen i dan-danas jedan od najprodavanijih parfema Šanel No.5. Ovaj parfem je

ujedno i prvi u istoriji prezentovan i prodavan pod imenom njegovog kreatora. Broj pet joj je bio srećan broj. Petog u mesecu održavala je modne revije, a svoj parfem nazvala je „Šanel 5”. Bio je to, takođe, prvi parfem koji je dobio ime po modnom dizajneru. Kada su Merilin Monroe pitali u čemu najradnije spava, kazala je: „U nekoliko kapi parfema Šanel pet.” Nakon toga, prodaja je vrtoglavo skočila. Danas je prodaja parfema u rukama Verthajmerovih. Naime, 1924. Pjer Verthajmer postao je partner Koko Šanel u biznisu sa parfemima, verovatno i njen ljubavnik. Istraživanja pokazuju da svakih 55 sekundi u svetu danas neko kupi „Šanel 5”.

Bila je u dugogodišnjoj vezi sa jednim od najbogatijih ljudi Evrope, vojvodom od Vestminstera. Na pitanje zašto se nije udala za njega dala je već čuveni odgovor: „Bilo je nekoliko vojvotkinja od Vestminstera, ali je samo jedna Šanel.” Jednom je kazala: „Dokle god znaš da su muškarci kao deca, znaš sve.” Povezuju je i sa čuvenim ruskim kompozitorom Igorom Stravinskim, kao i sa velikim vojvodom Dmitrijem Pavlovičem Romanovim. Dizajnirala je kostime za filmove i pozorišne predstave Antigona (1923) i Kralj Edip (1937) u režiji Žana Koktoa sa kojim se i privatno družila.

Za vreme Velike depresije prepolovila je cene svojih modela, a 1939. zatvara svoje radnje. Ceo Drugi svetski rat provela je u apartmanu hotela Ric. Lagodan način života mogla je da nastavi zahvaljujući vezi sa trinaest godina mlađim nemačkim oficirom Hansom Ginterom fon Dinklageonom. Postoji priča da je preko svojih poznanstava pokušala da poveže jednog svog prijatelja, inače nacističkog špijuna, sa Vinstonom Čerčilom. Kasnije je ispitivana zbog saradnje sa nacistima, ali je posle tri sata puštena, a suđenja nije ni bilo. Povezuju ju je i sa drugim nacistima na visokim položajima. Po tvrdnjama nekih biografa, što je ponovila i Odri Tatu, glumica koja igra Koko Šanel u filmu *Koko pre Šanel*, „mrzela je Jevreje i homoseksualce, iako je i sama bila biseksualka”.

Francuska javnost teško je mogla odmah da prede preko njenih prijateljstava sa nemačkim oficirima. Zbog toga 1945. odlazi u Švajcarsku. I dok joj u Francuskoj zameraju, u Americi su ludi za njenim torbama i malim crnim haljinama. Devet godina kasnije vraća se u Pariz. U Parizu, ljudi na ulicama su je gledali popreko, a modna industrija nije želeti ni da čuje za nju. Prebacivali su joj saradnju sa nacionalsocijalistima, mrzeli je zbog neskrivenе ljubavi sa jednim od naci-oficira i pretili joj smrću ukoliko ne napusti Pariz. Prebacivali su joj i bekstvo iz Francuske, boravak u Švajcarskoj u toku rata, manjak patriotizma. Kratko i jasno okarakterisali su je kao izdajicu francuske nacije. Ostala je čvrsta i nesalomiva, ostala je istrajna i doživila još jedan procvat, reklo bi se ponovno rađanje jedne nove madam Šanel. Kolekcija na kojoj je radila u toku rata je napokon prezentovana, a najveći uspeh je doživelu u Sjedinjenim Američkim Državama. Ovom kolekcijom postigla je “100% pogodak u crno”, a po prvi put u istoriji mode su se žene odevene u dvodelni, legendarni Šanel kostim osećale privlačnim i neodoljivim. Amerikanci su Šanel obožavali toliko, da su 1969. na Brodveju inscenirali njenu životnu priču. Ulugu Koko Šanel igrala je Ketrin Hepbern. Na osnovu predstave, snimljen je i film o životu legendarne Koko.

Njeni prijatelji su govorili da se plašila tame i noći, zbog toga je poslednje godine svog života jela i spavala u famoznom Ricu, odakle su joj po potrebi slali osoblje iz kancelarije i ateljea. Radi la je bez prestanka, sve do duboke starosti kada je snaga izdaje, a onda odlučuje da se povuče sa

modne scene i modu prepusti drugim, inovativnim, novim generacijama talenata. Umrla je u 87. godini života, 10. janura 1971. godine u toku priprema poslednje oproštajne kolekcije. Njeno delo će ostati nezaboravno.

„Gabrijela (Koko) Šanel, jedna od najvećih dizajnerki 20. veka, umrla je večeras u svom apartmanu u pariskom hotelu Ric. Imala je 87 godina. Umrla je mirno i ništa prethodnih dana nije nagočeštavalo da se ne oseća dobro. Radila je na kolekciji koja je trebalo da bude uskoro predstavljena“ - ovako je pre više od četrdeset godina glasila vest objavljena u „Njujork tajmsu“ 11. januara 1971. U nastavku, novinar je pisao o njenom uspehu, o parfemu koji ju je učinio milionerkom i razvijenom biznisu, gde je radilo 3500 ljudi. Danas je Karl Lagerfeld šef dizajner modne kuće Šanel, upravo po izboru legendarne Koko. Kazao je da kad god radi na novoj kolekciji zamišlja Koko Šanel.

Pre nekoliko godina američki magazin „Tajm“ uvrstio je Koko Šanel na listu najuticajnijih ličnosti prošlog veka uz imena kao što su Majka Tereza, Džejms Džojs i Vladimir Iljič Lenjin. Po promenama koje je unela u žensku modu, nazivaju je revolucionarkom. Nekadašnja urednica „Voga“ jednom je izjavila da je Koko Šanel izumela 20. vek za žene. Njen život pratilo je mnoštvo kontroverzi. Ali istorija bledi, a brend ostaje. „Šanel 5“ je i danas jedan od najprodavanijih parfema na svetu, Šanelovi kompljeti koštaju po nekoliko hiljada evra, a samo prošle godine snimljena su dva filma o čuvenoj kreatorki. Mnogi smatraju da su 20. vek obeležila tri velika dizajnera: Kristijan Dior, Iv Sen Loran i Koko Šanel. Od njih troje Koko je najpoznatija, ne samo zbog onoga što je postigla, već i zbog onoga šta predstavlja. Kazala je jednom „moda se menja, samo stil ne“.

HANA ARENT¹⁶

Filozofkinja, humanistkinja, izbeglica i profesorka, Hana Arent je bila jedna od uticajnijih žena 20. veka. Hana Arent¹⁷ je bila jedna od najsjajnijih i najoriginalnijih političkih misliteљki XX veka, neuporediva istraživačica pojave totalitarizma, nasilja i zla u našem vremenu. Bez nje je nezamisliva savremena politička filozofija. Jedna od glavnih tema razmišljanja Hane Arent jeste zlo profilisano kroz sisteme upravljanja. Ona je uvela pojmove „banalnost zla“ i „radikalnost zla“, koji su u kasnijoj teoriji poslužili kao vodilje u istraživanju modernog totalitarizma.

Njena dela podstiću dijalog sa političkom današnjicom, drukčije se ne mogu ni čitati ni razumeti.¹⁸ Njen život i rad doneli su mnogo kontroverzi. Nije pustila da je trenutna situacija povede u očaj, već se trudila da razume, shvati i objasni zlo i nasilje, da ne bi dalje generacije napravile istu grešku. Pored borbe za svoj život, trudila se da pomogne onima koji nisu imali nikoga, i da spasi što više nevinih od genocida. Uspela je da postane prvi ženski profesor američkog univerziteta, ispunivši svoj san. I posle njene smrti, predstavlja uzor, ne samo ženama već i čovečanstvu.

Hana Arent je rođena 14. oktobra 1906. godine u Hanoveru, a odrasla je u Konigsbergu (Kalinjgrad). Kao članica jedne od imućnijih porodica imala je mogućnost pohadanja filozofije na Marburškom univerzitetu. Na svojim studijama u Marburgu upoznala je Martina Hajdengera sa kojim je imala kratku ali burnu vezu koja će je do kraja njenog života proganjati, zbog njegovih nacističkih sklonosti i podržavanja takvih ideja i ljudi. Nakon jednog od raskida sa Hajdengerom, Hana odlazi na studije u Hajdelberg, gde piše svoju disertaciju pod mentorstvom Karla Jaspersa. Kao temu uzima koncept ljubavi u misli Sv. Avgustina (*Der Liebesbegriff bei Augustin*), i njena doktorska disertacija 1929. godine biva objavljena, ali nažalost ne dobija potrebne kvalifikacije za rad na nemачkim univerzitetima. Te iste godine, udaje se za nemačkog Jevreja, Gantera Šterna, od kojeg se ubrzo (1937. godine) razvodi. Usled jačanja Hitlerove vlasti, Hana napušta Nemačku 1933. nakon što ju je ispitivao Gestapo zbog njenog istraživanja antisemitizma, i seli se u Pariz gde dobrovoljno radi za jevrejske izbegličke organizacije. Nakon razvoda od svog prvog muža, započinje vezu sa Hajnrihom Bihterom. Uhvaćena kako pomaže izbeglicama, biva zatočena u logor Gurs, ali uspeva da pobegne i izbegne sa Bihterom u Sjedinjene Američke Države. U Americi nastavlja svoj rad i piše

¹⁶ Ana Blažević, seminarski rad na temu Hane Arent, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.

¹⁷ Tamara Živanović, seminarski rad na temu Hana Arent, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2011. godine.

¹⁸ Helena Luža, seminarski rad na temu Hana Arent, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u zimskom semestru 2012. godine.

za jedne jevrejske novine na nemačkom jeziku. Nakon kraja Drugog svetskog rata враћа se u Nemačku где radi za организацију која је спасила велики број деце од Холокауста. Као држављанка Сједињених Америчких Држава враћа се 1950. године и постаје први женски професор на престижним америчким универзитетима попут Јејла и Принстона. У својој 69. години (1975. година) умире од инфаркта и бива сахранјена испред Бард Коледžа.

Једна од главних тема размишљања Hane Arent јесте, да је зло профилисано кроз системе управљања, такође она уводи pojmove „баналност зла“ и „радикалност зла“, који су у каснијој теорији послужили као водилце у истраживању модерног тоталитаризма. Фразом „баналност зла“ израžава теzu да велика зла у историји нису починиле sociopate и fanatici, већ обični i jednostavni ljudi koji su dobili dozu prihvatanja државе na njihove поступке. Do ove definicije dolazi na судењу Adolfu Ajhmanu за dela holokausta. Na njemu nije primetila никакве ознаке sociopate niti zlobe, већ primećuje da se on drži kao биократа и као било која друга сасвим обична особа. Čak га је окарактерисала и као плитку osobу. Time je izrazila tezu da velika zla u istoriji nisu počinili fanatici i sociopate већ обичni ljudi koji su прихватали тумачење државе да су акције у којима учествују нормалне. Poшто јој Ajhman nije izgledao као оличење зла, већ потпуно обично, Arentova је поставила пitanje како се људско зло уопште може prepoznati i odakle уопште долази. Na osnovу извештaja sa судења она је zaključila: „Krajnja zloba, patologija ili ideološko убедење nisu nužni kako bi помогли pojedincu da počini beskrajno zlo.“ Arentova lucidno imenuje зло које не захтева никакву posebnu zlost niti pokvarenost, већ само dubok nedostatak mišljenja i судења. Политичко зло 20. века није се могло ostvariti bez regrutovanja hiljada, u ствари miliona "normalnih" особа, niti se то могло dogoditi без извеснog stepena institucionalne saradnje која је raširila saučesništvo na čitavo društvo. Ključни akter је pojedinac који доброволјно учествује u aktivnostima kriminalnog režima, а сеbe smatra oslobođenim bilo kakve odgovornosti за своје поступке, zbog hijerarhijskog ustrojstva i zbog važećih zakona.

Ona usmerava pažnju на moralna pitanja која се tiču individualnog ponašanja i postupanja, tj. na određena pravila i merila помоћу којих су ljudi odvajali ono што је ispravno od onog што је ne-ispravno, ono што им је služilo да би судили или opravdali сеbe или друге, а за чију се valjanost smatralo да је sama po себи poznata svakoj zdravoj особи.

Krajnja zloba, patologija ili ideološko убедење nisu nužni kako bi помогли pojedincu da počini beskrajno zlo. (Hana Arent)

Међуnjena najznačajnija dela spadaju: Poreklo totalitarizma (1951), Položaj čoveka (1958), Između prošlosti i будућnosti, O revoluciji (1963), Ajhman u Jerusalimu (1963), које је opisala као studiju o banalnosti зла, Ljudi u mračnim vremenima, O nasilju.

Delo Poreklo totalitarizma (Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft) које је nastalo usled Haninog egzila, donosi slavu i priznanje. Ово delo opisuje i analizira dva najuticajnija totalitarna režima u 20. веку - nacizam i staljinizam. U knjizi prikazuje rast antisemitizma u centralnoj i zapadnoj Evropi sredinom 19. века. Ona smatra da moderni rasizam сеže još u doba velike migracije usled proterivanja Bura sa Britanskog ostrva. Такође, totalitarizam, као покрет nije specifičan niti толико neuobičajen, jer по njenim rečima, totalitarizam se може stvoriti свуда где постоје mase које је

teže politički organizovati, jer sama psihologija mase ne dopušta istoj da ima kolektivno mišljenje ni o dobrobiti zajednice. Te mase su opasne iz razloga što ih generalno formiraju nezainteresovani i nezadovoljni ljudi, te ih je lako voditi protiv nekog uzročnika njihovog nezadovoljstva. Hana ovom prepisuje uspeh nemačkog nacističkog pokreta iz 1930-ih godina jer su oni baš regrutovali ljudе iz ovakvih masa, kao i pada evropskog partijskog sistema.

Glavna odlika čoveka iz mase nije brutalnost niti nazadnost, već njegova izolovanost i odsustvo normalnih, moralnih društvenih veza. Slušajući svoj instinkt u bespomoćnosti, mase se okreću nasilju i čišćenju svojih pretnji. Kod staljinizma, takođe se vidi ovaj šablon. Staljin je stvarao destruktivnu i nestruktuisanu masu tako što je likvidirao sve ostatke sovjeta, i polako sebe i svoju masu stavljao na vrh hijerarhije. Ukipanje klase i uvodenje mase koja slepo prati je vidljivo u oba režima. Takođe uvodenje terora i rasističke propagande kao jedini i osnovni vid vladanja. Na kraju dela, Hana razdvaja autoritarnu vlast od totalitarne, jer u autoritarnoj se konkretno ide na apsolutnu političku vlast, dok se u totalitarizmu javlja želja za kompletном vlašću nad svakim aspektom života jednog čoveka kao uvod u svetsku dominaciju, osnovanu na teroru i strahopoštovanju.

U delu „Položaj čoveka“, Hana uvodi i pravi razliku između vita activa (aktivan život) i vita contemplativa (kontemplativan ili mislilački život). Vita activa je u principu potpuno identična sa političkim delovanjima slobodnih ljudi u grčkom polisu. Kako je taj sistem slabio, značenje političnog, aktivnog života je prešlo u socijalno. Uvodjenjem pojma vit activa Hana želi da kaže da jedan od najispravnijih načina života onaj, po sistemu političkog života u polisu, znači odvajanje političkog od socijalnog života. Po Hani, grčki život je bio podeljen na dve sfere, javnu sferu, u kojoj su sve političke akcije bile prisutne i vidljive, i privatnu sferu. U javnoj sferi prava sloboda se mogla steći i po zasluzi se mogla sticati vlast. Nasilje je potpuno izbačeno iz ove sfere.

Delo „Ajhman u Jerusalimu“ je nastalo nakon Haninog prisustvovanja sudenju Adolfu Ajhmanu¹⁹ 1961. godine. U ovom delu, Hana uvodi svoju frazu "banalnost zla". Ona tvrdi da pored želje da napreduje u karijeri, Ajhman nije pokazivao nikakve antisemitske odlike niti bilo kakve patološke sklonosti zločinca. Konkretno, njena fraza se odnosi na njegovo odsustvo besa i krivice, takođe i njegovu tvrdnju da je on samo obavlja svoju dužnost. Pošto joj Ajhman nije izgledao kao oličenje zla, već potpuno obično, Arentova je postavila pitanje kako se ljudsko zlo uopšte može prepoznati i odakle uopšte dolazi. Na osnovu izveštaja sa sudenja ona je zaključila: „**Krajnja zloba, patologija ili ideološko ubeđenje nisu nužni kako bi pomogli pojedincu da počini beskrajno zlo.**“ **Upravo je Ajhmanova plitkost navela Arentovu da imenuje zlo koje ne zahteva никакvu posebnu zlost niti pokvarenost, već samo dubok nedostatak mišljenja i suđenja.** To je pojedinac koji dobrovoljno učestvuje u aktivnostima kriminalnog režima, a sebe smatra oslobođenim bilo kakve odgovornosti za svoje postupke, zbog hijerarhijskog ustrojstva i zbog važećih zakona. Putem takvog opravdavanja, **pojedinac može izbegavati bilo kakvo suočavanje sa**

¹⁹ Adolf Ajhman (1906-1962) je bio visoki oficir i ratni zločinac. Bio je vođa Organizacije za proterivanje i deportaciju Jevreja za vreme vladavine NSDAP u Nemačkoj. Smatra se odgovornim za smrt oko 6 miliona Jevreja. Osuden je na smrt 1962. godine u procesu na Okružnom sudu u Jerusalimu i obešen u zatvoru Ramala u Izraelu.

pitanjem moralnosti svojih postupaka. Stoga, gde je režim zločinački, zločinački karakter je nepotreban – **potrebni su samo poslušnost i pokoravanje zakonu.**

Literatura:

- ▶ <http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A5%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%90%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82>
- ▶ http://www.alexandria-press.com/arhiva/No_1/hana_arent_izvori_totalitarizma.htm
- ▶ http://translate.google.rs/translate?hl=sl&langpair=en%7Csr&u=http://plato.stanford.edu/entries/arendt/Gsa=XGei=TFdPT7aML8LdsgaLgK2aDg&sqi=2&ved=0CGgQ_RM
- ▶ <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/>
- ▶ http://www.feminizam.info/?page_id=39
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Eichmann_in_Jerusalem:_A_Report_on_the_Banality_of_Evil
- ▶ http://www.archive.org/stream/originsoftotalit00aren/originsoftotalit00aren_djvu.txt
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Banality_of_evil
- ▶ <http://www.informationclearinghouse.info/article7278.htm>

IRENA SENDLER²⁰

Irena Sendler²¹ (Irena (Krzyżanowska) Sendlerowa) je žena koja je u Drugom svetskom ratu spasila 2500 dece. Irena Sandler²² nije mislila o sebi kao o heroju. Ona nije tražila nikakva priznanja za svoja dela. Govorila je da je mogla da uradi i više i da ju je to žaljenje pratilo kroz život. Holokaust, sistematsko uništavanje 6 miliona Jevreja je trajna istorija strave i tuge. Masakrirani skeleti, dijabolični eksperimenti, kampovi smr

ti, masovne grobnice, dim iz krematorijuma...1933. godine je u Evropi živelo 9 miliona Jevreja. Do 1945. godine dve trećine njih je ubijeno od strane nacista. Zastrašujućih 1.5 miliona dece je sistematski ubijeno. Od ovih stravičnih podataka, nailazimo da je više od 1.2 miliona jevrejske dece ubijeno, desetine hiljada romske dece i hiljade dece sa invaliditetom. Ipak, tokom holokausta beležimo i činove ljudske borbe i hrabrosti da se ti životi spasu, priče o dobroti, ljubavi i posvećenosti. Ovo je priča o neverovatnoj ženi i njenom čudesnom daru čovečanstvu.

Požrtvovanje Irene Sendler je prolazilo neopaženo godinama. Interesantno je da su je otkrile četiri učenice srednje škole Uniontown iz Kanzasa, koje su pobedile na takmičenju države Kanzas "Nacionalni dan istorije" 2000. godine, napisavši komad.

"Život u čupu" o herojskom poduhvatu Irene Sendler. Devojke po imenima Elisabeth Cambers, Megan Stewart, Sabrine Coons i Janice Underwood dobile su međunarodno priznanje sa njihovim profesorom Normanom Conradom.

Nepoznato ime za većinu ljudi, ali ova nezaboravna žena je prkosila Nacistima i spasila 2500 jevrejske dece krijumčareći ih van Varšavskog getoa tokom Drugog svetskog rata. Kao zdravstvena radnica ona ih je izvodila van geta od 1942. do 1943. godine i vodila do sigurnih mesta i pronalazila nejевrejske porodice da ih usvoje i zaštite. Mnogo godina kasnije, Irena Sendler, sedokosa, ljubazna i otresita starica, živila je skromnim životom u svom varšavskom apartmanu, skoro zaboravljena sve do 2000. godine. Ova neopevana heroina preminula je 12. maja 2008. godine.

Njen podvig bio je skoro nepoznat mnogo godina i decenija. Onda su njenu priču otkrile četiri učenice Uniontown High School iz Kanzasa iz Sjedinjenih Američkih Država, koje su postale pobed-

²⁰ Ivana Filipin, seminarski rad na temu Irena Sendler, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.

²¹ Jovana Milinović, seminarski rad na temu Irena Sendler, napisan u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.

²² Stevan Ljuboja, seminarski rad na temu Irena Sendler, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

nice literarno-istorijskog takmičenja „2000 Kansas State History Day”, time što su napisale istorijski rad „Life in Jar” (Život u tegli), opisujući herojsku akciju Irene Sendler. Studentkinje Elizabeta, Megan, Sabrina i Dženis, kao i Norman, njihov nastavnik, doživeli su svetsku slavu i prepoznatljivost zahvaljujući svom radu. Rad, snažna priča o Majci Hrabrost, prezentovan na mnogo mesta, i popularizovan u medijima kao što su National Public Radio, C-SPAN and CBS doneli su neverovatnu priču o Ireni Sendler širokoj publici. Njihov dramatičan rad i prikaz o životu u Jaru - Varšavskom getu, i dalje se nastavlja.

Irena Sendler je rođena 15. februara 1910. godine u Otwock-u, gradiću 20-ak kilometara jugoistočno od Varšave. Bila je pod snažnim uticajem svog oca koji je bio jedan od prvih poljskih socijalista. Kao doktor, radio je mahom sa siromašnim Jevrejima koji su mu bili pacijenti i koje je lečio. Nemačka je 1939. godine okupirala Poljsku i već prisutna brutalnost nacista u Poljskoj se time samo ubrzala nizom ubistava, terorom i nasiljem. U to vreme Irena je bila stariji administrator u varšavskom Odeljenju za socijalnu pomoć koji je upravljao socijalnim kuhinjama u svakom delu grada. Prethodno, socijalne kuhinje su obezbeđivale obroke, novčanu pomoć, i drugu pomoć za stare, decu bez roditelja, beskućnike i siromašne. Sada, sa Irenom na čelu, kuhinje su takođe prosleđivale odeću, lekove i novac i za diskriminisane Jevreje, što je bilo zabranjeno. Da bi prikrili da dostavljaju pomoć jevrejskim porodicama, u Odeljenju su Jevreji bili registrovani pod fiktivnim hrišćanskim imenom. Da bi izbegli posetu nemačkih inspekcija, jevrejske porodice su bile obeležavane kao kuće sa opasnim zarazama, kao što su tifus i tuberkuloza.

Ali 1942. godine, nacisti su zatvorili stotine hiljada Jevreja u deo grada od 16 blokova, koji je postao poznat kao Varšavski geto. Geto je bio izolovan od ostatka grada, bez snabdevanja i jevrejske porodice su bile zatvorene iza zidova geta očekujući izvesnu smrt. Irena je bila toliko zgrožena uslovima koji su vladali u getu da se pridružila Žigoti, Savetu za pomoć Jevrejima, koji je organizovan od strane Poljskog pokreta otpora, sa jednim od prvih zadataka da spašava jevrejsku decu. Da bi bila u mogućnosti da ulazi legalno u geto, Irena je obezbedila sebi propusnicu Odeljenja za kontrolu zaraza, i posećivala je dnevno geto, ostvarujući kontakte i donoseći hranu, lekove i odeću. Ali

5000 ljudi je ubrzo umrlo od izgđadhelosti i bolesti u getu, i ona je odlučila da pomogne jevrejskoj deci da izadu iz geta i nehumanim uslova. Za Irenu, i samu mladu majku, ubediti roditelje da se odvoje od svoje dece je bio strašno mučan zadatak. S druge strane, naći porodice koje će rizikovati svoje živote i dati sklonište za tu decu kada izadu, bilo je ne manje teško.

Irena Sendler koja je svojevremeno kada su počeli progoni Jevreja oblačila Davidovu zvezdu u znak solidarnosti sa Jevrejima, počela je sada da krijumčari jevrejsku decu iz geta. Uspela je da regrutuje po jednu osobu iz svakog od 10 centara po gradu u okviru Centra sa socijalnu pomoć. Uz njihovu pomoć, izdala je hiljade lažnih dokumenata sa krivotvorenim potpisom. Irena je uspešno prokrijumčarila skoro 2500 jevrejske dece do sigurnog mesta i dala im privremeno nov identitet.

Neka deca su prokrijumčarena u vrećama za dubre ili vrećama za mrtve. Neka su stavljana u pakovanja od različitih artikala i roba. Mehaničari su krijumčarili bebe u kutijama za alat. Neka deca su stavljana u gajbe za povrće, dok su neka krijumčarena kroz Katoličku crkvu, koja je imala dva ulaza. Jedan ulaz je bio u getu, a drugi u Varšavskom delu grada. Ulazili su kao Jevreji u crkvu u getu a izlazili kao „hrišćani“ u slobodni deo Varšave. „Da li možete garantovati da će preživeti?“. Na to je odgovorala „U mojim snovima“. Dešavalо joj se da joj kažu da dođe neki drugi put po njih, ali ih posle nije nalazila. Irena se kasnije prisećala očajnih pitanja jevrejskih roditelja. Ali ona je samo mogla garantovati da će deca umreti ako ostanu u getu. Uz svoje pomoćnike iz Centra za socijalni rad, izdavala je lažna dokumenta davajući jevrejskoj deci privremeni hrišćanski identitet. „U mojim snovima ja još uvek čujem plač dece kada su ostavljala svoje roditelje“ – govorila je. Irena Sendler je obavljala svoj neverovatan poduhvat sa aktivnom podrškom crkve. „Poslala sam većinu ove dece verskim organizacijama. Znala sam da mogu da računam na časne sestre.“ Imala je izuzetan rezultat u zbrinjavanju najmlađih, dece. „Niko nije odbio da uzme dete od mene.“ Deci su davana lažna imena i identitet i slana su u porodice, sirotišta i socijalne ustanove. Irena je pažljivo zapisivala i kodirala svako dete, njihovo pravo i izmišljeno ime. Sačuvala je i sakrila zapis sa njihovim pravim i kodiranim imenom u teglu, koju je zakopala ispod jabukovog drveta svog suseda, prekoputa nemačkih vojnih kasarni, nadajući se da će jednog dana iskopati teglu, locirati decu i informisati ih o njihovoj prošlosti.

Tegla je sadržavala imena 2500 dece. Međutim, nacisti su upozoreni na Irenine aktivnosti, i 20. oktobra 1943. je uhapšena, zatvorena i mučena od strane Gestapoa, gde su joj polomljene obe noge i ruke. Zatvorena je u zatvoru Pawiak, ali nikao nije mogao da slomi njen duh. Iako je jedino ona znala imena i adrese familija koje su čuvale jevrejsku decu, izdržala je sva mučenja, koja su je osakatila za ceo život, odbijajući da izda saradnike ili bilo koje skriveno dete. Nikoga nije odašla. Umorena skoro do smrti, Irena je spašena skoro u zadnji trenutak, kada je član Žigote potplatio Gestapo agenta da odloži njenu egzekuciju. Nakon toga je pobegla iz zatvora, ali je sve do kraja rata bila gonjena od strane nacista.

Nakon rata iskopala je teglu i koristila je zabeleške da 2500 dece, koje je smestila kod porodica koje su ih usvojile, ujedini ponovo sa roditeljima rasutim širom Evrope. Ali, većina dece je izgubila roditelje tokom holokausta i u nacističkim logorima smrti. Deca koju je spasila su je znala samo

pod njenim šifrovanim imenom Jolanta. Godinama kasnije, pošto je bila odlikovana za svoje ratne napore, njena slika je objavljena u novinama. „Čovek, slikar, pozvao me je telefonom“ – pričala je Irena. „Sećam se vašeg lica“ – rekao je, „to ste bili Vi koji ste me odveli iz geta!“. „Imala sam mnogo poziva nalik tome“ – prisjećala se. Irena Sendler nije mislila o sebi kao heroju. Nije polagala pravo na svoje zasluge. „Morala sam učiniti više“ – govorila je, „ta žalost će me pratiti do kraja života.“ Odlikovale su je mnoge jevrejske organizacije širom sveta. Država Izrael proglašila ju je 1991. godine počasnom gradankom.

Irena Sendler je odlikovana najvišim poljskim odlikovanjem, Ordenom Belog orla, 10. novembra 2003. godine u Varšavi i te godine je proglašena i za dobitnicu „Jan Karski“ nagrade za hrabrost i smelost. Zvanično je proglašena za nacionalnog heroja Poljske i mnoge škole su dobile njeeno ime. Godišnjica Irene Sendler se slavi širom Europe i Amerike. Na specijalnoj svečanosti Gornjeg doma poljskog parlamenta predsednik Poljske gospodin Lech Kačinski je objavio zvaničnu rezoluciju u čast Irene Sendler za spasavanje „najnezaštićenijih žrtava nacističke ideologije – jevrejske dece“. Obratio joj se kao „velikoj heroini upravo nominovanoj za Nobelovu nagradu. Ona zaslužuje ogromno poštovanje od naše cele nacije“. Tokom ceremonije, Elizabeta Ficowska, koja je bila samo šest meseci stara kada ju je Irene Sendler spasila, pročitala je Irenino pozdravno pismo parlamentu: „Svako dete spašeno uz moju pomoć je opravdanje mog života na planeti Zemlji i nije titula slave“ – pisala je Irene u svom pismu, „a nakon pola veka od pakla holokausta njihove aveti još hode svetom i ne dozvoljavaju nam da zaboravimo.“ Nikad nije dobila Nobelovu nagradu, iako je nominovana nekoliko puta od 1995. godine, poslednji put 2007. godine. Posle rata Irene Sendler je nastavila da pomaže onima kojima je pomoći bila najpotrebnija – siročićima, starima i ženama s marginama društva. Živila je sa svojom čerkom i unukom, a preminula je 12. maja 2008. godine.

Literatura:

- ▶ www.astra.org.rs
- ▶ www.wikipedia.com

KORETA SKOT KING²³

Koreta Skot King poznata je kao žena Martina Lutera Kinga. Ako se i zanemari njen značaj kao aktivistkinje za ljudska prava za vreme Kingovog života, nikako se ne sme osporiti njen uticaj u očuvanju Kingove zaostavštine i pobedi njegovih ideja. Koreta Skot King svakako jeste jedan od najvećih žena boraca za ljudska prava 20. veka bez obzira na rodnu pripadnost. Verovala je u svoje ideje, do 1968. učestvovala je buđenju kolektivne svesti, a posle te godine postala je voda, glasnogovornica jednakosti i otvorena protivnica bilo koje vrste diskriminacije. Imala je sposobnost da sagleda probleme kroz prizmu aktuelnog vremena i da im iz tog ugla i prilazi. U čast svog muža nastavila je borbu posle njegove smrti ne dozvolivši da bude skrhana bolom. Širom sveta bila je priznata i cenjena, čemu u prilog idu i brojna priznanja od Gandijeve mirovne nagrade, do šume koja nosi ime Korete King u Izraelu.

Rođena je kao treće dete svojih roditelja. Odrasla je na porodičnoj farmi u Marionu, državi Alabama. Nisu bili naročito imućni. Za vreme Velike depresije Koreta i njeni sestra i brat radili su na poljima pamuka kako bi porodica mogla da preživi. Njen otac bio je prvi Afroamerikanac u mestu koji je posedovao kamionet. Takođe je imao i berbersku radnju. Kao mala, Koreta se prvi put susreće sa rasizmom, kada lokalni članovi Kluks klana pale radionicu njenog oca. Do osnovne škole išla je peške, a škola je bila udaljena 8 kilometara. U srednju školu, koja je zbog segregacije bila udaljena 14 kilometara, išla je autobusom koji je vozila niko drugi do njena majka. Pohadala je Antinoh Koledž u Ohaju, međutim u toku druge godine studija dobija stipendiju na Muzičkom konzervatorijumu u Novoj Engleskoj gde i upoznaje Kinga. U mladosti bila je poznata i kao pevačica ali i borkinja za ljudska prava.

Koreta Skot i Martin Luter King venčali su se 18. juna 1953. na verandi njene porodične kuće, a venčao ih je njegov otac. Po završetku njenih studija sele se u Montgomeri u državi Alabami. Kingovi su imali četvoro dece: Jolandu Deniz King, Martina Lutera Kinga trećeg, Dekster Skot Kinga i Bernis Albertin King koji su, svo četvoro, nastavili stopama svojih roditelja kao borci za ljudska prava. Njen doprinos pokretu za ljudska prava u periodu 1950-ih i 60-ih bio je veliki što je i sam King naglašavao. Međutim, između Korete i njenog muža postojala je konstantna tenzija zbog njenog učešća u pokretu, jer je King insistirao da ona brine o deci. Uprkos tome, ona preuzima javnu ulogu u pokretu i učestvuje u demonstracijama 1955, a najveći uspeh je njeno veliko zalaganje za usvajanje Akta o ljudskim pravima 1964. godine.

²³ Boris Gruba, seminarски rad na temu Koreta Skot King, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

Posle atentata na Martina Lutera Kinga 1964, Koreta preuzima vodeću ulogu u pokretu i proširuje delatnosti pokreta na prava žena, LGBT populacije, ekonomski probleme, mir u svetu i druge. U toku jednog govora traži od žena da se udruže protiv tri velika zla: rata, siromaštva i rasizma. Osniva Centar za nenasilne socijalne promene koji nosi ime njenog muža. Bila je direktorka ovog centra dugi niz godina dok tu mesto nije prepustila sinu Deksteru Skotu Kingu. Godine 1969. izdaje memoare pod nazivom „Moj život sa Martinom Luterom Kingom mlađim“. Zbog javnog protivljenja Vijetnamskom ratu, bila je pod prismotrom Federalnog Biroa sve do 1972. Četrnaest godina kasnije, 1986. godine, uspeva da se izbori da dan Martina Lutera Kinga postane nacionalni praznik u Americi.

Pitanja koja nose pečat Korete Skot King. Problemi kojima se okreće Koreta Skot King u periodu posle muževe smrti jesu: apartheid, LGBT populacija i ratovi. Posle serije mirnih protesta protiv apartheid-a širom Vašingtona, Kingova odlazi u Južnoafričku Republiku gde se nalazi sa Vini Mendlom, ženom Nelsona Mendele, a u vreme dok je on još uvek u zatvoru. Po povratku u SAD, zahteva od predsednika Regana uvodenje sankcija Južnoj Africi. Pored konstantnog poređenja homofobije sa rasizmom u svojim govorima, Kingova ide i dalje, te u govoru iz 2003. povezuje ljudska prava sa pravima LGBT populacije pozivajući se na svog pokojnog muža i citirajući njegovu čuvenu rečenicu: „*Nepravda negde je pretnja za pravdu svuda*“. Ovakvim i sličnim izlaganjima stvorila je sebi neprijatelje u redovima sveštenika, posebno afroameričkog porekla. Takođe je napravila presedan kada je pozvala predstavnike gej i lezbejske zajednice na obeležavanje 40-ogodišnjice čuvenog Kingovog govora: Ja imam san. Zastupala je i istopalni brak tvrdnjama da i pripadnici homoseksualne zajednice imaju porodice i da i te porodice treba da imaju pravnu zaštitu.

U 77. godini Koreti King javljaju se brojni zdravstveni problemi. Od početka 2005. do smrti 30. avgusta 2006. godine više puta je hospitalizovana zbog problema sa srcem, a naknadno je utvrđen i metastazirani kancer. Poslednji put je u javnosti videna u januaru 2006. na svečanoj večeri u čast njenog pokojnog muža. Postoje kontroverze oko tretmana koji je primala, kao i klinike na kojoj se lečila poslednjih meseci života. Sahrana se održala u njenoj rođnoj Džordžiji, u istoj crkvi gde je obavljena komemoracija njenom mužu. Preko 14 hiljada ljudi pojavilo se na sahrani. Među njima su bili i američki predsednici Džimi Karter, Džordž Buš mlađi, Bil Clinton, Džordž Buš stariji, kao i tadašnji senator Barak Obama. Govore su održali bivši predsednik Džimi Karter i sveštenik Džozef Loveli koji se u svom govoru otvoreno protivio ratu u Iraku, što i jeste bila poslednja inicijativa Kingove. Sahranjena je naknadno pored muža u mauzoleju u okviru Kingovog centra, što je i bila njena želja.

Literatura:

- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Coretta_Scott_King
- ▶ <http://www.pocanticohills.org/womenenc/king3.htm>
- ▶ <http://www.biography.com/articles/Coretta-Scott-King-9542067>
- ▶ <http://people.ucalgary.ca/~dkbrown/coretta.html>

ESMA REDŽEPOVA

U romskoj zajednici, Esma se smatra velikanom kulturne baštine i u Muzeju romske umetnosti u Beogradu²⁴ zaslужује posebno mesto među svetskim ikonama romske kulture poput: Jul Brinera (Yul Bryner), Čarli Čaplina (Sir Charles Chaplin), Majkl Kejna (Sir Michael Caine), Antonija Banderasa (Antonio Banderas), Đanga Rajnharta (Django Reinhardt), Alabina, i drugih.²⁵ Esma je uspela da se izbori za svoja prava i ostvari svoj cilj da postane uspešna pevačica.²⁶ Na prvom festivalu Romske muzike i pesme održanom u Čandigaru u Indiji Esma je zvanično proglašena kraljicom romske muzike, a 1992. na zapadnoevropskoj turneji je imenovana za primadonu evropskog pevanja. Ona je jedina pevačica koja je dobila ovu nagradu.²⁷

Bahatali sem romni, thaj mlo dživdipe hem barvalipe čororenge ka dav

„Srećna sam žena, moj ceo život i bogatstvo spremna sam da pružim siromašnima“²⁸

Kada kažemo Esma Redžepova prva asocijacija nam je pevačica i humanistkinja, žena koja se godinama kroz svoj život i karijeru bori, pre svega za prava Roma, pa onda i za prava svih ostalih ugroženih.²⁹ Ima bogatu pevačku karijeru u kojoj su se godinama nizale same nagrade, čak je dobila i titulu kraljice romske muzike. Esmino dugogodišnje bavljenje humanitarnim radom ogledalo se u tome što je godinama usvajala decu iz siromašnih romskih porodica širom bivše Jugoslavije, školovala ih i pripremala za dalji život. Žena sa ogromnim srcem, žena koja ne poznaje razlike ni polne ni verske ni nacionalne, žena koja je tu da pomogne svima koliko god je to u njenoj moći i žena koja se smeje i u najtužnijim trenucima. Sve to je upravo Esma Redžepova i ovo je samo mali deo i mala priča njenog života i karijere koji svakako nisu za zanemarivanje.

Položaj Romkinja u romskoj porodici i zajednici nije jednostavan i kao takav prolazi kroz nekoliko faza koje zahtevaju odricanje, nejednakost, ugnjetavanje, omalovažavanje, nasilje i mnogo toga sa čime se Romkinje danas suočavaju. Često se dešava da mlade, „vidno intelektualne“ Rom-

²⁴ <http://www.romamuseum.rs/>

²⁵ Adi Sinani, seminarski rad na temu Esma Redžepova, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

²⁶ Sladana Dujin, seminarski rad na temu Esma Redžepova, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

²⁷ Surija Redžepi, seminarski rad na temu Esma Redžepova, napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

²⁸ Esma Redžepova Teodosievska, Skopje, proslava 8. aprila, Međunarodni dan Roma, 2008. godine.

²⁹ Tijana Kankaraš, seminarski rad na temu Esma Redžepova, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

kinje budu prepreka dečacima željnih dokazivanja i preuzimanja liderstva svojih predaka, a ipak budu prisiljene na brak ili „upozorene da to nije u skladu sa tradicijom“ i time ugroze priliku obrazovanja i usavršavanja.³⁰ Žena koja je uspela da se izbori sa tadašnjom tradicijom i svojim primerom ukaže na ravnopravnost i uvažavanje ženskih ljudskih prava, ostvarivanje svojih snova i pravo na kontinuirano obrazovanje i usavršavanje je svakako Esma Redžepova Teodosievksa (u daljem tekstu Esma).

Rodena je u Skoplju 8. avgusta 1945. godine u centru grada u ulici Ivo Lola Ribar 20, ali nažalost, danas ta kuća više ne postoji i na njenom mestu je podignuta nova zgrada. Njen otac Redžep (Rom katolik) i njena Majka Čanija (Jevrejka iz Iraka) su bili ponosni muzičari a otac i pošten čistač cipela. Esma je bila muzikalna, i često je za sebe govorila „da u njoj teče muslimanska, jevrejska, katolička i pravoslavna krv“. Porodica joj je bila relativno siromašna sa šestoro dece. Njen otac bio je čistač cipela, a obožavao je muziku. Svirao je tarabuku, bubnjeve i druge udaraljke i to veoma dobro. Svirao je u mahalskom bendu na romskim svadbama i drugim proslavama. Esmini stariji brat Redžep i sestra Sajka nisu bili zainteresovani za muziku ali mladi Jaša, Fari, Emina i ona obožavali su da igraju i pevaju. Dok je odlazila sa njenim ocem do varoši „često je pevala i igrajući se še-purila oko njega.“³¹ U svojim intervjuiima često je svog oca opisivala kao poštenog i uvaženog člana zajednice, kao milosrdnog anđela punog ljubavi i bez imalo gorčine u sebi.

„Dok smo sedeli na pločniku, ja sam pevala u sebi, jedna žena koja je prolazila u tom trenutku me je pogledala, izvadila novčanik i dala mom ocu novac. Moj otac se u tom trenutku njoj obratio rečima: „Gospodo, molim Vas uzmite ovaj novac, ako želite da mi platite, idite svojoj kući, donesite mi svu vašu obuću, ja će je očistiti i tad mi možete platiti. Ja sam u tom trenutku plakala i moliла га да uzme novac, on je odbijao, mislim da sam kasnije razumela njegovu reakciju i bila jako ponosna na njega“. (iz emisije Balkanskom ulicom, RTS 1, Beograd, 2009).

Te dane, Esma pamti kao najsrećnije dane u svom životu i sećanje na njih navelo ju je da se iz Beograda, u kome je boravila 20 godina, ponovo preseli u svoj rodni grad Skoplje. U školi je igrala folklor, učestvovala u školskim predstavama i pevala. Karijeru je počela na jednom školskom takmičenju ali u ogromnom strahu da roditelji ne saznaju jer su bili strogi. Na prvom takmičenju na kojem je učestvovala i na kojem je pobedila, otišla je krišom i otac i majka su za to saznali tek kada su ljudi počeli da im čestitaju. Nekoliko dana nakon svega ovoga kod njenog oca došao je Stevo Teodosijevski sa Radio Skoplja sa predlogom da je školuje i da joj bude mentor dok ne postane pu-noletna. U početku tata nije htio da čuje za ovo jer je želeo da je uda sa 13 ili 14 godina, ona je tad imala samo 11 i zapretila je da će se obesiti ako joj nađu muža. Na kraju otac je popustio i ona prelazi u ansambl Teodosijevski. Počela je da gostuje sa Stevom svuda po bivšoj Jugoslaviji. Sa 23 godine udaje se za 22 godine starijeg Stevu. Prošlost je bila test za društvo i primerom pokazuje da međuetničke granice mogu da se uklone i da je ljubav, tolerancija i poštovanje jedini način da se ukaže na poštovanje i uvažavanje različitosti. Brak između Esme i Steve Teodosijevskog, čuve-

³⁰ Finska (Kale), Norveška, Francuska (Manuš), Rumunija (Kalderaš, lovara), Bugarska, Albanija, Grčka, Španija

³¹ www.esma.com.mk

nim makedonskim muzičarem, je u to vreme našao na neodobravanje šire javnosti. Važio je napisan običaj da se ništavnim smatra mešovit brak Roma i Makedonaca, te da je kao takav nemoguć. Esma je hrabro prihvatile da njen životni saputnik bude makedonski muzičar, odnosno njen mentor mimo kritika i negodovanja javnosti. Po sklapanju braka, Esma i Stevo sele se za Beograd gde provode godine sve do Stevine smrti. U svojoj 51. godini Esma se vraća u rodnu Makedoniju.

Zanimljivo je to da su, kada su se venčali, rešili da usvoje decu, ali samo mušku kako među njima ne bi došlo do ljubavi. Usvojili su 47 sinova, sve su ih iškolovali i obezbedili. Sada Esma ima 47 snaji, 121 unuče i nekoliko praučića. Sva deca se bave muzikom. Osnovala je Dom humanosti i muzeja muzike Esma i Stevo Teodosijevski, tu se nalazi sve ono što će jednog dana ostaviti svima nama u amanet, a trenutno je to njena kuća u kojoj živi sa svojom decom i unučićima.

Snimila je 20 albuma, 108 singlova, 6 filmova, održala osam hiljada koncerata od kojih je dve hiljade humanitarnih i to u trideset zemalja sveta. Od kada je počela da peva promovisala je romsku muziku i sa razlogom je 1976. godine u Indiji proglašena kraljicom romske muzike. Održavala je mnoge koncerte širom sveta i na svim kontinentima znaju za nju. Karijera joj je duga više od pola veka. Sama je komponovala i pisala tekstove za brojne pesme i svaku od njih je posvetila nekom članu njene porodice. Zahvaljujući svojoj pesmi ujedinila je sve one ljudе dobre volje i ubedila ih da dobra pesma i emocija ne poznaе graniце. U muzičkoj karijeri dostigla je vrhunac. Prva je pevačica bivše Jugoslavije koja je pevala u pariskoj Olimpiji. Dobitnica je brojnih ordena i domaćih i međunarodnih priznanja. Godine 2000. proglašena je čak za pevačicu milenijuma. Dobitnica je nagrade UNICEF. Izdala je dve platinaste, osam zlatnih i osam srebrnih ploča. Na svakom nastupu nosi prepoznatljive dimije koje su odavno postale njen zaštitni znak, kao i turban na glavi koji mnoge ostavlja bez daha.

Najveća humanost kraljice romske muzike ogleda se u tome što je usvojila 47 sinova, sve ih iškolovala, obezbedila i othranila kao svoju decu. Pored toga bavila se i drugim humanim delima. Lista institucija, organizacija, grupa ugroženih i siromašnih, kojima je Esma pomagala je nepregledna. Od malih nogu volela je da pomaže, jer kako sama kaže, odlično zna šta znači nemati jer je i sama odrasla u siromašnoj porodici. U životu je svašta radila i uvek se trudila da usreći ljudе oko sebe. Oduvek je imala viziju da se mi ljudi sa Balkana ujedinimo i da stvorimo uniju u kojoj nije bitno ko si, šta si i odakle si. Pomaže izbeglicama sa Kosova, davala je mnogo za rešenje problema Roma. Počasna je predsednica Crvenog krsta Makedonije čija je aktivistkinja još od malena. Američki biografski institut ju je 2000. godine nagradio Medaljom časti, Društvo romskih žena proglašilo ju je ženom milenijuma. Uručena joj je Nagrada Majke Tereze i nominovana je za ambasadorku Ujedinjenih nacija za izbeglice u Makedoniji. Odvaja i donira za zdravstvo i obrazovanje, a poseban značaj ima doniranje za pojedinačne operacije.

Njena humanost i temeljiti rad na polju inkluzivnog učešća Romkinja u javnom zagovaranju i donošenju odluka predstavlja revolucionarni čin u romskoj zajednici i time otvara mogućnost da se žene u marginalizovanim zajednicama izbore za svoja prava i budu ravnopravno zastupljene. Kao učesnica sednice Dekade uključivanja Roma, kojom trenutno predsedava Republika Makedonija,

Esma se obratila rečima „Romkinje su inteligentne žene i pune samopuzdanja, ja sam jedna on njih, ja sam nemoćna bez njih kao i one bez mene“³².

Esma Režepova je učesnica mnogih skupova i jedna od prvih Romkinja inicijatorki okruglih stolova gde su žene regiona mogle prodiskutovati o ekonomskom osnaživanju, kulturi, muzici, obrazovanju i predlagati delegaciju učesnica žena iz Makedonije u Forumu žena Romkinja u Svetu Evropu³³. Prioritetne oblasti koje su Romkinje predstavile u Strazburu 2004. godine su obrazovanje, ravnopravno zastupanje u javnom životu, zabrana diskriminacije i pristup zapošljavanju. Iz svega vidimo da Esma Redžepova ima značaj ne samo u muzici već i u brojnim humanim delima koja jednostavno ne mogu da se nabroje. Žena koja nema predrasude, koja uvek ide srcem i dušom i koju ćemo mi na Balkanu, ali i širom Evrope i sveta pamtitи mnogo godina. Potrebno nam je svima više takvih ljudi, naročito žena koje će svojim radom pokazati i dokazati da nismo baš tako slabiji pol kao što većina to misli. Od devojčice do uspešne, priznate i poznate žene dokazala nam je da je put trnovit, ali ne i nemoguć i da je najvažnije imati želju i volju da uspeš u onome što radiš. Esma je uspela ne samo u muzici, već kao što smo videli, i u humanitarnom radu na mnogim poljima. Trudila se i dan-danas se trudi da istraje u onome što naumi i ona je dokaz da se sve može postići kada se silno želi. Ostaće upamćena kao neko ko ima sjajnu muzičku karijeru, kao žena koja je othranila 47 sinova, kao žena koja je svima pomagala bezuslovno, kao žena koja je dobila mnoge nagrade čak i nagradu kraljice romske muzike, ali ono što nju najviše kralji i po čemu će najviše ostati upamćena je njen srce koje je prepuno ljubavi za sve.

Literatura:

- ▶ European Roma Travellers Forum, Council of Europe
- ▶ Muzej romske kulture, Beograd
- ▶ Zvanični sajt Esme Redžepove Teodosievki
- ▶ RTS 1, Emisija Balkanskom ulicom, Beograd
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Esma_Red%C5%BEepova

³² 20th International Steering Committee Meeting, June 27-28, 2011.

³³ European Roma and Travelers Forum, Council of Europe.

MIRJANA KARANOVIĆ

Svako treba da radi ono što najbolje ume da radi. Glumica, profesorka glume, to je najbolje što Mirjana Karanović ume da radi, sve ostalo joj je nametnuto, sav društveni angažman je silom prilika. Ne uživa u tome da mitinguje, protestuje, ali to ne može da se izbegne. Volela bi da živi u društvu u kojem nema potrebe za stalnim sudaranjem.³⁴

Mirjana Karanović je rođena 28. januara 1957. godine u Beogradu. Otec Miloje je bio vojno lice, a majka Radmila krojačica. Imala je bezbrižno detinjstvo, potpuno neopterećeno brigama za budućnost. Bavila se raznim aktivnostima, od sporta do muzičke škole i dramskog studija u Domu pionira. Njenim roditeljima je najvažnije bilo da je dobar učenik i da uveče dolazi kući na vreme. Na tome im je zahvalna, jer su razvili kod nje osećaj odgovornosti.

Mirjana Karanović je ugledna dramska umetnica sa brojnim glumačkim ostvarenjima u domenu teatra i filma. Glavne uloge je ostvarila u kulturnim filmovima: "Petrijin venac" (Srđan Karanović, 1980), "Pad Italije" (Lordan Zafranović, 1981), "Život je lep" (Boro Drašković, 1985), "Otac na službenom putu" (Emir Kusturica, 1985) "Na putu za Katangu" (Živojin Pavlović, 1987), "Vreme čuda" (Goran Paskaljević, 1987), "Sabirni centar" (Goran Marković, 1989), "Mala" (Predrag Antonijević, 1991), "Bolje od bekstva" (Miroslav Lekić, 1993), "Underground" (Emir Kusturica, 1995), "Bure baruta" (Goran Paskaljević, 1998), "Život je čudo" (Emir Kusturica, 2004), "Grbavica" (Jasmila Žbanić, 2006), "Tamo i ovde" (Darko Lungulov, 2009).

Gotovo tri decenije se profesionalno bavi glumom na pozorišnim scenama Srbije i bivše Jugoslavije. Igrala je u brojnim TV serijama, među kojima su i umetnički najprestižnije "Otvorena vrata", "Vratiće se rode" i druge. Pedagoškim radom bavi se od 1995. godine.

Dobitnica je Sterijine nagrade, dva Zlatna čurana na Festivalu "Dani komedije", u Jagodini, dva Grand Prix priznanja na Filmskom festivalu u Nišu, dve Zlatne arene na Festivalu u Puli, Zlatnog Lovorovog vencu na Festivalu MESS u Sarajevu, nagrade EU Filmskog festival u Austriji, nagrade Actors Mission na Artfilm Festivalu u Slovačkoj, nagrade Zlatni medved na Festivalu u Berlinu, nagrade za najbolju žensku ulogu na Cinema City Festivalu u Novom Sadu, i na Festivalu u Sopotu, nagrade "Osvajanje slobode", Fonda "Maja Maršićević Tasić", i brojnih drugih.

Na Akademiji umetnosti u Beogradu izabrana je 2001. godine u zvanje vanredne i 2007. u zvanje redovne profesorke na predmetu Gluma. Dekanica Akademije umetnosti bila je u dva navrata, od 2001. do 2003. godine i od 2009. godine.

³⁴ Tanja Derikonjić, seminarski rad na temu Mirjana Karanović, odbranjen u letnjem semestru 2012. godine u okviru predmeta Studije roda.

Na Velikoj sceni Narodnog pozorišta 06.03.2011. godine svečano joj je uručena nagrada "Žanka Stokić". U obrazloženju žiri ističe njenu "glumačku ličnost koja je obeležila pozorišni i filmski život Srbije svojom stvaralačkom zrelošću i bogatstvom glumačkog izraza". Svečanost je počela muzičkim performansom, podsećanjem na najvažnije uloge koje je Mirjana ostvarila u karijeri dugoj tri decenije. Potom joj je plaketu uručio direktor Narodnog pozorišta Božidar Đurović, novčanu nagradu Aleksandar Backović u ime "Večernjih novosti", a statuu Žanke Stokić, Vukica Vasić, zamenica gradonačelnika Požarevca u kojoj se nalazi Žankina spomen-kuća.

"Ovo je najvažnija nagrada koju čovek može da dobije u svom životu. Ja imam duboko saosećanje za tuženu umetnicu jer lično smatram da sam najbolja na sceni, dok u privatnom životu često nisam baš tako dobra i ne dopadam se sebi. Na sceni ja mogu sve što u privatnom životu ne mogu ili me je sramota. Scena je prostor moje slobode, moje kraljevstvo i kad bi mi neko to oduzeo, ja bih strašno patila" - rekla je uzbudeno Mirjana Karanović praćena ovacijama, i dodala: "Drago mi je što živim u vremenu kada postojanje glumca na sceni ne može biti dovedeno u pitanje i zato se ja borim za to da glumci imaju slobodu da odluče kada će prestati da igraju. Bilo je neko vreme kada se govorilo da je sramota igrati na sceni dok se napolju dešavaju strašne stvari. Mislim da baš onda glumci treba da igraju i moraju nešto da kažu za scenu jer je njihova reč najmoćnija." U publici je bilo i puno studenata Fakulteta dramskih umetnosti kojima je Mirjana predavala. Dobitnica prestižnog priznanja kaže da svoje studente uči da u životu kao i u glumi nema prinčeva na belom konju, već se sve postiže trudom i radom, a da se pronašla u svim ulogama koje je odigrala. Na svečanom uručenju nagrade Mirjana Karanović je iznova pokazala zašto je mnogi nazivaju kraljicom balkanske glume. Sa svojim koleginicama potresno je izvela deo iz predstave "Drama o Mirjani i onima oko nje" Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Za svega par minuta ostvarila je snažan kontakt s publikom, koja je plakala kada i ona, i smejava se zajedno sa njom.

Oduvek se divila ženama koje su pomerale granice i nisu pristajale da pasivno održe svoj život u službi tudeg, a da ništa ne učine za sebe. Vremenom je, i sama kao glumica i žena, postala vredna divljenja. Antologiskim ulogama u filmovima "Petrijin venac", "Otac na službenom putu", "Grbavica".... stekla je status jedne od najboljih glumica u regionu. Istovremeno, ne obazirući se na kritike i osporavanja, godinama se zalaže za rušenje društvenih tabua, hrabro istupajući u odbranu ljudskih prava, naročito zlostavljanih žena i homoseksualaca.

Mnogi su devedesetih čutali iz straha, a sada mnogi čute jer prosto nemaju šta da kažu. Tada, kada sam bila jedna od onih koji su pričali nešto što se nije „smelo”, nije bilo poželjno pričati, imali smo, zapravo, emociju, strast, nekako smo postojali kao ljudi. Tada se vlast nije kritikovala, barem ne javno, a danas se vlast kritikuje na sve strane, a od toga nema nikakvog efekta.³⁵ Sa svojim studentkinjama je učestvovala u realizaciji dokumentarnog filma Milutina Petrovića o seksualno zlostavljanju ženama u Srbiji. Osam njenih studentkinja su odigrale likove žena koje su prošle terapiju i odlučile da ispričaju njihove priče. Na kraju je taj projekat bio nagrađen od strane tih istih žena.

³⁵ Ukinuti smo kao ljudi, intervju M. Karanović u Večernjim novostima.

Jedna je od dobitnica nagrade "Osvajanje slobode". Proglašena je 2009. godine za najbolju glumicu za ulogu Olge u filmu "Tamo i ovde".

Jednom prilikom su je pitali da li su žene u srpskom društvu slobodne i samostalne, imaju li jednaka prava kao muškarci? Ona je odgovorila: "Žene su u Srbiji ravnopravne, ali se često čini sve da se obeshrabre i nateraju ili nagovore da odustanu i prostor prepuste muškarcima. Zato mi se čini da je ta ravnopravnost prividna. Čini mi se da žene kod nas nemaju mnogo samopouzdanja, ni ambicija da se bore za svoja prava. Danas se više nego ikada populariše kako žene svoju udobnost i položaj lakše mogu da izbore "lukavim metodama", ugadanja muškarcima. Poželjno je da žena bude ne samo pametna, nego i privlačna, seksi i podredena, a ženski časopisi su prepuni saveta za žene kako da se što bolje probija u muškom svetu uz pomoć raznih caka i trikova".

Osvrnuvši se na položaj žena u filmu i u Srbiji, Karanovićeva je konstatovala da je „ženama evidentno danas u ovakvom društvu sve teže i teže, zato što je i društvo sve teže i teže“. „Teret te žine uvek se prebacuje na slabije. Kada je društvo u krizi onda se ponaša kao čopor sa alfa mužjacima koji za sebe sve grabe dok slabiji stradaju“, rekla je ona. „To je nešto sa čime živimo i nekako smo navikli“, zaključila je Mirjana Karanović.³⁶

Za muškarca je jednom prilikom rekla da treba da bude pre svega opušten, siguran u sebe i spremjan za druženje.

Kada su je pitali da li ima utisak da su neudate žene u Srbiji na neki način žigosane, i da li je to nekada osetila, ona je odgovorila: "Nikada se nisam osećala "žigosano" zato što nemam muža i decu". Mada, za neke je to bio znak mog "sumnjivog" seksualnog opredeljenja. Ne obraćam previše pažnje na to. Nemam vremena da se bavim negativnim ljudima i njihovim stavovima. Živim kako ja hoću, to su moji izbori. Ja odgovaram za njih i snosim posledice."

U razgovoru za "Novosti", Mirjana Karanović kaže: "Čini mi se da mnogi od nas više ne vide način na koji bi mogao da bude bolje, mislim da smo izgubili ideje za budućnost, život nam se sveo na preživljavanje, duhovno i materijalno, na pitanje kako sebe još uvek smatrati osobom koja postoji. Nekako, osećamo da smo zapravo, ukinuti kao ljudi. A teško je govoriti o sopstvenoj mizeriji, bez svesti kako iz te mizerije može da se izade. I onda je bolje da ništa ne govorиш, da čutiš, i da se nadaš nekom čudu. Što je prilično depresivno..."

U razgovoru za "Novosti" nastavlja: "Što se tiče devedesetih godina, ljudi nisu imali nikakvu viziju, nikakve ciljeve, veoma mali broj ljudi imao je neku ideju. Velika većina je zapravo čutala i trpela. Pravila se kao da se ništa ne dešava, a digla se kada je dogorelo do nokata, i kada je sve postalo strašno. Tako će biti i sada. Devedesetih godina ljudi su se ubijali, umirali, oružje se potezalo, vlast nas je povela u krvavi rat sa komšijama, braćom, rat je pocepaо porodice, mnoge fizički i materijalno potpuno uništio. Sada nema rata, ali se nekad čini da je ovo "tiho" uništavanje mnogo strašnije. Tako da ne mogu više da se bavim velikim temama."

³⁶ Politika 19.08.2011.

Na pitanje o povlačenju u svoj svet navodi da ona to ne smatra izolacijom, jer jednostavno moraš nekako da budeš u svom balansu - ako si stalno u onome što se dešava oko tebe, a svoj život zapostavljaš, onda si na velikom gubitku. Lično, nikada nisam pristala da budem zastrašena, da mi život prođe u izbegavanju - zašto da čutim, zašto da ne reagujem, zašto da prodem pored nekih stvari kao da me se ne tiču. Ali, više nemam vremena da bih ga gubila, a jedino je važno svoj život ne protraći - ako već drugi trače naš život, nekako bih volela da ga ja ne protraćim, da se ne pri-družim onima koji me, zapravo, nipođavaju. Jer, kad te nipođavaju sa svih strana, nemoj i ti sam sebe uništavati lošim mislima i navikama, pesimizmom koji nam se svakodnevno nudi kao jedina izvesna „opcija”.³⁷

O moralu današnjeg društva izražava se vrlo krtično navodeći, da je na delu stvaranje beskrupulognog društva, društva u kojem su jedini kriterijumi lični i materijalni interesi, u kojem ima mesta samo za velike - a mi smo sitna riba. Kao kad ajkule i kitovi otvore usta i prolete kroz jato, pa ko živ, ko mrtav! Tako smo i mi danas - ko živ, ko mrtav. Ko će da otplati kredite, ko neće, kome će da uzmu stan, ko će da ostane bez posla, ko će da završi na ulici... Ne zna se šta će biti! Sada država ima užasno veliku moć, i jedino što možete jeste da budete anarhisti, ali to ne vodi ničemu.³⁸

Nedavno je izjavila da je sloboda privilecija, ali i odgovornost. Slobodni ljudi zapravo mogu da čine mnogo više nego oni koji su ograničeni, bilo rešetkama bilo zabranama. Kada nemate zabrane onda morate da izgradite moralnu strukturu po kojoj se krećete. Isto tako morate da prihvativate i posledice svojih pogrešnih poteza. Zato mislim da je za mnoge ljude život jednostavniji gde sloboda ne postoji. Demokratsko društvo je zahtevnije, ono traži od tebe da se angažuješ. Da vodiš svoj život, da iniciraš stvari, da ne čekaš da ti neko drugi nešto pokloni ili dozvoli. To podrazumeva da si odgovoran i za neuspehe, za pogrešne izbore. Ne možeš da kriviš diktatora zato što ti nije dozvolio da imaš srećan život. Kada nema diktatora onda si ti sam odgovoran za svoj nesrečni život. To neki put može da bude i tragično. Jako je zahtevno urediti svoj život. Teško je kao rezultat posmatrati svoj život koji je u haosu, ali zapravo to je jedna jako lagodna situacija u kojoj ne znaš kada ideš na spavanje, kad ustaješ, šta jedeš, šta pišeš, koje autore čitaš, sa kim se družiš. Ne treba se rukovoditi pravilima koja se serviraju odozgo, koja je neko promovisao. Važno je da otkrijete koje su to moralne obaveze i vrednosti po kojima se rukovodite u životu.³⁹

U slobodno vreme Mirjana obožava da čita. Kada dobije platu ili honorar, ode u knjižaru i napuni kesu knjigama. Voli da čita razne knjige od beletristike do stručnih knjiga iz raznih oblasti. Neke knjige koje preporučuje: "Napad na mini bar", (Dubravke Ugrešić), "Priručnik za hedoniste" (Majklja Flokera), "Upitaj prah" (Džoa Fantea), "Kraj ljubavne priče" (Grejem Grina), "Aleksandrijski kvar-tet" (Lorensa Darelja).

³⁷ Večernje novosti 19. februar 2011.

³⁸ Večernje novosti 19. februar 2011.

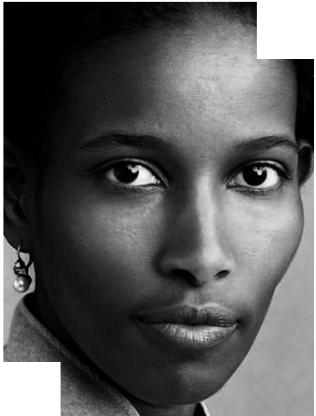
³⁹ Politika 7 maj 2013, kultura, 13.

Filmografija Mirjane Karanović: Na putu (2010), Tamo i ovde (2009), Das Fraulein (2006), Gravica (2006), Život je čudo (2006), Go west (2005), Jagoda u supermarketu (2003), Bure baruta (1998), Tri palme za dve bitange i ribicu (1998), Underground (1995), Bolje od bekstva (1993), Mala (1991), Sabirni centar (1989), Vreme čuda (1989), Uvek spremne žene (1987), Na putu za Katangu (1987), Život je lep (1985), Otac na službenom putu (1985), Kamiondžije opet voze (1984), Pad Italije (1981), Petrijin venac (1980), Majstori, majstori (1980).

Literatura:

- ▶ www.zena.blic.rs
- ▶ www.novosti.rs
- ▶ www.vikipedija.rs
- ▶ Večernje novosti 19. februar 2011.
- ▶ Trebješanin B, Sloboda je privilegija ali i odgovornost, Politika, 7. maj 2013, Kultura, 13.
- ▶ Mirjana Karanović: Ukinuti smo kao ljudi, intervju, Večernje novosti: <http://www.6yka.com/novost/40811/mirjana-karanovic-ukinuti-smo-kao-ljudi>, objavljeno: 06.07.2013.

AJAN HIRŠI ALI⁴⁰

Ajan Hirši Ali jedna je od političkih pojava današnjice kojima se ljudi najviše dive, ali i koje najviše osporavaju. Na naslove strane novina dospela je nakon što je jedan islamski fanatist ubio holandskog redatelja Tea van Goga, a nju označio sledećom metom zbog filma *Pokornost* koji su zajedno snimili. Iako živi u stalnoj opasnosti, to je ne sprečava da i dalje glasno ukazuje na težak položaj žena u Africi. Slavna feministkinja, političarka, spisateljka i kritičarka islama, Ajan Hirši Ali, autorka proslavljenе autobiografske knjige *Nevernica*, u ovoj knjizi kritikuje Zapad zbog svesnog prečutnog tolerisanja aspekata islamske kulture koju karakteriše potlačenost žena.

Ona kaže da u svom nastojanju da pomiri ideal individualnih sloboda sa uvažavanjem drugih kultura, Zapad ostavlja muslimanske žene na milost i nemilost «kulture devičanstva» koja ugnjetava žene i ugrožava njihovu slobodu pa čak i život. Hirši Ali navodi primere zlostavljanja - od genitalnog sakaćenja, dogovorenih brakova pa sve do porodičnog nasilja kojem su izložene muslimanske žene, pozivajući predstavnike zapadne kulture i islama da se iskreno suoče s problematičnim odnosom religije prema individualnim slobodama u islamskom svetu. Muslimanima koji traže moralne uzore izvan islama preti se smrću, a muslimanske žene koje pobegnu iz «kaveza za device» proglašavaju se kurvama. To su tvrdnje koje izriče Ali u razmatranjima o islamu i o položaju muslimanske žene, o individualnim slobodama, o korenima fanatizma te o zapadnjačkoj politici prema islamskim zemljama i imigrantskim zajednicama.

Oštra, otvorena i kontroverzna, knjiga *Devica u kavezu* je poziv na borbu za emancipaciju muslimanskih žena i oslobađanje od brutalne religijske i kulturne opresije i od staromodnog kulta devičanstva. Ona predstavlja prkosan poziv na racionalno i prošvećeno razmišljanje. No, to je ujedno i hrabra priča o tome kako se sama Hirši Ali suprotstavila svima koji su je ževeli prisiliti da se podvrgne tradicionalnim pravilima života muslimanskih žena i kako je postala zagovornicom promena.

Ajan Hirši Ali, rođena kao Ajan Hirši Magan 13.11.1969. godine u Mogadišu u Somaliji, holandska je feministička aktivistkinja i političarka. Poznata je kao vrlo aktivna i često kontroverzna spisateljka i kritičarka islama. Bila je članica Donjeg doma Državnih staleža Holandije iz Narodne stranke za slobodu i demokratiju od 30.1.2003. do 16.5. 2006. godine. Hirši Ali je pod velikim stepenom zaštite zbog ozbiljnih pretnji njenom životu usled izražavanja stavova koji su prilično kritični prema pojedinim aspektima islama. Najpoznatiji je njen film *Potčinjavanje*, koji je režirao Teo van Gog (koji je zbog tog ubijen), a zbog koga je postala žrtvom *Mreže Hofstad*. Ajan Hirši Ali je mnogo uči-

⁴⁰ Aleksandar Jančić, Seminarski rad na temu Ajan Hirši Ali, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

nila da se pažnja skrene na sve te užase koji su tamna strana navodno tolerantnog „multikulturalizma”. Ipak, neke Muslimanke imaju primedbe na to što ona za represiju kojoj su izložene krivicu svaljuje na islam, a ne na specifične nacionalne, regionalne ili plemenske kulture.

Ajan Hirši Ali dobitnica je brojnih priznanja:

Časopis *Tajm* uvrstio ju je na listu Sto najuticajnijih ljudi u 2005. godini.

Časopis *Glamur* proglašio ju je te iste godine *Junakinjom godine*.

Rider's Dajdžest proglašio ju je 2006. Evropljankom godine.

Literatura:

- ▶ www.wikipedia.org/wiki/Ayaan_Hirsi_Ali

BILJANA SRBLJANOVIC

Biljana Srbljanović je srpska književnica, dramska spisateljica i političarka. Poznata po svom proevropskom stavu, liberalnim pogledima na svet, podršci LGBT pravima, ali i po afarama koje ima iza sebe.⁴¹

Rođena je 15. oktobra 1970. godine u Štokholmu, u Švedskoj. Diplomirala je 1995. godine na Fakultetu dramskih umetnosti, u Beogradu, gde i danas radi kao predavačica. Njen dramski rad, od sredine devedesetih godina, karakterišu politička angažovanost i oštra kritika tadašnjeg režima koji je vladao, i društva uopšte. Bila je članica političkog saveta Liberalno-demokratske partije, u ime čijeg se imena 2008. godine našla kao kandidatkinja za gradonačelniku Beograda. Bila je udata za Gabrijela Kelera, bivšeg ambasadora Republike Francuske u našoj zemlji.

Početak karijere Biljane Srbljanović, u smislu kritičara društva i onih koji upravljaju društvom, ponikao je u godinama izolacije i rata na ovim prostorima, tj. u godinama vladavine Slobodana Miloševića, sredinom devedesetih godina.

Iako se Biljanino delovanje oslikavalo u kritici sopstvenog društva u kom se nalazila, kako joj se karijera razvijala tako je i njena kritika odlazila i preko granica naše zemlje. Prema rečima austrijske kritičarke Kornelije Nidermajer, oštrica Biljane Srbljanović je uvek okrenuta prema okruženju u kom se nalazi. Dok je živila u Srbiji, njena kritika je bila uperena ka srpskom društvu, da bi joj kad je otisla iz Srbije i počela da upoznaje evropsko društvo, meta postalo društveno ustrojstvo tzv. "Prvog sveta" i njihov način života. Konkretno - naličje ujedinjene Evrope. „*Niko ne zna da opisuje i analizira tako dobro fenomene istorijskih zaokreta, tranzicije između dve ere, kao Biljana.*” Rečka je za nju Almut Wagner, dramska spisateljica iz Hamburga. Politička i društvena kritika nisu jedine teme kojima je Biljana želeta da se bavi. Svoje mišljenje i ideje počela je da pretvara u drame tj. pozorišne komade, kojih je do danas napravila sedam. Njene drame govore o ličnim i intimnim problemima čoveka u današnjem svetu, o međugeneracijskim i porodičnim odosima i sukobima. Političnost svih Biljaninih drama bazira se na sukobu generacija. Bavi se takođe i temama koje su protkane kroz njene drame, a to su usamljenost, starenje i naročito smrt.

Kao što je već spomenuto Biljana Srbljanović je napisala sedam pozorišnih komada, „Beograd-ska triologija“ iz 1997. godine, „Porodične priče“ iz 1998. godine, „Pad“ iz 2000. godine, „Supermarket“ iz 2001. godine, „Amerika drugi deo“ iz 2003. godine, „Skakavci“ iz 2005. godine i „Barbelo, o psima i deci“ iz 2007. godine.

⁴¹ Filip Vidojević, seminarски rad na temu Biljana Srbljanović, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

Kao glumica pojavila se i u filmovima: Pad u raj, Lisice, Zemlja istine i Kazna.

Kao studentkinja Akademije napisala je scenario za 13 epizoda serije Otvorena vrata, koja kroz humoristički način govori o životu jedne građanske porodice.

Prema Srbljanovićevoj, dramska književnost takođe potpada pod književnost, te je razbijanje mesta i jedinstva vremena sasvim prihvatljivo za gledaoca koji više na želi hronološki uverljivo pozorište, već ga zanima da na sceni u toku izvođenja komada vidi sebe, svoje okruženje, svoje lične probleme i da sve to bude uverljivo prikazano.

Beogradска trilogija je bio prvi komad koji je Biljana napisala, i koji je premijerno igran 1997. godine. U ovom komadu se govori o problemima dijaspore prateći nekoliko grupa srpskih emigranata u Pragu, Sidneju i Los Andelesu.

Porodične priče bio je njen drugi dramski komad. Zbog ovog komada 1999. godine, Biljana postaje prva strana spisateljica koja dobija nemačku nagradu Ernst Toler. Takođe, ova predstava dobija nagradu i na festivalu u Novom Sadu.

Supermarket je delo u kome Biljana oštro kritikuje Zapad i neoliberalne zablude postnacionalističke Evrope, sa posebim osvrtom na to da se svaki pripadnik "ozloglašenog" Balkanskog prostora svrstava u red ratnih huškača i ljudi žednih krvi i rata. Ovakvim stavom ona želi da pobije predrasude moderne Evrope o našem prostoru.

Skakavci je drama u kojoj Biljana stavlja u prvi plan stariju generaciju našeg stanovništva, kao i o njihove probleme. Ova drama ujedno čini Biljanu Srbljanović prvim savremenim dramaturgom iz Srbije.

Važno je spomenuti delovanje Biljane Srbljanović za vreme bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije. Naime, Biljana Srbljanović je u tužnim danima proleća 1999. godine i bombardovanju naše zemlje pokušavala da pisanjem za strane časopise i listove, i to iz zemalja koje su bile najglasnije u nameri da se bombarduje Jugoslavija, ukaže na nelogičnost ratova i stradanja civila. Ona takođe optužuje i rušilačke namere ljudi koji su bili lideri Balkanskih zemalja, prvog od svih je izdvojila Slobodana Miloševića čiji je bila veliki protivnik. Kroz njene tekstove prikazivala je svu besmislenost rata na bivšem prostoru bivše SFRJ, kvazipatriotizma na istom prostoru, i tragediju srpskog naroda za koju je glavni krivac Slobodan Milošević. Biljana ne krivi samo Miloševića, već delom i nesvesnost srpskog naroda koji je istog tog Slobodana Miloševića održao na vlasti čitavu jednu deceniju.

Dosledna proevropska orijentacija dolazi do izražaja u njenim javnim nastupima i intervjuiima. „To što se u javnosti sistematski stvara utisak da nama Evropa postavlja stalno nove i teže uslove ne samo da nije tačno, već je stvar potpuno suprotna: uslovi su uvek bili jasni, nisu menjani ni dodavani, a mi smo potrošili četiri godine u uzaludnim pokušajima da ih promenimo. Očekujem da u decembru samo to stanje i bude konstatovano, da se naša vlada konačno "autuje", da glasno saopšti građanima svoju pravu prirodu“.⁴²

⁴² Blic, 16. oktobar 2011.

Za razumevanje njenog političkog profila važno je pomenuti podršku Biljane Srbljanović Paradi ponosa i pripadnicima LGBT populacije "Niko ne treba da se stidi sebe, niko nikoga ne sme da tera u četiri zida, da skriva od javnosti, kao da je LGBT identitet neka sramota i bruka, neki nedopustiv greh." U više navrata Biljana Srbljanović je javno podržavala pripadnike gej populacije u našoj zemlji i njihova prava. Žestoko je kritikovala "huligane" koji su pokušavali na silu da spreče održavanje parade ponosa, a uz sve to su rušili glavni grad naše zemlje i ceo protest pretvorili u rušilački pohod uz žestoke sukobe sa policijom. Za sve te nerede optuživala je odredene političke strukture kojima ide na ruku takvo stanje u našem društvu, koje je i bez tih nereda i napetosti u krajnje teškoj situaciji, a najviše u moralnom smislu. "Zastrasivanje, ucene i pretnje huliganskih grupa, konzervativnih krugova i kalkulantskih političara, ne smeju da odnesu još jednu pobedu."

"Uopšte ne razumem: šta su se svi navadili da se podsmevaju Jeleni Karleuši, naročito oni koji "inače pozdravljaju njen gest", ali se ozbiljno čude odakle to njoj i kako to i zamislite čuda i sve tako. Vrhunac je što se usudila da dode na tribinu LDP-a, tačnije, to što je očigledno prihvatiла poziv. Pa što da ne dode? I što da je ne pozovu? Žena je istupila politički hrabro i pametno, pa što da ne bude pozvana na političku tribinu stranke sa istim programom? Mrzi me da elaboriram, a i nemam kome. Ipak hoću da kažem: tekst joj je odličan i volela bih da sam ga ja napisala, - nije jedina i nije prva, pa šta? Kamo sreće da je milion i prva, - nije se setila danas, ni juče, nego se žena već dugo aktivno zalaže za gej prava - plus, priču jeste proširila na ono što je još važnije, ne samo na LGBT pitanje, već na elementarno ljudsko pravo da se bude drugačiji, - više kapiram JK sa LDP nego LDP sa SPS, - ne znam nijednu njenu pesmu, pa šta? Ne znam ni od Ledi Gaga, - ni ona, sto posto, ne zna nijednu moju dramu, ama koga je to briga? - uopšte se ne radi niti o muzici, niti o "umetnosti", radi se o konkretnom društveno odgovornom gestu, a i nije baš da se na žurevima LDP-a slušaju Dar-kvudi. Na kraju: - botox je, kao, blam, a karijes maksile nije? Aha. Sve je to obično kultur-rasističko prenemaganje ljudi koji jedino što umeju je – da se podsmevaju iz čoska. A ruganje je beskorisna i inferiorna aktivnost. Ova žena je nešto napravila, iskoristila uticaj koji ima kod populacije hostilne ili u najboljem slučaju neosetljive na LGBT probleme i solidarno stala uz ugroženu manjinu. A da joj se to, pri tom, uopšte ne isplati. Jer, i meni mutavoj je jasno da gest nije nimalo kalkulantski i da je to ono što je izazvalo svu ovu lavinu. Ta iskrenost se ne prašta".⁴³

U kratkom roku je otkazana Parada ponosa, "vratile su se devedesete", Pahomije je dobio Orden Beli andeo. Vidite li vezu između ovih događaja? - Srbija je u jednoj velikoj krizi, ne samo ekonomskoj, već pre svega moralnoj. Iako sam veliki zagovornik laičkog društva, razumem potrebu građana da odgovore na svoje nemire potraže tamo gde tradicionalno smatraju da ih mogu pronaći, pa i u crkvi. Utoliko me više pogoda neodgovornost srpske crkve prema sopstvenom narodu. Zapaljive, moralno nedopustive, često i protivzakonite izjave iz samog vrha SPC ne samo da su politički neodgovorne, već i ljudski razočaravajuće za svakog ko ima iskrenu potrebu za duhovnošću. Ne može se čoveku koji će u istoriji ove zemlje ostati zapamćen kao neko ko je maloletnog dečaka, u porti crkve, hvatao za slabine, gurao mu jezik u usta, razmičući svoju svešteničku mantiju, grabio

⁴³ Peščanik.net, 21.10.2010.

za pol... davati bilo šta, osim pravosnažne sudske presude, a kamoli neki orden. I sam patrijarh Irije, svojim sve težim istupima u javnosti potvrđuje činjenicu da i SPC, kao i sve druge "elite" u ovoj zemlji, ne razume razmere opasnosti koja preti čitavom društvu, opasnosti od potpunog moralnog urušavanja, već je i sama deo problema, za koje građani, uprkos svemu, konačno jednom moraju da nađu rešenje. Rešenje u sebi samima.⁴⁴

Početkom decembra 2011. godine javnost je počela da prepričava da je Biljana Srbljanović uhvaćena sa tri grama kokaina. Biljana nikad nije pričala o ovim nagadanjima i o tome da li je istina ili nije. Javnost je bila podeljena što se tiče ovog događaja, Biljanini bliski saradnici i istomišljenici su je branili, njeni neistomišljenici su je napadali, tako da se sa te tačke gledišta nije promenio Biljanin status koji je godinama gradić i pravila, najviše zahvaljujući svojim umetničkim i filozofskim sposobnostima.

Fakultet dramskih umetnosti gde Biljana radi kao predavačica, se oglasio povodom ove afere i objavio saopštenje u kome je rečeno da Akademija neće nikakve korake preduzimati, jer su sve te optužbe neosnovane i napravljene kroz tabloide i žutu štampu.

Pitanje verskih sloboda i prava žena složeno je i osetljivo, posebno u zemlji razorenoj verskim ratovima, posebno nakon Srebrenice i posebno u državi koja nikako da odluči da li je laička, moderna demokratija ili konzervativna kripto-religiozna tvorevina.⁴⁵

Iz intervjuja Biljane Srbljanović još izdvajamo neke njene karakteristične izjave:

„Srbiju neko trezven sada treba da uhvati za ramena i dobro je protrese. Predsednik Srbije i one političke strukture kojima on komanduje moraju da shvate da je na njima istorijska odgovornost, da moraju da naprave radikalni rez sa kompletnom dosadašnjom kosovskom politikom i da prizovu čitavo društvo pameti. Geografski i generacijski pripadam jednom drugačijem svetu od predstavnika epsko-guslarskog diskursa, kao i možda još različitijem od onog salonskog nacionalizma slavskog tipa.“⁴⁶

Proces tranzicije nije prema očekivanjima bio prelazak iz jednopartijskog, ekonomski plan-skog ali neefikasnog sistema u demokratski organizovano društvo, već privatizaciju "balkanskog" tipa koja je najsličnija otimačkoj prvobitnoj akumulaciji kapitala. Otvorili su se prostori za špekulan-te, mutne bogataše vlasnike sumnjivog novca, koji su pod još sumnjivijim uslovima uvećavali svoj kapital, ostavljajući iza sebe pustoš. Pod maskom otvorenog tržišta, spretna manjina krade od većine. Sa pljačkaškom privatizacijom došao je i sunovrat svetske ekonomije. Sve je to produbilo razlike među socijalnim slojevima, javile su se nove nepravde i diskriminacije.

U doba savremene svetske ekonomске krize, oni koji trpe najveće posledice, na kojima je kako Habermas kaže, da plate račun u kafani, jesu oni koji su najmanje konzumirali ili na večeru

⁴⁴ Blic, 16. oktobar 2011.

⁴⁵ Dnevne novine Danas, 17.02.2011.

⁴⁶ Dnevne novine Danas, 15. decembar 2011.

uopšte nisu bili ni pozvani, obični ljudi, niža srednja klasa, i siromašniji od njih, najugroženiji uzrasti, najstariji i najmladi koji nisu zaista ni za šta bili krivi⁴⁷.

Karijera Biljane Srbljanović je protkana liberalnim i proevropskim stavovima, velika je borkinja za ljudska prava i slobodu, čije je delovanje usmereno ka poboljšanju društvenih normi i unapređenju demokratizacije ovog prostora. Mišljenja o Biljani Srbljanović u okruženju kao što je naše, moraju biti crna ili bela, u kojoj nema sredine, u kojoj se ide iz krajnosti u krajnost. „Prvi srpski dramaturg“, „profesorica“, „književnica“, „političarka“, (možda) „korisnica kokaina“. To je samo par epiteta koji se mogu postaviti pored imena kontroverzne Biljane Srbljanović. Tokom nesrećnih i svih devedesetih godina, bila je pokretač ugušenog demokratskog duha u srpskom narodu, i trn u oku tadašnjeg režima, za koji je talenat i želja za slobodom bio zločin i koketiranje sa „zapadnim zlim silama.“

Literatura:

- ▶ <http://www.pecat.co.rs/2011/06/biljana-srbljanovic-u-vrzinom-kolu-beogradskom/>
- ▶ http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%91%D0%B8%D1%99%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%90_%D0%A1%D1%80%D0%B1%D1%99%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B
- ▶ <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/106610-fdu-necemo-da-otpustimo-biljanu-srbljanovic>
- ▶ <http://www.telegraf.rs/vesti/115705-nagodba-biljane-srbljanovic-sa-tuzilastvom>
- ▶ <https://focusnewsinfo.wordpress.com/2012/02/21/biljana-srbljanovic-u-zatvoru-nam-ne-daju-mobilne-samo-bonsek-u-kaladontu/>

⁴⁷ Biljana Srbljanović, Balkan, budućnost u sadašnjem vremenu, Erste Stiftung Edition, Beč, 2009, str. 50-51.

MIRA TRAILOVIĆ⁴⁸

Mira Trailović (Kraljevo, 22. januar 1924. - Beograd, 7. avgust 1989) bila je zajedno sa Radošem Novakovićem osnivačica, a potom i dugogodišnja upravnica Ateljea 212, jednog od najpoznatijih beogradskih pozorišta. Diplomirala je režiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Kasnije je na istom fakultetu bila profesorka. Zajedno sa Jovanom Ćirilovim osnovala je 1967. godine Beogradski internacionalni teatarski festival - BITEF). Svojim beskrajnim šarmom i prodornošću, talentom za ubeđivanje, na BITEF je dovodila najavangardnija i najpoznatija pozorišta i predstave.⁴⁹

Mira Trailović rođena je u, kako je volela da istakne, građanskoj porodici. Čukundeda, Aleksa Simić, bio je jedan od ustavobranitelja, ministar inostranih poslova Kneževine Srbije, ministar finanšija, predsednik Društva srpske slovesnosti, a baka Katarina dvorska dama kraljice Natalije. Nacionalno je bila opredeljena kao Srpskinja, jer su joj preci Srbi, ali se osećala kao Jugoslovenka, i još više od toga, kao građankom sveta. Mira je prvo završila Muzičku akademiju, a zatim, kako sama kaže, u lutanjima po svojoj ličnosti, preko raznih fakulteta, diplomirala na Velikoj filmskoj školi 1950. godine. Prvo je završila Muzičku akademiju, a potom je po želji oca arhitekte, upisala arhitekturu, ali je odustala posle dva semestra, da bi na drugoj godini studija napustila tehnologiju, a istoriju umetnosti pred sam diplomski ispit. Privlačili su je televizija, drama, režija i pozorište, pa je 1950. godine završila visoku Filmsku školu, a prvi rediteljski debi je imala dve godine pre diplomiranja u Radio Beogradu u koji, kako je pričajući o Miri rekao Vojislav Kostić, "nisu mogli uči ni oni kojima su Koča (Popović) i Peko (Dapčević) bili stričevi", dodajući da je "imala kulturu govora, ali i šarm". A koliki je šarm imala govori i Borislav Mihajlović Mihiz: "Ona ima autentični šarm svetske dame, radni kapacitet jednog amalina, komunikacijsku frekvenciju moćne radio-stanice, informisanost enciklopedije i prirodnu upornost kompresora. Govori sve važnije svetske jezike, čak i one koje ne zna. Imala kockarski smisao za rizik, veoma diskretno korigovan domaćičkom upornošću."

Njen veliki iskorak u svet teatra započeo je 1956. godine, kada je gupa entuzijasta, u potrazi za novim prostorom i repertoarom, u galeriji „Borbe“, koja je imala 212 stolica, osnovala Atelje 212. Nova pozornica promovisana je njenom režijom koncertnog izvođenja Geteovog „Fausta“, u kojoj su igrali najpoznatiji glumci tog vremena Marija Crnobori, Ljubiša Jovanović, Mata Milošević i Viktor Starčić. Na čelu ove kuće nalazila se od 1961. godine usmerivši je u pravcu avangarde. Pod

⁴⁸ Tamara Stevanović, seminarски rad na temu Mira Trailović je napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

⁴⁹ Dragan Kvrgić, seminarски rad na temu Mira Trailović je napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

njenim vođstvom Atelje je postao svetski poznato pozorište, koje odiše specifičnim duhom, šarmom, hrabrošću i smisлом za humor. Upravo je pozorište bilo njena slika. Režirala je u svome teatru, zanimalo ju je avangardni repertoar, postavljala je drame poznatih i nepoznatih stranih autora, a u formiranju repertoara Ateljea 212 oslanjala se na stručne procene dramskih dela koje su joj pružali Kiš, Mihiz, Jovan Ćirilov, a kasnije i Ljubomir Draškić. Jedna od velikih vrlina je što je umela da sasluša sagovornika, a njen rediteljski postupak je počivao na ravnoteži ostvarenoj sadejstvom teksta i glumačke interpretacije, kao reditelj nije bila pretenciozni inovator. Iako su njena dela smatravana avangardom beogradskog pozorišnog života, ona se grozila tog pojma pitajući: "A šta je to avangarda?" A unela je duh zapada u Srbiju, njeni komadi nosili su nove kulturne i političke trendove u pozorišni život Srbije. Igrala su se dela Sartra, Ežena Joneska, Žarija, Šizgalja, Kopita, Kamija i Pintera. Takođe, postavljena je i „Ko se boji Virdžinije Vulf“ Edvarda Olbija u režiji Mire Trailović, sa kojom je Atelje 212 gostovao u Njujorku na otvaranju Metropolitena opere.

Jedna od kulturnih predstava „Kosa“ Ragnija-Radoa, premijerno je izvedena 23. maja 1969. godine i Atelje je bilo prvo pozorište u Evropi koje je dobilo pravo na postavku tog muzikla. A kako je i sama Mira rekla u svom poslednjem intervjuu datom Felikušu Pašiću, to su bile burne studentiske godine u kojima je jedan muzikal pružio pravi izazov za tu generaciju mladih. „...Mladi su masovno došli na tu našu audiciju. U toj predstavi je bilo tri, četiri profesionalca Seka Sablijić, Dragan Nikolić, Miša Janketić, a ostalo su bili divni mladi ljudi, obdareni pesmom, obdareni pokretom. Oni su nosili u sebi nešto mnogo važnije a to je proces generacije koji je u to vreme bio prisutan svuda oko nas. To je bio jedan snažan krik mladih, tako kada je došla završna pesma, za mene pesma mog života, a to je „daj nam sunca, daj nam sunca“ i kada su je zapevali to je bilo jako značajno u našem pozorištu.“

Tada se prvi put pojavilo nago telo na sceni kod nas, i to je uzdrmalo domaću javnost, ali je uzrok da se posle 250 izvođenja predstava skine sa repertoara bio drugi. Zapravo mislilo se da će scena u kojoj mladi ljudi u Americi cepaju vojne knjižice jer ne žele da idu u Vijetnamski rat, loše uticati na naše mlade ljude koji idu u vojsku. Nažalost, osim tog nesporazuma, reklo bi se da je bio problem i u izbegavanju odgovornosti istaknutih umetnika koji su trebali da procene stvar, a odlučili su da prestane izvođenje „Kose“ iz opravdanih razloga iako predstavu nisu ni pogledali. Naravno, nije to bio jedini put da su predstave bile zabranjivane. Bilo je i onih koje su posle zabrana bile izvođene, ali ih je pratila mučna atmosfera u kojoj je trebalo sačuvati dostojanstvo i umetnički integritet.

Smatrali su da je zbog uloge direktorke pozorišta zanemarila rediteljstvo, ali Mira Trailović na to kaže: „Ja nisam zapustila rediteljstvo. Vođenje pozorišta bez ijedne konkretne realizacije ne znači mnogo. Ja jesam govorila često da je jedna potreba za režijom jedne predstave, jednog dela, u meni prerasla u veliku potrebu za režijom jednog pozorišta kao celine, kreacija jednog duha, jednog stila, to je donekle postignuto i sa Ateljeom i sa BITEFom.“

A zajedno sa Jovanom Ćirilovim i ostalim sradnicima Mira Trailović je osnovala jedan od najvećih evropskih pozorišnih festivala BITEF – Beogradski Internacionalni Teatarski Festival. Osnovan je

1967. godine, odlukom Skupštine grada, kao stalna manifestacija značajna za grad Beograd, koji je od osnivanja pratilo i podržavalo najnovije pozorišne tendencije. Jedan je od retkih festivala koji obuhvata kako eksperimentalne tako i tradicionalne forme. Revolucionarnih šezdesetih i sedamdesetih, gledaoci su videli neke od najhrabrijih scenskih eksperimenta koji su vodili razaranju klasične dramske forme, ali značajna klasična ostvarenja, kao i ostvarenja tradicionalnog orientalnog teatra. Tokom osamdesetih i devedesetih BITEF je predstavio najviše domete postmodernog teatra i plesa. Mira Trailović je uspela da zajedno sa Jovanom Ćirilovim u Beograd i na BITEF doveđe Samjuela Beketa, Pitera Bruka, Boba Vilsona, Pinu Bauš, La Mamu... Postoji anegdota, da kada su Ežena Joneska 1971. godine pitali šta je video u Beogradu, odgovorio je: Miru Trailović. Zar to nije sasvim dovoljno?

Režirala je veći broj TV drama i dokumentarnih filmova: 1978. Masku, 1977. Mariju Magdalenu, 1976. Posetu stare dame, 1976. Priču o vojniku, 1975. Noru, 1974. Porodični orkestar, 1973. Brauningovu verziju, 1973. Izgnanike, 1972. Nesporazum, 1972. Smeh sa scene: Atelje 212, 1971. Pesnikova pisma, 1967. Arno i Jane, 1967. Koktel, 1962. Trojanskog rata neće biti, 1961. Siromašni mali ljudi.

Za života je odlikovana najvišim odlikovanjima Francuske, jer je deo svog života provela u Parizu u Teatru nacija. Iz milošte su je zvali „buldožer u bundi“.

U blizini Bajlonijeve pijace u Beogradu postoji Trg (skver) Mire Trailović kao i pozorište pod imenom BITEF Teatar. Beogradu je BITEF teatar podarila 1989. godine, u staroj adaptiranoj crkvi na skveru, koji danas nosi njeno ime. Bila je selektorka i umetnička direktorka festivala u Nansiju i dobitnica francuske „Legije časti“.

Umrla je u Beogradu 7. avgusta 1989. godine. Iste godine je osnovan i BITEF teatar koji je bio ideja pod uticajem BITEF festivala. Scena BITEF teatra se nalazi u zgradi na skveru koji nosi njeno ime. O Mire Trailović se može reći da je istaknuta ličnost srpske kulture, koja je kao žena uspela da se izbori za svoje ciljeve u okviru društva. U toj borbi uspevala je da opstane zahvaljujući svom karakteru, odlučnošću i svojom energijom. Bez takvih osobina ne bi se mogao ni zamisliti uspeh koje je Mira iznela uklanjajući prepreke u svom radu, da bi njen trud i odlučnost urodili plodom. Njena dela su istaknuta u stvaranju Atelje 212 i BITEF teatar i danas funkcionišu i napreduju posle njene smrti, a ona je bila i ostala neprevaziđena „prva dama našeg pozorišta“.

Literatura:

- ▶ Radomir Putnik, Prva dama pozorišta, 14. septembar 2012.
- ▶ http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:397001-Prva-dama-pozorista
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Mira_Trailovic
- ▶ <http://www.imdb.com/name/nm0870675/>
- ▶ <http://www.imdb.com/title/tt0341565/>

MONIKA SELEŠ⁵⁰

Monika Seleš⁵¹ je bivša jugoslovensko-američka profesionalna teniserka mađarske nacionalnosti, i od juna 2007. godine mađarskog državljanstva, bivša najbolja teniserka sveta. Za vreme svoje karijere osvojila je 9 gренд slем turnira, postavši najmlada teniserka koja je osvojila otvoreno prvenstvo Francuske 1990. godine. Bila je dominantna teniserka 1991. i 1992. godine, ali se morala povući iz tenisa 1993. godine zbog povrede koju je dobila kada ju je gledalac iz publike ubio nožem. Tenisu se vratila 1995. godine, ali nije uspela doći do uspeha koji je imala početkom 1990-ih.

Monika Seleš je rođena u Novom Sadu 02.12.1973. godine, čudo od deteta koje se vinulo sa terena novosadske šljake na terene belog sporta širom sveta i zabeležila impresivne rezultate za analne svetskog tenisa.

Tenismom je počela da se bavi već od svoje šeste godine. Trener joj je bio otac Karolj. Svoj prvi turnir je osvojila sa devet godina, iako se tada nije puno razumela u način bodovanja u tenisu, pa tokom meča nije znala ko vodi u igri.⁵² U momentu kada joj je bilo najpotrebnije svoj teniski teren joj je stavio na raspolaganje Đorđe Balašević, čime je znatno doprineo njenom razvoju. Pre mnogo godina, Đorđe Balašević je ovim stihovima počeo pesmu posvećenu svojoj kasnije slavnoj susedanki, neprikosnovenoj vladarki teniskih teren: *Ja sam samo prstom probao sport, pa te zato molim, veliki svete, nemoj da nam sada pokvariš dete. Mala Mo je stvarno cura i po, ona ima srce, ima tri čiste, ne mešajte je u kursne liste, neka to briga nekom drugom postane, pustite nju, neka joj sve igra ostane...*

Sa samo 11 godina, 1985. osvojila je prestižni turnir Orandž boul u Majamiju, SAD, pri tom ju je ugledao poznati teniski trener Nik Boltijeri. Porodica Seleš se iz Jugoslavije u SAD seli 1986. godine, gde Monika kreće u tenisku akademiju Nika Boltijerija, u kojoj je trenirala sledeće dve godine. Pozicija broj jedan na svetu 178 nedelja, sa šesnaest godina najmlađa pobednica Frenč opena u istočnoj Evropi, sa 20 godina je osvojila 8 gренд slémova, važila je za nepobedivu i nezaustavljivu kraljicu teniskih terena. Ovu predivnu tenisku priču prekida nemio događaj sumanutog navijača Štefi Graf, ubodom noža u leđa za vreme meča i tim činom Moniki menja život iz korena.

⁵⁰ Vesna Vaščić, seminarски rad na temu Monika Seleš napisala je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

⁵¹ Nemanja Gerić, seminarски rad na temu Monika Seleš napisao je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

⁵² Bojan Grubiša, seminarски rad na temu Monika Seleš napisao je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

Pasionirani ljubitelji koji već dugo prate tenis znaju da je upravo Monika Seleš „odgovorna za legalizovanje“ glasnog praćenja sopstvenih udaraca pobedničkim krikom i dvoručni bekhend, što se sve do tada smatralo neodgovarajućim i čak nesportskim. Iako su ih igračice i igrači i ranije koristili, to je bilo retko i sporadično i nije nailazilo na odobravanje sudija i publike. Međutim, Moniki nikao nije zamerala na „nesportskom ponašanju“ jer je vrhunski tenis počela da igra još kao mala i naizgled krhka devojčica. Ono što je njoj tolerisano, počelo je da se toleriše svima, pa danas ratničke krike na terenu ispuštaju i sestre Vilijams, Šarapova, Skjavone, Azarenka i mnoge druge. Osim što je poznato da je Monikina igra bila karakteristična po ispuštanju krika što se tada nazivalo, zbog njenog uzrasta, zvucima „a la karate kid“ nakon udarca i jedinstvena po dvoručnom forhendu i bekhendu, njen teniski stil je bio karakterističan i po čestim napadima sa osnovne linije, preciznim dijagonalama u sam ugao terena. Ovakvom igrom i mentalnom snagom je u svojoj karijeri ostvarila pobedu na 54 turnira, a u periodu od 1991-1993. godine je zabeležila 231 pobedu i samo 23 poraza pri tom osvojivši 30 titula na raznim WTA turnirima. Samo je teniserka Kris Evert imala bolji postotak. Serijom lančanih pobjeda dve neprikosovene veteranke Martine Navratilove i Kris Evert dolazi na sam vrh belog sporta za željom da se što duže zadrži na teniskom tronu.

Ono što je široj teniskoj javnosti možda manje poznato je da je svoje prve teniske pokrete naučila u novosadskom naselju Liman, gde je znala da neumorno prebacuje lopticu preko kanapa na betoniranom parkingu ili da je udara u zidove okolnih zgrada. Ne bi trebalo da bude zaboravljeno da je svoj patriotizam prema domovini i svom narodu dokazala na Olimpijskim igrama 1992. u Barceloni, gde je igrala pod zastavom nezavisnih takmičara IOP jer je našim sportistima zbog sankcija zabranjen nastup. Zbog zabrane igranja našim fudbalerima u Švedskoj odbila je da ikada više poseti tu zemlju.

Profesionalni tenis je počela da igra 1988. godine sa 14 godina. Naredne godine je krenula njeni puna profesionalna karijera na VTA turnirima kada je osvojila Hjuston u maju 1989. godine pobedivši Kris Evert u finalu. Mesec dana kasnije, Selešova je stigla do polufinala otvorenog prvenstva Francuske kada je izgubila od tadašnje najbolje teniserke, Štefi Graf. Monika je svoju prvu godinu završila na mestu broj 6 na VTA listi. Sa jakim forhendom i bekhendom, kao i jakim ritmom, Selešova je po mnogima prva *“power player”* teniserka u ženskom tenisu. Takođe je poznata po glasnom stenjanju prilikom udara lopte, pa su se neke teniserke žalile na glasnoću, a sudije su je upozoravale da bude malo tiša. Njen prvi grand slem turnir bio je Otvoreno prvenstvo Francuske 1990., gde se u finalu suočila sa Štefi Graf. Selešova je spasila 4 vezane set lopte u prvom setu u tajbrejku, koji je osvojila sa 8-6, i uspela da dobije meč u dva seta (7-6, 6-4). Osvojivši turnir postala je najmlađa teniserka koja je osvojila Otvoreno prvenstvo Francuske sa samo 16 i po godina. 1991. je godina kada je Selešova imala dominantan položaj u ženskom tenisu. Godinu je počela pobedom na Otvorenom prvenstvu Australije u januaru, pobedivši Janu Novotnu u finalu. 11 marta je preuzeala je mesto broj 1 na VTA listi od Štefi Graf. Uspešno je odbranila titulu na Otvorenom prvenstvu Francuske, pobedivši tada najmlađu takmičarku Aranču Sančez Vikario u finalu. Posle Francuske nije igrala na Vimblدونu, kada je pauzirala šest nedelja zbog istegnuća lista na donjem delu noge.

Posle pauze se pojavila na Otvorenom prvenstvu Amerike gde je pobedila Martinu Novratilovu u finalu, učvršćujući svoje mesto broj 1 teniserke sveta. Iste godine je sa Goranom Prpićem osvojila Hopman kup za Jugoslaviju. 1992. je takođe protekla dominacijom Monike u ženskom tenisu. Uspešno je odbranila grend slem turnire u Australiji, Francuskoj i Americi. Do finala na Wimbldonu je došla, ali nije mogla razbiti dominaciju Štefi Graf na travnatim terenima, izgubivši 6-2, 6-1. U periodu od januara 1991. do februara 1993, Selešova je osvojila 22 turnira i došla do 33 finala od 34 turnira u kojima je igrala. U tom periodu je imala 159 pobjeda i samo 12 poraza (92,9% pobjeda), uključujući i 55/1 u grend slem turnirima. U širem kontekstu, od početka profesionalne karijere, 1989. do kraja 1992. imala je 231 pobjedu i 25 poraza (90,2% pobjeda) i 30 titula na turnirima. Jedino je Kris Evert imala bolji postotak pobjeda (91,1% od 1971. do 1974) i 34 turnira. Ipak, Selešova nije uspela da održi taj uspeh do kraja svoje karijere. U 1993. godinu, Selešova je snažno ušla, kada je osvojila otvoreno prvenstvo Australije pobedivši Štefi Graf.

Tako sjajnu igru Monike, prekida nemio događaj nečuvanog nasilja, sumanutog navijača Štefi Graf, ubodom nazubljenog noža dugog 22 centimetra u mišić leve ramene lopatice, menja neopozivo tok teniske karijere i život iz korena. Njene fizičke povrede su zacelile ali emotivna trauma je bila duboka. Ponekad kad krenu problemi u životu jednostavno ne prestaju, vest o bolesti oca je bio dodatni šok. "Odjednom se sve srušilo... Imala sam osećaj kao da sam se probudila u paklu, ni kriva ni dužna. Bila sam opsednuta košmarima i imaginarnim napadačem koji me je proganjao u snu, ali i na javi u kojoj sam počela da haluciniram, roditelji su pokušavali nemoguće. Oteli su me iz mog mračnog sveta, konačno izvukli iz naše kuće opasane visokim drvoredima i odveli na kliniku u Kolorado, gde sam provela nekoliko meseci, daleko od civilizacije". U pomoć su priskočili najbolji psihijatri, čak i indijanski враčevi, ne bi li veliku šampionku spasili očaja i razmišljanja o najgorem. „Razgovarala sam sa žrtvama silovanja i paraolimpijcima, koji su mi pomogli da shvatim koliko sam srećna što sam uopšte živa. Njihova snaga da nastave dalje posle svega što ih je zadesilo je zaista fascinantna. Nisam htela da dopustim da mi jedan čovek otme ljubav prema igri kojoj sam dala sve što sam ikad imala. Kad pomislim koliko se ljudi nalazi u mnogo težim situacijama od moje, zadowoljna sam onim što imam, a to je, posle svega, samo zdravlje. I shvatila sam da sve ide iz glave. Srećna sam što mogu da stanem na svoje noge kad se ujutru probudim, srećna sam što mogu ponovo da trčim za lopticom... i za životom“. Nakon dvadeset meseci potpune osamljenosti, daleko od medija i teniskog sveta, pokušavajući da se izbori sa neverovatnim očajem i iščekivanjem pravde odlučuje da se vrati igri koju voli. Ponovo pod okom javnosti, ali ne još potpuno oporavljena, nastavila je da se bori protiv sebe, sileći se na višečasovne treninge koje bi sabotirala noćnim obročima. Zbog viška težine i većite borbe sa kilažom dobijala je kritike od trenera a štampa je tu kritiku ispoljavala na uvredljiv način. U nastavku karijere pratile su je mnoge povrede naročito stopala i rama, i pored toga uspevala je da niže pobeđe.

Za vreme odsustva, Seleš je postala državljanica Sjedinjenih Američkih Država 17. maja 1994. godine. Seleš se vratila u profesionalni tenis u avgustu 1994. i osvojila prvi povratnički turnir, otvoreno prvenstvo Kanade. Mnogi su mislili da će se moći vratiti dominaciji u tenisu, kakvu je imala na

početku svoje profesionalne karijere. Istog meseca je došla do finala otvorenog prvenstva Amerike, kada je izgubila od Štefi Graf rezultatom 7-6, 0-6, 6-3. U januaru 1996, Selešova je došla do svoje prve gренд slem titule posle povratka, otvoreno prvenstvo Australije, ali ovo će joj biti i zadnja gренд slem titula. Selešova se sa teškoćom borila da dođe do svoje najbolje forme. Na to je uticao i njen otac Karolj, koji je, nakon što mu je utvrđen rak, preminuo 1998. godine. Selešova je opet, 1996. došla do drugog uzastopnog finala na otvorenom prvenstvu Amerike, izgubivši, opet od Štefi Graf u finalu. Zadnje gренд slem finale je bilo u Parizu 1998. (nekoliko nedelja posle smrti njenog oca), kada je izgubila od Sančez Vikario.

Postavši američka državljanica, Monika je pomogla Američkom timu da osvoje Fed kup 1996. i 2000. Takođe je osvojila i bronzu na Olimpijskim igrama u Sidheju 2000. godine. Osvojivši 53 turnira do 2003, Seleš je morala, zbog povrede noge napustiti profesionalni tenis. U februaru 2005. igrala je dva egzibiciona meča protiv Martine Navratilove, izgubivši oba meča. Posle tri decenije napušta njenu prvu ljubav tenis, i otkriva da život ima smisla i za obične stvari. Završava pejzažnu arhitekturu i planira izdavanje serije romana pod naslovom "Akademija" koje namenjuje mlađim sportskim zvezdama. Ambasadorka je međunarodne sportske organizacije *Laureus* (gde joj društvo prave Nađa Komaneči, Katarina Vit, Džon Mekinro, Boris Beker, Majkl Džordan...) i članica je Međunarodne teniske kuće slavnih u Njuportu. Ostala je poznata i kao jedna od najvećih igračica „ključnih poena”, jer je imala izuzetnu psihičku snagu u najtežim situacijama na terenu. Nikada nije imala tremu kod važnih poena već se za svaki borila skoro isto.

Autobiografijom „Forhendom preko mreže života“ svojim obožavaocima otkriva svoj put ka sreći sa mnogobrojnim uspesima i padovima. Najveća inspiracija i podrška na tom putu joj je bili porodica, celog svog života otac Karolj se borio da od Monike stvori svetsku šampionku i uspeo je. Monikina izjava je ujedno i savet mladima: „Upornost i istrajnost su najvažnije vrline, ali nema sva-ko mentalnu snagu da postane šampion. To je velika reč, koja nosi puno obaveza i dokazivanja. Kad vas jednom nagrade tom titulom, ne smete izneveriti navijače. A ni sebe. Opravdano je samo ako se u vaš put umešaju tudi koraci. Ne mislim na poraze, koji su sastavni deo sporta, već na opšte ponašanje i način borbe na terenu. U ključnim situacijama u toku igre pokazivala sam veliku psihičku snagu. Uvek su mi na umu bile reči mog brata koji mi je neprestano govorio da je svaki poen važan. Danas igračice o tome ne vode previše računa“.

Monika i njena porodica su bezrezervno dali sve od sebe pa i srce za tenis.

Tenis joj je doneo sve najlepše što život može doneti – slavu, bogatstvo, poštovaocu u svim krajevima sveta, prestiž i mnogobrojne naslovne strane časopisa. Postala je miljenica svetske štampe, za njene prve pobede na Rolan Garosu jedan francuski časopis je napisao: "Kad se pojavi na terenu sa svojim mačkastim očima, fluoroscentnim noktima i vrcavim osmehom, hipnotiše celo gledalište! Ova devojčica je najveći prirodni talenat koji se ikada pojavio u ženskom tenisu".

Uspesi Monike Seleš je svrstavaju među najbolje teniserke svih vremena. „Tenis“ magazin je postavio kao 13. najvećeg igrača svih vremena (žene i muškarci), a po australijskom magazinu „Tenis“ ona je među 15 žena najvećih šampiona u poslednjih 30 godina. Monika Seleš trenutno živi na

Floridi. Monika je 2008. godine objavila da ipak neće više da se takmiči. Monika je uglavnom igrala egzibicione mečeve sa svojom velikom prijateljicom Martinom Navratilovom, teniskom legendom, a sve da bi među mlađima popularisala tenis. Kasnije se posvetila studijama arhitekture, učestvuje u modnim revijama i humanitarnom radu. Pre petnaest godina kada joj je preminuo otac Karolj, prodali su veliku kuću koja je ličila na ogroman dvorac i uselili se u skromnu kuću. To je danas stalna adresa Monike i majke Ester. Brat Zoltan, nekada talentovani teniski junior, sada živi u Tam-pi, takođe na Floridi, gde radi u oblasti menadžmenta. U svojoj karijeri osvojila je 9. gran slem turnira, osam pre napada nožem.

Literatura:

- ▶ http://sr.wikipedia.org/sr/Monika_Seleš
- ▶ <http://www.ilustrovana.com/tekst.php?broj=2619&tekst=01>
- ▶ Monika Seleš, Autobiografija Forehendom preko mreže života
- ▶ <http://www.kurir-info.rs/sport/tenis/monika-seles-porodica-glavni-izvor-inspiracije-184032.php>
- ▶ <http://blog.b92.net/text/2346/Monika-Seles/>

REVOLUCIONARKE

- ▶ Klara Cetkin
- ▶ Roza Luksemburg
- ▶ Ema Goldman
- ▶ Milunka Savić
- ▶ Odri Lord
- ▶ Džo Frimen

KLARA CETKIN⁵³

Klara Cetkin⁵⁴ je bila hrabra žena čije su se ideje o ravнопravnosti žena i muškaraca raširile Evropom i bile prihvocene od strane hiljade žena. Ona je ključna ličnost kojoj treba zahvaliti što žene danas širom sveta mogu da glasaju na izborima, što im je omogućeno pravo na jednako obrazovanje, što imaju pravo na rad, što mogu da zauzimaju javne položaje, što imaju i druga prava zagarantovana Ustavom i zakonima.

Klara Cetkin, nemačka socijalistička političarka i borinja za ženska prava, jedna je od najvećih političkih teoretičarki i socijalistkinja u istoriji, jedna je od idejnih tvoraca političkog programa za poboljšanje ugnjetenog položaja žena.⁵⁵ Svojim radom i zalaganjem neizmerno je dala doprinos u borbi za ženska prava. U vremenima kada je bilo teško čuti ženski glas i kada su paralelno sa ženskim pitanjem pod ruku išli i drugi veliki problemi i nepravde, poput najvećeg ratnog sukoba u dotadašnjoj istoriji, Prvim svetskim ratom, retke žene poput Klare Cetkin uporno su se suprot-

stavljale pokušajima da se zarad rešavanja tih problema pitanje ženskih prava ostavi po strani. U vezi sa tim, i zbog samog načina na koji je to postizala, Klara Cetkin je često bila meta vlasti u različitim vremenima i državama u kojima je delovala. Njen doprinos je ogroman i za posledicu ima i jedan bitan dan ili datum koji danas proslavljamo a to je dan ženskih prava, 8. Mart ili Dan žena. Zajista je neophodno da taj dan prestane da bude puka proslava nečega fiktivnog i tek formalna ljubaznost prema ženama. Žene nemaju ista prava kao muškarci i zato se treba podsetiti vremena u kom je živila Klara Cetkin u kojima je taj dan nešto značio. Značio je na samom početku glas, pobunu i želju da se pokuša i na kraju ostvari cilj jednakosti, pravde i slobode među ljudima. Ako ni zbog čega drugog, onda kao simbol, Klara Cetkin mora da bude poznata svakoj ženi i muškarцу jer je boreći se za ženska prava dala opšti doprinos čitavom čovečanstvu. Za mene lično, ona ima veliki značaj i kao socijalistkinja i kao politička teoretičarka. Njen kontakt sa prvim socijaldemokratama

⁵³ Marko Ranisavljev, seminarski rad na temu Klara Cetkin, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

⁵⁴ Aleksandar Jančić, seminarski rad na temu Kara Cetkin, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

⁵⁵ Milan Banjanac, seminarski rad na temu Klara Cetkin, odbranjen u kviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

ma, kontakt sa najvažnijim ljudima i vodama socijaldemokratskih i komunističkih pokreta, dopri-neo je i da do tih ljudi preko Klare Cetkin dopre glas o aktuelnim problemima žena tog vremena.

Klara Cetkin je bila nemačka socijalistkinja, političarka, politička teoretičarka i aktivistkinja u borbi za prava žena. Rođena je 5. jula 1857. god. u selu Viderau u Nemačkoj (pokrajina Saksonija). Njeno devojačko prezime bilo je Ajzner. Odrasla je u siromašnoj radničkoj porodici. Otac Gotfrid Ajzner bio je seoski učitelj, dok je majka Žozefin Vital Ajzner bila domaćica ali vrlo učena žena. Još kao mala Klara se susrela sa problemima i teškim položajem radničke klase. Školovala se na inicijativu roditelja u Lajpcigu za učiteljicu u klasi gospode Auguste Šmit. Klara Cetkin je bila jedna od prvih žena u Nemačkoj kojoj je bilo dozvoljeno da uči za tu profesiju. Njena mentorka i profesorica Augusta Šmit bila je takođe dokazani borac za prava žena. Na kasnijim godinama studija, koje je završila sa odličnom ocenom, u Lajpcigu je upoznala svog budućeg supruга Osipa Cetkina. On je bio ruski student i Klara je preko njega upoznala i druge kolege među kojima se otvoreno diskutovalo o socijalističkim idejama. Grupa je pratila rad socijalističkih partija, čitali su se socijaldemokratski politički pamfleti i posećivali su se partijski kongresi. Upravo u tom periodu Klara se ozbiljnije priklonila idejama Socijalističke partije Nemačke. Za vreme Bizmarkove vladavine 1878. godine, donesen je određen broj zakona koji je zabranio rad Socijaldemokratske partije Nemačke, zbog njenih navodnih štetnih politika koje mogu biti opasne po društvo. Zabranjena je i socijaldemokratska štampa, socijaldemokratske organizacije i sindikati koje je osnovala ova partija prestali su sa otvorenim radom i nastavljali rad u ilegalu. Zbog ovih poteškoća i njenom povezanošću sa Socijaldemokratskom partijom Nemačke, Klara Cetkin je imala mnogo problema sa nalaženjem posla i upravo je zbog svog čvrstog stava prema ovim nepravdama zapadala u konflikte i dobijala otkaze. Njen suprug Osip Cetkin uhapšen je na jednom tajnom kongresu socijaldemokrata nakon policijske racije i proteran je iz zemlje. Posle kratkog izgnanstva u Cirihu 1882. godine odlazi u Pariz. Tokom boravka u Parizu uzela je Osipovo prezime, ali se za njega nije udala kako ne bi izgubila nemačko državljanstvo. U Parizu je rodila dvoje dece, Maksima i Kostju. Porodica je živela u krajnjem siromaštvu i nedaće je preživela zahvaljujući solidarnosti ruskih prijatelja, takođe angažovanih u socijalističkom pokretu.

Nastavila je sa svojim obrazovanjem i usavršavanjem i izučila je posao za novinarku i prevodioca. Njen suprug Osip Cetkin se teško razboleo i umro 1889. godine, a do njegove smrti Klara se sama brinula o njemu, o deci i o egzistenciji porodice radeći kao učiteljica i novinarka. Tokom boravka u Parizu igrala je važnu ulogu u osnivanju Socijalističke internacionale. Na drugoj internacionali u Parizu 1889. godine, Klara je održala referat o pravima žena i time doprinela da žene više učestvuju u socijaldemokratskom pokretu. U knjizi "Pitanja prava žena i radnica današnjice" Klara Cetkin je zastupala tezu da su socijalizam i feministam usko povezani. Veoma oštro je branila prava žena na rad. Dotadašnje teorije o pravima žena Cetkinova je proširila zahtevom da se žene moraju oslobođeniti nadmoći muškaraca:

"Oni koji su se svojom čašću pred licem čovečanstva obavezali na oslobođenje, ne smeju dopustiti da cela jedna polovina ljudskog roda zbog ekonomске i socijalne zavisti bude osuđena na

ropstvo. Onaj ko želi dopustiti tlačenje radnika od strane kapitalista, dopustiće i tlačenje žene od muškarca; a ona će ostati potlačena sve dok ekonomski ne bude nezavisna. Jedan od nezaobilaznih uslova za ovo oslobođenje i nezavisnost je rad. Ukoliko je cilj da žena postane slobodno ljudsko biće, onda ženama ne treba oduzimati rad, niti skraćivati njihovo radno vreme, a ni ograničavati oblasti u kojima žene mogu raditi, osim u nekim sasvim retkim slučajevima.

Nakon što su u Nemačkoj ukinuti antisocijaldemokratski zakoni, Klara Cetkin se 1892. godine vratila u Nemačku gde je radila kao urednica socijaldemokratskog časopisa "Jednakost". Vodila je ovaj časopis sledećih 25 godina. Uređivala je i dodatak za žene u časopisu "Lajpciške narodne novine". Borila se za jednaku politička prava žena i muškaraca i posebno je bila aktivna u borbi oko pitanja jednakog prava glasa. 1907. godine postala je voda ženske kancelarije pri Socijaldemokratskoj partiji Nemačke.

Organizovanje prvog međunarodnog "Dana žena" 8. marta 1911. godine povezuje se sa Klарom Cetkin. Ideja koja je kasnije prihvaćena od strane predstavnica ženskih pokreta iz 17 zemalja o uspostavljanju dana žena delom je potekla od Klare Cetkin. U "Narodnoj kući" u Kopenhagenu, gde je održan sastanak druge internacionale Klara je govorila o ovom predlogu. "Nemačka socijalistkinja Klara Cetkin je predložila na sastanku Socijalističke internacionale 1910. da bude osnovan Međunarodni dan žena u znak sećanja na prvi ženski štrajk američkih tekstilnih radnica koji je održan 1857. Njen predlog je jednoglasno prihvaćen i uspostavljen u čast ženskog prava glasa. Internacionala tada nije odlučila o tačnom datumu, ali su socijalisti u svojim zemljama počeli da obeležavaju kao takav 8. mart."⁵⁶

Istovremeno Cetkinova se zalagala za poboljšanje uloge i položaja žena u porodici. S tim u vezi zalagala se da oba roditelja moraju biti odgovorna i aktivna u odgoju dece, a sam odgoj mora biti oslobođen od stereotipa uloga polova: „S tim u vezi, htela bih sasvim jasno naglasiti dužnost roditelja, da svoje devojčice i dečake ne odgajaju sa predrasudama, koje kažu da postoje poslovi koji su nedostojni muškarca, ali odgovaraju ženama. Devojčice i dečaci treba da obavljaju sve poslove koje za njih donosi domaćinstvo sa jednakom spretnošću i zadovoljstvom.“

⁵⁶ Mršević, Z. *Ka demokratskom društvu - rodna ravnopravnost*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2011, str. 80.

Klara Cetkin i Roza Luksemburg 1910. godine.

Klara Cetkin je odobravala razvod braka i prekid trudnoće, te se zalagala protiv dvostrukog morala. Teoriju socijalista o pravima žena Cetkinova je proširila i zahtevom da se žene moraju oslobođiti nadmoći muškaraca. „Onaj ko želi dopustiti tlačenje radnika od strane kapitalista, dopustiće i tlačenje žena od muškaraca, a ona će ostati potlačena sve dok ne bude nezavisna“, reči su Klare Cetkin. Klara Cetkin pozvala je sve žene sveta na: „Slobodnu ljubav“ - to znači da svaka devojka ili udata žena ima pravo na svoju slobodnu ljubav, to jest da ako u drugom muškarcu, osim onom zakonskom, vidi česticu neke vrste ljubavi ona mu se slobodno može posvetiti. „Pravo na razvod braka“ - Brak kod Klare Cetkin ne predstavlja nikakvu svetost, brak je proba za pronalaženje sreće, ako ta proba ne uspe, onda se za bolji život treba razvesti. Niko nije dužan da bilo koga trpi. „Abortus je prava stvar“ – Pobačaj kod Klare predstavlja popravljanje napravljene greške tokom braka ili tokom vanbračnog odnosa. „Žene treba da slave 8. mart“ – Ženama sveta, pripada jedna rumena, žarka ruža.

1900. god. udala se za 18 godina mlađeg pesnika Fridriha Cundela i sa njim i svojim sinovima živila je u Štutgartu. Na početku Prvog svetskog rata došlo je do raskola unutar Socijaldemokratske partije Nemačke. Ona se podelila na pristalice i protivnike rata, tj. na one koji nisu hteli da u toku ratnog stanja organizuju proteste i na one koji jesu. 1915. godine Klara Cetkin je organizovala žensku antiratnu konferenciju. Zbog svog antiratnog stava uhapšena je i optužena za veleizdaju ali je ubrzo puštena iz zatvora zbog mnogobrojnih protesta protiv njenog uhićenja i zatvaranja. Protivnici rata, deo radikalnih levičara, Karl Libknecht, Roza Luksemburg i drugi među kojima i Klara Cetkin osnovali su 1917. godine Nezavisnu socijaldemokratsku partiju Nemačke. Godinu dana ranije

isti ljudi bili su članovi Spartakističke lige koja je delovala i pisala iz zatvora. U pokretu i partiji postala je prijateljica sa Rozom Luksemburg sa kojom je u Revizionističkim debatama napadala ideje Eduarda Berštajna. Nezavisna socijaldemokratska partija Nemačke 1919. godine osniva zajedno sa drugim socijalističkim pokretima Komunističku partiju Nemačke. Nakon pristupanja ovom pokretu oduzeto joj je uredništvo u časopisu "Jednakost".

U jesen 1920. godine, Klara Cetkin je otisla u Kremlj. 1920. godine intervjuisala je Lenjinu o ženskom pitanju. Prvi put Lenjin je odvojio dovoljno vremena da sa njom popriča o ženskom pitanju jer, kako je Klara Cetkin zapisala o ovom razgovoru, to je tema o kojoj „pravi“ komunisti ne diskutuju jer smatraju da se socijalna ravnopravnost žena podrazumeva. Ova tema uključivala je i pitanja o ravnopravnosti žena u seksu (pravo na izbor partnera, pravo na slobodnu ljubav i brak). Lenjin je otvoreno priznao da je neprijatno iznenaden velikim interesovanjem među ženama i mladima, naročito u vezi s pomenutim razgovorima. „Ja nisam mogao da poverujem svojim ušima kad sam ovo čuo. Oni misle da je njihova najvažnija dužnost prosvetljenje žena proletarijata na ovu temu. Verujem da je najčitaniji pamflet Venere, jedne mlade drugarice, onaj o seksualnim problemima.“ Inače, u Komunističkoj partiji je zastupala umereno krilo stranke. Osnovala je pokret žena u Komunističkoj partiji Nemačke i uredivala je časopis blizak partiji pod nazivom "Komunistkinja". 1921. godine na Drugoj konferenciji žena u Berlinu izabrana je za voditeljicu zapadnoevropskog međunarodnog sekretarijata Kominterne žena. Član Kominterne bila je sve do 1933. godine. Kao članica Komunističke partije Nemačke i poslanica u Nemačkom Rajhstagu govorila je o opasnostima od fašizma: „Pred ovom obavezujućom istorijskom potrebot moraju ustuknuti sva politički, sindikalno, religiozno razdvojena stanovišta. Svi koji su ugroženi, svi koji pate, svi koji traže svoje oslobođenje pripadaju u jedintveni front za borbu protiv fašizma i njegovih pristalica u Vladi!“.

Za predsednicu nemačke levičarske humanitarne organizacije "Rota Hilfe" izabrana je 1925. godine. Nakon dolaska na vlast u Nemačkoj, Nacional-socijalističke nemačke radničke partije i Adolfa Hitlera počinju ponovo progoni komunista. Komuništi su lažno optuženi za paljenje Rajhstaga 1933. godine, zbog čega su mnogi pobegli iz zemlje. Klara Cetkin je otisla u Sovjetski Savez, gde joj je inače u Moskvi od 1924. godine bilo stalno mesto boravka. Međutim, i tamo je kao protivnica Staljinove politike bila politički izolovana. Bila je ipak popularna među narodom i predmet opštег divljenja, i sve do svoje smrti 1933. godine bila je aktivna u politici. Umrla je 20. juna 1933. godine u mestu Arhangelskoje, a sahranjena je pod zidinama Kremlja u Moskvi.

Novčanica i poštanska markica DNR Nemačke sa likom Klare Cetkin

Bista Klare Cetkin u Bremenu

Literatura:

- http://en.wikipedia.org/wiki/Clara_Zetkin, preuzeto 16.03.2012.
- http://www.dadalos.org/srbija/frauenrechte/woher/portraits/clara_zetkin.htm, preuzeto 16.03.2012.
- Mršević, Z. Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost, Institut društvenih nauka, Beograd, 2011, (str. 79 – 80).

ROZA LUKSEMBURG

Rosa Luksemburg je bila jedna od ključnih predstavnica radničkog i antiratnog pokreta s početka 20. veka, strastvena kritičarka kapitalizma, sinonim za proleterski internacionalizam.⁵⁷ Bila je marksistička političarka, revolucionarka i socijalna filozofkinja, doktorisala je u vreme kada je mali broj žena uopšte mogao da stekne akademsko obrazovanje. Bila je teoretičarka Socijaldemokratske partije Nemačke, a kasnije Nezavisne socijaldemokratske partije Nemačke. Osnovala je novine Crvena zastava, i bila saosnivačica spartakičke lige, marksističke revolucionarne grupe od koje

je nastala Komunistička partija Nemačke i učestvovala je u neuspešnoj revoluciji u Berlinu januara 1919. godine. Roza Luksemburg nije se smatrala feministkinjom. Za razliku od Klare Cetkin, ona nikada nije želela da se konkretno bavi oslobođenjem žena. Iako su se njene analize o demokratskim deficitima svog vremena često bazirale na pravu glasa žena, ona se najčešće zalagala za demokratsko pravo glasa za sve. Bila je veoma sarkastična, hrabra, volela je debatu i bila je očaravajuća govornica. Ove karakteristike su joj olakšale da se nalazi u političkom svetu tog vremena, zato što je, ne samo kao žena, već i kao Jevrejka sa invaliditetom, često bila prinuđena da se bori protiv diskriminacije po bilo kom osnovu.⁵⁸

"Sloboda je uvek sloboda za disidente" (*Freiheit ist immer die Freiheit der Andersdenkenden*), odnosno "Sloboda je uvek i isključivo sloboda za onoga koji misli drugačije".⁵⁹ To su reči jedne žene koja je bila marksistička političarka, revolucionarka i socijalni filozof.

Roza Luksemburg je rođena 5. marta 1871. u Žamošču u Poljskoj. Bila je peto dete trgovca, Eliasa Luksemburga i njegove supruge Linee (devojačko - Levenštajn). Roza je imala poremećaj u rastu i bila je fizički hendikepirana celog života. Kad se sa porodicom preselila u Varšavu, Roza je tamo pohađala žensku gimnaziju od 1880. godine. Čak i u tim ranim godinama (od 1886.) bila je članica poljske levičarske partije - Proletarijata. 1887. godine je položila maturu, a od 1889. godine studira na Ciriškom univerzitetu, zajedno sa drugim socialistima poput Lea Jogišea. Studirala je fi-

⁵⁷ Nenad Trkulja, seminarски rad na temu Roza Luksemburg, napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine

⁵⁸ Krisja Popov, seminarски rad na temu Roza Luksemburg, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine

⁵⁹ http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg#Citat

lozofiju, istoriju, politiku, ekonomiju i matematiku. Specijalistički predmeti su joj bili Staatswissenschaften (nauka o upravljanju državom), Srednji vek i ekonomske i berzanske krize.⁶⁰

Kada su 1890. godine ukinuti Bizmarkovi zakoni protiv socijaldemokratije, Socijaldemokratska partija Nemačke mogla je po zakonu da osvoji mandate u Rajhstagu (parlamentu). Ali članovi parlamenta iz socijalističkih redova su se više bavili sticanjem dodatnih parlamentarnih prava i materijalnog bogatstva. Roza Luksemburg se, pak, držala svojih revolucionarnih marksističkih principa. Zajedno sa Leom Jogišem i Julijanom Marčlevskim (alias Julius Karski) osnovala je 1893. godine novine *Sprava Robotnica* (*Sprawa Robotnicza*), kao suprotnost nacionalističkim politikama poljske socijalističke partije. Roza je verovala da do autonomne Poljske može doći samo kroz revolucije u Nemačkoj, Austriji i Rusiji. Smatrala je da borbu treba voditi protiv samog kapitalizma, a ne za nezavisnu Poljsku. Luksemburgova je odbijala pravo na samoopredeljenje država u socijalizmu, što je kasnije dovelo do tenzija sa Lenjinom.

Sa Leom Jogišem je bila suoasnivač Socijaldemokratske partije Kraljevine Poljske (SDKP), od koje je kasnije nastala Socijaldemokratska partija Kraljevine Poljske i Litvanije (SDKPiL) spajanjem sa litvanskom socijaldemokratskom organizacijom. Uprkos tome što je veći deo svog života kao odrasla osoba živel u Nemačkoj, Roza Luksemburg je ostala glavna teoretičarka poljskih socijaldemokrata, i vodila je partiju sa Jogišem, njenim glavnim organizatorom.⁶¹

Roza Luksemburg je 1898. godine stekla nemačko državljanstvo udajom za Gustava Libeka, a zatim se preselila u Berlin. Aktivirala se u levom kruju Socijaldemokratske partije Nemačke (SPD). Njene govorničke sposobnosti su je ubrzo unapredile u glavnu govornicu partije. Naglašavala je da se glavne razlike između kapitala i radništva mogu prevazići ako bi proletarijat preuzeo vlast, i nakon sprovodenja sveobuhvatnih revolucionarnih promena u celom okruženju proizvodnih metoda.

Od 1900. godine isticala je svoje stavove o tekućim ekonomskim i socijalnim problemima u raznim novinskim člancima širom Evrope. Njeni napadi na nemački militarizam i imperijalizam postali su jači kako je rat bio bliži, i trudila se da ubedi SPD da usmere sviju politiku u suprotnom pravcu. Luksemburgova je pokušala da organizuje generalni štrajk kako bi pospešila radničku solidarnost i sprečila rat, ali je njen cilj ostao neostvaren zato što je partijsko rukovodstvo ovo odbilo.⁶²

Između 1904. i 1906. godine njen rad je tri puta prekidan boravkom u zatvoru zbog političkih aktivnosti. 1905. godine je izbila prva ruska revolucija i Roza je pored lošeg zdravstvenog stanja otputovala u Varšavu u nadi da će biti u stanju da unapredi revoluciju. Zato što je nezakonito održavala sastanke i objavljivala radove, 4. januara 1906. uhapšena je i zadržana pod užasnim uslovima pritvora. Obolela je od žutice koju nije lečila i tek u avgustu, uz pomoć lekarskog uverenja, ponovo je puštena na slobodu.

⁶⁰ http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg

⁶¹ http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg

⁶² http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg

Ruska revolucija je oživela misao, kojom se Roza Luksemburg godinama bavila: da su masovni štrajkovi ključni element u revolucionarnoj borbi radnika za vlast i da se socijalističke revolucije razlikuju od svih drugih. Sada žele da razviju ovu ideju u svetlu iskustva.

Ipak, Luksemburgova je nastavila sa političkim aktivnostima: 1907. godine je učestvovala u petom partijskom danu Ruskih socijaldemokrata u Londonu gde je srela Lenjina. Na Drugom međunarodnom (socijalističkom) kongresu u Štutgartu je predložila rezoluciju (koja je prihvaćena), koja je tražila ujedinjenje svih evropskih radničkih partija u pokušaju da se zaustavi rat.

U to vreme, Roza Luksemburg je počela da predaje marksizam i ekonomiju u trening centru SPD-a u Berlinu. Jedan od njenih studenata je bio potonji vođa SPD-a, i prvi predsednik Vajmarske Republike, Fridrik Ebert.

1912. je učestvovala na kongresu evropskih socijalista u Parizu. Sa francuskim socijalistom, Žanom Žoresom (*Jean Jaurès*) dogovorila je da bi u slučaju izbijanja rata sve evropske radničke partije trebalo da organizuju generalni štrajk. Kako je rat bio bliži, ona je organizovala demonstracije (na primer u Frankfurtu), pozivajući na prigovor savesti za vojnu službu, i odbijanje izvršavanja naredjena. Zbog ovoga je optužena za „izazivanje neposlušnosti vlastima, zakonu i redu“ i osudena na godinu dana zatvora. Nije odmah upućena na odsluženje kazne pa je mogla da učestvuje na sašstanku socijalističke kancelarije u julu. Bila je jako pogodena činjenicom da je u radničkim partijama nacionalizam bio jači od klasne svesti.

28. jula 1914. Austro-Ugarska je objavila rat Srbiji, i tako je otpočeo Prvi svetski rat, a 3. avgusta Nemačko carstvo je objavilo rat Rusiji. Sledećeg dana je u Rajhstagu jednoglasno odlučeno da se rat finansira emitovanjem ratnih obveznica. Svi predstavnici SPD-a su glasali za ovaj zakon, a partija je takođe pristala na primirje (*Burgfrieden*) sa vladom, dajući obećanje da će se suzdržavati od štrajkova tokom rata. Za Luksemburgovu je ovo bila lična katastrofa, zbog koje je za kratko vreme čak razmišljala i o samoubistvu. Revizionizam, protiv koga se borila od 1899. godine, pobeđio je i rat je počeo.

Sa Karлом Libknehtom i drugima poput Klare Cetkin i Francem Mehringom, Roza Luksemburg je 5. avgusta 1914. stvorila grupu *Internacionalu*. Od nje je nastala Spartakistička liga, a 1. januara, 1916. objavili su brojne ilegalne pamflete sa potpisom *Spartak* po gladijatoru koji je pokušao da osloboди robove u Rimu. Roza Luksemburg je uzela ime *Junius*, po Lucisu Junisu Brutu, za koga se priča da je osnovao Rimsku republiku.

Grupa je odbacila prekid vatre između SPD-a i nemačke vlade pod Vilhelmom II, i žeštoko se borila protiv njega, zalažeći se za generalni štrajk. Zbog toga je 28. juna 1916, Roza Luksemburg osuđena na dve i po godine u zatvoru. Za vreme boravka u zatvoru, bila je dvaput premeštana, prvi put u Poznanj, a zatim u Vroclav. U ovom periodu je napisala više članaka pod imenom *Junius*, koje su njeni prijatelji krišom odštampali. Među njima je bio i članak *Ruska revolucija*. Ovaj članak je kritikovao boljševike, i upozorio da postoji opasnost da se diktatura razvije iz boljševičke vlasti (ipak, nastavila je da poziva na *Diktaturu proletarijata* po boljševičkom modelu.) U ovom kontekstu je

napisala svoju čuvenu rečenicu: *Freiheit ist immer die Freiheit des Andersdenkenden* (Sloboda je uvek i isključivo za one koji misle drugačije.) Još jedna publikacija, u junu 1916. je bila *Die Krise der Sozialdemokratie* (Kriza socijaldemokratije).

1917. godine, kada su SAD ušle u rat, Spartakistička liga se pridružila Nezavisnoj socijaldemokratskoj partiji Nemačke (USPD), takođe grupi antiratnih bivših članova SPD-a, koju je osnovao Karl Kaucki. USPD je 9. novembra 1918. lansirana na vlast, kao vodeća partija nove republike zajedno sa SPD-om, nakon abdikacije kajzera. Ovo se dogodilo nakon ustanka (Nemačka revolucija) koji je počeo u Kiliu, 4. novembra 1918. kada je četrdeset hiljada mornara preuzele luku u znak protesta zbog odluke nemačke pomorske komande da se stupi u borbe sa Britanskom mornaricom, uprkos činjenici da je bilo jasno da je rat izgubljen. Do 8. novembra, radnički i vojnički saveti su zauzeli veći deo zapadne Nemačke, postavljajući temelje za takozvani *Räterepublik* (Republički savet), modeliran po sistemu Sovjeta iz ruskih revolucija 1905. i 1917. godine.

Luksemburgova je puštena iz zatvora u Vroclavu 8. novembra, a i Libkneht je takođe bio oslobođen, i reorganizovao je Spartakističku ligu. Oni su sada zajedno izdavali novine Crvena zastava (*Die rote Fahne*). U jednom od svojih prvih članaka, Luksemburgova je zahtevala amnestiju za sve političke zatvorenike i ukidanje smrтne kazne.

Međutim, ujedinjeni front se raspao krajem decembra 1918., kada je USPD napustila koaliciju u znak protesta zbog onoga šta su oni smatrali kompromisima SPD-a sa (kapitalističkim) statusom kvo. Spartakistička liga je 1. januara 1919., zajedno sa drugim socijalističkim i komunističkim grupama (uključujući Internacionalu komunista Nemačke - IKD), osnovala Komunističku partiju Nemačke (KPD), pre svega po inicijativi Karla Libknehta i Roze Luksemburg. Luksemburgova je podržavala učešće KPD-a u narodnoj ustavotvornoj skupštini, koja je osnovala Vajmarsku Republiku, ali je bila nadglasana. U januaru je drugi revolucionarni talas prošao Nemačkom, a neki od voda KPD, uključujući Rozu Luksemburg, su bili neradi da ga podrže, predvidevši njegov loš kraj. Kao odgovor, socijaldemokratski vođa, Fridrik Ebert je angažovao nacionalističku miliciju, frajkora, da suzbije ustanak. Pripadnici frajkora su uhvatili Rozu Luksemburg i Karla Libknehta u Berlinu 15. januara 1919., i ubili ih istog dana. Luksemburgova je isprebijana na smrt kundacima puške i bačena u obližnju reku, a Libkneht je upucan u potiljak, i ostavljen kao nepoznato lice u obližnjoj mrtvačnici. Stotine članova KPD-a su na sličan način ubijeni, i saveti su uništeni.⁶³

Literatura:

- ▶ http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg
- ▶ http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg#Citati

⁶³ http://sh.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg

EMA GOLDMAN⁶⁴

Eme Goldman, poznatija kao Crvena Ema, najopasnija žena na svetu, kraljica anarhistica, izjavila je svojevremeno "Ako ne mogu da plešem, ne želim da učestvujem u toj revoluciji!" Od 1869. do 1885. živila je u Carskoj Rusiji, od 1885. do 1919. u USA, od 1919. do 1921. u Sovjetskoj Rusiji, a od 1921. do 1940. u Evropi i Kanadi. Bila je ne-

umorna aktivistkinja, agitatorka i predavačica koja je u životu sprovodila ono što je propovedala. Živila je svoj život u uverenju da žene i muškarci imaju pravo na dostojanstvo i sreću, izjavljivala je da je brak degradacija i žene i muškarca, da makroi nisu ti koji od žene prave prostitutku, već naša laž i dvoličnost stvaraju uslove za postojanje i prostitutki i makroa⁶⁵. Ema Goldman, žena, poznata po radu na oslobadanju žena, utvrđivanju kontrole začeća i naravno bici za seksualno i ekonomsko oslobađanje žena, rođena je krajem juna 1869. godine u jevrejskoj četvrti Kovna, u današnjoj Litvaniji, a tadašnjoj Carskoj Rusiji. Živila je u siromašnoj jevrejskoj porodici sa ocem koji je smatrao da za ženu nije školovanje, već porodica, i koga opisuje kao „noćnu moru svog detinjstva“ i majkom koja je bila emocionalno udaljena od svoje dece i depresivna.

Ceo život Eme Goldman bio je reakcija i borba protiv mizoginije sa kojom se suočavala od rođenja i kojoj se posvetila do smrti. Ona se od detinjstva razlikovala po tome što se suprotstavljala društveno prihvaćenoj mizoginiji, koja se smatrala sasvim prirodnom. Ema je bila buntovni duh, svaki put je aktivno reagovala na mizoginični stav kojem je kao žena bila izložena. Sled događaja u njenom ličnom životu se prepliće sa javnim životom i pokazuje njenu svest da je mizoginični stav društva odgovoran za dvostruku ugroženost žene u nepravednom društvu: prvo kao ljudskog bića ženskog pola, a onda kao građanke.

Sa trinaest godina, sa porodicom se seli u Sankt Peterburg, u jevrejski geto, gde ruski populisti i nihilisti stimulišu njenu maštu i ona otkriva uzor u mladim ženama odanim revoluciji. Očajnički želi da pomogne stvaranju novog sveta jednakosti, pravde i porodičnog sklada. Nažalost, njen otac je za Emu želeo konvencionalan i bračni život, te odlučuje da je mladu udu. To je svakako bio razlog, mada njeni biografi navode i neprijatan događaj iz njene mladosti, a nejasno je da li je do silovanja i došlo, mada je Ema izjavila da je zaprepašćena koliko odnos između muškarca i žene može biti bolan i butalan, da ona sa svojom starijom sestrom beži u Ameriku. Ona se 1885. godine nase-

⁶⁴ Tamara Stevanović, seminarski rad na temu Ema Goldman, napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012.

⁶⁵ Marija Gvozdenović, seminarski rad na temu Ema Goldman, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012.

Ijava u Ročesteru u državi Njujork, puna optimizma, daleko od oca čiji autoritet nije mogla trpeti i daleko od nasilnih događaja koje je preživela. Nažalost, situacija u jevrejskom getu Ročestera i mutokrpan rad u fabrici ne razlikuje se bitno od onog što je ostavila za sobom.

Već 1892. godine u Houmstedu u Pensilvaniji, štrajk čeličane doveo je do krvavog sukoba između štrajkača i pinkerton detektiva. Aleksandar Berkman, Emin saborac i životni saputnik pokušao je atentat na Henrika Kleja Fika, nadzornika kompanije Karnej Stil, da bi pokazao svetu da nasilje izaziva nasilje i da radnici neće prihvati butalnosti vlasnika kapitalističkih fabrika. Ona biva puštena zbog nedostataka dokaza, iako je osumnjičena za saučesništvo pri planiranju atentata, dok Berkman biva osuđen, ali je štampa iskoristila njenu vezu i napravila senzacionalistički portret „Crvena Ema“, strašnog demona neobuzdane seksualnosti i nasilja.

U doba kada su muškarci bili glavni govoraci i držali monopol u politici, Ema se svojom inteligencijom i govorničkim darom izborila i postala poznata širom severne Amerike i Evrope i time ulila strah političkim neistomišljenicima. Na najbolji način je predstavila anarhistički pokret u koji je snažno verovala. Smatrali su je „nestašnim strancem i da je za nju nemoguće da se uklopi u civilizovano društvo“, dok ju je Ted Ruzvelt nazvao: „ludom ženom, mentalno i moralno perverznom“.

Njeno neumorno naglašavanje kritičke važnosti prava na slobodu govora u demokratskom društvu na posletku je utrlo put primeni prava navedenih u Prvom amandmanu (misli se na američki ustav). Rušeći ogromne prepreke na putu ka slobodi govora, Ema Goldman je platila za svoje principe. Većinu svog života kao odrasla provela je pod nadzorom, bezbroj puta je uhapšena i zatvarana, a posednjih 18 meseci u Americi provela je u zatvoru pod optužbama. Njena najduža zatvorska kazna bila je direktna posledica organizovanih napora protiv nedobrovoljnog regrutovanja mladića u vojsku.

Na vrhuncu borbi za osmočasovni radni dan 1886. godine, na policiju je bačena bomba na masovnom protestu na trgu Hajmarket u Čikagu, u znak protesta protiv policijskog pucanja na štrajkače u fabrici MekKormik Riper Works dan ranije. Premda počinilac nije otkriven, osam anarhističkih vođa biva optuženo i poglašeno krimom, bez obzira na neodržive i nepotpune dokaze na sudenju. Taj politički događaj menja joj život, ona prepoznaje sličnosti između ideja anarhista i ideja ruskih populista. Počinje da proučava anarhizam i odlučuje da se posveti idealima anarhizma za koji sama kaže: *“Anarhizam je filozofija novog društvenog uređenja zasnovana na slobodi neograničenoj zakonima koje su ljudi napravili; teorija da se svaki oblik vladavine zasniva na nasilju i da je zato ona pogrešna i štetna, kao i nepotrebna. Novo društveno uređenje se zasniva, naravno, na materijalističkoj osnovi života; i dok se svi/e anarhisti/kinje slažu da je osnovno zlo današnje ono ekonomsko, oni/e drže i do toga da je rešenje tog zla u razmatranju svake sfere života – individualne, kao i kolektivne; unutrašnjih, kao i spoljašnjih sfera. Anarhizam zahteva od osobe da misli, da istražuje, da analizira svaki predlog!“⁶⁶*

⁶⁶ Ema Goldman, intervju „Portland njuvs“, 19.10.1912. godine.

Godine 1887. Ema se udaje za Džejkoba Kersnera i dobija američko državljanstvo. Međutim, kako su se iskristalisale njene političke ideje ona se razvodi od muža i seli se u Nju Heven, a zatim 1889. godine i u Njujork. Mlada Ema postaje istaknuta članica emigrantske anarhističke zajednice Njujorka.

Leon Čavoš je 1901. godine, izvršio atentat na predsednika Vilijema Makinlijia, tvrdeći da je anarhista koji deluje pod uticajem Eme Goldman. Iako nije poznavala mladića uhapšena je zbog saučesništva. Iako je opet puštena zbog nedostataka dokaza, nije se smela u javnosti pojavljivati pod sopstvenim imenom, kako bi izbegla zlostavljanje od stane javnosti. Čak i u tim uslovima ona se pojavljivala na odabranim sastancima. Takođe, kako se učvrstilo njen uverenje da je „najnasilniji element društva neznanje“ ona sa svojim saborcima osniva politički i književni časopis „Majka Zemlja (Mother Earth)“, koji je izlazio od 1906. do 1917. godine. Časopis, koji se distribuirao i van Amerike, osim anarhističkih ideja bio je prilika i da upozna svoje pretplatnike sa pesničkom i dramskom kritikom i imenima poput Ibzena, Šoa, Strindberga i Men Reja. Rastao je međunarodni ugled Eme Goldman, te se i Evropom širio uticaj časopisa. Od 1906. godine Ema započinje godišnju turneju predavanja kako bi sakupila novac za časopis, govoreći o širokom rasponu tema, uključujući modernu evropsku dramu, jednakost i nezavisnost žena, seksualnost i slobodnu ljubav, vaspitanje i obrazovanje dece i religiozni fundamentalizam. Dve godine kasnije, 1908. Emi odbijaju korišćenje auditorijuma u Čikagu za predavanja, ona upoznaje drugog značajnog muškarca u svom životu dr Ben Rajtmana, koji joj nudi svoj „Hobo Hal“, te postaje njen menadžer i ljubavnik. Od tada pa do 1917. godine, Ema i Ben su prokrstarili zemljom pojavljivajući se pred sve brojnijom publikom. Postoji podatak da je na turneji 1910. godine Ema govorila stotinadeset puta za 25000 ljudi, u 37 gradova u 25 država. Te godine je objavljen „Anarhizam i drugi eseji“ zbirka njenih tekstova, pamfleta i članaka. Ujedno je, ceneći književnost i dramu kao moćne pokretače budenja duštvih po-mena, pokušala da skrene pažnju američke javnosti na modernu evropsku i rusku dramu, pa 1914. godine objavljuje knjigu „Društvena važnost moderne drame“. Iste godine u Evropi počinje Prvi svetski rat.

Smatrala je da su javne škole konzervativne i da ne diraju u teme koje bi bilo šta pomerile sa mrtve tačke, a kao predstavnica pokreta „Savremena škola (Modern school)“ tvrdila je da su škole pod pokroviteljstvom države „za dete isto što i zatvor za optuženika, kasarne za vojнике, mesta na kojima se koriste sva sredstva da se slomi volja deteta, te da ga oblikuje, mesi i gnjeći u nešto sasvim strano sebi samom“.

Takođe, od značaja je njen zalaganje za utvrđivanje kontrole začeća kao osnovnog elementa u većoj borbi za ekonomsko i seksualno oslobođanje žena. Verovala je da zakon ženama onemo-gućava pristup sredstvima kontrole rađanja kao vid posebnog nasilja nad ženama kao i simptom opšte društvene i ekonomski nepravde, i da je bitka za žensku kontrolu nad svojim telom deo šire borbe za socijalnu, ekonomsku i političku jednakost.

Ema Goldman je govorila o političkim aspektima privatnog života i žene iz kruga sifražetki-nja i izvan njega su se okupljale na njenim predavanjima, mada je ukazivala na to da pravo glasa

neće na pravi način odgovoriti na pitanje oslobođanja žena. Želela je da kao anarchistkinja pruži živi primer svojih idea, zalažeći se za slobodnu ljubav nasuprot krutim okvirima bračnog života. Međutim, njena ljubav prema Rajtmanu izazivala je u njoj zavisnost za razliku od onoga što je predstavljala u javnosti. Uporno je pokušavala da se odupre osećaju ljubomore, a o tome piše u eseju „Ljubomora – uzroci i posledice”, koji je posthumno izdat.

Obrađujući teme iz privatnog života i njegovim vezama sa političkim i društvenim snagama delimično je ključ njene popularnosti, a njena moć uveravanja imala je za posledicu da policija i lokalne vlasti zabrane njena predavanja, ali je to otvorilo novo pitanje kao što je sloboda govora koja bi trebala biti temelj demokratskom društvu, a to je i utabalo put Prvom amandmanu američkog ustava. Nažalost, rušenje prepreka slobodi govora koštao ju je bezbroj saslušavanja, hapšenja i затvaranja. Kako 1916. godine SAD objavljuje rat Nemačkoj i tako ulazi u Prvi svetski rat, federalna vlada proglašava opštu mobilizaciju. Ema osniva Ligu protiv regrutacije zajedno sa Berkmanom, M. Elenor Ficdžerald i Leonardom Abotom koji se suprotstavljaju mobilizaciji. Goldmanova i Berkman optuženi su i osuđeni na dve godine zatvora, što je ujedno i njena najduža kazna. Nedugo pošto je puštena iz zatvora, Emu hapsi DŽ. Edgar Huver, direktor obaveštajne službe Ministarstva pravosuđa, koji teži njenoj deportaciji. Nekoliko meseci kasnije, 21. decembra 1919. Ema Goldman, Aleksandar Berkman i još 247 radikala stranaca su deportovani u Sovjetski Savez.

Od 1920. do 1921. godine Ema i Berkman se nalaze u egzilu u Sovjetskoj Rusiji, gde se suprotstavljaju boljševičkom ograničenju slobode govora i izažavanja, naročito suzbijanju anarchista. Od 1922. do 1924. godine, posle kratkog boravka u Švedskoj, borave u Berlinu, Eva objavljuje „Moj gubitak iluzija o Rusiji“. Zatim živi u Londonu, pišući i održavajući predavanja o uslovima u Sovjetskoj Rusiji i o modernoj drami. Ista tema je zaokuplja i u Kanadi, u Torontu gde takođe, drži predavanja o Rusiji, modernoj drami i društvenim pitanjima. Dve godine kasnije Ema nalazi inspiraciju za svoje pisanje i zaklon nakon predavačkih turneja u kući u San Tropeu u Francuskoj, koju je za nju kupila filantropkinja Pegi Gugenhajm. To će joj biti baza narednih 8 godina. Za to vreme objaviće svoju biografiju „Živeti svoj život“ (1931) dirljivo priповедanje na 1000 stranica nastalo kao plod njenih samoispitivanja, držaće predavanja po Skandinaviji i Nemačkoj o zlu fašizmu i usponu nacizma, biva proterana iz Holandije (1933), a godinu dana kasnije dobija ulaznu vizu za Sjedinjene Države za turneju od dvadeset dana.

Ema Goldman imala je 67 godina kada je u julu 1936. izbio Španski građanski rat. Kada su španski saborci zatražili da vodi njihovu englesku propagandnu kampanju, posećivala je kolektivizirane gradove i farme u Aragonu i Levantu i bila je oduševljena onim što joj se činilo da je početak prve istinske anarchističke revolucije. Poljuljana, ali ne i poražena Frankovim trijumfom, početkom 1939. godine Ema se seli u Kanadu, gde je poslednje godine svog života posvetila osiguravanju političkog azila za žene i decu izbeglice iz Španije, objavljivajući članke o zakonskim ograničenjima slobode govora u Kanadi, te vodeći kampanje u ime stranaca radikala kojima preti deportacija u fašističke zemlje. Nakon njene smrti 14. maja 1940. godine, američki doseljenički biro dozvolio je da

se njeno telo prenese u Sjedinjene Države. Sahranjena je na groblju Valdhejm u Čikagu, nedaleko od anarhistika, mučenika s Hajmarketa koji su je toliko inspirisali.

Mnoge ideje koje su izvorno anarhističke, danas su deo pokreta civilnog društva, a naročito ih koriste ekološke, feminističke, gej i lezbejske grupe. Ali ono što već 160 godina povezuje generacije ljudi koje su sebe smatrali anarhistima, (a anarhist je "revoltirani pojedinačnik koji odbacuje društvo kao takvo") jesu ideje o kojima je Ema Goldman pisala u eseju "Anarhizam, za šta se stvarno zalaže".

Literatura:

- ▶ <http://e-balkan.net/druzi-piu/15534-ema-goldman-brak-je-degradacija-i-ene-i-mukarca.html>
- ▶ Kulturni centar Zrenjanin: Anarhizam i feminizam Eme Goldman
- ▶ Emma Goldman, Anarchism and Other Essays, Mother Earth Publications, 1910.
- ▶ Vanda Perović, Anarhizam i feminizam Eme Goldman

MILUNKA SAVIĆ⁶⁷

Pred njom su bili postrojeni pukovi. U slavu njenog imena podizane su zastave. Njene junačke i mladalačke ćrudi krasila su najveća srpska i francuska ratna odlikovanja: Karadordeva zvezda sa mačevima, dva Ordena francuske Legije časti, francuski Ratni krst sa zlatnom palmom, dve zlatne obilićeve, Albanska spomenica.....A imala je obično ime: Milunka. Još od one dvadesete, kada je Srbija ratovala sa Turcima, pa tridesete, kad se sudari sa Bugarima, pa četrdesete, kad navali Švaba, zvali su je i znali samo po imenu. Jedino je uz zvanična akta, uz predloge za odlikovanja ili u rešenjima o njima stajalo prezime: Savić. Milunka Savić. Legenda,⁶⁸ Milunka Savić, Srpskinja gvozdenog srca.⁶⁹

Kraljevina Srbija je u Prvom svetskom ratu, procentualno gledano, imala najveće ljudske gubitke. Izgubila je između 1,2 i 1,6 miliona stanovnika, a te brojke još nisu konačne. Procenjuje se da su gubici iznosili između četvrtine i trećine njene tadašnje populacije. Srbija je izgubila preko 50% mobilisanih vojnika, više od 60% muškog, radno sposobnog i reproduktivnog stanovništva. Među srpskim vojnicima bilo je i nekoliko žena, koje su sa puškom u ruci branile otadžbinu. Najpoznatija je bila Milunka Savić, bombaš i jurišnik. Preživela je devet ranjavanja, albansku golgotu, oporavak na Krfu, a poznata je po tome što je u bici na Crnoj reci zarobila 23 bugarska vojnika.⁷⁰

Milunka Savić, kćer Milice i Radenka, rođena je 1888. godine u selu Koprivnica kod Raške. Već kao mlada, pokazivala je svoje vrline. Bila je pravična i požrtvovana. Skoro pa savršena žena XIX veka. Skoro? Milunka nije bila obično čeljade srpske porodice. U njoj se krila razboritost. Iako je imala brata, ratove je sama vodila. Kada je počeo rat 1912. protiv Turaka, na prevaru je, pod imenom Milun, u muškom odelu i ošišana na kratko, stala u stroj srpskih ratnika i neprekidno ratovala do kraja Prvog svetskog rata. U sastavu Drinske divizije je, između ostalog, učestvovala u borbama oko opsednutog Skadra (zauzet 22. aprila 1913. godine) i u Bregalničkoj bici (30. juna do 8. jula 1913. godine). Na Bregalnici je dobila kaplarski čin i prvu medalju za hrabrost. U toj bici je i ranjena, te se u bolnici otkriva da ce iza imena Milun krije Milunka, što se brzo i pročulo vojskom. Počet-

⁶⁷ Predrag Zarić, seminarски rad na temu Milunka Savić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

⁶⁸ Đurica A., *Slovenci govore*, poglavljje: Žene u ratu.

⁶⁹ Dragan Stojanović, seminarски rad na temu Milunka Savić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

⁷⁰ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.293.html:400409-Milunka-Savic-i-Flora-Sends-Heroine-gvozde-nog-puka> (datum posete 04.11.2012).

kom Prvog svetskog rata ponovo se prijavljuje kao dobrovoljac i to kao članica „gvozdenog puka“. U isto vreme u jedinici ovog puka bile su dve hrabre heroine: Milunka Savić i Škotlandanka Flora Sanders. U toku povlačenja srpske vojske preko Albanije, početkom januara 1916. godine, bila je teško ranjena pa je dospela na Krf i posle lečenja i oporavka u Bizerti, ponovo staje u prve borbene redove srpske vojske, u kojoj se i tada ističe hrabrošću. Istakla se u borbama za Kajmakčalanu, u okući Crne reke, kada je „gvozdeni puk“ bio priključen 122. francuskoj kolonijalnoj diviziji, zarobila je 23 bugarska vojnika. Za njena junaštva čuli su i saveznički vojnici, pa se i kod njih pronosila vest o hrabroj srpskoj devojci Milunki Savić. O ratnici Milunki Savić pisala je strana saveznička štampa. Posle oslobođenja Bitolja, kad je otpočeо rovovski rat, kao dobrovoljka ušla je u Moravsku jurišnu četu, da se bori sa najboljim i najhrabrijim ratnicima ove divizije. U njenu čast postrojavani su elitni saveznički pukovi i njihove ratne zastave spuštane u njenu čast na pozdrav.

Posle rata dopisivala se sa francuskim ratnim komandantima: Emilom Gepratom i Lujom Franšem Depereom. Uprkos slavi i počastima ostala je i dalje skromna kakva je bila kao čobanica u dolini Ibra. Najpoznatija i najhrabrija žena ratnik u Prvom svetskom ratu među Srbima, dobila je mnoga srpska i saveznička odlikovanja: dva ordena Karađorđeve zvezde sa mačevima, Srebrnu i Zlatnu medalju za hrabrost Miloš Obilić, Spomenicu oslobođilačkih ratova 1912-1913. Albansku spomenicu, Spomenicu za oslobođenje i ujedinjenje 1914-1918, dva francuska Ordena legije časti, francuski orden Ratnički krst sa zlatnom palmom, ruski orden Krst svetog Đorda Pobedonosca i druga. Zbog podviga u ratu prozvana je Srpska Jovanka Orleanka.

Kada su ratovi završeni, kraće vreme bila je na službi u vojsci u Sarajevu, gde se venčala sa Veljkom Gligorijevićem, činovnikom Hipotekarne banke. Ubrzo se demobilisala. Kao dobrovoljac dobila je malo imanje na novoosnovanoj dobrovoljačkoj koloniji Marijin majur, kasnije nazvanoj Stepanovićevo, nedaleko od Novog Sada. To imanje je prepustila sestri Slavki, a ona prešla da živi u Beograd sa porodicom. Muž Veljko, sa kojim je imala kćer Milenu ubrzo je napustio porodicu, a Milunka kao samouka bez škole, zaposlila se u Hipotekarnoj banci kao čistačica gde je dočekala i penziju. Deo njenih odlikovanja se nalazi u muzeju u Beogradu, a neka su, na žalost, pokradena. Međutim, kada su prošla ratna vremena i kada je baba Milunka odbila da se preseli u Francusku, kako joj je bilo ponudeno, uz obrazloženje da je *ona srpska majka i da mora da ostane sa svojim ratnim drugovima*, država je polagano počela da je zaboravlja. Između dva rata živila je oskudno u svom iznajmljenom stanu negde na periferiji Voždovca, a od svoje skromne penzije je izdržavala svoju čerku Milenu. Milunka Savić odgajila je i tri usvojenice: Milku, zaboravljeni dete sa železničke stanice u Stalaću, Radmilu-Višnju, svoju sestruru od ostarelih ujaka i ujne i Zorku, sirotu devojku iz Dalmacije. Kroz njenu kuću prošlo je još i oko tridesetoro dece iz sela Koprivica koje je odškolovala i izvela na put. Iz tih razloga ova humana i hrabra žena danonoćno je čistila Hipotekarnu banku i još nekoliko beogradskih kafana i stojićki podnosila sve nedrače zaboravljenog ratnika, da bi na kraju završila kao čistačica komunističkih javnih toaleta. Za vreme nemačke okupacije u toku Drugog svetskog rata, Milunka je odbila da se odazove pozivu nemačkog oficira zbog čega je bila uhapšena i odvedena u logor na Banjici. Pred samu njenu smrt, nakon nekoliko novinskih tekstova

o zaboravljenoj srpskoj heroini, dodeljena joj je garsonjera u naselju Braća Jerković. Milunka Savić umrla je u Beogradu 5. oktobra 1973. godine. Sahranjena je na Novom groblju, bez ikakvih počasti.

Danas jedna ulica u Beogradu nosi njeno ime, i ne samo u Beogradu, nego i u Šapcu, u Nišu, u Jagodini i Stepanovićevu, u kom je i dobila prvo materijalno priznanje za svoju hrabrost. Uspomenu na ovu hrabru ženu, srpsku Jovanku Orleanku, danas od zaborava jedino čuvaju njen unuk Miroslav i praunuk Vladimir Savić, vlasnici kafane "Konak Milunke Savić" koji se nalazi na delu Ibarske magistrale između Čačka i Mrčajevaca. Oni imaju žarku želju da obnove i domaćinstvo u selu Koprivica u kojem je rođena srpska Jovanka Orleanka i da pred njenom rodnom kućom postave spomenik u bronzi dostoјan njenog doprinosa srpskom narodu. Međutim, Savićima je to za sada samo želja dok, kako kažu, finansijski ne ojačaju, a da mole neće, kao ni njihova baba i prababa, nikoga. Vest da će Francuzi, čuvari sećanja na heroje Prvog svetskog rata, ove godine otvoriti muzej u kome će biti i bista, ordenje i fotografije Milunke Savić obradovala ih je. Kako oni kažu, baku Milunku više su cenili Britanci i Francuzi nego naša država. U Srbiji je postavljen samo jedan spomenik, u Jošaničkoj Banji, ali zaista ružan.

"Sećam se Milunke Savić još u osnovnoj školi sa časova istorije...i tada me je fascinirala a i sada kad čitam tekst o njenom životu, hrabrosti i skromnosti; rasplačem se..."

Prosto mi je neverovatno da je jedna takva žena tako nedovoljno cenjena kod nas."

IVANA SENIĆ

Literatura:

- ĐURIĆ A., *Solunci govore*, Književne novine, Beograd, 1989.
- <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=12444> (pristupljeno 01.03. 2012.)
- <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:322641-Milunka-Savic-Heroina-pa-cistica> (pristupljeno 01.03. 2012.)
- http://www.vozdovac.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=472&Itemid=173&lang=srl (pristupljeno 01.03. 2012.)
- <http://www.vaseljenska.com/vesti-dana/milunka-savic-devet-rana-12-odlikovanja-i-jedan-zaborav/> (pristupljeno 05.11.2012).
- <http://www.bastabalkana.com/2012/01/ozdravi-majko-srbijo-francuska-te-moli-srpska-zena-vojnik-i-heroj-milunka-savic/> (pristupljeno 07.11.2012).
- <http://josanickabanja.webs.com/ojosanickojbanji.htm> (pristupljeno 07.11.2012).
- <http://www.srbel.net/2012/10/28/milunka-savic-srpska-orleanka-iz-gvozdenog-puka/?lang=lat> (pristupljeno 08.11.2012).
- <http://www.blic.rs/Vesti/Reportaza/201674/Pred-Milunkom-su-i-generalni-salutirali>
http://www.vozdovac.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=472&Itemid=173&lang=srl (pristupljeno 10.11.2012)

ODRI LORD

Odri Lord je težila stvaranju društva u kome ćemo svi moći da živimo bolje, ukazivala je da je diskriminacija prema starim ljudima još jedan oblik izvitoperenja meduljudskih odnosa koji nam upada u oči. I rekla da će naš opstanak u budućnosti zavisiti od naše sposobnosti da komuniciramo na osnovama jednakosti. Odri Lord je svima nama otkrila novu perspektivu iz koje možemo razumevati sebe. Nemajući straha pred svojom biografijom ona je primer lične hrabrosti i volje da se

lome društvene norme koje ograničavaju. Ispitujući svoju marginalnu žensku društvenu poziciju,

ona je upirala prstom u svaku drugu koju je videla oko sebe, jer je osećala dužnost da govori istinu onako kako je vidi i da sa drugima deli ne samo svoje pobeđe, ne samo stvari koje oseća kao dobre, već i svoje bolove.⁷¹

Odri Lord je američka pesnikinja. Malo je poznata na našem prostoru. Rođena je 1934. godine u Njujorku, kao čerka karipskih imigranata. Završila je studije na Kolumbijskom univerzitetu i Hanter koledžu. Prvu pesmu objavila je još kao srednjoškolka. Napisala je i objavila preko dvanaest knjiga poezije i šest knjiga proze. Dobitnica je nagrade Volt Vitman. Radila je jedno vreme kao bibliotekarka, da bi 1968. godine prihvatile predavačko mesto na Tugalu koledžu u Misisipiju. Pre konačnog suočavanja sa sobom i svojom seksualnom orientacijom, živila je u braku iz kojeg ima dvoje dece. Bolovala je od raka dojke i svoju višegodišnju borbu sa smrću opisala je u knjizi eseja, razbivši socijalne stereotipe koji podrazumevaju žensko nepričanje o karcinomu dojke. Umrla je 1992. godine na Devičanskim ostrvima. 1954. godine potvrđuje svoj lični identitet lezbejke i umetnički se definiše kao pesnikinja, što će se ispostaviti kao presudno za njen budući život i stvaralaštvo. Rad u atmosferi otvorenog rasizma konačno ju je opredelio da sebe uloži u borbu protiv rasno-seksističke mržnje, nepravde i nasilja u svakom obliku. Jedna je od najznačajnijih crnačkih aktivistkinja za ljudska prava kao i borkinja za očuvanje afroameričke kulture. Bila je i među govornicima na prvoj gej paradi održanoj u Vašingtonu 1979. godine.

Početkom i sredinom šezdesetih godina objavljuje poeziju u antologijama i časopisima crnačke poezije, zbirku *The First Cities (Prvi gradovi)* objavila 1968. godine, a ukupno je objavila petnaestak pesničkih, autobiografskih i esejičkih knjiga. Poezija Odri Lord je izrazito polivalentna na nivou razgranatih identiteta pesničkog subjekta. U njenim pesmama dominira životno i iskustveno,

⁷¹ Ivana Mamula, seminarski rad na temu Odri Lord, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

pa su tako osnove njene poetike izgradene gotovo isključivo na autobiografskim motivima. Pesme koje je Odri Lord napisala su: Pitanje suštine, Dobra ogledala nisu jeftina, Knjige bajki na kuhinjskom stolu, Grede, Žene Dana igraju sa mačevima u svojim rukama kako bi označile vreme kada su bile ratnice. Stvara poeziju širokog raspona pesničkog glasa. Od bavljenja intimnim trenucima i majčinskim instinktima, preko sirovog glasa buntovne i obespravljene crne žene, njena poezija se suprotstavlja malogradanskim i samoproklamovanim univerzalnim vrednostima belog čoveka. Kritikovala je dominantne struje feminizma karakterišući ih kao *beli feminizam* koji ne uspeva da prepozna opasnosti vladajućeg binarnog sistema vrednosti.

Smatrala je da iako postoje razlike između nas u rasi, starosnom dobu i polu, da nas to ne razdvaja, već da nas razdvaja poricanje tih razlika, odbijanje da ispitamo lažne predstave koje su rezultat pogrešnog imenovanja tih razlika i njihovog uticaja na ljudsko ponašanje i ljudska očekivanja. Odri je rekla: „*Rasizam je uverenje u inherentnu superiornost jedne rase nad svim drugim rasama iz kog proističe njeno pravo da njima vlada. Seksizam je uverenje u inherentnu superiornost jednog pola nad drugim iz kog proističe njegovo pravo da njim vlada. Tu su još diskriminacija prema starim ljudima, diskriminacija prema pripadnicima drugih klasa, heteroseksizam, elitizam.*“

Postavivši svoj identitet crnopute žene, lezbeijke, feministkinje, socijalistkinje, i roditeljke dvoje dece u lezbejskoj porodici u odnosu na druge i ceo svet, veoma precizno i otvoreno, davala je primer svojim sestrama u borbi za samoodrženje. Smatrala je da je životni zadatak svake od nas iskorenjivanje lažnih predstava iz našeg života, ali i istovremeno prepoznavanje, prihvatanje i definisanje tih različitosti na kojima te lažne predstave počivaju. Svi smo mi odrasli u društvu u kome su te lažne predstave prateća pojava našeg života. Energiju, koja nam je potrebna za prepoznavanje i ispitivanje različitosti, suviše često koristimo kako bismo te različitosti predstavili kao nepoštovanje ili kao nepremostive prepreke. Posledica takvog stava je dobrovoljna izolacija s jedne strane, ili lažno i izdajničko povezivanje s druge. Rekla je da mi ne razvijamo instrumente kako bismo ljudsku različitost upotrebili kao odskočnu dasku ka stvaralačkim promenama našeg života, da ne govorimo o ljudskoj različitosti, već o ljudskoj devijantnosti.

Džo FRIMEN⁷²

Najpoznatije delo Džo Frimen u Srbiji je svakako njen svetski poznat članak iz 1970. "Tiranija nestrukturiranosti" u kome analizira probleme navodnih nehijerarhijski organizovanih grupa u kojima manipulativnim metodama nevidljive, i samim tim neodgovorne elite unutar grupe, monopolizuju moć odlučivanja i sve privilegije, dovodeći do neefikasnosti, unutrašnjih trivenja, i u krajnjoj liniji raspada tako organizovanih grupa, inače tipičnih za feministički pokret.

Džo Frimen, američka feministkinja, politička naučnica, književnica i advokatkinja rođena je 26. avgusta 1945. u Atlanti, Džordžija. Njena majka je bila iz Hamiltona, država Alabama, i za vreme Drugog svetskog rata je služila kao prvi poručnik Ženskog armijskog korpusa, stacioniranog u Engleskoj. Ubrzo nakon Džoinog rođenja, preselila se u Los Andeles u Kaliforniju, gde je predavala nižim razredima gimnazije. Ubrzo nakon toga je preminula. Džo je pohađala Birmingem srednju školu, ali je maturirala u prvoj klasi Granada Hills gimnazije, 1961. diplomirala je u oblasti političkih nauka, na Univerzitetu u Kaliforniji, Berkli, 1965. godine. Kao studentkinja Berklija, 1960. postaje aktivna članica u organizacijama koje se bore za građanska prava i građanske slobode. U Alabami i Misisipiju se bavila registracijom birača i organizacijom zajednica. Postaje organizatorka pokreta za oslobadanje žena. Autorka je dvadeset i šest knjiga i stotine članaka. Većina njih se odnosi na pitanja žena i feminizma, ali je takođe pisala i o društvenim pokretima i političkim partijama. Dva dela se smatraju klasičnim: "Poreklo društvenih pokreta" i "Politička kultura demokratskih i republikanskih partija". Posebno je važno istaći nekoliko njениh klasičnih feminističkih članaka, kao i važnih radova o društvenim pokretima i političkim partijama. Takođe je opširno pisala i o ženama, posebno o pravnoj i javnoj politici prema ženama i za žene na glavnoj političkoj sceni.

Na Univerzitetu u Čikagu, 1968. je počela da radi tezu na temu političke nauke, i doktorirala je 1973. Posle četiri godine nastave na državnom univerzitetu u Njujorku, otišla je u Vašington, kao Brukingsova saradnica i ostala je još godinu dana kao američka političko-naučna saradnica. Sa sve većim interesom za javnu politiku, i u nemogućnosti da nađe stalni posao u struci, Džo je odlučila da studira pravo. Upisala se na Pravni fakultet Njuroškog univerziteta 1979. kao Root-Tildenova stipendistkinja, gde je 1982. diplomirala i stekla zvanje doktora prava (juris doctor). 1983. je primljena u Advokatsku komoru Njujorka.

Na Berkliju, Frimenova je bila aktivna na Univerzitetu mladih demokrata i bila je član univerzetske političke partije Slate (sjelt - škriljci). Škriljci su radili na tome da se ukine nuklearno testi-

⁷² Nevena Ćirić, seminarски rad na temu Džo Frimen napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

ranje, da se eliminiše univerzitetska zabrana kontroverznih govornika i da se unapredi obrazovanje u Kaliforniji. To je dovelo do pisanja vodiča za predavanja i profesore, pod nazivom "Škriljčevi dodaci opštem katalogu" za koji je Frimenova napisala recenzije profesora i njihovih predavanja. Jedan od Škriljčevih osnovnih principa je bio da studenti treba da imaju ista prava da se bave problemima u kampusu, kao da su i sami njegovi građani. Univerzitet se ograničio od ovakvih aktivnosti još tridesetih godina 20. veka. To je postalo veliki problem kada je pokret za ljudska prava došao u Bej oblast, s jeseni 1963. zato što su studenti želeli da podrže pokret i u kampusu i van njega.

U jesen 1964. Studentska organizacija je postavila stolove u kampusu, gde je prikupljala novac i okupljala studente za političku akciju izvan kampusa, iako je to zabranjeno. Jedna osoba je bila uhapšena, a nekim studentima su izdate administrativne zabrane. Posle nereda, hapšenja su izbegnuta u poslednjem trenutku, nakon pregovora sa rektorem univerziteta Klarkom Kerom. Pokret slobode govora je oformljen od strane grupe studenata koji su nastavili sa borbom. Džo je predstavljala mlade demokrate u izvršnom odboru Pokreta slobode govora. Posle dva meseca bezuspešnih pregovora, Džo je bila jedna od 800 studenata koji su bili uhapšeni zbog protestovanja kod glavne administrativne zgrade, 2.12.1964. Ovo je bilo najveće masovno hapšenje u istoriji Kalifornije. Publicitet je primorao vlasti da promene pravila, tako da su studenti mogli da učestvuju u političkim pitanjima u kampusu.

U junu, 1967. godine Džo je prohodala kurs za žene tzv. "besplatnu školu" na Čikaškom univerzitetu koji su vodile Hiter But i Naomi Vajstejn. Ona ih je pozvala da organizuju žensku radio-nicu na predstojećoj Nacionalnoj konferenciji nove politike koja je bila održana za vikend, na Dan rada 1967. Na konferenciji, žene su bile uvredjene jer im nije bilo dozvoljeno da predstave rezoluciju o celokupnom razvoju radionice. Šulamit Fajerston je bila snishodljivo tretirana od strane NCNP predsednika uz rečenicu: "Imamo mnogo bitnijih stvari da uradimo". Frimen i Fajerston su sazvali sastanak žena koje su bile na kursu "besplatne škole" i ženske radionice. Ovo je bila prva ženska oslobođilačka grupa u Čikagu. Bila je poznata kao Grupa sa zapadne strane, jer su se sastajale u Džojinom stanu koji se nalazio u zapadnom delu Čikaga. Nakon nekoliko meseci, Džo je osnovala novine koje je nazvala "Glas pokreta ženskog oslobođenja". Novine su cirkulisale celom zemljom i u nekoliko stranih zemalja dajući novom pokretu svoje ime. Mnoge žene iz Grupe sa zapadne strane su osnovali nove feminističke organizacije, uključujući i Čikašku uniju oslobođenja žena.

Kao rezultat njenih publikacija, Džo je bila pozvana da drži govore na mnogim drugim koledžima i univerzitetima, najviše na Srednjem zapadu. Leto 1970. i 1971. provela je stopirajući po Evropi delecí feminističku literaturu. Njeno predavanje na univerzitetu u Oslu 1970. namenjeno prvoj feminističkoj grupi izazvalo je varnice. Literatura koju je delila je isto tako bila korisna feministkinjama u Holandiji.

Džo je napisala četiri klasična feministička rada pod njenim pokretom „Džorin“ koja su analizirala njena iskustva u ženskim oslobođilačkim pokretima. Najpoznatiji rad je „Tiranije nestrukturiranosti“ u kojem se tvrdi da ne postoji tako nešto kao nestrukturalne grupe. Moć je jednostavno maskirana i sakrivena kada je struktura nepriznata. Sve grupe i organizacije imaju potrebu da se jasno

znaju linije odgovornosti u okviru demokratski strukturirane odgovornosti, pojam koji utemeljuje teoriju demokratskog strukturiranja. Njen rad iz 1969. BITHC Manifesto se smatra za rani primer jezičke reklamacije društvenog pokreta, kao i glorifikacije netradicionalnih rodnih uloga.

Džojina teza iz 1973. analizira dve strane ženskih pokreta, tvrdeći da su oni razdvojene na više od generacije i na procep između iskustva i ideologije. Ono što je ona zvala „starija grana“ je započela žena sa iskustvom u građanskim pravima, protiv-ratnim aktivizmom i aktivizmom Nove levice i studentskog aktivizma. „Stariju granu“ su osnovale žene koje su bile članice i koje su radile sa predsednikom komisije o statusu žena i srodnih državnih komisija. Kasnija grana je dala povoda za organizacije kao što su Nacionalna organizacija za žene (NOW) i Žensku akcionu ligu za pravdu (WEAL). Rezultat svega ovoga bila je knjiga Politika ženskog oslobođenja je objavljena 1975. i osvojila je APSA-inu nagradu za najbolji naučni rad o ženama u politici.

Džo Frimen je nastavila da prisustvuje većini konvencija političkih partija, ali kao novinarka. Mnogi njeni radovi su postavljeni na njenoj web stranici. Rukvodila je projektom „Tell it like it is, living history in the Southern Civil Rights Movement, 1965-1966“. Wilson centra gde je bila zaposlena kao naučna savetnica, stručnjakinja za oblast uprave, ženskih ljudskih prava, američku politiku. Danas radi kao advokatkinja ljudskih prava u Njujorku gde su joj najčešći klijenti učesnici "pro choice" demonstracija.

Literatura:

- ▶ <http://www.wilsoncenter.org/staff/jo-freeman>
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Jo_Freeman
- ▶ http://www.google.rs/imgres?um=1&hl=sr&sa=N&tbo=d&biw=1680&bih=946&tbm=isch&tbnid=fmWC0YuhIKNWtM:&imgrefurl=http://en.wikipedia.org/wiki/Jo_Freeman&docid=vhfktoPzKH7wLM&imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/39/JoFreeman-09-26-06_crop.JPG/237px-JoFreeman-09-26-06_crop.JPG&w=237&h=262&ei=xKXcUI_7NIWltQbojlDoAg&zoom=1&iact=hc&vpx=4&vpy=121&dur=1468&hovh=209&hovw=189&tx=77&ty=117&sig=115342071153459976278&page=1&tbnh=143&tbnw=128&start=0&ndsp=56&ved=1t:429,r:0,s:0,i:85
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/The_Tyranny_of_Structurelessness
- ▶ <http://www.bopsecrets.org/CF/structurelessness.htm>

UMETNICE

- ▶ Sapfa
- ▶ Katarina Ivanović
- ▶ Jelisaveta Načić
- ▶ Frida Kalo
- ▶ Milena Pavlović Barili
- ▶ Vivijan Majer
- ▶ Eni Lajbovic
- ▶ Isidora Sekulić
- ▶ Virdžinija Vulf
- ▶ Gertruda Stejn
- ▶ Elizabet Tejlor
- ▶ Madona

SAPFA (o)⁷³

Rođena je između 625. i 612. godine pre nove ere. Udalila se za bogatog trgovca i imala je čerku po imenu Kleis. Bila je veoma bogata i studirala je umetnost na ostrvu Lezbos. U VII veku p.n.e ostrvo Lezbos je bio kulturni centar. Sapfa je većinu vremena provodila na ostrvu mada je često putovala širom Grčke. Jedno vreme je bila u izgajstvu zbog političkih aktivnosti svoje porodice i tada je boravila na Siciliji. Već je bila poznata kao pesnikinja, i građani Sirakuze su bili toliko počastovani njenom posetom da su joj podigli statuu. Često su je zvali „deseta muza“. Sapfa je bila najveća lirska pesnikinja zapadne civilizacije.

Osnovala je „tijasos“, društvo žena vezanih svetim zavetima. Ona je komponovala muziku i dovela do savršenstva strofu koja se sada naziva *safička strofa* i koja se sastoji od tri duga stiha i jednog kratkog. Kasnije, pesnici poput Horacija i Katula su je imitirali.

Unela je stilske i tehničke novine u lirsku poeziju čime je postala deo novog talasa grčkih ličara koji više nisu pisali poeziju iz perspektive bogova i muza već iz lične tačke. Jedna je od prvih pesnikinja koja je pisala u prvom licu i opisivala ljubav i gubitak ljubavi. Stil joj je bio senzualan i melodičan. Uglavnom su to bile pesme o ljubavi, žudnji i meditiranju. Najčešće je pisala o ženama, često su to bile devojke koje je podučavala u školi. Ona ih je odgajala, njima je posvećivala pesme ljubavi i obožavanja, a kada bi one konačno otišle sa ostrva i udale se, komponovala je za njih svadbene pesme. Njene pesme, na eolskom dijalektu, izražavale su divljenje prema nekoj od učenica, ljubomoru, tugu zbog rastanka, prezir prema upravnici suparničke škole, osećanja mlade učenice koja tek treba da se uda i mnoštvo drugih osećanja.

Njen stil karakterišu jednostavnost, pažljiva kontrola metra, živopisna upotreba epiteti i lirika kojoj nema ravne. U to vreme njena poezija lezbejskog sadržaja nije bila osuđivana zato što ljubav prema ženama tada nije bila toliko stigmatizovana kao danas. U ovom veku Sapfa je postala sinonim za žene koje vole žene i dan-danas dve reči koje opisuju žensku homoseksualnost - lezbejska i safička su izvedene iz njenog imena.

Dok je bila živa, na novčićima sa Lezbosa je bio njen lik. Platon ju je smatrao za jednu od muza. Nakon što je čuo jednu njenu pesmu, Solon, atinski vladar i sam pesnik, tražio je da ga nauče pesmu. U modernije vreme, mnoge pesnike i pesničkinje inspirisalo je njeno delo. Majk Fild, Pjer Luis, Rene Vivijen, Meri Medlin, Ejmi Louel su govorili da je Sapfina poezija izvršila veliki uticaj na njihov rad. S obzirom na slavu koju je uživala, iznenadjuje to što je do danas sačuvana samo jedna cela nje-

⁷³ Jelena Pavlović, seminarski rad na temu Sapfa, odbranjen u okviru predmeta Sudije roda u letnjem semestru 2012. godine.

na pesma - ostale su sve fragmenti. Crkva je većinu njenih dela spalila. Jedan deo je bio izgubljen i Sapfa je bila poznata samo kroz citate drugih pisaca toga doba sve do 1900. godine kada su pronađeni rukopisi u dolini Nila koji datiraju iz VIII veka pre nove ere. Iskopane, pronađene među gomilama smeća u drevnom Egiptu, pokazale su mnogo delića papirusa nastalih između I veka pre nove ere i X veka nove ere. Neki od njih sadrže i njenu poeziju. Ovim papirusima su ljudi nekada zamotavali mumije. Napor da se oni sastave i identifikuju je nastavljen i u XX veku.

Postoji verovatno deset tomova njene poezije, ali tokom vekova zanemarivanja, prirodnih katastrofa i cenzure od strane konzervativnih učenika, njen delo je izgubljeno. Mnogi prevodi ovih fragmenata su danas dostupni, a svaki nudi različit pristup njenom delu. Od drevnih vremena do danas, Sapfa ostaje važna književna i kulturna ličnost. Njena dela se i dalje proučavaju i prevode, ona još uvek inspiriše nove pesnike i pesnikinje a spekulacije o njenom životu su i dan-danas popularne u formi izmišljenih priča i predanih istraživanja. Sapfa je živela blizu obale današnje Turske, na ostrvu Lezbos. Otuda poreklo reči lezbejka.

Zbog homoseksualnog sadržaja i otvorene erotičnosti, njen rad je bio u nemilosti hrišćanske crkve, što je razlog što najveći deo njenog rada nije preživeo, delom zbog toga što nije kopiran, delom što je namenski uništavan. Dok je u naše doba ovaj sadržaj dobro poznat, u antičko doba i srednjem veku, ona je bila poznatija prema tome što se (sudeći po legendi) bacila s litice zbog neuzvraćene ljubavi prema mladom mornaru zvanom Faon. Ova legenda potiče iz Ovidijevog dela Heroide iz Starog Rima i sigurno nije hrišćanska prepravka. Nije neobično za značajne ličnosti grčke istorije da su različiti izvori pisali o njima. Značajno je pomenuti da je njen značajni pratilac zvan „Penis iz grada muškaraca“. U svakom slučaju, kako Mišel Fuko i mnogi drugi autori misle, drevno grčko društvo nije smatralo da je čitav pol, muški ili ženski, potpuno hetero ili homoseksualno orijentisan. Što se tiče istorije, Sapfa je dolazila iz plemenite porodice, udala se i imala je bar jednu kćer, bila je izgnana u Sirakuzu iz političkih razloga, vratila se 581. godine pre naše ere i umrla je kao starica.

Filozof Maksimus iz Tira (druga polovina II veka naše ere), piše da je Sapfa bila „mala i tamna“ i da su njena prijateljstva sa njenim ženskim prijateljima bila slična Sokratovim: „Šta je drugo ljubav lezbejske žene nego Sokratovo umeće ljubavi? Čini se da su oni vodili ljubav, svako na svoj sopstveni način, ona prema ženama, on prema muškarcima. Kažu da su oboje voleli mnoge i bili zarođeni stvarima koje su bile lepe. Što su Alkibijad, Harmid i Fedar bili njemu, Girina, Atida i Anaktorija bile su Lezbljankama.“

Platon je Sapfo nazivao desetom muzom i smrtnom muzom. Klaudije Elijan je napisao u „Odaranim poglavljima istorije“ da je Platon Sapfu nazivao mudrom. Grčki pesnik Odiseas Elitis divi joj se u uvodu svog prepeva Sapfinih pesama na novogrčki: „Takvo biće istovremeno osetljivo i hrabro, ne dolazi često na svet. Mala, crna devojka koja je dokazala da je jednako sposobna da zariobi ružin cvet, izvede poj slavu i kaže „volim te“ tako da se trone svet.“ Horacije u svojim Odama piše da je poezija Sapfa vredna svetog obožavanja. Lord Bajron piše sledeće stihove o njoj u delu „Čajld Harold“

*I napred viđen breg, nezaboravan,
ljubavnika pribježište i lezbejke grob.
Crna Sapfo! Zar stihovi besmrtni ne mogoše da sačuvaju
te grudi napojene tako besmrtnom vatrom?*

Sapfa je bila lirska pesnikinja, koja je uživala veliko poštovanje u književnoj kulturi klasičnog perioda – V i IV veka pre nove ere. Stvarala je solo i pesme za horsko izvođenje na venčanjma, kao i pohvale pojedinim ženama. Sapfa je kao i mnogi drugi lirske pesnici njenog doba, pisala himne, svadbene pesme, pohvale i tužbalice.

Ali, ono što se sačuvalo od njenih dela, izdvaja se po svojoj jedinstvenoj "centralizaciji žene" koja se u njima jasno izražava. Najupečatljivije, u njenom stvaralaštvu jesu njene ljubavne pesme, koje je pisala inspirisana ljubavlju prema drugim ženama. U mnogim pesmama se podrazumeva uzajamnost tog snažnog ljubavnog osećanja. Sapfo je prva, među grčkim pesnicima, otvoreno i slikovito pisala o ljubavnom osećanju i njegovoj telesnoj emanaciji.

Značaj Sappine poezije o ženama i za žene, dao je pojam "lezbejka" koji je u početku predstavljao samo prisvojni pridev izведен iz imena njenog rodnog ostrva Lezbosa, a koji danas označava žene koje vole žene. Reč nije dobila današnje značenje sve do II veka nove ere, otprilike devet vekova nakon Sappinog vremena. Ovu tvrdnju osporavaju pojedini filolozi, koji tumače jedan Anakreontov (pesnik iz VI veka pre nove ere) fragment kao opis ženske homoseksualnosti stanovnika Lezbosa.

Kako god da se tumači njena poezija i šta god da se o njenom životu nagada, Sapfa sasvim sigurno, jeste najznačajnija pesnikinja celokupne civilizacije i za mnoge najpoznatija lezbejka.

Ono što je rečeno o njenom životu, kontekstu u kojem su nastajale njene pesme, okolnostiima u kojima su one izvedene i širene, rečeno je kasnije - manjim delom to potiče iz klasičnih komedija i ondašnjih glasina o njoj, ali većim delom potiče od prepostavki i špekulacija klasičnih i savremenijih naučnika. Znamo priče o Sapfi kao osnivačici ženske privatne škole, o Sapfi kao udatoj ženi, o Sapfi prostitutki, o Sapfi ružnoj i debeloj i stoga odbačenoj od strane muškaraca, o Sapfi ili kao centralnoj ličnosti grupi žena pripadnica religioznog kulta ili neke druge sapfičke ženske zajednice itd. Razlozi za ove oprečne slike su različiti, neke od ovih priča plod su homofobne netrpeljivosti, neke su nastale iz potreba za "normalizacijom", neke iz čiste mizoginije, a neke, pak, kao plod vizuelizacije ženske utopije. Osim toga fragmentiranost njenih dela nam, dakako, nije od velike pomoći u otkrivanju istine, jedina pesma koja je čini se u celosti sačuvana je "Himna Afroditi", a do nas je stigla zahvaljujući Dioniziju iz Halikarnasa, govorniku i istoričaru iz I veka stare ere, koji ju je celu citirao kao primer uglađenog stila.

Ako bismo, medutim, ostavili po strani sve pokušaje čitanja "poezije kao biografije", ono što nam preživeli fragmenti njenih dela i njihove predaje zaista otkrivaju, jeste činjenica da je Sapfo bila lirska pesnikinja, koja je uživala veliko poštovanje u književnoj kulturi muškaraca klasičnog perioda V i IV veka pre nove ere, koja je stvarala solo i pesme za horsko izvođenje na venčanjma, kao i

pohvale pojedinim ženama. Sapfa je dakle kao i mnogi drugi lirski pesnici toga doba pisala himne, svadbene pesme, pohvale i tužbalice. Međutim, ono što se sačuvalo od njenih dela, izdvaja se po svojoj jedinstvenoj "centralizaciji žene" koja se u njima izražava, a najupečatljivije u njenom stvaralaštvu su njene pesme ljubavi prema drugim ženama.

Literatura:

- ▶ <http://www.gayecho.com/knjizevnost.aspx?id=2057>
- ▶ <http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B0%D0%BF%D1%84%D0%BE>
- ▶ <http://serbianforum.org/knjizevnost/155881-sapfa.html>

KATARINA IVANOVIĆ⁷⁴

Katarina Ivanović je prva srpska slikarka⁷⁵ koja je uspela da potvrdi svojim slikama da je kao slikarku krasiti savršen osećaj za materijalizaciju. Nesumnjivo je da su njena dela produkt velikog truda i rada koji je nesrećno ulagala. „Katarinin način života se opirao društvenim prilikama pokazujući nam njenu osvešćenost, svedočeći o tek započetom putu ka emancipaciji žena“.⁷⁶ Njen život možda najbolje opisuje sledeća rečenica Mihajla Valtrovića: „Živila je život koji joj neće dati umreti, jer je ime besmrtno sviju onih, koji su osećali i radili za svoj rod.“

Krajem decembra 2011. godine u Atrijumu Narodnog muzeja u Beogradu otvorena je izložba povodom 200. godišnjice od rođenja Katarine Ivanović. Ona važi za prvu srpsku školovanu slikarku i članicu Srpskog učenog društva. Iako skroman, ali izuzetno vredan, opus Katarine Ivanović bio je dovoljan da se uvidi značaj i uticaj njenih dela na razvoj srpskog slikarstva 19. veka. Isključivanje žena iz istorije umetnosti uskratilo nam je znanje o njihovom umetničkom radu, ali i o njihovom životu uopšte. Ista sudbina zadesila je i Katarinu Ivanović. Iako je ona jedna od najistaknutijih ličnosti u istoriji srpske umetnosti, dosta stvari vezanih za njen život ostalo je nedorečeno.

Katarina Ivanović rođena je 15. maja 1811. godine u Vespremu u Mađarskoj. Godinu dana nakon njenog rođenja, Katarina se sa porodicom seli u Stoni Beograd, gde provodi detinjstvo.⁷⁷ Ivanovićeva vodi poreklo iz ugledne porodice srpskog gradevinskog preduzimača. Budući da potiče iz dobrostojeće porodice, imala je sve neophodne uslove za sticanje temeljnog obrazovanja. Još u najranijoj mladosti kod Katarine se mogao uočiti slikarski talenat. Iako je u to vreme bilo nezamislivo i neprimereno da se žena bavi slikarstvom, ona nije odustajala od svoje namere. Posvećenost slikarstvu i umetnosti uticala je na njene roditelje, koji su je na posletku uputili na dalje slikarsko usavršavanje.

Zahvaljujući novčanoj pomoći trgovca Đorda Stankovića, koji je prepoznao njen dar, stupila je u atelje slikara iz Pešte – Jožefa Peškog. Ovde se školovala do 1835. godine. Iz ovog perio-

⁷⁴ Aleksandra Dežan, seminarski rad na temu Katarina Ivanović, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.

⁷⁵ Nemanja Aleksić, seminarski rad na temu Katarine Ivanović, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

⁷⁶ <http://www.danubeogradu.rs/2011/12/katarina-ivanovic-200-godina-od-rodenja/>

⁷⁷ http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%98%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B

da njenog stvaralaštva sačuvan je samo "Autoportret".⁷⁸ Ova slika spada u antologijska dela srpske umetnosti.

Za vreme boravka u Pešti, Katarina je ostala bez oba roditelja. Zbog toga su njeni dalje školovanje, ali i njena sudbina dovedeni u pitanje. Ipak, već krajem 1835. godine, zahvaljujući mađarskoj grofici Čaki, Katarina nastavlja školovanje u Beču. Ona je primljena na Slikarsku akademiju, gde u to vreme žene nisu imale pristup.⁷⁹ Ona je bila jedna od prvih žena koje su pohađale tamošnju Likovnu akademiju. Akademije umetnosti su tokom 19. veka diskriminisale žene - ženske klase su bile sasvim odvojene od muških. Nije bilo ni govora o crtanjima po prirodi, niti rada sa nagim muškim modelima, čak je i činjenica da su slikarke radile po nagim ženskim modelima bila veoma problematična. Čak i danas, kada je u pitanju Katarinino stvaralaštvo, savremena istorija umetnosti zauzima stav „...da su njeni najuspeliji ostvarenja upravo ona gde je platnima prilazila smerno i oprezno, kada je tačnije ocenila granice svojih mogućnosti“⁸⁰. Ovakav način analiziranja se retko ili nikada ne upotrebljava kada su u pitanju umetnici muškarci. Na osnovu ovoga možemo zaključiti da se smernost i opreznost u slikarstvu očekuje samo od žena, što opet predstavlja jedan vid neravnopravnosti.

1836. godine uradila je drugi „Autoportret“, koji predstavlja istinski pokazatelj njenog talenta. Na toj slici, Katarina je odevena u svečanu haljinu i ima moderno nameštenu frizuru za to vreme. Treba napomenuti da je upravo ovo jedno od retkih dela srpskog slikarstva koje je odmah po nastanku okarakterisano kao izuzetno ostvarenje. Slobodno se može reći da je ova slika postala zaštitni znak kako njenog, tako i celokupnog srpskog bidermajer slikarstva.⁸¹

Nostalgična za Srbijom, zemljom svojih predaka, u Beču Katarina sklapa prijateljstva sa istaknutim Srbima u dijaspori – Vukom Stefanovićem Karadžićem i pesnikom Simom Milutinovićem Sarajlijom. Zahvaljujući Sarajliji, Katarina stiče status nacionalne heroine. Pesnik je tome najviše doprineo svojom pesmom „Trojesestarstvo“, koja je objavljena u Lajpcigu 1837. godine.⁸² Još jedno značajno delo je svakako „Korpa sa grožđem“. Ovom slikom srpsko slikarstvo dobilo je i prvu tematski i likovno zaokruženu mrtvu prirodu. Pred kraj studijskog boravka u Beču, Katarina je naslikala portret Sime Milutinovića Sarajlije. Takođe, za vreme školovanja u Beču naslikala je i portret Anke Nenadović udate Topalović. I ova slika je jedinstven primer u srpskom slikarstvu jer predstavlja prvi ženski portret koji je slikala jedna žena.⁸³

Nakon završetka školovanja u Beču, Katarina je putovala po Italiji i Holandiji, a jedan kratak period boravila je i u Parizu. Dalje se usavršavala na Akademiji u Minhenu, gde je studirala istoriju-

⁷⁸ http://www.artmagazin.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1661&Itemid=230

⁷⁹ <http://wannabermagazine.com/katarina-ivanovic-prva-srpska-slikarka/>

⁸⁰ http://www.rastko.rs/likovne/xx_vek/branislava_andjelkovic_c.html

⁸¹ http://srbskocarstvo.blogspot.com/2012/01/blog-post_8997.html

⁸² http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyy=2011&m=12&d=18&nav_id=566633

⁸³ http://srbskocarstvo.blogspot.com/2012/01/blog-post_8997.html

sko slikarstvo. Narednih nekoliko godina predstavljaju vreme njene potpune stvaralačke zrelosti. Iz ovog stvaralačkog perioda sačuvan je najveći broj dela. Slika „Italijanski vinogradar“ koju je naslikala 1842. godine sublimirala je njena iskustva kao žene portretiste i slikarke mrtve prirode. Upravo ovo delo predstavlja jedinstven spoj portreta i mrtve prirode u srpskom slikarstvu 19. veka. Među sačuvanim su i slika „Starica koja se moli pred obred“ i „Povratak sa litije“.

Iz Minhenia se na kratko vratila u Stoni Beograd, a iz Stonog Beograda se zaputila u Beograd. Nadala se da će u Srbiji dostići vrhunac u svojoj umetnosti, ali to se nije desilo.⁸⁴ Došavši iz sredina koje su po razvijenosti bile ispred Srbije, ona donosi i obrazovanje koje pokušava da primeni. To što je žena naročito joj otežava situaciju. Osim Sime Milutinovića Sarajlije, Katarina nije imala druge prijatelje u Beogradu, što je otežalo njeno uključivanje u elitne krugove. Za vreme boravka u Beogradu, Katarina je uredila nekoliko portreta. Naslikala je dva portreta kneginje Perside Karadorđević, portret Danila Danića – načelnika ministarstva finansija, portrete dece Pavla Stanišića, koji je u to vreme bio ministar finansija, kao i portret Stevana Knićanina. Međutim, nije bila u bliskom odnisu ni sa vladarskom porodicom, niti ostalom beogradskom elitom.⁸⁵ U Beogradu nije stekla zasluženo priznanje, niti odgovarajuće zaposlenje. Neshvaćena i razočarana, 1847. godine seli se u Zagreb. Pošto ni tamo nije naišla na razumevanje, vraća se u Stoni Beograd gde ostaje sve do smrti. Po povratku u Stoni Beograd naslikala je delo „Dečak sa sokolom“. Tokom tri i po decenije povučenog rada u svom ateljeu u Stonom Beogradu stvarala je istorijske i žanr kompozicije, portrete, mrtve prirode i po koju ikonu. Među tim delima su žanr slika „Mladić sa pismom“, portret stonobogradskog prote Teodora Odžića, dve varijante poznate mrtve prirode sa grožđem u korpi, „Smrt sirotice“, „Smrt bogatašice“. Naslikala je i delo bogatog i složenog ikonografskog sadržaja „U svom ateljeu“. Ovo delo predstavlja svojevrsnu intimnu isповест žene posvećene i predane umetnosti, ali povučene, skromne i nemametljive.⁸⁶

Poverenje u sopstveni talenat, obrazovanje i sposobnost prepliću se sa potrebom da se dokaže kao nacionalno relevantna umetnica. Između 1865. i 1873. godine naslikala je „Osvajanje Beograda 1806.“. Na taj način je na svom platnu ovekovečila borbu Uzun Mirka. Izbor teme odredio je Katarinu kao nacionalno angažovanu umetnicu, što se prema tadašnjim društvenim normama nije očekivalo od žene. Za jednu verziju ove slike je u Minhenu dobila nagradu. Nažalost, ova slika nije sačuvana.⁸⁷

Slikala je i istorijske kompozicije velikog formata, ali su one ipak prevazilazile njene realne mogućnosti. Među sačuvanim kompozicijama našle su se slike „Doček Srpskinje Jelene Ugarske“, „Zakletva kralja Matije Korvina“, „Patrijarh carigradski anatemiše raskoš“, „Turški poklisari prose Maru“. Jedna od poslednjih slika na kojima je radila je delo „Mile vesti“.

⁸⁴ <http://www.pravda.rs/2011/12/20/prva-zena-akademik-kod-srba/>

⁸⁵ http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyyy=2011&mm=12&dd=18&nav_id=566633

⁸⁶ http://srbskocarstvo.blogspot.com/2012/01/blog-post_8997.html

⁸⁷ <http://wannabemagazine.com/katarina-ivanovic-prva-srpska-slikarka/>

Svoje slike je slala na izložbe u Peštu, ali ni to nije pobudilo interesovanje srpske štampe. Tek početkom sedamdesetih godina 19. veka Srpsko učeno društvo počelo je da pokazuje više interesovanja. Septembra 1872. godine, prilikom posete Stonom Beogradu, dr Nikola Krstić upoznao je Katarinu Ivanović. Oktobra 1873. godine Katarina je zaveštala testamentom 8 slika za zbirku Srpske akademije.⁸⁸ Nekoliko godina kasnije, tačnije 22. januara 1876., Katarina Ivanović izabrana je za počasnu članicu Srpskog učenog drustva i na taj način postala prva žena kojoj je ukazana ta čast.⁸⁹ Ponesena ovim gestom, odlučila je da i preostali sačuvani opus pokloni Beogradskoj srpskoj akademiji. Do 1880. godine u Narodnom muzeju su se našle ukupno 24 njene slike. U cilju osnivanja fonda s njenim imenom, Katarina je poslala i 1000 forinti.⁹⁰ Poznato je ukupno 48 njenih dela, od kojih je 10 izgubljeno. U fondu Galerije Matice srpske čuva se i izlaže 5 njenih dela. Takođe, u Biblioteci Matice srpske mogu se naći i brojne zanimljivosti vezane za njen život i rad.⁹¹ Katarina Ivanović preminula je u Stonom Beogradu 22. septembra 1882. godine. Na inicijativu Društva prijatelja Narodnog muzeja, 1967. godine Katarinini posmrtni ostaci preneti su u Beograd na Novo groblje.

⁸⁸ http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyy=2011&m=12&d=18&nav_id=566633

⁸⁹ http://www.arte.rs/sr/umetnici/katarina_ivanovic-39/

⁹⁰ http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyy=2011&m=12&d=18&nav_id=566633

⁹¹ http://www.kulturavojvodina.org.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=1321&Itemid=69

Literatura:

JELISAVETA NAČIĆ⁹²

Mnoge žene su bile neiscrpan izvor snage, energije i znanja, te su ostavile neizbrisiv trag u istoriji. U početku su to bili mali i stidljivi koraci, ali kako je nauka napredovala tako su se i žene oslobadale stega i sve slobodnije istupale u nauci, književnosti, umetnosti. Sve manje su pojedine oblasti nauke i umetnosti bile rezervisane samo za muškarce, a sve više postajale poligon na kome su se hrabro dozakivale i žene. Poštovanje prema tim ženama-heroinama je utoliko veće što su one uz svakodnevne porodične obaveze uspevale da se istaknu u pojedinim oblastima i da svojim naučnim radovima, književnim i umetničkim delima daju veliki doprinos čovečanstvu kroz istoriju. Te pametne i uspešne žene su zakoračile u svet muškaraca i polako i uspešno ovladavale veštinama na koje su prvo bitno imali pravo samo muškarci. Dokazale su da žena nije inferiorno biće i da se može nositi sa svim izazovima isto kao i muškarac. Time su utrle put kasnijim generacijama žena koje su izašle iz anonimnosti i krenule stazama uspeha. Jelisaveta Načić prokrčila je put mnogim kasnijim generacijama žena graditelja u vremenu u kome to nije bilo ni malo lako. To je bio jedan trnovit put, težak, velika borba. Isključivo svojim trudom Jelisaveta je uspela da se izbori za mesto priznate i cijenjene stručnjakinje i svojim delima utisne snažan autorski pečat i prepoznatljiv osobeni izraz. U istoriji srpske arhitekture ostaće upamćena po lepoti dela koja je ostavila i činjenici da je radom i upornošću stalno pomerala granice bivajući u mnogo čemu prva, prva žena arhitektica u Srbiji - Jelisaveta Načić.⁹³

Jelisaveta Načić je bila jedna od nekolicine mlađih žena u Beogradu sa početka 20. veka koja je hrabro zakoračila u svet koji je u to vreme uglavnom bio rezervisan za muškarce. Samosvesna, pametna, hrabra i otmena krasila je aule i amfiteatre Arhitektonskog fakulteta u Beogradu. Po završetku ovog fakulteta sa velikim uspehom oprobala se u arhitekturi i u urbanizmu, koji su i danas uglavnom muške profesije. Projektovala je fantastične objekte u Beogradu: kuće, radničke stanove, bolnice, crkve. Svi njeni objekti, koji u međuvremenu nisu srušeni, pod zaštitom su države i prepoznati kao trajno kulturno dobro Beograda. Nažalost, poput mnogih znamenitih žena, ostala je gotovo nevidljiva i nepoznata široj javnosti. Međutim, zahvaljujući internetu to se polako menja i životi i dela znamenitih žena Srbije postaju dostupni mnogima.

Jelisaveta Načić rođena je u Beogradu 1878. godine u kući imućnog trgovca Mihaila S. Načića, kao jedno od najmlade dece. Imala je još jedanaest sestara i brata. Jelisaveta, prva žena arhitekti-

⁹² Cvijeta Novaković, seminarski rad na temu Jelisaveta Načić odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestr 2012. godine.

⁹³ Dušan Tadić, seminarski rad na temu Jelisaveta Načić odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

ca, školovala se u Beogradu. Tek otvoreni Arhitektonski odsek Tehničkog fakulteta upisuje 1896. godine. Ovakva odluka bila je pravi podvig za ženu u maloj Srbiji krajem 19. veka, kada je preovladavalo mišljenje da žena ne bi trebalo da radi ili bi se u najboljem slučaju mogla školovati isključivo za učiteljski ili nastavnički poziv. Diplomirala je već 1900. godine kao odlična studentkinja. Odmah po završetku studija, sa 22 godine, zaposlila se u Ministarstvu građevina kao crtač, ali zbog tadašnjih propisa, kao žena, nije mogla dobiti zvanje ukaznog činovnika. Naime, prema ondašnjim zakonima, ukazni činovnik mogao je postati samo onaj ko bi odslužio vojni rok. U međuvremenu polaze stručni ispit i prelazi u Beogradsku opština gde je dobila mesto arhitektice u Inženjersko-arhitektonskom odseku i gde radi sve do Prvog svetskog rata. U toku rata odvedena je u logor Nežideru Madarskoj. Razlog odvodenja navodno je natpis "Još ima neoslobodenih Srba" na slavoluku na Terazijama koji je Jelisaveta projektovala i koji je podignut u čast povratka srpskih boraca sa fronta. Međutim, nesrećne okolnosti dovešće je do jednog divnog poznanstva koje će biti krunisano brakom. U logoru upoznaje i zaljubljuje se u poznatog albanskog intelektualca i rodoljuba, profesora Luku Lukaja, venčava se sa njim i rada devojčicu. Po izlasku iz logora, jedno vreme živi sa roditeljima u Beogradu, a zatim po izlasku njenog muža iz logora, odlazi najpre u Skadar gde mu pomaže u organizaciji oružane borbe za slobodnu Albaniju. Posle propasti ove akcije odlazi u Dubrovnik. Prestaje da se bavi svojom profesijom i posvećuje se porodičnom životu. U Dubrovniku i umire 1955. godine. Tako se ugasila jedna uspešna karijera (koja je nažalost zbog životnih okolnosti na Balkanu, Prvog svetskog rata, trajala svega šesnaest godina) najveće dame srpske arhitekture. Njena unuka danas živi u Dubrovniku, a praučnuka je istoričarka umetnosti u Beogradu.

Kada govorimo o delu, odnosno projektima Jelisavete Načić, na samom početku treba spomenuti da ono što ju je lansiralo u sam vrh tada već poznatih arhitekata Beograda, je konkurs za crkvu na Oplencu. Na tajnom konkursu, među najpoznatijim arhitektima toga doba, u velikoj konkurenciji, njen projekat je dobio prestižno treće mesto. Posle te vesti u javnosti, započinje njen uspešna karijera, koja će joj osigurati mesto u istoriji. Kao mlada arhitektica radila je uz arhitektu Dimitrija Leka 1901. godine na uređenju Malog Kalemeđdana. Već 1903. godine samostalno radi projekat Monumentalnog stepeništa sa česmom na Kalemeđdanu. Prelepo uklapljeno u ambijent, izgrađeno od tesanog ripanjskog kamena zelene boje, koje povezuje glavno stepenište Kalemeđdana sa Pariskom ulicom i danas očarava svojom lepotom, a hiljade sugrađana i turista svakodnevno korača njime.

Nemoguće je govoriti o delu Jelisavete Načić, a da se ne spomene jedna od najlepših beogradskih škola, osnovna škola kod Saborne crkve, danas osnovna škola „Kralj Petar Prvi“. Rađena je po projektu ove velike arhitektice, kojim je pokazala svoj neosporni dar i punu projektantsku zrelost. Škola se sastoji od prizemlja i jednog sprata. Osnovni motiv građevine je bogato dekorisan ugaoni deo, duboko zasečen, u kome je smeštena svečana sala sa glavnim ulazom. Najviše pažnje poklonila je ugaonoj fasadi, koju je skladno ukrasila i na kojoj se nalaze i reljefni portreti Vuka Karadžića i Dositeja Obradovića. U ovoj zgradi 1923. godine bila je održana i prva košarkaška utakmica u Beogradu. To je jedan od najvažnijih i najuspelijih javnih objekata koje je Načićeva izvela. Ono što

je specifičnost i vrednost ove škole jesu mnoge znamenite ličnosti koje su svojim radom doprinele izgradnji i utemeljenju ove škole, tako da je ona već dugi niz godina jedna od najuglednijih škola u Srbiji. Danas se škola nalazi pod zaštitom države. Godine 1910. poverena joj je izrada plana za uređenje Terazijskog platoa. Arhitektica 1911. godine projektuje zgrade za opštinske stanove, koje imaju prizemlje i sprat, i odlikuju se vešto modelovanim krovovima sa nadstrešnicom i fasadnim zabatima. Zgrade se danas nalaze u ulici Đure Đakovića (tada Baštovanskoj) u Beogradu. Važno je spomenuti da se radi o prvom kompleksu radničkih stanova u Beogradu i na Balkanu uopšte, što pokazuje još jednom hrabrost arhitektice da sigurno i samopouzdano zakorači u nepoznato. U blizini ovih stanova nalazi se još jedno Jelisavetino delo: Crkva Aleksandra Nevskog u Francuskoj ulici broj 39. Počela je da se gradi 1912. godine po Jelisavetinom projektu u srpsko-vizantijskom stilu. Prvi svetski rat prekinuo je gradnju crkve, da bi kasnije nastavila da se gradi po izmenjenom projektu. Građevinski radovi završeni su 1929. godine. U tom periodu (1912-1913), takođe radi projekat za crkvu u Štimlju na Kosovu. Kao opštinska arhitektica, gde je radila sve do 1916. godine, projektovala je i paviljon za tuberkulozne bolesti (1912). Paviljon je imao suteren, prizemlje i sprat. Osnova je funkcionalno rešena, sa prostranom terasom za sunčanje što je bilo vrlo bitno za objekat ovakve namene. Zgrada je bila oštećena za vreme Prvog svetskog rata, pa je kasnije 1919. godine porušena. To je bila prva bolnica za tuberkulozne bolesti u Srbiji. U svojoj šesnaestogodišnjoj karijeri uradila je i niz projekata za porodične kuće. Jedan od značajnijih projekata je porodična kuća-knjižara Marka Markovića, na uglu Kapetan-Mišine i Jovanove 45a, koja i danas odoleva vremenu i prolaznosti. Posebno je vredan dvorišni deo gde je, kako navodi istoričar umetnosti, arhitektica smelo oblikovala lučne prozore bogate plastičnom dekoracijom sa "nišama u vidu trodelne arkade i balkona sa ogradom od kovanog gvožđa".

Jelisaveta Načić, prva žena graditelj starog Beograda koja je radila na ulepšavanju tada još malog grada, prestonice Srpske države, bila je jedna od malobrojnih visokoobrazovanih žena svoga doba u Srbiji, koje su svojim radom, delima i požrtvovanosti obeležile jedno vreme, a njihova dela su ostala večno da žive i posle njih. Samo to što je studirala arhitekturu (koja je u to doba bila rezervisana za muškarce), pokazala je veliku hrabrost i odlučnost žene koja zna šta hoće. Bila je vrlo pametna i darovita. Studije je vrlo uspešno završila na vreme i pokazala da žene nisu inferiorna bića u odnosu na muškarce. Hrabro je koračala kroz život i borila se za dostojanstvo žene. Udalila se za Albancu što je u ono doba bilo skoro nezamislivo. Svojim radom i ponašanjem dala je primer srpskoj ženi toga doba da se pokrene, izade iz anonimnosti i pokaže da nije predmet ili ukras, već biće koje misli i stvara dela koja ostaju za večnost.

Poznate Srpskinje, među koje spada i Jelisaveta Načić, bile su i ostale ponos svoga roda. Prelepe građevine koje je ova nadarena arhitektica projektovala krase pojedine delove starog Beograda i svedoče o jednom vremenu kada nije bilo nimalo lako biti obrazovana žena, a uz to i arhitekta. Ove žene su dugo bile zapostavljane u našoj istoriji i literaturi i tek od nedavno o njima se više piše i zna. Da nije bilo Jelisavete Načić možda nikada ne bi bile sagrađene one divne stepenice na Kalemegdanu kojima se svakodnevno penju i spuštaju Beograđani, turisti, daci na ekskurzijama, a da

većina njih ne zna njihovu istoriju. Jelisavete odavno nema među živima, ali zato njene stepenice na Kalemegdanu, crkva Aleksandra Nevskog i druge građevine koje je projektovala, ostaće zauvek.

Literatura:

- ▶ Dimitrijević-Marković Svetlana, članak
- ▶ Marković Katarina, seminarski rad iz istorije arhitekture - Jelisaveta Načić.
- ▶ <http://www.kcb.org.rs/Programi/Knj%C5%BEevnitribinskiprogram/2010/JelisavetaNacic/tabid/903/language/sr-Latn-CS/Default.aspx>
- ▶ Dr Divna Đurić-Zamolo, Graditelji Beograda 1815-1914, Beograd 1981. Dr Divna Đurić-Zamolo, Građa za proučavanje dela žena arhitekata sa Beogradskog univerziteta, generacija 1896-1940. godine.

FRIDA KALO⁹⁴

Život joj je bio ispunjen obožavanjem muža Di-jega Rivere i predavanjem sopstvenoj umetnosti u koju je ugrađivala svoja maštanja, zanose, ali i noćne more i sva razočaranja. Iako osoba sa invaliditetom, Frida je bila neumornog i nepokolebljivog duha, neprestano obuzeta revolucionarnim zanosom i privrženošću svome narodu. Drugovala je s

najvećim ličnostima svoga vremena, sa umetnicima, ali i revolucionarima, među kojima je bio i najslavniji prognanički Lav Trocki. Prema zvaničnim saopštenjima umrla je od plućne embolije 13. jula 1954. godine u Meksiku, mada su ostale sumnje da je počinila samoubistvo. Odmah posle smrti, Frida Kalo se preselila u legendu, najpre u rodnoj zemlji, ali ubrzo i u čitavoj Americi i Evropi, pa i kod nas.

Meksičku slikarku Fridu Kalo u svet poznatih i slavnih umetnika 20. veka uveo je njen mentor, ljubavnik i suprug, čuveni meksički muralista Dijego Rivera. Njen slikarski opus u velikoj meri čine autoportreti, od njenih ukupno 143 slike, čak 55 su autoportreti. Jednom prilikom je rekla: „Slikam autoportrete zato što sam često sama i zato što osoba koju najbolje poznajem sam ja“. Iako bez formalnog slikarskog obrazovanja, razvila se u umetnicu čiji je rad fascinirao mnoge svetske poznate umetnike i druge slavne ličnosti. Slikajući sopstvena iskustva, njeni radovi su često bili šokantni u prikazima bola i teškog života žena. Bila je pod uticajem autohtone meksičke kulture, čije videnje je slikala jakim bojama, mešavinom realizma i simbolizma. Njena preokupiranost ženskim temama, načinila je od nje feminističku ikonu 20. veka. Bila je aktivni pristalica komunističkog pokreta, negujući bliske odnose sa ruskim disidentom Trockim. Život joj je protekao u obožavanju muža Dijega Rivere, umetnosti, u revolucionarnom zanosu, privrženosti svome narodu i u patnjama usled bolesti.

Fridin život počinje i završava u Meksiku, u njenom domu poznatom kao Plava kuća. Govorila je da je rođena 17. jula 1910, iako njeni dokumenti pokazuju da je rođena 6. jula 1907. godine. To je samo jedna od mnogih laži koje je govorila o svome životu. Frida Kalo rođena je zapravo zaista 6. jula 1907. godine kao Magdalena Karmen Frida Kalderon u predgrađu Meksiko Sitija. Fridin otac Gilermo, bio je jedan od najznačajnijih meksičkih fotografa. Gilermo, inače sin mađarskog Jevrejina koji je iz Nemačke emigrirao u Meksiko, oženio se Matildom Kalderon, Meksikankom indijansko-španskog porekla. Zajedno sa tri sestre, Frida je uz roditeljsku ljubav odrastala u porodičnoj kući obojenoj plavom bojom i bila srećno dete, ali, nažalost, samo do šeste godine svog života. Tada je obolela od dečje paralize, koju je preživela ali ne bez posledica. Desna nogu joj je zaostajala

⁹⁴ Vukan Đumić, seminarски rad na temu Frida Kalo, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011.g.

u razvoju pa je trajno ostala tanja od leve. Kad se upisala u srednju školu bila je kao nestošni dečak i postala je predvodnica buntovne grupe, uglavnom dečaka, koji su neprestano izazivali nevolje u školi. Uglavnom su profesorima priređivali neslane šale. U toj školi, Frida je prvi put srela svog budućeg muža Diega Riviera, poznatog meksičkog muralistu. On je trebalo da napravi mural u školskoj dvorani. Godine 1922. upisala je „National preparatory school”, tada najprestižniju obrazovnu instituciju u Meksiku koja je tek bila počela da prima devojke.

Kad joj je bilo 18 godina, 17. septembra 1925. godine, vozila se autobusom u Meksiko Sitiju na koji je naleteo tramvaj. Metalna drška probila joj je abdomen, izašavši kroz vaginu. Kičmeni stub joj je polomljen na tri mesta. Slomljeni su joj i ključna kost, nekoliko rebara i karlica, a desna nogu joj je bila slomljena na jedanaest mesta. Noga joj je bila dislocirana i smrvljena. Niko nije mislio da će ostati živa, a kamoli da će ponovo hodati, ali nakon mesec dana u bolnici, puštena je kući. Mesecima zarobljena u gipsanom koritu, Frida je počela da slika u krevetu pomoću specijalnih nogara koje je postavila njena majka. Pomoću ogledala počela je da slika samu sebe, i to je bio njen zaštitni znak. Od otprilike stotinu pedeset dela koja su sačuvana, većina su autoportreti. Iako je njen oporavak bio čudesan (ponovo je prohodala), kroz ceo život patila je od snažnog bola i umora, zbog čega je morala biti hospitalizovana na duže vremenske periode, ponekad prikovanu za krevet, morala se podrivrgnuti brojnim operacijama. Jednom prilikom se našalila da drži rekord što se tiče operacija. Imala je blizu trideset operacija tokom života. Kako bi ublažila bol i fizičke patnje okrenula se alkoholu, drogi i cigaretama. Jednom, nakon nesreće, blizak prijatelj ju je upoznao sa umetničkim svetom Meksika, uključujući Tinu Modoti (poznatog fotografa, glumicu i komunistu) i Diega Riviera.

Diego i Frida su se venčali 21. avgusta 1929. godine. Njihov brak se sastojao od ljubavi, afera sa drugim ljudima, kreativnog vezivanja, mržnje i razvoda 1940. godine koji je trajao samo godinu dana. Njihov brak su nazivali sjedinjenjem između slona i golubice, zato što je Diego bio visok i debao, a Frida je bila niska, oko 150 cm, i vitka. Uprkos Diegovim aferama sa drugim ženama (jedna od njih je bila Fridina sestra), pomogao joj je na više načina. Frida je delila Diegovu veru u komunizam i strastveni interes za domorodačku kulturu Meksika. Diego je ohrabrio Fridu u njenom radu, veličajući je kao autentičnu, neiskvarenu i primitivnu, i naglašavajući indijanske aspekte njenog porekla. Tokom ovog perioda, 'Mexicanidad', strastveno prihvaćanje prvobitne špansko-meksičke istorije i kulture, daje veliku vrednost razmišljanjima domorodačke kulture, istovremeno viđeni kao slikari naivci kojima to služi kao put za priznavanje kao umetnika. Frida, koja ima indijanske krvi sa majčine strane, bila je madarsko-jevrejskog porekla sa očeve strane. Iako je na početku bila samouka slikarka, ubrzo se, zahvaljujući svojoj vezi sa Diegom, našla u najsofisticiranijim umetničkim krugovima. Zaista, teško je zamisliti da neko ko deli život sa Diegom ostane umetnički naivan.

Verovatno zato što izaziva poštovanje i pruža verodostojnost u umetničkom svetu, Frida je ohrabryala mit o vlastitoj primitivnosti – delimično i zbog prihvatanja tradicionalne meksičke haljine – koji ju je pratilo tokom karijere. Tokom svog života, Frida nije bila toliko poznata kao veliki meksički muralisti, Riviera, Orozco i Siqueiros. Ipak, tokom poslednje dve decenije 20. veka, koje

su donele promene, Fridino temperamentno, snažno autobiografsko delo kritički je i novčano nagrađivano, čak i više od njenih muških sunarodnika. Njene slike, koje vuku korene iz meksičkog portretisanja iz 19. veka, dovitljivo uključuju elemente meksičke pop kulture i predkolumbovskog primitizma koje do tada, tridesetih godina 20. veka, nikad nije bilo rađeno. Uglavnom male, intimne slike koje su u kontrastu sa velikim tradicionalnim muralima njenog vremena, njene slike su radene na metalnoj ploči, a ne na platnu, u stilu meksičkih uličnih umetnika koji su slikali oltare ili male zavetne slike koje prikazuju hvalu Devici Mariji ili sveću za čudesno izbavljenje iz nesreće.

Frida je sve svoje emocije prenela na platno. Slikala je svoju ljutinu i bol zbog burnog braka, bolne pobačaje i fizičku patnju kroz koju je prolazila zbog nesreće. Bila je toliko ponosna na svoje dlake na licu da ih je slikala na svojim autoportretima. Uprkos svoj svojoj patnji u životu, bila je vrlo društvena osoba čiji je vokabular bio ispunjen rečju, 'fuck'. Volela je da piće tekući i da peva gostima na ludim zabavama koje je priredivala. Volela je da priča proste viceve i da šokira sve oko sebe. Ljudi su bili zadriveni njenom lepotom i gde god da je išla, ljudi bi je zaustavljali kako bi joj se divili. Muškarci su bili općinjeni njome i zbog toga je Frida imala brojne skandalozne afere. Godine 1936, Diego Riviera, odan Trockom, iskoristio je svoju moć da zamoli meksičku vladu da Trockom i njegovoj ženi daju azil nakon što su prognani iz Norveške. Diego i Frida su ih smestili u Fridinu porodičnu kuću, gde ga je Frida zavela (naslikala je autoportret koji je posvetila njemu, a ta slika se danas nalazi u Washingtonskom NMWA-u). Posle atentata na Trockog, Frida se okrenula protiv svog bivšeg ljubavnika, tvrdeći u intervjuu da je Trocki bio kukavica i da ju je pokrao dok je bio u njenoj kući (što nije bilo istina). "*Iritirao me je otkada je došao sa svojom pretencioznošću, svojom pedanterijom i zato što je mislio da je važan*", izjavila je... Frida je kasnije bila uhapšena zbog njegovog ubistva, ali su je pustili. I Diego je bio osumnjičen za ubistvo, ali su i njega pustili. Nekoliko godina nakon smrti Trockog, Diego i Frida su uživali u tome da pričaju kako su ga pozvali u Meksiku samo kako bi ga ubili, ali nikо nije znao da li govore istinu ili ne. Bili su odlični pripovedači. Činjenica je da se Frida okrenula protiv Trockog zato što je postala vatreni staljinista. Nastavila je da obožava Staljina čak i nakon što je postalo opštepoznato da je on odgovoran za smrt miliona ljudi. Jedna od Fridinih slika se zove, 'Staljin i ja', a njen dnevnik je pun adolescentnih škrabotina ('Živio Staljin!') o Staljinu i njenoj želji da ga upozna.

Frida je bila biseksualna i imala je mnogo afera sa ženama, uključujući i ženu nadrealističkog pesnika, Andre Bretona. Ljudi su voleli Fridu svugde u svetu. Kad bi otisla u Francusku pila bi i večerala sa Pikasom, i pojavljivala bi se na naslovnoj strani francuskog Voga. U Americi su ljudi voleli njenu lepotu i ono što je radila. U Meksiku, njenoj domovini, imala je mnogo obožavalaca. Imala je samo jednu izložbu u Meksiku, i to je bilo u proleće 1953. godine. U to vreme zdravlje joj je bilo vrlo loše i lekari su joj preporučili da ne prisustvuje izložbi. Nekoliko minuta nakon što je gostima bilo dopušteno da uđu u galeriju, čule su se sirene. Masa je poludela jer su napolju bila ambulantna kola praćena motociklima. Iz njih su izneli Fridu na bolničkim nosilima. Fotografi i reporteri su bili šokirani. Smestili su je u krevet nasred galerije. Gomila ljudi je krenula da je pozdravi. Frida je pričala viceve i zabavljala gomilu i pila celo veče. Izložba je doživela neverovatan uspeh. Te godi-

ne kad je bila izložba, Fridi je trebalo da bude amputirana desna noga ispod kolena usled gangurene. Zbog toga je postala vrlo depresivna i sklona samoubistvu. Nekoliko puta je pokušala da se ubije. 1954. godine otišla je, sa zapaljenjem pluća, na komunistički marš protestujući zbog američke subverzije levog krila guatemalske Vlade. Umrla je četiri dana kasnije. Zvanična autopsija nije urađena. Poslednje što je bilo zapisano u njenom dnevniku – ,*'Nadam se da je odlazak radostan i da se više nikada neću vratiti'*.

MILENA PAVLOVIĆ BARILI⁹⁵

Teško je biti uspešna žena, a u isto vreme biti ispunjena i zadovoljna.⁹⁶ Svuda u svetu još od davnina, mnogo teže je postati uspešna i cenjena žena, dok je muškarcima mnogo lakše. Ženama se uspeh na prašta, jer većina ljudi je pri stavu da ženi ne treba da bude prioritet da postane uspešna i poznata, već da se posveti porodici. U našoj istoriji postoje žene koje su se kroz ceo svoj život trudile da položaj žena u društvu ne bude potčinjen i omalovažen, borile su se za ravnopravnost. Jedna od takvih žena, koja je po mnogima proširila granice o samom pojmu žene, je Milena Pavlović Barili.⁹⁷ Kroz ceo život

ona se isticala i trudila da bude najbolja. Zbog toga zaslužuje našu pažnju jer je svetu pokazala šta može da uradi snažna žena koja ima svoj cilj. Širila je umetnost koja je sve ostavljala bez daha pokazujući da žena može da bude uspešna i školovana jednako kao muškarac. I pored toga što je kao mala bila pod velikom kontrolom roditelja, uspela je da se izbori za svoje ja i postane samostalna i uspešna, a ne ostane u senci uspešnih roditelja. Milenina roditeljska kuća u Požarevcu pretvorena je u galeriju i nosi njeno ime od 1962. godine. Tu se čuvaju njena umetnička dela i podaci o njenom životu. Ta kuća galerija, spomen-muzej zасlužuje mnogo pažnjiviju i savremeniju rekonstrukciju i adaptaciju i novu koncepciju prikaza Milenine ličnosti i njenog stvaralaštva. Grad Požarevac i Fondacija Milenin dom morali bi dostoјnije da se oduže jedino velikoj umetnici svoje sredine.

Milena Pavlović Barili je jedna od najpoznatijih srpskih slikarki XX veka. Značaj njenog stvaralaštva uočen je još u vreme njenog postojanja, ali u inostranstvu. U Srbiji nikada nije dobila dovoljnu pažnju javnosti i priznanje za svoj rad. Uprkos svemu, Milena se borila sa svim problemima, crpeći svoju inspiraciju za nova dela. Ona je primer jake ženske ličnosti, pune hrabrosti, kreativnosti i slobode. Živila je u vreme velikih majstora slikarstva kada je bilo teško dostići svetsku slavu. Međutim, ona je to ipak uspela, i danas njena dela predstavljaju značajan deo naše kulturne baštine. Milena Pavlović Barili je bila čuvena slikarka, rođena u kući svog dede, u Požarevcu 5. novembra 1909. godine kao jedino dete u braku Danice Pavlović i Bruna Barilija. Osim što se bavila slikarstvom, pisala je pesme na četiri jezika i bavila se primenjenom umetnošću. Iako nije bila slavna u vremenu u kojem je živila, Milena je danas jedna od najpoznatijih slikarki na svetskom nivou. Milena je bila poreklom iz vladarske dinastije Karađorđevića, jer je njena baka po majci, Bosiljka Pavlo-

⁹⁵ Bojana Jevtić, seminarски rad na temu Milena Pavlović Barili, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

⁹⁶ Tanja Naumović, seminarски rad na temu Milena Pavlović Barili, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

⁹⁷ Aleksandar Burkić, seminarски rad na temu Milena Pavlović Barili odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

vić, bila Karadorđeva unuka. Milenina majka Danica, bila je bliska dvoru Karadorđevića i svoju čerku je veoma patrijarhalno vaspitavala. Čak i u momentima velikih finansijskih poteškoća, Milena nije o tome javno govorila jer joj konzervativno vaspitanje koje je dobila od majke, to nije dopušтало. O svemu je redovno pisala majci koja je imala veliki uticaj na nju. Možda zbog vaspitanja ili zbog porekla, osećala se superiornijom od okoline. Bila je gorda i introvertna osoba.

Od oca Bruna Barilija Milena je nasledila kreativnost, afinitet prema modernosti i želju za putovanjima. Očev ugled u svetu, kako u Evropi, tako i u Americi, otvarao joj je često vrata umetničkih krugova. Bio je poznat i u našoj sredini kao ovlašćeni ratni reporter za vreme Prvog balkanskog rata 1912. i na početku Prvog svetskog rata. Sa ratišta je slao svoje reportaže italijanskim listovima „Tribuna“ i „Corriere della Sera“, odnoseći se sa mnogo simpatija prema srpskom narodu. Opisivao je niz živopisnih, ali često i tragičnih događaja na frontu. Kasnije Isidora Sekulić, između ostalog, prevodi njegovog „Maestra Tita“ na srpski jezik.

Milena je imala dve domovine, dva paralelna kulturološka nasleđa. Od najranijeg detinjstva govorila je dva jezika. Pisala je majci osećajna pisma na srpskom, a ocu na italijanskom jeziku. Putovala je od oca do majke, koji su živeli u braku, ali nikad zajedno. Bila je privržena roditeljskom domu koji zapravo nikada nije imala.

Od najranijeg uzrasta Milena je putovala čitavom Evropom sa roditeljima, vraćala se u rodni Požarevac i ponovo odlazila u svet. Boravila je u Pezaru 1912. i 1913. godine. Putovala je preko Soluna, Palerma i Napulja i došla u Rim, na početku Prvog svetskog rata 1915. godine. U Bergamu je upisana u prvi razred osnovne škole, a u Rimu drugi. Učila je engleski jezik na Instituto Italiano-inglese. U Nici je učila francuski jezik.

„Svoju prvu pesmu napisala je sa samo sedam godina u Rimu, 12. novembra 1916. godine.“⁹⁸ U zemlju se vratila krajem rata preko Krfa i Dubrovnika. U Požarevcu je 1919. godine završila malu maturu i krenula u Drugu žensku gimnaziju koju je završila u Beogradu 1925. godine. U međuvremenu je sa majkom otišla u Linc 1921. godine na školovanje. Putovala je i Koruškom tokom 1921-1922. godine. Pohadala je Der Ordensfrauen vom heiligen Herzen Jesu („Sacrecoeur“). Osnovno slikarsko obrazovanje je stekla u Beogradu. Primljena je na Kraljevsu umetničku školu sa samo trinaest godina, najpre na pripremni tečaj, od jeseni 1922. godine do leta 1923. godine, a diplomirala je 11. juna 1926. godine, kada je prvi put izlagala na izložbi dačkih radova svoje škole, buduće akademije. U to vreme je Danica, njena majka, bila zaposlena u Kancelariji Kraljevskih ordena pri Dvoru.

Studije slikarstva Milena je nastavila u periodu 1926-1928. godine u Minhenu, na na Bloc-herer Bosshardt-u, a zatim u Knirr Schule kod poznatog akademskog slikara Hajnika Knira, koji je kasnije postao poznat nacizmu. Potom je nastavila školovanje na autoritativnoj akademiji der bildenden Kunste. Profesori su joj, između ostalih, bili Franz fon Štuk i Hugo fon Haberman, cenjeni i ugledni, ali već tada konzervativni i prevaziđeni. Nezadovoljna time, Milena je kratko ostala u Min-

⁹⁸ <http://www.milenapavlovicbarilli.rs/>, pristupljeno dana: 19. marta 2012. god.

henu. Pored toga, Milena je počela da oseća ozbiljne zdravstvene probleme – zamor srčanog mišića, tahikardiju i aritmiju. Pokušala je da odmorom otkloni zdravstvene probleme, pa je sa majkom oputovala na Azurnu obalu u Nicu i Kan u letu 1927. godine, da bi lečenje nastavila u Minhenu sledeće godine. Sa majkom je obišla muzeje Pariza, a posebno Luvr.

Stilski razvoj ove slikarke ima više faza.⁹⁹ Prva faza je školovanje, gde se primećuje prefinjenost senzibiliteta, talenat, interesovanje za realnost u slici, ali povezano sa simbolikom i dekorativnošću secesije, najčešće u modnom dizajnu. Koristi pastel koji još više ističe blage prelaze i mekoću izraza. Druga faza je okvirno od 1932. do 1936. linerani period, od kada se prepoznaju snažne vizije i razvijen simbolički sistem, rađen i dalje laganim, ovlašnjim, ali sigurnim potezima. Treća faza - Ikonografija se naglo razvija, unoseći enigmatske kompozicije sa alegorijskim likovima, kombinujući slikarstvo memorije (kao metafizičko slikarstvo De Kirika i Alberta Savinija) sa antičkim arhitektonskim elementima, renesansnim mizanscenom i kostimima, povezanim sa savremenim likovima, gde često ugrađuje i sopstveni lik, povezujući ono što je prolazno sa trajnim i večnim. Četvrta, američka faza naglašeno je nostalgična, sa portretima ličnosti iz visokog društva, kao i serijom posvećenom religioznoj simbolici, te komercijalnim modnim dizajnom, kojim je dala doprinos njujorškoj modnoj sceni, sarađujući sa vodećim modnim časopisima i časopisima za enterijer - Vogue, Harper's Bazaar, Town and Country, Glamour, Charm...

Postoje i nešto drugačije klasifikacije slikarstva Milene Pavlović Barili koje prolazeći kroz razne faze nemaju jasnih i naglih rezova, ali ima bitnih razlika. U tom smislu je već prihvaćena klasifikacija Miodraga B. Protića, najvećeg stručnjaka za Milenino slikarstvo koji predlaže da se period tokom tri godine njenog najranijeg stvaranja nazove akademizmom (između 1922. i 1931), da bi nakon studiranja u Beogradu i Minhenu (između 1922. i 1928) došlo do sinteze akademizma i secesije (do 1930), posle čega počinje da se razvija postnadrealizam, koji traje do njene prerane smrti 1945. godine. Njen postnadrealizam se, prema Protiću, može podeliti u tri faze: između 1932. i 1936. godine, kada Milena boravi u Parizu i Rimu, njen magični relacionizam je imao linearne karakteristike, koje se nastavljaju na tzv. renesansni period između 1936. i 1939. godine, tokom boravka u Firenci, Veneciji i Parizu. Najzad, poslednji period njenog života i rada u Njujorku obeležen je magičkim verizmom. Celokupno Milenino stvaralaštvo, njene slike, kao i njene pesme, je autobiografsko, ispunjeno osećanjem usamljenosti i izvesne otuđenosti. U njenim ranim ostvarenjima susrećemo se sa parafrazom realnog sveta. Ona ima interes za slikanje ljudi i predela iz sopstvene okoline, zatim dekorativne skice sa secesionističkim ornamentom, koje govore o vladajućem ukusu prvih decenija veka. Često radi i portrete ličnosti iz svoje okoline ili poznate glumce izvanrednim pastelima, tom osetljivom i vrlo zahtevnom tehnikom koja omogućuje punoču izraza i plenitost fakture kojoj je težila. Tek od 1932. godine počinje prepoznatljiv i za nju karakterističan postupak poetskog vezivanja raščlanjenih elemenata, najčešće uzetih iz sveta antike. Ona ih vezuje u nove nizove, po principu slobodnih asocijacija u kojima se može čitati simboličko značenje. Ili se, možda, to značenje podrazumeva zahvaljujući pitoresknim, realnim motivima iz sopstvenog

⁹⁹ http://www.seecult.org/files/MilenaPavlovicBarili_biografija_0.pdf, pristupljeno: 13.03.2012.

života, a u skladu sa njenim poetskim iskazima koje čitamo i u njenim psmama i u pismima. Ceo taj ambijent njenog života, okruženja, stvaralaštva možemo da uklopimo u duh i vreme postnadealističkog zračenja tridesetih godina XX veka. Za razliku od izvornog nadreližma prethodne decenije, koji je imao jaku angažovanost, bilo političku, erotsku, psihološku ili jednostavno društvenu poruku, koji se hranio radikalnim eksperimentima, novim teorijama i bezgraničnim osvajanjem prostora umetnosti, medija i života uopšte, tridesete godine donose smiraj sa poetskim i značenjskim pomakom. U njemu se naglašava smisao i uticaj podsvesti, sada već priznate psihoanalitičke kategorije koja je umetnosti nudila bezmerna područja istraživanja. Otuda stare kolone, torza, kriла, draperije, statue, nataloženi u memorijama arhetipske svesti i arhajske kulture, za koje je Milena osećala da im i sama pripada, svi suprotstavljeni modernom vremenu u kojem ona živi. Time umetnica daje dimenziju prolaznosti onome što večno traje. I obrnuto, ovekovečuje osećaj prolaznosti sopstvenog - i svakog ljudskog – bića. Na mnogim njenim delima iz tog perioda, u alogičnim odnosima predmeta, rađaju se fantastični prizori: ruše se stubovi, kidaju se niti života, vraća se prevođitni haos. Osećaj nesigurnosti i nemira je očevidan.

Ona slika likova iz svoje okoline, često udvojene, a kako se uglavnom radi o ponovljenom sopstvenom liku, krupnih crnih očiju sa širokim vedama, izduženog nosa i lepo izvajanih usana, prepoznajemo značenje alter ega, igre svetla i tame, otkrivanja i skrivanja. I pogleda gotovo uvek uprtog mirno ali ljubopitljivo u posmatrača. Vrlo je mnogo predstava dečjeg lika koji simbolizuje nevinost, čistotu, čednost, biće iz stanja koje prethodi grehu i spoznaji i koji se idealno uklapa u androgine figure kojima Milena uzdiže težnju ka savršenstvu, ka sjedinjavanju sa božanskim.

Nakon 1936. godine njen crtež se gubi, plošnost ustupa mesto voluminoznosti i punoći oblika, postaje očevidan uticaj ranorenesansnih majstora kojima se divila i čijim se delima nadahnjivala po muzejima, zbirkama i crkvama Firence, Rima, Venecije, u Pradu, Luvru, londonskoj Nacionalnoj galeriji ili minhenskoj Staroj pinakoteci. Kao po shemi koju je lansirao Breton da se umetničko delo gradi automatskim beleženjem podsvesnih impulsa, njene slike sve više dobijaju obeležja intimnog, čak autobiografskog iskaza punog melanholiјe, pritajenog straha od kratkovečnosti i zle sudbine, koja će je odista i zadesiti. Pod određenim i jasnim uticajem firentinske rane renesanse, posebno Fra Andelika, Botičelija i drugih, razvija se arhitektonski prostor kao subjektivna priča, kao dubinska isповест, nežnost i čednost. Atmosfera njenih slika je ispunjena romantičarskim raspoloženjem u kojima se jedan lik, upravo njen, transformiše u različito projektovane osobe, sa različitim atributima kao nosiocima bogatih simboličkih značenja. Tako se na njenim slikama mogu čitati otkrića mudrosti, meditacije i života kroz čest prikaz lampe, ili čin predavanja, žrtvovanja i ljubavi kroz prikaz plamena i žižka, kao i znak zaštite, vlasti i snage kroz prisustvo ruke, ruke stvaraoca koji prenosi energiju. Još je evidentnije često odsustvo ruke, čime se evocira kastracija, nemoć, neispunjena želja... Bez ruke ljudi postaju statue, daleki odblesci života; samo padaju u istoriju koja ih čuva od zaborava. Let, kao suprotstavljanje zemaljskim silama, telesnoj težini, kao izraz čežnje ka eteričnom i nadljudskom, veza duše i tela, zemlje i neba, kratkotrajnosti života i duhovne lakoće – jedan je od stalnih njenih motiva kroz prikaze leptirova, ptica i krla. Kao kontrapunkt, njene slike

su pune i naizgled drugačijih motiva (plotovi, ograde, prepreke, zidovi), ali ona njima upravo metaforično govorci o istim težnjama, o zatvorenosti, o zaštiti, o težnji ka sigurnosti.

Poštujući klasičan likovni postupak koji je u vreme tridesetih godina bio uglavnom u celoj Evropi refleks smirenja nakon velikih eksperimentacija dvadesetih godina, Milena naglašava svoj crtež, prozirnost ekrana na kojem se dešavaju scene njenih prizora i prividno postavlja klasičnu kompozicionu shemu. Crtež je najpre oštar, kao da je rađen perom. Umetnica njime uokviruje plošne delove, blago osenčene akvarelski prozračnim i lirskim nijansama. Na slikama i crtežima uočljiv je uticaj metafizičnosti Đorda de Kirikoa, sa kojim se, kao i sa njegovim bratom Albertom Saviniom, družila u Parizu i sa kojim je izlagala, uz De Pisis-a, Kubina, Zadkina i Tereškovića. Za De Kirikoa i njegovo delo vezuju ih isti pojmovi sugestije zaustavljenog trajanja, zaledenog vremena, magičnog i nadrealnog, pretakanje zbilje i snovidenja, realnog i utopijskog, prošlog i sadašnjeg, intelektualnog i emotivnog. Možda i sroдno osećanje podeljenosti sveta – rođeni su i ona i on na Balkanu koji se teško prepoznaje i vrednuje u damarima velikih metropola Zapada koje su u suštini oboje prihvatiли i kojima oboje pripadaju.

Prvu samostalnu izložbu Milena je imala 16. decembra 1928. godine u prostorijama beogradskog Novinarskog doma, gde je prikazala 20 radova iz perioda školovanja u Beogradu i Minhenu. Tadašnja kritika ju je dočekala sa interesovanjem. Ohrabrvali su je u njenim počecima i predviđali joj veliku karijeru. Kritičar beogradske Politike Sreten Stojanović, pisao je o njenim ozbiljnim dekorativnim i ilustrativnim radovima, dok je Dora Pilković isticala njene portrete, eleganciju i suptilnost. Pohvale dobija i od Gustava Krkleca, Branka Popovića i mnogih drugih kritičara u to vreme. Uprkos svim uspesima, njen materijalni položaj je težak i ona ne dobija zaposlenje ni u Srbiji ni u Makedoniji.

1929. godine postala je član Lade. Imala je nove grupne i samostalne izložbe. 1929. imala je izložbu u rodnom Požarevcu. Nastupala je i zajedno sa najpoznatijim umetnicima, kao što su Milan Konjović, Lazar Ličenoski, Vasa Pomorišac, Toma Rosandić, Jovan Bijelić i mnogi drugi.

Najznačajniji deo Mileninog umetničkog stvaralaštva nastao je van granica Jugoslavije iz koje je otišla na proleće 1930. godine. Skoro celu deceniju boravila je u evropskim gradovima Londonu, Parizu i Rimu.

Milenino zdravstveno stanje je bilo pogoršano. 1930. godine imala je dve operacije. U julu iste godine se oporavila i počela da stvara nova i zrelija dela. Pripremila je samostalnu izložbu sa namdom da će poboljšati svoje materijalno stanje. U Londonu 27. februara 1931. otvorila je izložbu u prisutvu brojnih zvanica i štampe. U pozivnicama je navedeno 51 izloženo delo, među njima i autoportret i portreti njene majke Danice, kraljice Marije Karadorđević, Branislava Petronijevića, Alberta Moravije, kao i brojni dekorativni radovi vezanih za maštoviti svet Arabije, Meksika, Turske, Persije, Indijanaca, Japana i drugih zemalja. Milena je bila okružena uglednim ličnostima, o njoj se pojavljuju tekstovi u "Dejli telegrafu" i "Dejli Ekspresu", a u beogradskom listu "Vreme" o njoj piše Draga Ilić 24. marta 1931. godine. Izložba je izrazila nove vizuelne forme imaginacije i označila raskid sa tradicionalnim akademskim likovnim postupkom.

Autoportret sa kičicom

Autoportret sa belom tokom

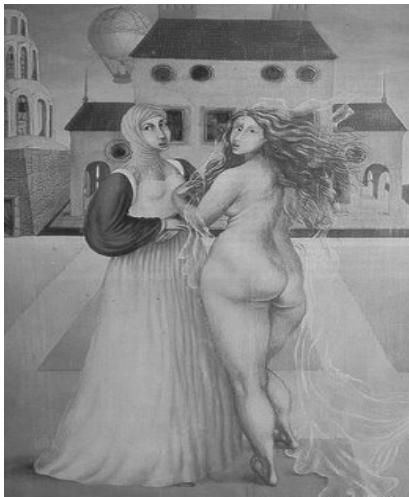
I pored uspeha na ovoj izložbi, u jesen 1931. napušta London i odlazi u Pariz i tu ostaje sa prekidima, do 1939. godine. Izlagala je u ovom gradu 1932. i 1938. Poznanstva sa mnogim stvaracima iz čitavog sveta, koje je stekla u ovom gradu, imala su presudan značaj za njeno ostvarenje u umetničkom svetu. Upoznala je slikare Alberta Savinija, Đorda de Kirkka, Andrea Lota, Žana Kasuoma, kritičara Antonia Anijantea, kao i osnivača nadrealizma Andrea Bretona.

Na očev poziv 1932. godine odlazi u Rim, gde samostalno izlaže. Ovde je kritika takođe bila pozitivna. Prijatelj njenog oca, pisao je u italijanskom listu "La Tribuna" 19. oktobra 1932. godine o eleganciji njene umetnosti koja je oslobođena akademskih nazora"¹⁰⁰.Parmska Pinakoteka otukupila je portret Bruna Barilija i još jednu sliku. U ovom gradu izlagala je i 1935. i 1937. godine.

U aprilu 1933. godine nastupila je u Firenci zajedno sa Marijom Sinjoreli i Adrijanom Pinkerle. Milena je izložila svoje nadrealističke kompozicije u nekoliko karikatura oca Bruna sa scenama njegovog afričkog putovanja.

U Tiranu je 1939. godine imala poslednju samostalnu izložbu u Evropi, sa slikama koje je njen majka Danica donela iz Pariza. Na ovoj izložbi Milena je doživela potpuno razočarenje. Nijedna slika nije prodata. Na području Evrope počeo je Drugi svetski rat. Milena je donela odluku da se preseli u Njujork i tamo pokuša da se ostvari.

¹⁰⁰ <http://www.milenapavlovicbarilli.rs/>, pristupljeno dana: 19. marta 2012. godine.

Kompozicija

Portret dečaka

U Njujorku je Milena započela borbu za materijalnu egzistenciju. Zbog toga je započela saradnju sa modnim časopisima i velikim modnim kućama, ilustrovala je i časopise za uredenje enterijera i eksterijera, kao što su: "Vogue", "Town & Country", "Sharm", "Glamour", "Harper's Bazaar". Takođe je radila i veliki broj reklama, posebno za firmu Textron, kao i brojne portrete ugledne klijentele u Njujorku, članova kraljevskih porodica – kralja Petra II Karađorđevića, nadvojvodu Francu Jozefu Habzburškog, kraljice Marije i drugih.

O egzistencijalnoj borbi i o svim detaljima američkog života, pisala je ocu i majci. U Njujorku je 1940. imala samostalnu izložbu u Julien Levy Gallery, čiji je vlasnik pomagao mladim umetnicima pristigliim iz Europe početkom Drugog svetskog rata. Dobila je pohvale kritičara časopisa "New Times", "Newsweek", "Town&Country" kao i mnogih drugih prestižnih listova. Godine 1943. je takođe imala izložbu u United Yugoslav relief Fund u Njujorku, Fondaciji za zajedničku pomoć američkih prijatelja jugoslovenskim zarobljenicima u logorima Italije i Nemačke. U Vašingtonu 1943. godine imala je takođe samostalnu izložbu.

24. decembra 1943. godine venčala se u Grinsborou, u Severnoj Karolini sa Robertom Tomassom Astorom Gosselinom, kojeg je upoznala na otvaranju izložbe u Vašingtonu. Bila je željna ljubavi i porodičnog života, međutim čovek za koga se udala oženio se iz koristoljublja i snobizma, a povrh svega imao je i biseksualna i incestoidna seksualna shvatanja. U jednom momentu zajedničkog života sa njim, morala je da proda svoj nakit, da bi platila troškove luksuzne kuće koju je iznajmio. Milena je bila u potpunosti razočarana u ljubavni život.

U proleće 1944. godine, povredila je pršljen na kičmi prilikom pada. Nakon lečenja u bolnici, ponovo je intenzivno radila. U jesen 1944. godine posebno je bitna saradnja koju je ostvarila sa mladim, a kasnije čuvenim kompozitorom Đankarlom Mnotijem, za čiji balet Sebastian, u izvođe-

nju Ballet International njujorške poznate trupe, je izradila kostime. Početkom januara 1945. godine Milena je preko Montreala pokušala da sredi svoj status u SAD, u čemu joj je pomagao jugoslovenski ambasador Ivan Frangeš. Milena je dobila i novu porudžbinu za izradu kostima „San letnje noći“ Vilijema Šekspira, u izvođenju baletske trupe Guild.

6. marta 1945. godine, Milena je iznenadno umrla od srčanog udara u apartmanu u Njujorku. O njenoj smrti pišu najtiražniji američki listovi, a vest je prenela i italijanska štampa. Urna sa Mileninim posmrtnim ostacima preneta je u Rim 1947. godine, gde je dve godine kasnije 5. avgusta pohranjena u porodičnoj grobnici na Testaču. Kasnije su tu sahranjeni i Milenini roditelji.

Town & Country

Hoot Pink with cool grey

Nakon Milenine smrti, njeni majci Danica počela je da skuplja slike svoje čerke, da bi otvorila spomen-galeriju sa Mileninim delima. Ovaj proces bio je težak. Prvu prepreku predstavljalo je to što su se Milenine slike nalazile širom sveta, a jedan deo od šezdesetak slika bio je u posedu porodice Dese Trevizan, Danićine rodake, koja je preneta slike u Australiju neposredno pred izbijanje rata. Danica je uspela da preko svog rođaka Milorada Pavlovića ubedi ostatak porodice da pokloni slike galeriji. Isto je tražila i od mnogih prijatelja. Takođe, Danica je vodila duge administrativno-birokratske borbe, u kojima se za pomoć obraćala čak i samom Titu, da bi poklonila porodičnu kuću u Požarevcu, a zatim otvorila galeriju sa Mileninim delima, arhivom i ličnim predmetima. 1962. godine Danica je konačno uspela da otvari spomen-galeriju sa Mileninim imenom, koja i danas postoji u njenoj rodnoj kući u Požarevcu. Milena je za života uradila preko tristo radova, a većina se može naći u galeriji u Požarevcu, Muzeju savremene umetnosti i Narodnom muzeju u Beogradu, kao i u Rimu.

Literatura:

- ▶ Vidosava Galović, "Istorija umetnosti", Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998. godina.
- ▶ http://www.topozarevac.rs/galerija_mp_barili.php
- ▶ <http://www.stil-magazin.com/clanak/broj-50-10-decembar-2007/milena-pavlovic-barili>
- ▶ <http://www.milenapavlovicbarilli.rs/>
- ▶ http://www.seecult.org/files/MilenaPavlovicBarili_biografija_0.pdf, 13.03.2012.

VIVIJAN MAJER

Zahvaljujući ljudima koji su je otkrili, ona neće ostati još jedna starica, koja više nije tu. Njeni radovi nastaviće da žive, kao i ona kroz njih.¹⁰¹ Danas kritičari dadilju iz Čikaga Vivijan Majer, dadilju sa fotoaparatom, upoređuju sa najvećim američkim ali i svetskim umetnicima fotografije. Nazivaju je Pikasom s „lajkom“. Nedavno je u Čikagu otvorena prva izložba Vivijan Majer i odmah je privukla ogromnu pažnju posetilaca i likovnih kritičara. Prošle godine izdavačka kuća „Powerhouse Books“ koja izdaje isključivo knjige o fotografiji, objavila je monografiju gospodice Majer, a u planu je dokumentarac pod nazivom *How I found Vivian Maier* (Kako sam otkrio Vivijan Majer) koji bi trebao da ugleda bioskopske sale ove godine.

Počelo je sve 2007. godine kada je Džon Maluf, mladi agent za nekretnine, inače pasionirani posetilac aukcija starih stvari po predgradima kupio jedan sanduk. Kada ga je otvorio imao je šta i da vidi. Više od sto hiljada razvijenih negativa kao i stotine još neizvađenih iz kutijica nalazilo se u sanduku. Shvatio je da je reč o fotografskim remek-delima. Život sa ulica Čikaga - smešan, bolan, svakodnevni ali i uvišen, neočekivano je iskrisnuo pred njegovim očima. Krenuo je u potragu za majstorom fotografije. Njeno ime je Vivijan Majer, a njena ljubav se zove ulična fotografija.

Rodena je u Njujorku 01.02.1926. godine. Često se vraćala u Francusku sa majkom koja je po-reklom bila Francuskinja. U dvadeset petoj godini preselila se u Njujork, a 1956. godine otišla je u Čikago gde je narednih četrdeset godina radila kao dadilja u četrnaest različitih porodica. Samo jedan dan nedeljno bila je slobodna i taj dan je koristila uvek na isti način. Obuvala bi muške cipele, oblačila pantalone, stavljala šešir na glavu, odlazila u centar Čikaga i neumorno fotografisala. I tako svake nedelje. Po povratku kući, nije pominjala gde je bila i šta je radila. Niko od ljudi čiju je decu čuvala nije znalo kuda Vivijan odlazi nedeljom, da fotografisi i da je zabeležila neke od najupečatljivijih radova 20. veka.

Proputovala je Ameriku, bila je u Bangkoku, Italiji, Pekingu i Egiptu i to u periodu od jedne godine. Fotografisala je ljudе sa margina, život ulice, decu, klošare, pijanice. Neverovatno koliko oduševljenja i emocija donose radovi jedne skromne žene koja je živela u senci. Nikada nije uradila ama baš ništa kako bi javnosti stavila do znanja čime se sa takvom strašcu godinama bavila. Nikome nije pokazala svoje fotografije.

¹⁰¹ Martina Novak, seminarski rad na temu Vivijan Majer, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

Pred kraj života jedno vreme je bila beskućnik i primala je socijalnu pomoć. Nije imala nikog od rodbine. Bila je potpuno sama. Deca o kojima se nekada brinula, poklonila su joj kuću i plaćali su joj račune. Okliznula se na ledu 2008. godine. Nije uspela da se oporavi i od toga je i umrla 2009. godine u 83. godini života.

ENI LIBOVIC¹⁰²

„Ono što vidite na mojim fotografijama jeste to da se nisam plašila da se zaljubim u te ljude.“

Eni Libovic

Fotografi danas uglavnom nisu poznati široj javnosti i to je obično iz dva razloga: ili se njihov rad smatra bezvrednim, sa umetničke tačke gledišta smećem (kao što je to slučaj sa paparaci fotografima) ili je njihov rad „preterano umetničkog“ izraza, a samim tim uglavnom samo dostupan intelektualnim krugovima. Međutim, jedna žena je uspela da u svojim fotografijama objedini umetničku vrednost sa komercijalnim uspehom, vizuelnu atraktivnost sa sadržinskom autentikom.

Eni Libovic je rođena u jevrejskoj porodici, 2. oktobra 1949. godine u Vestburiju, u Americi, kao treće od šestoro dece. Kako je njen otac bio potpukovnik američkog vazduhoplovstva, njen osmočlana porodica stalno se selila. Tokom Vijetnamskog rata, njen otac bio je stacioniran na Filipinima i tu je mlada Eni napravila svoje prve fotografije. Biće to početak životne ljubavi prema fotoaparatu. U srednjoj školi se zainteresovala za pisanje i sviranje, a posle mature odlučila je da upiše prestižni Institut za umetnost u San Francisku, smer slikarstvo. Mlada i nestreljiva, smatrala je da nije spremna za apstrakciju slikanja, želeta je stvarnost, želeta je fotografiju kojom je mogla da snimi trenutak. Konačnu odluku da fotografija bude njen poziv takođe je inspirisala još jedna egzotična zemlja. Nakon druge godine studija na Umetničkoj akademiji u San Francisku, Eni je sa svojom majkom putovala po Japanu gde je shvatila pravu lepotu zamrzнуте slike. Odmah po povratku u Ameriku Eni počinje da pohađa večernje časove fotografije i počinje da razvija svoj stil i lični potpis. Fotografi na koje se ugledala i koji su odigrali važnu ulogu u njenom životu bili su Ričard Avendon, Anri Kartier-Breson i Robert Frank.

Po povratku u Ameriku 1970. godine, svoju fotografsku karijeru započela je u tada tek pokrenutom časopisu Rolling Stone. Za nepune tri godine, zahvaljujući sjajnim idejama, postaje urednica fotografije u najpopularnijem muzičkom časopisu na svetu i njena karijera kreće uzlaznom putanjom. Ipak, najuzbudljivijom smatra 1975. godunu, kada je na legendarnoj američkoj turneji Rollingstonsa imenovana za glavnog fotografa benda. Njene fotografije poznatih ličnosti definišale su jedinstven izgled ovog časopisa. Eni je u časopisu "Rolling Stone" ostala do 1983. godine kada se pridružila ekipi famoznog lista "Vanity Fair" u čijoj redakciji je i danas. U magazinu "Vanity Fair" je do tančina iskristalisala svoj talenat i postala planetarno poznata po brojnim fotografijama

¹⁰² Sonja Kenig, seminarски rad na temu Eni Lajbovic, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012.g.

portreta holivudskih i drugih zvezda. Međutim, njena vrednost nije se svodila samo na puki dokument izgleda slavnih ličnosti, jer je zapravo njena kreativnost bila ta koja je pri nastanku fotografija uvek odnosila prevagu u ukupnom utisku koji je ostavljala na gledaoca. Serijom provokativnih fotografija, od kojih se svakako izdvaja ona na kojoj je Demi Mur gola u sedmom mesecu trudnoće, u potpunosti menja vizuelni identitet popularnog magazina. Najbolje fotografije, međutim, nastaju u periodu između 1990. i 2005. Stoga ne čudi što se većina njih, uz one koje je snimila radeći za magazin *Vog*, našla u njenoj monografiji *A Photographer's Life, 1990-2005*.

Pošto nije imala iskustva sa fotografijama u boji, sama je učila proces i izgradila jedinstven stil određen, pre svega, jasnim bojama i jakim svetlom. „U školi me nisu naučili ništa o svetlu, samo sam znala za crno-belo, boju sam sama morala da naučim“. Njen novi stil osvetljenja boja i samih poza prilikom fotografisanja doveli su je do posla u časopisu *Vanity Fair*, gde je postala poznata po „divlje osvetljenim“ i provokativnim portretima javnih ličnosti. Najpoznatija među njima je fotografija nage Demi Mur koja drži ruke na stomaku u sedmom mesecu trudnoće. Ova naslovna strana časopisa *Vanity Fair* proglašena je za drugu najbolju naslovnu stranu u proteklih četrdeset godina. Akcenat njenih fotografija je mnogo više na samom telu nego na licu, što nije bio slučaj na početku karijere. Dok je bila mlađa plašila se da modelu priđe previše blizu. Nije volela da snima u studiju, niti da model gleda samo u nju. Htela je da model bude okupiran drugim stvarima. Fotografija Vupi Goldberg u kadi punoj mleka postaje, pored Lenona, njen zaštitni znak. Dugogodišnje interesovanje za ples ispoljavala je u svom radu pridavajući veliku pažnju telu u pokretu.

Mnogi odbacuju njen rad, osporavajući mu umetničku vrednost, zato što je usmeren na javne ličnosti i komercijalizam. Ipak, mnogo je više onih koji smatraju da iz modela izvlači maksimum, ističu njenu maštovitost i smatraju da su njene fotografije dokumenti popularne kulture. Pored toga, njen umetnički pristup je prepoznatljiv jer neguje jedinstven odnos i saradnju sa subjektom koji fotografiše.

Velika kolekcija Eninih fotografija našla se u Bruklinskom muzeju. Osnov kolekcije čini knjiga „*A Photographer's Life 1990-2005*“, koja uključuje kako fotografije javnih ličnosti, tako i porodične portrete koji su centralni deo izložbe. Jedan od najpoznatijih portreta je portret kraljice Elizabete II. Eni je na izložbi izjavila da nema dva života, poslovni i privatni, ali ima jedan gde su sve fotografije deo njenog rada. Tvrdi da joj se nikada nije svidao svet poznatih. „Uvek sam više bila zainteresovana za ono čime se oni bave, nego ko su u stvari, nadam se da to moje fotografije pokazuju“. Najdraže fotografije su joj one obavijene ironijom. Među takvim izdvaja fotografiju sa Donaldom Trampom i mlađom Ivanom u drugom stanju. Na fotografiji dominira zlatna boja počev od Ivanine haljine, zlatnih statua, do najsjajnijih detalja koji ukazuju na perfekcionizam ove umetnice.

Veoma je ponosna na svoju kolekciju fotografija žrtava rata, snimljenih u Sarajevu, na kojima dominiraju tamni tonovi, uz potpuno odsustvo javnih ličnosti. Eni je priznala da je na ovu seriju fotografija, kao i na njen putovanje u Bosnu i Hercegovinu 1993. godine, uticala Suzan Zontag, američka književnica i Enina ljubavnica.

Veliku pažnju javnosti privukla je objavljena Enina monografija, "A Photographer's Life 1990-2005", sa sočnim detaljima iz privatnog života slavne umetnice: fotografijama rođenja njenog prvog deteta, koje je dobila u 51. godini, ponovnog venčanja njenih roditelja 1992, smrti njenog oca od raka pluća i rođenja Eninih blizanaca Suzane i Semjuela, koje je na svet donela surogat majka u maju 2005. Odjednom je izgledalo kao da nema previše intimnih detalja koje Lajboviceva nije bila kadra da obelodani. U knjizi je čak objavljena i fotografija razgoličene Eni u drugom stanju, baš po-put one koju je uradila s Demi Mur za naslovnicu magazina *Vanity Fair* 1991.

Ipak, najintrigantiji deo monografije svakako su fotografije čuvene književnica Suzan Zontag (s kojom je Eni Lajbovic provela poslednjih 15 godina, sve do njene smrti u decembru 2004), fotografije s njihovih putovanja; iz ravnog Sarajeva; zajedničkog stana u Parizu; Njujorka, gde su živele u stanovima koji su se nalazili jedan naspram drugog, kao i fotografije bolesne i mrtve Suzan koje je Eni, prema sopstvenom priznanju, napravila u teškom emotivnom rastrojstvu.

Eni Lajbovic i Suzan Zontag se tokom svoje 15-godišnje veze nikada nisu javno predstavljale kao par. Upoznale su se 1988, kada je Lajboviceva fotografisala Zontagovu povodom objavlјivanja njene knjige. Eni je tada imala 39 godina, a Suzan 55. Fotograf holivudskih zvezda i ozbiljna intelektualka činile su spolja verovatno neobičan par.

„U našem vokabularu nije postojala reč partnerka. Bile smo jednostavno dve žene koje su jedna drugoj pomagale. Naš odnos je uvek najbolje opisavao pojam prijateljstva”, objasnila je Lajboviceva u jednom od svojih intervjua. Pojedini njeni radovi često izazivaju burne reakcije, baš kao i intimna strana njenog života. Zanimljivo je da njih dve nikada nisu živele u istom stanu, već u stanovima koji su bili postavljeni jedan naspram drugog, simbolično obezbeđujući bliskost, jer su kroz prozore na taj način imale pogled jedna na drugu.

Jedna od najčuvenijih slika sa naslovnih strana Veniti fera zasigurno jeste slika trudne glumice Demi Mur. Kada je Eni slikala golu Demi Mur u sedmom mesecu trudnoće, Zontagova je bila ta koja je povukla svoje veze da kontroverzna slika osvane na naslovnici Veniti fera. Sa druge strane, pevačici i glumici Dženifer Hadson pripala je neobična čast, koja je iz nekog razloga zaobišla sve do sadašnje tamnopute muzičke zvezde. Naslednica Arete Frenkin pojavila se na prestižnoj naslovniци američkog magazina *Vog*, a čast da je uradi pripala je nikom drugom do Eni Lajbovic.

Jedna od najpopularnijih naslovnica magazina Rollingston koju je uradila Liboviceva svakako je ona na kojoj su se našli Džon Lennon i Joko Ono, snimljena na dan pogibije legendarnog muzičara, 8. decembra 1980. Eni je imala zakazano fotografisanje sa Džonom Lenonom. U početku je pokušavala da napravi fotografiju na kojoj je Lennon sam, što je časopis i zahtevao. Međutim, Lennon je insistirao da na fotografiji bude zajedno sa Joko Ono. Pokušala je da napravi fotografiju sličnu onoj sa albuma Double Fantasy, pošto ju je mnogo volela. Rekla je Lenonu da skine svu odeću sa sebe i da se sklupča oko Joko. Joko nije želela da se skine, ostala je obučena u crno. Džon joj je rekao: „Ti si tačno opisala našu vezu, obećaj mi da će ova fotografija biti na naslovnoj strani“. Tako je i bilo. Ova fotografija je možda ovekovečila njihov poslednji poljubac, pošto je nekoliko sati posle snimanja Lennon ubijen. Fotografija je postala istorijska, a Eni poslednja fotografkinja koja je snimila Lenona.

Naslovna strana sa pokojnim Džonom Lenonom je 2005. godine, od strane Američkog udruženja urednika magazina, proglašena najboljom u poslednjih 40 godina.

Džon Lennon i Joko pred objektivom Eni Libovic

Još jedna poznata fotografija zbog koje je šira javnost čula za ime Eni Lajbovic jeste "Bloody bicycle" koju je Eni snimila u Sarajevu 1993. godine i prikazuje bicikl na kome je bio pogoden dečak od strane snajperiste. Međutim, Eni je najpoznatija kao fotografkinja portreta. Tokom svoje duge karijere slikala je puno kako poznatih, tako i drugih ličnosti iz privatnog života.

Poznata je i Enina saradnja sa Diznjem. Skoro da ne postoji osoba koja nije videla bar jednu sliku iz njene serije fotografija pod nazivom "Disney Dream Portrait Serie". Slike prikazuju mnoge poznate ličnosti u ulozi Diznijevih junaka, a slikane su u okviru Diznijeve kampanje „Godina hiljadu snova“. Libovic je ovekovećila holivudske i pop zvezde kao prinčeve, princeze i veštice u scenama inspirisanim Diznijevim verzijama bajki braće Grim, Šarla Peroa, Hansa Kristijana Andersena i drugih. Na slikama su, glumice i glumci kao što su Skarlet Johanson, Alek Boldvin, Oliver Plat, Rejčel Vajs, Džuljen Mur, Džesika Bil, Tina Fej, Džuli Endrijuz, Vupi Goldberg, Penelope Kruz, zatim pevačice i pevači Kvin Latifa, Bijonse, Dženifer Lopez, Mark Entoni, ali i manekenka Žisel Bundšen, sportisti Dejan Bekam i Rodžer Federer i baletan Mihail Barišnjikov. Scenografija je uređena po uzoru na Diznijeve crteže, a svi junaci su obučeni i našminkani tako da nalikuju crtanim junacima.

Najnovija izložba fotografija pod nazivom „Hodočašće“ je nedavno postavljena u muzeju „Smitsonijan“ u Vašingtonu. Iako ni na jednoj fotografiji nema ljudi, one su na izvestan način portreti ličnosti koje su oblikovale američku istoriju. Obilazila je domove Tomasa Džefersona, Emili Dikinson, Elvisa Prislij i mesta kao što su Nijagarini vodopadi i nacionalni park Jelouston, prepustivši instinktima da je vode. Izložba obuhvata 64 fotografije snimljene u periodu između aprila 2009. i maja 2011. Hodočašće je počelo posetom kuće pesnikinje Emili Dikinson u Masačusetsu, koju je fotografisala malim digitalnim aparatom.

Inspirisana delima američke umetnice iz 20. veka, Džordžije O'Kif, Libovic je oputovala u Nju Meksiku da bi snimila njen dom i kutiju ručno napravljenih pastela. Takođe je zabeležila predmete koji su pripadali predsedniku Abrahamu Linkolnu, između ostalog šešir i rukavice koje je nosio 1865 kada je ubijen. Lajbovic je fascinirala i Eni Oukli, zvezda predstave Bufalo Bila "Divlji zapad" s kraja 19. veka. Ona je fotografisala čizme Eni Oukli i jednu od njениh meta za vežbu gađanja. Takođe je pronašla inspiraciju u Grejslendu, kući legende rokenrola Elvisa Prislij, gde je fotografisala njegov motocikl. Pretežno američkoj listi dodata su i neke lokacije u Engleskoj: kuće Virdžini-je Vulf i Sigmunda Frojda.

Iako autorka i vlasnica prava na neke od najpoznatijih fotografija u istoriji, Eni Libovic je baš u vreme kada je krenula na ovo hodočašće zapala u velike finansijske nevolje. Početkom 2009. podigla je kredit od 15 miliona dolara i stavila hipoteku na nekretnine i autorska prava na sve dosadašnje i buduće fotografije. Bila je na ivici bankrota, ali su joj zajmodavci izašli u susret povukavši tužbe. Uspela je da reprogramira dugove, koji su po ocenama stručnjaka posledica lošeg upravljanja novcem i sticaja porodičnih okolnosti (smrt partnerke, majke i oca i proširenje porodice za još dvoje dece koje je rodila surogat majka).

Uživali mi u njenom fotografskom izboru ili ne, pridavali mu epitet komercijalizovanosti ili istinskog umetničkog dela, sigurno je da je Eni Libovic uspela da promeni svet fotografije zauvek i svet uopšte. Njeni radovi mame pogled, prenose poruku, izazivaju komentar i preživljavaju vreme a to je upravo nešto što svako fotografsko delo, sa pretenzijom na epitet umetničkog, teži da postigne. Njoj to polazi za rukom iznova i iznova, sada posle niza godina uspešne karijere, možda i bespotrebno verifikujući talenat koji je odavno postao očigledan i dokazan. Njene fotografije su različito kritikovane. Jedni joj zameraju zbog komercijalizovanosti dela, dok, sa druge strane, drugi izuzetno cene njena hrabra ostvarenja i igranje sa različitim formama i subjektima. No, ono što je sigurno u radu Eni Libovic jeste fotografija koja neće ostaviti posmatrača ravnodušnim.

Literatura:

- ▶ <http://www.politika.rs/rubrike/spektar/zivot-i-stil/Hodocasce-Eni-Libovic.lt.html>
- ▶ http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyy=2012&mm=01&dd=21&nav_id=575859
- ▶ <http://www.creativeartmagazine.rs/Eni%20Libovic-%20Totalno%20drugacija%20od%20drugih.html>
- ▶ <http://www.blic.rs/Zabava/Vesti/239190/Eni-Libovic-slikala-svetske-zvezde-kao-junake-Diznijevih-bajki>

ISIDORA SEKULIĆ¹⁰³

Divimo se Isidori Sekulić jer je sama uspela da se izbori za ono što je htela, bez bilo čije podrške. Uspela je da proputuje svet i da piše o tome kako bismo se jednog dana divili njenom književnom radu. Uspela je da se izbori sa oštrim perom velikih kritičara i uzdignute glave krene dalje, ne odbacujući svoje ideale. Ipak velike i teške reči nisu uspele da poljuljaju ni nju, a ni pisce mlađih naraštaja koji su je poštivali, voleli i cenili njen rad do kraja.¹⁰⁴ Iako je sahranjena tiho, bez velikih pomenotri ona je žena koja je ostavila jako veliki uticaj u srpskoj književnosti i njeno prisustvo će se uvek osećati. Čitajući njene pripovetke, i ostala dela, živeće kroz nas i prepričavaće se njena mirna ali zato i jaka duša. Isidora Sekulić¹⁰⁵ spada u red najistaknutijih pisaca srpske književnosti. Ona je to po vremenu koje je obeležila svojim stvaralaštvom (od 1913. godine kada je objavila prvu knjigu *Saputnici*, do 1957. godine kada je objavila knjigu "oglednih radova" *Mir i nemir*); po raznovrsnosti stvaralačkih interesovanja; po osobrenom proznom stilu; po izvrsnim, nadahnutim i stilski savršenim esejima; po obrazovanju i erudiciji. Po obrazovanju je doktorka filozofskih nauka, po profesiji nastavnica, po rođenju pripovedačica i eseista, po zasluzi akademkinja.

Vojvodansku tradiciju srpske književnosti na blistav način nastavila je Isidora Sekulić, prva velika žena srpske književnosti i jedan od najznačajnijih književnika u XX veku. Rodena je 1877. godine u selu Mošorinu, u Bačkoj, a detinjstvo je provodila u Rumi i Zemunu. Interesantno je da je rassla sama, uz oca koji je, sudeći po njenim rečima, imao početnu ulogu u njenom formiranju. Njega je isto rano izgubila i ostala sama.

Školovala se u Srpskoj preparandiji u Somboru, zatim je studirala matematiku i prirodne nauke na Višem pedagogijumu u Pešti. Radila je kao nastavnica matematike, prvo u Pančevu, potom u Višoj ženskoj školi u Šapcu. Ono što je usko povezano za njen rad jesu putovanja. Volela je puno da putuje. Pre Prvog svetskog rata proputovala je Norvešku što je imalo neposrednog odjeka u njenom književnom radu. Između dva rata putovala je u Nemačku, gde je doktorirala filozofiju, Englesku,

¹⁰³ Bogdan Stanković, seminarski rad na temu Isidora Sekulić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹⁰⁴ Dejan Mandić, seminarski rad na temu Isidora Sekulić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

¹⁰⁵ Jelena Velimir, seminarski rad na temu Isidora Sekulić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine. Napisala je: „Imala sam veliko olakšanje pri radu seminar skog rada jer dosta poznajem njen rad zahvaljujući tome što sam sa istog podneblja kao i ona, školovala sam se u osnovnoj školi koja nosi njeni ime i samim tim znam dosta o njoj. Po meni Isidora, pored Mileve Marić, jedina je žena koja je obeležila istoriju Bačke kad su u pitanju žene i njihova borba za svoja prava. Njen rad svakako utiče i dan-danas na kulturnu savest osoba koje čitaju nje na dela, osoba koje se i danas bore da nastave njenu ideju o ravnopravnosti polova.“

Francusku... Obe okupacije provela je u Srbiji, živeći u dubokoj povučenosti. Posle Drugog svetskog rata kratko vreme je učestvovala u javnom životu: postala je prva predsednica Udruženja književnika Srbije, izabrana je i za redovnu članicu Srpske akademije nauka. U tom vremenu ipak je doživela i teške trenutke.

Njena knjiga o Njegošu postala je predmet ideološke kritike glavnog partijskog ideologa Milovan Đilasa, koji ju je proglašio najizrazitijim primerom neprihvatljivog ideološkog pisanja o Njegošu i o književnosti uopšte, što je autorku duboko potreslo.¹⁰⁶ Međutim, Isidora je poslednje godine života provela spokojno, poštovana od svih, naročito od mladih pisaca koji su je često obilazili, željni da čuju njene reči i misli.

Književno se razvijala veoma sporo. Prvi njeni radovi ne nagoveštavaju budućeg piscu. Prvu kritiku, o Uskokovićevim *Došljacima*, objavila je 1910. godine i ova godina se uzima se kao pravi početak njenog književnog rada. Od tada, do kraja života nije prestajala da piše. Do izbijanja Prvog svetskog rata izašle su joj dve knjige - *Saputnici* (1913) i *Pisma iz Norveške* (1914). U njima se pojavila kao potpuno stasala i zrela spisateljica, na čiju su pojavu skrenuli pažnju najistaknutiji kritičari toga doba, Skerlić i Matoš.

U razdoblju između dva svetska rata i posle rata najviše se bavila pripovedačkim i eseističkim radom. Objavila je četiri knjige narativne proze: roman *Đakon Bogorodičine crkve* (1920), i zbirke pripovedaka *Iz prošlosti* (1919), *Hronika palanačkog groblja I-II* (1940, 1958) i *Zapis o mom narodu* (1948). Još plodniji je Isidorin rad na kritici i eseistici koji se ispoljio u saradnji u listovima i časopisima i u više zasebno objavljenih knjiga: *Analitički trenuci i teme I-III* (1940), *Govor i jezik kulturna smotra naroda* (1956), *Mir i nemir* (1957), monografija *Njegošu-knjiga duboke odanosti* (1951).

Njeno obrazovanje je humanističko u najdubljem smislu te reči. Po mišljenju Jovana Hristića, humanističko obrazovanje kod Isidore Sekulić je obrazovanje specifičnog tipa: humanističko se u njemu javlja *u smislu u kome se ta reč tumači u srednjoj Evropi, u zemljama poglavito pod uticajem nemačke tradicije, ono obuhvata antiku i evropsku kulturu od renesanse do našeg vremena.*¹⁰⁷ Međutim, nije samo književnost predmet njenog interesovanja. Ona je poznavala i druge umetnosti, naročito slikarstvo i muziku, i o njima je pisala kao istinski specijalista, a zatim isto tako nauku i filozofiju, a interesovala se za probleme izvan knjiga i umetnosti.

Prve dve knjige Isidore Sekulić spadaju u lirsko-meditativnu prozu. Misli i aforizmi opštim temama koji čine glavni deo svakog teksta uskladeni su sa određenom situacijom i subjektivnim raspoloženjem pisca. Svi tekstovi pisani su virtuoznim stilom. Iako joj je knjiga izrazito subjektivna, ona ipak ima malo neposrednosti, malo osećanja, ona je sva u znaku intelektualnih samoanaliza, bez veće dubine i originalnosti. Njen briljantni, bizarni stil izazivao je čuđenje, a danas deluje hladno. Te osobine nalazimo i u njenoj drugoj knjizi, *Pisma iz Norveške*, ali su ona ovde primenjena u oblikovanju doživljaja zemlje koja ju je privukla veličanstvenom divljinom svojih predela i neobičnim karakterom svog naroda.

¹⁰⁶ Jovan Deretić: *Istorijske srpske književnosti*, 2004, Prosveta, Beograd, str. 1011.

¹⁰⁷ Isto, str. 1012.

U pripovetkama Isidora najviše uzima teme iz života građanskog staleža u Vojvodini i Srbiji. Posebnu pažnju posvetila je sudbini naših malovaroških porodica. Većina njenih pripovedaka predstavlja neku vrstu porodične istorije, sage. Ona se najviše bavi ekonomskim propadanjem, moralnim i biološkim izrođavanjem uglednih i bogatih porodica. Propadanje je u njenom svetu ne samo neizbežno već i strahovito brzo. Obično govori o snažnim ličnostima, ne o slabima i bolesnima, već o ličnostima koje prihvataju životnu borbu i uspevaju u njoj, ali se opet sve završava na isti način: porazom koji prethodi smrti, zatiranjem porodičnog imena, zaboravom koji pada na sve. U neke svoje porodične hronike unosila je velike istorijske događaje i prikazivala stradanja i borbu naroda.

Esej predstavlja osnovnu formu dela Isidore Sekulić, formu kojoj teže i drugi žanrovi kojima se bavila, meditativno-lirske zapise, putopisi, pripovetke. Isidora je pisala kako o književnosti tako i o drugim vrstama umetnosti - slikarstvu, pozorištu i muzici, zatim o pitanjima jezika, morala i filozofije. Bavila se podjednako domaćim i stranim piscima, od Propercija i sv. Augustina do Rilkea i Valerija. Najvažnije mesto u njenom eseističkom opusu zauzima Njegoš, kojem je posvetila čitavu knjigu, gde je došao do izražaja njen obožavalački, skoro religiozni odnos prema pesniku i poeziji uopšte.

U svojim kritikama i esejima bila je više tumač nego književni sudija. Smatrala je *da je autentična kritika, sem po izuzetku, uvek više interpretacija nego presuda, a neautentična kritika, sem po izuzetku, uvek više presuda nego interpretacija*.¹⁰⁸ Zbog toga je retko davala ocene, a ukoliko se upuštala u vrednovanje, njene ocene su bile pune blagonaklonosti i lepih reči o piscima, a zamerke uvak sa mnogo ograda, zaobilazne, date skoro sa izvinjenjem.

U njenim esejima naći će se mnoštvo neobičnih bizarnih asocijacija, slobodnih varijacija na osnovne ideje teksta, stilske briljantnosti, virtuoznih interpretatorskih efekata, tako da su ih neki uporedivali sa muzičkim interpretacijama. Čak i manje vredan tekst kod nje postaje značajan i pun smisla, jer u onome što ona govori nije važan predmet o kojem govori, nego ličnost interpretatora, njegove ideje, veština i stil.

Isidora je posedovala neku svoju unutrašnju prikrivenu jaku volju, na nju se nije moglo uticati; nije bila plašljiva niti neodlučna, ali je izbegavala sukobe. Govorila je svojim prijateljima da je tajna njenog opstanka u radu («Rad, rad, pa dalji rad na radu») i samoodrivanju, skromnosti i sirotovanju. Oni su poštovali njenu želju da živi kao «apostol samoće», jer su znali da mnogo radi. Redovno je pratila zbiranja u domaćoj i svetskoj literaturi, ali i u slikarstvu i muzici, te je pisala nadahnute eseje, ponekad sa oštrim kritičkim rečima. Naročito se trudila da piše i tumači sudbine „neprihvaćenih“ ljudi jer su joj oni bili nekako najbliži. Tako je mnogo toplih akcenata unela u tumačenju dela Laze Kostića, Đure Jakšića, Petra Kočića. A kod stranih autora, mnogo je pisala o Geteu; cenila je Polu Valeriju, koji je dотле bio manje poznat kod nas; nije stigla, iako je mnogo želela, da napiše dugu studiju o omiljenom Bajronu. Sa nadahnucem je pisala o «sličnim dušama» iz dalekog sveta, kao što je, recimo, bila Virdžinija Vulf, hvaleći je i govoreći da je volela čoveka od najdublje njegove podsvesti, gde su svi ljudi apsolutno istovetni, pa do najviše njegove svesti, gde je svaki čovek jedan zaseban sistem. Takođe, dirljivo je pisala o italijanskom pesniku i piscu, grofu Đakomu Leopardiju. Naime, ona

¹⁰⁸ Isto, str. 1015.

je veoma dobro poznavala italijansku književnost; obožavala je Dantea, naravno, ali je na svoj način posebno volela baš - Leopardija. Rekla je: *Bila sam vrlo nesrećna u tim godinama. Strašno sam volela Leopardija, tog grbavca koji je uprkos svom ličnom jadu umeo da u svetu otriće toliko lepotu. Čitala sam ga gotovo jecajući, i to mi je bila sva uteha. Kao i kasnije, kao i uvek...¹⁰⁹* I u svojim stariм danima rado se prisećala Leopardijevog uticaja na njeno formiranje, jer je mnogo volela njegovog pastira koji vodi razgovore sa zvezdama i Mesecom o smislu življenja.

Bila je religiozna i verovala je u pozitivnu ulogu religije u životu. Međutim, nije bila fanatik jedne verske dogme; ujedno bila je dobar poznavalač raznih teologija i askeza, a naročito je poznavala istočnačke religije. Govorila je: *Ni naročito hrišćanstvo, ni katoličanstvo, nego prosto osećanje Boga, ispovedanje da je sve puno božanskih tajni.¹¹⁰* S tim u vezi, najčešće se pokazivalo da njeno religiozno osećanje nije drugo do težnja ka visoko moralnom životu, čovečnosti u najvećem mogućem stepenu. Stoga, kada Isidora za nekog kaže da je religiozan, ona to čini u smislu: čovečan, duševan čovek, izgradenog unutrašnjeg života, neko ko je otvoren prirodi i životu. Isusa Hrista je smatrala za jednog od najsimpatičnijih pesnika i latalica kroz ljubav i stradanja. Zalažući se za religiju ličnih osećanja, jednostavnu i potpuno oslobođenu od dogmatskih pojmoveva i pravila, rekla je da je Dantova *Božanstvena komedija* trijumf takve religije, individualne forme spasenja - kroz srce.

Na kraju, Isidora Sekulić je u svojoj skoro poluvekovnoj književnoj karijeri, bila doživela dva žestoka napada na njeno stvaralaštvo, ali i na njenu ličnost. Ti napadi su u priličnoj meri prevazilazili okvir književne kritike i delovali kao napadi zle sudbine. Istovremeno, moglo bi se reći, da su oni više govorili o samim kritičarima nego o napadnutom piscu. Jedan od ta dva gnusna napada dogodio se na samom početku, a drugi na kraju Isidorinog stvaralaštva. Mnogo su jeboleli i do kraja života ih nije zaboravila. Prvi napad je došao od Jovana Skerlića, najeminentnijeg pisca i kritičara u Srbiji na početku XX veka, kada je bila objavljena njena prva knjiga, *Saputnici*. Nazavši ih *ženskom knjigom*, Skerlić je zabeležio da je to knjiga ličnoga nadahnuća i vrlo intimnog tona, napisana u godini kada se, otkako nas ima na svetu, najviše prolilo srpske krvi.¹¹¹ Zamerio je Isidori što u toj godini izlazi njena knjiga, umnogome lična, u kojoj čak ima sedamnaest strana fraza o jednoj glavobolji.

Zamerio je nadmeni Skerlić Isidori čak i to što nema srpsko ime. Pitao se šta će jednoj Srpskinji ime Isidora, rekavši da je ono *nacionalno* i naprsto - nesrpsko. A sledeće, 1914. godine kada su se pojavila *Pisma iz Norveške*, koja su pokazivala Isidoru kao potpuno oformljenog pisca, Skerlić je bio još gnevниji i konkretniji u osudi i omaložavanju. Naime, zamerio je Isidori na kosmopolitizmu kad mu vreme nije (oba pred Prvi svetski rat). Nažalost, oholi Skerlić je te godine neočekivano i prera-no umro, u svojoj 37. godini života. I u drugim prilikama Isidora se još prisećala Skerlićevog napada: *Jovan Skerlić mi je prebacio za nedostatak nacionalizma. To je bio prek i nagao čovek. Posle, kada je postao narodni poslanik i stekao političku vlast, postao je netrpeljiv. Ja mu nikada nisam pružala ruku, nisam se sa njim pozdravila. Ja sam povučena i živim među knjigama. Plašila sam se da*

¹⁰⁹ <http://beogradskakafanjija.cyberfreeforum.com/t1269-isidora-sekulic>

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto.

mi podmetne nogu, i on bi mi je podmetnuo. Zato sam se ljutila posle njegove kritike na Pisma iz Norveške, i odlučila da se povučem u sebe još više. Nije Skerlić razumeavao da pravog nacionalizma nema bez internacionalizma. Ja volim druge narode nacionalistički.¹¹²

I pored hronične bolešljivosti, Isidora je doživela duboku starost. Kada su joj lekari, pri kraju njenog života, savetovali odmor od rada i lečenje, govorila je: Ja sam celog veka bila bolesnik, od svoje tridesete godine nosim povišeni pritisak, borim se sa neizdrživim migrenama: lekovi i lečenje su za osobe do 25 godina, a ako moj organizam nema dovoljno odbrambene moći, bolje da me nestane... Ne pijem, ne pušim, ne jedem, skoro gladujem, treba još da mi zabranite da radim...¹¹³ Umrla je u 82. godini, i sahranjena skromno, na malom groblju na Topčiderskom brdu, bez govorova i venaca, samo uvijena u beli čaršav, uz pojanie jednog sveštenika.

Još uvek je malo poznato da je Isidora Sekulić celog svog života gradila svoj specifični odnos sa Bogom i da je bila veoma pobožna, što se u socijalizmu previdalo kao edukativno nepodoban momenat. Danas međutim, možemo da bez prepreka otkrivamo književnu i duhovnu vrednost njenih molitvenih obraćanja Bogu, npr: „Molim te, Bože, da me crkvica tvoja mala, prazna i tiha, i ove večeri odreši svih veza. Gospode, daj mi da ne zaboravim prelaziti taj čudni, zajednički prag između Tvoje i moje kuće, i da ponovo dolazim u tvoju kućicu kraj druma, između nekoliko drveta.“

U osnovi njene proze leži velika duhovna i intelektualna snaga, vanredna moć psihološke introspekcije, duboka misaonost i negovana, zrela književna reč. Pišući o svom unutrašnjem svetu, ona je svoje opservacije o životu često uopštavala do sveljudskog i kosmopolitskog. S druge strane, Isidora Sekulić je svoje stvaranje napajala rodoljubivom vezanošću za rodnu zemlju, o čijoj je sudbini i ljudima govorila s velikom ljubavlju u pričama svojih zbirk: Iz prošlosti, Hronika palanačkog groblja i Zapis o mome narodu. Upućena u kulturu i književnost evropskih naroda, pa i u književnost i kulturu celoga sveta, a uz to duh sa istančanim smisalom za lepo, za psihološku analizu i analitičku opservaciju, Isidora Sekulić je svojom književnom kulturnom aktivnošću predstavljala jednu od najmarkantnijih individualnosti u savremenom kulturnom i književnom životu jugoslovenskih naroda.

Literatura:

- ▶ <http://beogradskaka5anija.cyberfreeforum.com/t1269-isidora-sekulic>.
- ▶ Jovan Deretić, Istorija srpske književnosti.
- ▶ Za izradu seminarskog rada korišćena je biografija o Isidori Sekulić koju poseduje Osnovna škola "Isidora Sekulić" u Šajkašu čiji su autori učenici koji su je sami sačinili u vidu pisanih radova.
- ▶ Isidora Sekulić, 2009, O sreći, Partenon, Beograd.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

VIRDŽINIJA VULF

Virdžinija Vulf nije preplivala Atlantik niti osvojila Himalaje, ali je duboko u sebi preživela mnogo bura, lomova i padova uspevši da ostavi iza sebe bogatsvo koje je obeležilo književnost XX veka.¹¹⁴ U vremenu kada nije lako biti kreativna žena, borila se za svoje mesto u ekstrovertnom muškom svetu, prešla težak put borbe za ženska i lezbejska prava, ne zaboravljajući pri tom da otvara svoju dušu koja je bila krhka i nežna, opterećena strahovima, obavezama, povredena muškom grubošću, koja je utehu od svog straha, nesigurnosti i ukočenosti pronalazila u pisanju. Još komplikovaniji i umnogome teži život činile su joj bolesti i psihička oboljenja, dajući posebnu crtu njenom stvaralaštvu. Ono u čemu se Virdžinija Vulf svakako veoma hrabro i autoritativno oprobala jeste upravo neimitiranje muškog pisma. Od Virdžinije Vulf možemo početi da zapisujemo novu istoriju književnosti i da razumemo zašto su žene, uprkos svojim predrasudama, osećanju krivice, inhibicijama, ipak počele da pišu. Ona bi verovatno samo ponovila: „Ne želim da budem ni poznata, ni velika. Želim napredak, promene, da otvorim duh i oči, odbijam da budem etiketirana i stereotipna. Ono što je bitno jeste osloboditi se, otkriti sopstvene mogućnosti, skinuti sve okove.“¹¹⁵

Viktorijansko doba, na vrhuncu industrijske revolucije, period velikih socijalnih, ekonomskih i tehnoloških promena u Velikoj Britaniji, ali i period u kom je stvarao veliki broj književnika čija je književnost takođe označena viktorijanskom po periodu u kom je nastajala. Viktorijansko doba se uglavnom smatra periodom ustoličenja romana kao najčitanije književne vrste, ali je to svakako i doba ustoličenja patrijarhalnih vrednosti sa jakom institucionalizacijom mizognije, kao i doba vladavine cenzure, naročito kada je trebalo progovoriti o seksualnosti. Žene pisci su u viktorijansko doba neretko uzimale muške pseudonime, ili su bile dvostruko marginalizovane zbog činjenice da se bave pisanjem.

Tako je ovu epohu, sem vladavine kraljice Viktorije, obeležilo i kruto licemerje viktorijanske etike i naglašeni materijalizam kolonijalističkih pretenzija, pozitivizam i vrednovanje literature prema moralu, koja je tu da poduči, kao i isključiva dominacija jednog načina pisanja, iz pozicije tzv.

¹¹⁴ Aleksandra Savić, seminarски rad na temu Virdžinija Vulf odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹¹⁵ Vesna Korać, seminarски rad na temu Virdžinija Vulf napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

sveznajućeg pripovedača. Sve ovo je suočilo pisce tog doba sa prečutnom, ali strogom zabranom svakog iole smelijeg zalaženja u skrovite delove ljudske prirode i psihe.

Prvi iskoraci iz viktorijanskog modusa književnog saopštavanja uglavnom su predstavljali pokušaje eksperimentisanja unutar zadate forme, ali bez radikalnih zaokreta ili prekida sa tradicijom. Ovoj epohi pripada i književnica Virdžinija Vulf čije stvaralaštvo, književna zaostavština i danas isijavaju posebnu aktuelnost. Inspiracija je mladim ženama koje tek stupaju na književnu scenu, mada žive u vremenu koje naizgled već uveliko nadilazi prepreke na koje su nailazile književnice 19. i prve polovine 20. veka, pojedini oblici diskriminacije, pogotovo kada je u pitanju srpska književnost, traju do danas.

Pišući o ženskoj kreativnosti u delu *Potčinjenost žena* (1869), Džon Stuart Mil je tvrdio da će žene morati da se uhvate u koštač sa velikim teškoćama da bi prevazišle uticaj muške književne tradicije i stvorile originalnu, nepatvorenu i samostalnu umetnost. Njemu i njegovim savremenicima, 19. vek je izgledao kao Doba žena romanopisaca, što i potvrđuje prisustvo na književnoj sceni Džejn Ostin, Šarlot Bronte, Džordž Eliot i nešto kasnije Virdžinije Vulf, kao i jedan broj nešto manje poznatih imena žena pisaca. Pitanja koja su u to doba sebi postavljali teoretičari kretalo se u rasponu od dileme da li su žene, koje su zbog načina života i obrazovanja bile lišene mogućnosti da se istaknu u poeziji, istoriji ili drami, definisale roman kao svoj književni rod i jesu li time jednostavno usvojile drugu vrstu opet muške književnosti. I Džordž Henri Luis i Mil, kao glasnogovornici ženskih prava i viktorijanskog liberalizma uopšte, smatrali su da je muški kulturni imperijализam bacio žene u zasenak. I mada su engleske književnice tog doba imale široku čitalačku publiku nije postojalo jasno sagledavanje onoga što ih objedinjuje i da li postoji zajednička tradicija njihove ženstvenosti i pisanja.

Mil je proročki napisao da je potrebno mnogo duže vreme od onog koje je već proteklo da bi se ženska književnost oslobođila uticaja usvojenih modela i počela da se rukovodi sopstvenim podsticajima.

Poseban utisak ostavljaju eseji Virdžinije Vulf koji se zbog različitih prevoda i izdanja kod nas susreću pod različitim nazivima, ali najčešće poznati kao "Sopstvena soba". I mada *Gospoda Dalo-vej* nije uspela u potpunosti da pobegne konvencijama, ostavila je jednak snažan utisak kao poseban vid tih, danas bi sigurno rekli spore književnosti, kao i film *Sati* čija se radnja delimično oslanja na pojedine delove ovog romana, iako prilagođen komercijalnom filmskom duhu.

Rođena je 25. januara 1882. u Londonu. Otac Lesli Stiven, istaknuti književni kritičar, bio je odgovoran za njeno rano kućno obrazovanje kao i, uglavnom, privatni učitelji. Podaci na koje često nailazimo u njenim biografijama se tiču i snažnog uticaja, koji su imala na nju njena braća koja su se obrazovala na Kembridžu, kao i velika kućna biblioteka iz klasične i engleske književnosti 18. veka. Ipak, odrastanje je bilo zamraćeno emotivnim šokovima koji će ostaviti trajnu povredu u njenom biću. Virdžinija je bila seksualno zlostavljana od strane polubrata u detinjstvu. Ona kasnije piše o tome u *Skeču prošlosti*, 1932. godine: „Mogu da se setim njegovih ruku koje idu pod moju odeću, idu odlučnije i grublje, dalje i dalje, sećam se kako sam se nadala da će se zaustaviti, ali nisu

stale". Ali patnja se ne završava tu, majka joj umire 1902, otac dve godine kasnije, a brat Tobi, za koga je bila snažno vezana, 1906. Ovo su počeci nervnih slomova, ali i razvoja stvaralačke strane njene prirode. Od tada smrt se trajno uvlači u njenu dušu i njeno stvaralaštvo. Seksualna ukočenost i strahovi, takođe. Počinje borba sa maničnom depresijom, snažna borba kojoj će dugo odolevati, ali koja će se, na žalost, tragično završiti.

Nakon smrti oca, seli se sa sestrom Vanesom u Blumzberi, područje srednjeg Londona, koje je tokom vremena postalo okupljalište jednog sloja britanske inteligencije. Godine 1912. Virdžinija se udaje za izdavača, pisca i društvenog aktivistu Leonarda Vulfa. Uskoro objavljuje svoj prvi roman, „The Voyage Out“ (1915) koji nije doneo veći kreativni probaj, ali je postavio neke od njenih dominantnih tema i vidova izraza: lirski pristup zbilji i introspekciju u analizi fluktuirajućih stanja ljudske, posebno ženske psihe. Otprilike iz toga doba datiraju prvi snažniji živčani slomovi i napadi dubokog psihičkog raskola koji su je pratili do kraja života i koji su bili i uzrok njenog samoubistva. Kao vid radne terapije Virdžinija Vulf i njen suprug osnivaju „Hogart pres“, nezavisno izdavačko udruženje koja je trebala da služi afirmaciji avangardnih i marginalizovanih pisaca.

Posle još dva romana „Noć i dan“ (1919) i „Jakovljeva soba“ (1922), slede velika ostvarenja književnog modernizma: romani „Gospoda Dalovej“ (1925), „Ka svetioniku“ (1927) i „Talasi“ (1931), te zbirke eseja i književnih kritika, „Svoj vlastiti prostor“ (1929) i „Tri gvineje“ (1938). Mučena napadima duševne bolesti, slušne i vizuelne halucinacije, kao i duboke depresije, pojačane izbijanjem II svetskog rata, Virdžinija Vulf izvršila je samoubistvo utapanjem u reci Uz, kraj imanja u Rodmelu u Saseksu.

Romani Virdžinije Vulf se najčešće ocenjuju kao visoko eksperimentalni gde se radnja romana, koja je često svakodnevna i ubičajena, rastače u svesti ženskih likova; snažan lirizam i jezična virtuoznost stvaraju utisak sveta prebogatog vizuelnim i drugim asocijacijama, kao i senzibilne likove uronjene u neprestano preispitivanje smisla vlastitih doživljaja i samog postojanja. U svojim romanima je kreirala svet uglavnom ograničen na intelektualizovanu englesku višu srednju klasi, ali univerzalan po dosegu za pažljivijeg čitatelja. Sama radnja je često banalna: gospoda Delovej sprema zabavu i sedeljkju, a čitava radnja se vrti oko tog događaja; u „Ka svetioniku“ je opisan izlet gde Remzi s brojnom porodicom, kao i kreativni napor slikarke Lili Brisko; „Talasi“ su zbirka lirske solilokvijuma šestoro prijatelja. Pesnički poemski recitali pretvaraju taj izraz iz stiha u prozu.

Zbirke kritika i eseja Vulfove su još uticajnije. U njima je zasnova feminističku književnu kritiku, a ton u njima varira: s jedne strane se pojavljuju, faktografski zasnovana, lamentiranja o zapostavljenosti žena i njihovo onemogućenosti u umetničko-kreativnim procesima. Sa druge strane, Vulfova insistira da je „ženska“, kao i „muška“ umetnost zapravo androgina, pa je sloboda izražaja ženskog iskustva i percepcije sveta marginalna: pravi umetnik nadrasta pol. I mada pripadaju istom istorijskom periodu ne postoje podaci da je postojala njena upoznatost sa delom Ota Vajningera, mladog nemačkog filozofa, koji u svom delu *Pol i karakter* takođe govorci o androginosti čoveka, posebno umetnika. Kjiževna kritika joj, potom, pripisuje sjajno ilustrovanje istorijske datosti „žen-

ske sudbine" koja je mnoge potencijalne kreativne ličnosti osudila na skučenu i samo delimično ostvarenu egzistenciju.

Njen pozni rad uključuje konvencionalniji roman „Godine“ (1937) koji nije naišao na poseban odjek u čitalačkoj publici, te posljednje veliko ostvarenje, roman „Između činova“, 1941. godine. Opet snažno eksperimentalnu prozu u kojoj su sažete opsesivne teme: rekreacija sveta kroz visoko metaforizovan jezik; seksualna ambivalencija i, najvažnije - meditacija o protoku vremena i života, otelovljena u fikcionalizovanom i estetizovanom prikazu skoro cele engleske istorije.

Ocena dela Virdžinije Vulf nije laka zbog više činilaca, a najvažniji su politički i društveni gdje su njeni romani i kritički tekstovi doživeli snažno osporavanje posle rata. Bila je žestoko kritikovana kao *snobovska plava čarapa*, a njen fikcionalni svet kao sredstvo zadovoljavanja sopstvene ego-centrične senzibilnosti bez većeg opštelnjudskog značaja. Do suprotnih gledanja na njen književni opus dolazi 70-tih godina, kada je na talasu feminizma ponovo potvrđena kao velika književnica, no uglavnom kao preteča feminističke ideologije. Posle mnogih poricanja i uzdizanja, ipak je postignut konsenzus oko njenog istorijskog značaja gdje je Virdžinija Vulf označena kao engleski moderni pisac, ostavivši za sobom nesporna remek-dela, romane, dve ili tri knjige kritika i eseja, pa i veliki dnevnik „Dnevnići“, izdat 1977-1984. u 5 svezaka.

Za razliku od Mila, a sve donedavno, mnogi čitaoci romana u protekla dva i po veka ipak su imali neodređen, ali stalan utisak da postoji neka objedinjujuća sila u ženskoj književnosti. U *Istoriјi engleskog romana*, Ernest Bejker je posvetio posebno poglavlje romansijerkama, sa komentаром da "postoje specifične razlike po kojima se žena od pera razlikuje od suprotnog pola i koje nisu ništa manje značajne od rasnih ili kulturnih razlika među ljudima. Ma kakve razlike u talentu, perspektivi ili ličnim sklonostima postojale u nasumice odabranoj grupi od dvanaestak autorki, biće isto toliko, ako ne i više, sličnosti koje ih povezuju kao izrazito "ženske". Bejker ne pokušava da razlikuje ove ženske posebnosti što su upadajući u zamku činili kritičari pre njega, uvidevši nakon toga da pojašnjenja koja su nudili povodom ovih ženskih posebnosti zapravo uvek govore o sopstvenim kulturnim predrasudama. Sama rasprava o ženama piscima je često netačna, fragmentarna i pristrasna, gde istorija ženske književnosti pati od jednog ekstremnog oblika onoga što Džon Gros naziva "zaostatkom velikog tradicionalizma".

Virdžinija Vulf prekida sa svim tradicionalnim oblicima kazivanja. Ona traži nove puteve i nove izražaje. Akcenat nije na dešavanjima, već na tome kako ih učesnici proživljavaju. Rečenica je kod Virdžinije Vulf oslobođena od pravila i stega tradicionalnog načina pripovedanja. Njena rečenica prati tok misli, čime ona uspostavlja novi oblik kazivanja u književnosti, donekle kontemplativan. Kada bismo hteli da definišemo kako je "ženska samosvest" izražena u engleskom romanu, potrebno bi bilo sagledati spisateljicu u odnosu na žene iz tog vremena i na druge pisce tokom istorije. Virdžinija Vulf je bila svesna te potrebe: "Izuzetna žena zavisi od obične žene. Tek kada saznamo u kakvim je uslovima živila prosečna žena - koliko je dece imala, da li je raspolažala sopstvenim novcem, da li je imala svoju sobu, da li je imala pomoć oko podizanja dece, da li je imala poslu-gu, da li je morala da obavlja deo kućnih poslova - možemo da procenimo način života i iskustvo

obične žene kojim se može objasniti uspeh ili neuspeh izuzetne žene kao književnice", govorila je Virdžinija Vulf u eseju *Sopstvena soba*.

U eseju *Sopstvena soba* Virdžinija Vulf razmatra u prvom redu problem žena i književnosti. Prikazuje nam poziciju žene u tom vremenu, intelektualni svet engleskih institucija, nemoć žene da se izradi i izbori za svoju ličnost. Takođe nalazi i njeno vekovno opravdanje, opisuje zavisnost žene koja je stvorena: ekonomска - muž je taj koji drži finansije, samim tim i jedan određen vid slobode, prostorna - za pisanje i stvaranje potrebna je intima, *sopstvena soba*. Zavisnost od uloge koja se nameće društvom - žena je ta čija je obaveza da održi dom i porodicu. To može biti lepa obaveza, ali ovde se teško može govoriti o izboru i slobodi. Divna je parabola o Šekspirovoj sestri, ženi koja je u Šekspirovo doba imala Šekspirov duh. O ženi koja bi sa takvim darom tada sigurno poludela, ili bi se ubila ili sklonila na neko osamljeno mesto na kraju sela kao poluveštica ili polučarobnica. Ili bi njena dela ostala nepotpisana. "Anonimnost im je ušla u krv!" kako kaže Virdžinija. I kao neki vizionar predviđa slobodu koja dolazi za ženu, ali i veća odgovornost koju ta sloboda podrazumeva.

Žene i književnost su, pre svega, tema *Sopstvene sobe*, ali ne samo kao mesta za čitanje. Međutim, ovde je reč o njenom potpuno drugačijem kontekstu. Ono je prvenstveno u vezi sa ženama i književnošću. To znači da žene da bi mogle da pišu i da se bave književnošću, što podrazumeva i čitanje, moraju da poseduju novac ali i nešto što je mnogo važnije od novca tj. sobu za to. U opisu sopstvene sobe odnosno mesta za čitanje, autorka dela je prilično opširna i detaljna. Tačnije, mesta za čitanje se pominju i ima ih više. Prvo, takvo mesto za čitanje jeste univerzitetska biblioteka. Specifičnost ovog mesta je pre svega u velikom broju knjiga koje se nalaze u njoj, ali i zbog svoje istorijske dimenzije i istorijskog značaja. Važnost istorijske dimenzije ogleda se u tome što su u njenom stvaranju učešće imale i žene.

Nadalje, u knjizi se dolazi do potpuno drugačijeg opisa sobe, odnosno mesta za čitanje. U romanu, ono je opisano na sledeći način: "Moram da vas zamolim da zamislite jednu sobu, jednu od hiljade soba, s prozorom koji gleda preko šešira, kamiona i automobila na druge prozore i na stolu, u dnu sobe, prazan list hartije na kome je krupnim slovima napisano žene i književnost i ništa više." Prva soba i prvo mesto za čitanje nosi poruku da žena treba da se školuje i da je ključ njenog bavljenja književnošću obrazovanje. Književnica u to vreme sanja o ženskim zajednicama i ženskim koledžima o kojima u to vreme žene zaista mogle samo da sanjaju u baštama где nema čuvara. Ovom sekvencom Virdžinija Vulf zatvara krug univerziteta odnosno prvog mesta za čitanje i svetla se gase.

Za opis ovog drugog mesta za čitanje u romanu autorki je bila potrebna poseta Britanskom muzeju. Druga soba ili mesto za čitanje je Britanski nacionalni muzej.

Zašto mudri muškarci nikada ne govore o tome šta misle o ženama kada je očigledno da mudri muškarci ne govore ni o čemu drugom? Pol i njegova priroda mogu, naravno, da privuku doktore i biologe, ali ono što je neobično je to da taj pol, tj. žena, jako privlači autore ljudskih eseja i laktih romana. Sve sami muškarci sa kvalifikacijama, ili bez kvalifikacije, pišu o ženama (samo što nisu žena).

Razlog za posetu Britanskom muzeju proizilazi iz činjenice da je tako nešto neophodno jer ono podrazumeva način da se dođe do istinitijeg opisa mesta za čitanje. Britanski muzej, možemo slobodno reći u množini, muzeji, predstavljaju drugo mesto za čitanje. Logično, postavlja se pitanje zašto muzej? Razloga ima više. Muzej je mesto koje označava u prvom redu, mnoga slavna imena iz oblasti književnosti. Ono je takvo da omogućava da osoba provere sate i sate čitajući. Naslovi knjiga jesu materijal za razmišljanje. S druge strane, čitanje naslova knjiga daje sliku o tadašnjim učiteljima, naučnicima, sveštenicima, dakle svima onima koji su ih pisali. Na ovom mestu se uočava jedna frapantna stvar, a to je da postoji velika razlika i nedjeljivost između broja knjiga koje su napisale žene i broja knjiga koje su napisali muškarci kao i da su muškarci generalno više pisali o ženama u svojim delima nego što su to činile žene. Ovde se uočava i sledeće, a to je da je gnev bio motiv takvog pisanje o ženama od strane muškaraca. Sve te knjige pisane su pod crvenim svetlom emocija koje je uzrokovala mizoginija.

Mizoginija je mržnja prema ženama. U širem smislu reči, bezrazložna mržnja i/ili strah koji su najčešće praćeni neprijateljstvom i gađenjem. Mizoginija se javlja u institucionalnim i svakodnevnim praksama, u javnim diskursima, i u privatnim i intimnim odnosima. Ona je često ritualizovana i ideologizovana i prati je hijerarhija i eksploracija žena. Mizoginija nije racionalna, već je to afektivno-emotivni odnos prema ženi, koji počiva na ambivalentnom odnosu između mržnje i ljubavi. Polna jednakost u institucionalnoj sferi ne umanjuje mizoginiju u vaninstitucionalnoj sferi i svakodnevnom životu. Prvi talas feminizma, kojem pripada Virdžinija Vulf, suočavao se sa mizoginijom i patrijarhatom u institucionalnoj sferi, a ona piše vrlo otvoreno upravo o tome.

Isticanje biografije Virdžinije Vulf se nameće kao nužno da bi se razumeo njen celokupan identitet, pa i sam podatak da je okončala svoj život bacivši se u reku Uz, napunivši pre toga džepove kamenjem, potrebu za dubljom analizom njenog dela već čini neizbežnom. Tu ikonu 20. veka karakterisala je samostalnost, drugačiji pristup pisanju, neophodan iz feminističke perspektive, koji je sadržao i duševne rane, praćene čestim depresijama i krizama identiteta. Iako je bila uodata za Lionarda Vulfa, bila je biseksualka, o čemu svedoči roman *Orlando*, pisan delom u muškom, delom u ženskom rodu, ostajući i u svojim književnim delima verna svom androgenom identitetu. Pomicao da je u tom istorijskom trenutku imala smelosti da otvoreno govori o sudbini žena, o istraživanjima ženskog sopstva, već deluje ohrabrujuće na svakog namernog ili slučajnog čitaoca njenih dela. Da se izbori s onim što je istorijski i civilizacijski posmatrano bilo shvatano kao prevashodno muška stvar, romaneskna književnost. 1852. godine G. H. Lewis je ovako razmišljao u svom prikazu „The Lady Novelists“: *Napredovanje ženske književnosti obećava ženski pogled na život, žensko iskustvo. Ma kakve promene se odigravale u društvu, ostaje činjenica da su muškarci i žene različito organizovani, pa su prema tome i njihova iskustva različita... Ali, do sada... ženska književnost nije ispunila svoju ulogu zbog sasvim prirodne i razumljive slabosti - u njoj je bilo previše imitacije. Pisati kao što pišu muškarci do sada je bio cilj i nezaobilazni greh spisateljki; a ono čemu one, u stvari, treba da streme jeste da pišu kao žene.* Stvarajući u izrazito feminističkom periodu od 1880. do 1910. kada su se britanske i američke književnice bavile temom Amazonije, uto-

pijske zemlje u kojoj bi živele samo žene, i koja bi bila potpuno izolovana od muškog sveta, Virdžinija je bez imalo sklanjanja u slične zabrane svoje likove smeštala u realne vremenske koncepte. Kao da je prepoznavala feminističke utopije koje nisu bile vizije primarne ženskosti, koje bi slobodno definisala sopstvenu prirodu i kulturu, već beg iz muškog sveta u kulturu koju karakteriše su-protstavljanje muškoj tradiciji.

Literatura:

- ▶ Elaine Showalter, "The Female Tradition", *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*, Princeton University Press, 1977, pp. 3-36).
- ▶ Virdžinija Vulf, *Ka svetioniku*, Novosti, Beograd, 2004.
- ▶ Virdžinija Vulf, *Sopstvena soba*, Plavi jahač, Beograd, 2000.
- ▶ http://www.navidiku.rs/magazin/zabava/virdzinija-vulf-dubok-psihicki-raskol_16665/
- ▶ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=981527>

GERTRUDA STEJN¹¹⁶

„Pisanje i čitanje su za mene sinonimi za postojanje.“

Gertruda Stejn

Američka književnica Gertruda Stejn je snažan lik u književnosti početkom dvadesetog veka. Iako je krajnja vrednost njenog pisanja bila predmet rasprave, u velikoj meri je uticala na rad jedne generacije američkih pisaca. Gertruda Stejn je skovala termin „Lost Generation“ („izgubljena generacija“) za neke od ovih američkih pisaca koji su živeli i radili van Amerike.

Gertruda Stejn je bila vrlo duhovita, vesela i elokventna i imala je veliki krug prijatelja i priateljica. Bila je vrlo uticajna u umetničkim krugovima i njeno mišljenje je izuzetno uvažavano. Ova modernistička autorka je danas zanimljiva teoretičarkama, aktivistkinjama, lezbejskim krugovima, avangardistima, umetnicima, književnim kritičarima.

Gertruda Stejn je imala izgled muškarca, ogroman fizički volumen, verbalnu lakoću i sigurnost, hermetičan stil izražavanja. Bila je zapitana i sumnjičava pred svakom pojavom, vedra i ironična, duhovita, paradoksalna i cinična, ali je celog života, svom svojom strašcu, volela samo jednu ženu. Gertruda Stejn je poznata feministkinja, lezbejka, pesnikinja i romanopisac.

Rodena je u Pensilvaniji, u jevrejsko-bavarskoj porodici. Bogato poreklo joj je omogućilo da se bavi medicinom, filozofijom i psihologijom, mada je ona sama bila ravnodušna prema bilo kakvom osećanju odgovornosti i nezainteresovana i za sticanje i za trošenje novca. Gertruda Stejn (1874-1946), peto i najmlađe dete Daniela i Amelije Stejn, rođena je 3. februara 1874. godine u Pensilvaniji. Kada je imala 3 godine sa porodicom se preselila u Beč, potom u Pariz, a krajem XIX veka ponovo se vratila u Ameriku. Ubrzo nakon povratak u Ameriku, otac je preselio celu porodicu u Ouklend, u Kaliforniju. Njen dve godine stariji brat Leo i ona postali su veoma bliski još u ranom dečinstvu delivši veoma slična interesovanja. Počevši sa Šekspirovim i mnogim istorijskim knjigama, čitanje je postalo njena opsesija. U školi je bila opsednuta strukturiranjem rečenica. Kada se prvi put upustila u pisanje, Gertruda je imala samo 8 godina. U 1891. godini njen otac iznenada umire i njen najstariji brat Majkl preuzima funkciju privredivanja za celu porodicu. Stejnovi se ubrzo sele u San Francisko gde Gertruda počinje da se interesuje za pozorište i operu - strast koja se sve više razvijala nakon njene selidbe u Baltimor gde otpočinje život sa imućnom tetkom.

Ona je uvela lezbejstvo kao kulturnu viziju, a tek je, skoro šezdeset godina posle njene smrti, kraj XX veka obezbedio potrebnu toleranciju da se o tome javno priča. Njena poezija, eseji, kritike,

¹¹⁶ Sandra Ilić, seminarски rad pod nazivom Getruda Stejn napisala je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

libreta, zapisi, dečje knjige, teorijska promišljanja su izuzetno zanimljivi, kako zbog nepokolebljive intelektualne adekvatnosti i samopouzdanja kojim zrače, tako i zbog ispredvremenih zapažanja. Ona je srušila zidove nominalističko-realističke dihotomije u književnosti; glasno istupala protiv društvenih konvencija i konformizma u društvu.

Sa kursevima filozofije i psihologije koje je Gertruda imala iza sebe, rešila je da svoju karijeru ipak želi da razvija u oblasti medicine upisavši se na Džon Hopkins univerzitet. Nakon što je upisala medicinu počela je da putuje po Evropi. Želja za putovanjem totalno je okupirala njenu pažnju; putovala je po Italiji, Nemačkoj, Engleskoj, živila neko vreme sa bratom Leom u Londonu da bi na kraju odustala od studiranja medicine.

Kada se vratila u Ameriku, da tamo živi sa prijateljima, napisala je svoj prvi roman "Q.E.D." (*Quod erat demonstrandum*), koji će iz nekog razloga biti zagubljen na 30 godina, da bi tek 4 godine nakon njene smrti bio objavljen pod nazivom "Stvari kakve jesu". Leo Stejn preselio se u Pariz, a 1904. godine mu se pridružila i Gertruda, nakon čega narednih 30 godina nije kročila na američko tlo.

Zgrada broj 27 u pariskoj ulici Cveća će biti prvi, pravi stalni dom za Lea i Gertrudu od napuštanja Ouklanda 1891. godine u kome će Gertruda živeti skoro 30 godina. Leo i Gertruda postali su pravi kolekcionari umetnosti. Njihov dom bio je poznat pod nazivom "Salon" sa slikama koje popunjavaju sav prostor na svim zidovima njihovih odaja. Slike Pikasa, Renoara, Gogena, Sezana i mnogih drugih preplavili su zidove svih prostorija njihovog domaćinstva. Mnogi pisci, umetnici i kritičari bili su često pozivani na subotnje zabavne večere. Nakon sastanka sa Pikasom, Gertruda i on postaju veoma bliski prijatelji i to ostaju dugi niz godina. U 1905. godini Gertruda pristaje da pozira za čuveni portret. Uskoro "27" postaje utočište za mnoge umetnike i pisce.

U Parizu je 1907. godine srela ljubav svog života, Alice B. Toklas. Dok je bila u Parizu, Alisa je bila pozvana na jednu od subotnjih večera kod Gertrude i njih dve su se ubrzo zblizile i počele zajedno da obilaze galerije i odlaze u pozorišta. 1910. godine Alisa počinje da živi sa Gertrudom i Leom, i narednih 39 godina živi sa njima kao Gertrudina partnerka.

Gertruda piše dosta, ali njen apstarktni stil nije najbolje prihvaćen od strane javnosti. Mnogi pokrovitelji umetnosti su je nazivali „literary cubist“ zbog njene sposobnosti projektovanja stvarnosti izvan realnosti. Prva publikacija bila joj je u Alfred Stiglic magazinu, koji je, iako je malog tiraža, ipak imao uticaj na čitaoce. U proleće 1912. godine Gertruda i Alisa odlaze u Španiju gde je Gertruda radila na nizu članaka koji će kasnije biti objavljeni u njenoj knjizi „Tender Buttons“ 1914. godine.

Glasine o ratu i o tome kako Nemci marširaju ka Parizu počele su da se šire početkom 1914. godine. U martu, posle niza bombaških upozorenja i racija, Gertruda i Alisa se sele iz Pariza. 1916. godine vraćaju se u Pariz u želji da pomognu oko priključivanja u "Američki fond za francuske ranjenike". Gertrudina tetka iz Amerike poslala je automobil "ford" koji je bio opremljen kao kamion, tako da može da isporučuje zalihe bolnicama širom Pariza. Ford je u čast Gertrudine tetke nosio naziv "teta". Posle rata su se stvari u Parizu izmenile. Ali tokom 1920-ih u salonu koji je Gertrude

držala u Ulici Cveća br. 27, sa zidovima prekrivenim avangardnim slikama, nastavili su da se okupljuju veliki umetnici i pisci, kao što su Ernest Hemingvej, Ezra Paund, Anri Matise, Tornton Vajlder, Šervud Anderson i Gijom Apoliner. U toku ovog perioda sprijateljila se sa spisateljicom Monom Loy, sa kojom ostaje prijateljica do kraja života. Bila je mentorka Hemingveju i kuma na krštenju njegovog sina. Leta 1931. godine Stejn je savetovala mlađog umetnika da dode u Tanger, gde su ona i Alisa letovale. Pre početka Drugog svetskog rata, Gertruda je za Nju Jork Times izjavila da bi Hitler trebalo da bude nagrađen Nobelovom nagradom za mir: „Kažem da Hitler treba da dobije nagradu za mir, jer uklanja sve elemente rivalstva i borbe u Nemačkoj. Isterujući Jevreje, demokratske i levičarske elemente, on isteruje sve što vodi ka aktivnosti. Time... potiskujući Jevreje... on okončava borbu u Nemačkoj.“ Ovaj komentar je bio gotovo sigurno ironičan, jer su i ona i njena partnerka Alisa B. Toklas bile Jevrejke.

Kada je Francuska okupirana u Drugom svetskom ratu, Stein i Toklas su se preselile u seosku kuću koju su ranijih godina iznajmljivale u Bilinginu, u Ainu, u regiji Rhône-Alpes. Seljaci su ih nazivali samo Amerikankama, ne pominjući njihovo jevrejsko poreklo, a one su imale dobre veze sa Bernard Faÿem, koji je imao veze u Gestapu. Kada je Bernard Faÿ posle rata bio osuđen zbog kolaboracionizma, Gertruda i Alisa su pokrenule kampanju za njegovu amnestiju. Nekoliko godina kasnije, kada je Gertrude već umrla, Alisa je novčano doprinela njegovom bekstvu iz zatvora.

Dok je Stejn bila otvoreno lezbejska feministkinja, njeni stavovi bi ipak mogli da budu opisani kao konzervativni. Za nju je nezaposlenost bila lenjost i protivila se Franklinu D. Ruseveltu i njegovom New Dealu. Zastupala je nacionalističku stranu u Španskom građanskom ratu. Još dok je bila na koledžu Džon Hopkins zaljubila se u Mej Bukstejver, koja je tada bila u vezi sa Mejbel Hejns. Njih tri su bile deo strastvenog ljubavnog trougla koji je kasnije inspirisao mnoge njene romane. Njena "Autobiography of Alice B. Toklas" (1932) prati njen odnos sa životnom saputnicom Alis B. Toklas. Njih dve su bile ljubavnice do Gertrudine smrti, i živele su zajedno u kući. Postojana i verna u ljubavi prema Alis, Gertruda je ostala izvan ondašnjeg pariskog lezbejskog miljea. Njihova kuća je postala okupljašte kubističkih umetnika (Pikaso, Matis, Apoliner) kao i književni centar za Amerikance koji su posećivali Evropu dvadesetih godina XX veka. One su hteli da se venčaju, ali, naravno, to nije bilo legalno. Gertruda je bila veoma oštra prema partnerki Alis. Želela je legalan i društveno priznat brak, ali u strogo heteroseksualnom smislu, gde bi ona bila muž. Nije se oblačila u odeću suprotnog pola i nikad nije prolazila kao muškarac, ali je htela da u vezi ima moć i da 'ženu' potčini sebi kako bi se ponašala kao žena u bilo kojoj heteroseksualnoj vezi. Izgleda da je bila prava seksistkinja u ophodenju prema životnoj saputnici.

Što se tiče specifičnog proznog stila Gertrude Stejn, očigledno da je eksperimentisanje sintaksom, ponavljanjima, redom reči i tako dalje, niklo pre svega iz njenih filozofskih i psiholoških pogleda o prirodi jezika. Gertruda Stejn je naglas čitala pisma kraljice Viktorije Alisi Toklas; a njen oduševljenje svetom Terezom od Avila još ju je više povezivalo sa Džordž Eliot. Autobiografija svete Tereze (barem njen engleski prevod koji je Stajnova pročitala) posebno odjekuje onim što je Gertruda Stejn nazvala „unutrašnjim zvukom“, dok se sećala svojih književnih početaka: „Kada sam

napisala svoju prvu priču dok sam bila na Redklifu, nazvala sam je 'Crvene doline', kao kod Džordž Eliot, što se događa, nekad dobro a nekad loše, ali to je svakako loša navika koju imaju američki pisci, osim ako taj preuzeti naslov ne postane zvučna ploča o koju se prelamaju zvuci koje će oni sami stvoriti, što onda ne bi bilo tako loše."

Njena dela su *Three Lives* (1909), pesma u prozi, *Tender Buttons* (1914) i roman *Q.E.D.* (1903) objavljen posthumno pod naslovom *Things as They Are*, govori o ljubavi tri žene i *Fernhurst*, kratki roman o izmišljenom trougulu između stvarnih partnera Helen Keri Tomas i Meri Gvin i izmišljenom muškom udvaraču. Taj roman je takođe objavljen posthumno.

Gertruda Stejn je umrla od raka debelog creva 27. jula 1946. Sahranjena je na pariskom groblju Per Lašez. Alisa je nasledila veći deo njene imovine ali kao staratelja njenog književnog opusa Stejn je imenovala fotografa i pisca Karlvana Fehtena koji je objavio njene, do smrti neobjavljene, radove.

Do danas su ostale upamćene njene izreke: „Ujutro postoji značenje, uveče osećanja. Počela sam da se veoma ineresujem kako svi pričaju iste stvari, iznova i ponovo, u bezbrojnim varijantama, dok na kraju ako ih intenzivno slušate možete čuti uspon i pad koji je u njima samim, ne samo po rečima koje su izgovorili ili njihovim mislima koje su u njima, nego pokretima njihovih misli i reči koje su beskrajno iste i beskrajno različite. Posao umetnika nije da potone u očajanje već da nadre protivežu egzistencijalnoj praznini. Bila je to neobična zima, i ništa i sve se desilo. Upravo sam vam rekla i mislim da ne zvučim kao veoma mudra. Nema odgovora, neće odgovora ni biti, i nikad ranije nije bilo odgovora. Sada, ovo je odgovor. U svakom trenutku u kome ste vi, vi ste vi bez sećanja na sebe zato što ako se sećate sebe dok ste vi vi, vi ne stremite cilju da stvorite sebe. Kafa je mnogo više nego piće. To je događaj, mesto da budete negde u sebi. To vam daje vreme, ne stvarne sate i minute, već šansu da budete vi sami, i da uzmete sledeću šolju. Ako ne možeš da kažeš bilo šta dobro o bilo kome, dodi i sedni do mene”.

Literatura:

- ▶ <http://www.tumblr.com/tagged/gertrude%20stein>
- ▶ <http://ellensplace.net/gstein4.html>
- ▶ <http://www.poets.org/viewmedia.php/prmMID/5927>
- ▶ <http://www.biography.com/people/gertrude-stein-9493261>
- ▶ <http://www.poets.org/poet.php/prmPID/315>

ELIZABET TEJLOR

Ova rođena Engleskinja zavodljivih oblika, ljubičastoplavih očiju i svetle puti, veoma rano je osvojila filmske gledaoce širom sveta. Njenu nesumnjiva lepotu, kombinovana sa neverovatnom harizmom, čine je i dalje rado gledanom, a njen glumački potencijal je i danas za mnoge glumice nedostizan. Ostaće večno poznata kao glumačka ikona po mnogobrojnim uspesima iz svetske kinematografije, kao i zahvaljujući humanitarnom radu koji je pomogao ljudima širom sveta. O značaju njenog rada govori i činjenica da je od engleske kraljice lično dobila plemićku titulu, što je svakako ogromna čast.¹¹⁷

Elizabeth Taylor, dama ljubičastih očiju, rođena je u Londonu 27. februara 1932. godine kao drugo dete Frensisa Tejlora i Sare Vambrot. Njeni roditelji su bili poreklom iz Kanzasa, SAD. Otac joj je bio trgovac umetničkim delima, a majka bivša glumica. Imala je tri godine starijeg brata Huarda. U trećoj godini života počela je da pohađa časove baleta, a ubrzo nakon početka Drugog svetskog rata njeni roditelji su odlučili da se presele u SAD, u Los Andeles gde su živeli roditelji Elizabethine majke.

Ljubičasta boja njenih očiju bila je toliko upadljiva da su je holivudski režiseri primetili još u desetoj godini života i dali joj manje uloge. Već sa 12 godina dobila je ugovor sa filmskom kućom "Metro-Goldwyn-Mayer" i do svoje sedamnaeste godine snimila je čak pet filmova. Njeni najpoznatiji filmovi iz tog perioda su "Sintija" i "Život sa ocem". Od svoje osamnaeste godine počinje da dobija ozbiljnije uloge i u narednih deset godina snima petnaest filmova. Prvi veći uspeh postiže u filmu "National velvet", gde glumi trenera konja. Film je postao blokbaster, i MGM inkasira tada neverovatnih četiri miliona dolara. Filmovi "Nevestin otac", "Mesto pod suncem" i "Džin" doneli su joj prve Oskare i nagrade Akademije. Godine 1960. dobila je ponudu vrednu milion dolara (što je u to vreme bio apsolutni rekord) da glumi u filmu "Kleopatra". Sve do osamdesetih godina aktivno je snimala filmove, a tada se povlači iz filmske umetnosti. Tih godina počinje da glumi u pozorištu i osniva sopstveno privatno pozorište. U 27. godini prelazi iz hrišćanstva u judaizam i dobija ime Elisheba Rachel, govoreći kako je jedino u toj veri našla potrebne odgovore na mnogobrojna pitanja. Izjavila je da joj je ovo bilo potreбno odavno i da njeni brakovi nisu imali uticaja na preobražaj.

Glumica Elizabeth Taylor iza sebe ima sedam supruga, četvoro dece i vrlo zanimljiv ljubavni život. Čak je i osobeni Andy Warhol jednom prilikom izjavio: "Bilo bi veoma glamurozno reinkarnirati se kao veliki sjajni prsten na ruci Elizabeth Taylor". Elizabeth i u 80. godini izaziva veliki interes javnosti dok priča o svom ljubavnom životu. Glumačka diva pristala je da daje intervju starleti Kim Kardaši-

¹¹⁷ Dejana Milovanović, seminarski rad na temu Elizabeth Taylor, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

jan koja joj je odmah rekla da Tejlor smatra svojim idolom. "Vi ste moj idol, samo sam ja još daleko od Vas. Od toga me deli samo šest muževa i mnogo dragog kamenja", izjavila je Kim. "Nisam planirala da imam toliko muževa i nakita, to se samo dogodilo. Nisam nikad za njima trčala", objasnila je svoju situaciju Elizabeta i dodala kako ju danas više od nakita i muškaraca raduju njena deca. Prvi brak je osnovala sa svega 18 godina, a poslednji put se razvodi 1997. godine, kada je imala 65 godina. Ima i devetoro unučića. Posle poslednjeg braka, odlazi na lečenje od alkohola, a vrlo brzo leči se i od stećene zavisnosti od lekova za smirenje. S drugim suprugom, britanskim glumcem Majklom Vildingom, ima dva sina, Kristofera (55) i Majkla (57). Kćerku Lizu (53) dobila je u braku s trećim suprugom, filmskim producentom Majklom Todom. U braku s četvrtim suprugom Edijem Fišerom započela je postupak usvajanja devojčice Mari iz Nemačke koja danas ima 49 godina. Njen peti suprug Ričard Barton kasnije je usvojio njene obe kćeri.

Tek posle smrti popularne glumice, na svetlo dana izlaze dokazi o, blago rečeno, razvratnom životu Elizabet Tejlor koja je smatrana ikonom američkog filma i velikim dobrotvorom među organizacijama u SAD. Elizabet Tejlor navodno je tokom života sakrivala da ima kćerku Noru, otkrio je medijima Džon Kohan koji je bio njena osoba od poverenja. Pokojna glumica ga je, kako pišu britanski mediji, zamolila da tajnu, koja ju je progonila do smrti, ne otkrije pre nego što umre, pišu engleski mediji. Tvrdi da glumica nije znala ko je Norin otac jer je u to vreme spavala s trojicom muškaraca. Agenti iz studija i majka navodno su je naterali da se odrekne devojčice koja je odrasla u Irskoj i kasnije nije želela da ima ikakav kontakt s njom.

Elizabet Tejlor ima impresivnu umetničku karijeru. Prvi ugovor je potpisala sa Universal Studios, i zahvaljujući tome je već sa deset godina postigla veliki uspeh glumeći u filmu *There's One Born Every Minute* (1942). Zatim je usledila malo veća uloga u filmu *Lassie Come Home* (1943) i još jedna malo kasnije u filmu *The White Cliffs of Dover* (1944). Međutim, uloga koja ju je zapravo probila je stigla 1944, u pitanju je film *National Velvet* i ona se mesecima spremala kako bi dobila ovu ulogu. Film je ostvario neverovatne uspehe i postao ogroman hit koji je ostvario budžet od čak četiri miliona dolara i načinio dvanaestogodišnju Elizabet pravom filmskom zvezdom. Za razliku od svojih vršnjaka koji su takođe imali uspeha kao glumci, ona je pokazala neverovatnu sposobnost da se potpuno uklopi i u neke mnogo ozbiljnije uloge, uloge za odrasle.

Njen predivan izgled je umnogome doprineo njenim uspesima. Jedna od važnijih uloga je usledila kada je napunila 18 godina, a zatim je u nizu izuzetnih filmova 1954. godine, koja je za nju bila najdinamičnija, pokazala svoj veliki talent. Tada je imala 22 godine, a već je bila smatrana jednom od najvećih filmskih zvezda do tada. 1955 se pojavila u filmu *Giant* u kojem joj je partner bio čuveni Džeјms Din. Privatni život je veoma uticao na njenu karijeru. Neko vreme se zabavljala sa milionerom Hauardom Hjuzom, a sa 17 godina je "stala na ludi kamen" sa naslednikom lanca hotela Hilton, Konradom Hiltonom. Ovaj brak nije dugo potrajan tako da se Elizabet uskoro opet našla pred oltarom, ali sada sa glumcem Majklom Vajldingom.

Dva puta je bila nominovana za Oskara, međutim, nagrada je pripala drugima. Ali uprkos ovome, uloga u filmu *Butterfield* (1960), u kom je glumila prostitutku Gloriju Vandrouz koja je bila u

ljubavnoj vezi sa oženjenim čoveka. Film nije dobio mnogo pozitivnih kritika, ali Elizabetina vrhun-ska gluma nijednom nije bila dovedena u pitanje. U naredne tri godine nije ništa snimila, a usko-ro joj je i istekao ugovor sa studio MGM, ali ona je nastavila da radi projekte za njih. Uloga Kleopatre 1963. godine u istoimenom filmu donela joj je neverovatnih milion dolara zarade, jednom od filmova sa pozamašnim produksijskim budžetom. U ovom filmu je upoznala i budućeg muža Ri-čarda Bartona. Filmovi koji su usledili su bili bez sjaja, za njima se nije dizala prašina, posebno The V.I.P.s (1963), koji je najviše kritikovan. Ubrzo se Elizabet vraća na staru stazu uz ulogu Marte u fil-mu Who's Afraid of Virginia Wolf (1966). Za ovo je osvojila svog drugog Oskara, i još jednog koji je bio i više nego zaslужen. Od tada se pojavila u više filmova kao i TV programa. Elizabet je iskoristila sav svoj uticaj da bi snimila televizijski film „Slatka ptica mladosti“ u kome je tumačila ulogu Alek-sandre del Lago, ostarele holivudske dive koja na premijeri svog najnovijeg filma začuje komentar u publici „Ala je ostarila“, posle koga beži u nedodiju, gde se, ni sama ne znajući kako, nade u ho-telskoj sobi sa neuspešnim, ali mladim i lepim glumcem. Kada su glavnu junakinju filma nekim ču-dom pronašli, ona saznaće da su kritike za film ipak povoljne i da možda jeste stara, ali to nikome ne smeta jer je stekla zrelost. Ostaće zapamćena njena rečenica kojom se obratila muškarcu mno-gu mlađem od sebe: „Moramo nastaviti dalje, dalje od naše mladosti.“

Teror mladosti i lepote tada je razbijen, iako su se rezultati videli mnogo kasnije. Na pitanje zašto je insistirala da snimi ovu TV dramu, Elizabet Tejlor je objasnila da joj je Tenesi Vilijams kazao da je ulogu Aleksandre del Lago napisao za nju, ali je ona bila premlada da je odglumi i potom je, u 57. godini, shvatila da je spremna za ovu ulogu. Sve ove replike iz njenih filmova, ali i sami filmovi, čine mit o Elizabet Tejlor.

Možda je njen humanitarni rad manje poznat, ali on čini itekako značajan deo biografije Eliza-bet Tejlor. Nakon što joj je blizak prijatelj Rok Hadson preminuo posle duge borbe sa HIV-om, gлу-mica je počela da se bavi traženjem leka za ovu bolest. 1991. godine osnovala je *Elizabeth Taylor HIV/AIDS Foundation* da bi pružila podršku obolelima od side, kao i da bi omogućila sredstva za istraživanja novih vrsta lečenja. Njena fondacija je prikupila vise od 270 miliona u ove svrhe. Bav-ljenje humanitarnim radom donelo joj je još jednog, posebnog Oskara 1993. godine, a od kraljice Engleske je 2000. godine dobila plemićku titulu. Nakon njenog prelaska u judaizam, pomagala je mnogim jevrejskim organizacijama i aktivistima kao što je Jewish National Fund. Zahvaljujući akti-nom humanitarnom radu dobila je pohvalu i od predsednika Klintona. Godine kada je uragan Katri-na harao, donirala je 40.000 dolara za NO/AIDS Task Force, neprofitabilnoj organizaciji koja je slu-žila za pružanje pomoći pogodenima HIV-om, u Nju Orleansu i šire.

Zdravstveni problemi gulumice nisu naravno otkrivani široj javnosti, pogotovo ne da su počeli već devedesetih godina kada joj je bio dijagnostikovan dijabetes kao i niz ozbiljnih srčanih proble-ma. Oba kuka su joj bila zamenjena, a 1997. godine je operisala tumor na mozgu. U oktobru 2009. godine je imala uspešnu intervenciju na srcu. Ali, nažalost, ti problemi su se vratili 2011. godine kada je primljena u Cedars-Sinai Hospital bolnicu zbog srčane insuficijencije. U martu 2011. godi-

ne Elizabet je preminula usled posledica ovog stanja. S obzirom na to da se više puta suočavala sa smrću i pobedivala je, izjavila je sledeće: „Ja ulazim u bolnice kao što neko ulazi u taksi”.

Legendarna holivudska glumica, jedna od najvećih zvezda u istoriji filma, žena sa nezaboravnim ljubičastim očima, umrla je u 80. godini života. Ubzro nakon njene smrti, njen sin Majkl Vajlding je izjavio: „My mother was an extraordinary woman who lived life to the fullest, with great passion, humor, and love... We will always be inspired by her enduring contribution to our world.”

Literatura:

- ▶ <http://www.paunpress.com/user/short.php?id=747>
- ▶ http://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Taylor
- ▶ <http://www.imdb.com/name/nm0000072/bio>
- ▶ <http://www.biography.com/people/elizabeth-taylor-37991?page=1>
- ▶ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=982667>

MADONA¹¹⁸

Madona Luiza Veronika Čikone je američka pop pevačica, glumica, producentkinja, autorka tekstova, poznata pod nadimkom Kraljica popa. Postala je slavna po inovativnim muzičkim spotovima, nastupima i često kontroverznom korišćenju seksualnih i religioznih tema u nastupima.¹¹⁹ Trenutno je najveća muzička zvezda jer su svi njeni savremenici prestali da rade (The Beatles) ili su propali (Majkl Džekson, Jenet Jackson i Prince) – ona je jedina opstala. Nema kuće na ovom svetu gde se bar jednom nije spomenulo njeni ime ili čula njeni pesmi. Današnji pevači mogu samo da sanjaju o njenom uspehu. Kraljica popa će još dugo vladati top-listama i koncertnim dvoranama, još će ona nas zadiviti svojim delima

Studije roda su u svetu i našoj sredini doprinele preispitivanju ustaljenih načina mišljenja, poнаšanja i kulturnih obrazaca u čijoj su se osnovi nalazili patrijarhalni principi. Danas se teško pravi da se uspeh u društvu, a posebno ako se radi u ženi koja je nezavisno od ostalih uspela. Ženi koja zaslужuje poštovanje i posebno mesto u društvu, uspeh je teško priznati. Život i rad Madone, žene iz koje ne stoji uspešan muškarac i koja je snagom svoje ličnosti uspela da „osvoji svet“ predstavlja posebno važnu temu. Ona je majka, ali i uspešna žena. Dobitnica je mnogobrojnih nagrada kroz svoju karijeru i nosilac mnogo rekorda u muzičkom svetu. Ostvarila je „američki san“ kao neko koji je krenuo sa društvenog dna sa 35 dolara u džepu dok se danas njeno bogatstvo procenjuje na 450 miliona dolara. Od početka je sebi zacrtala put i njega se pridržava svih ovih godina. Njoj kao da je bilo suđeno da bude zvezda, jer nije najbolja pevačica ili igračica na svetu – a najpopularnija je. Ostali pevači mogu imati najbolje pevačke sposobnosti, ali nikad neće imati moć nad publikom kao što je ima Madona.

Luiza Veronika Čikone, poznatija kao Madona, rođena je 16. avgusta 1958. godine u Beogradu, kao čerka Silvija, Amerikanca italijanskog porekla i majke Madone. Odrasla je u gradu Pontijaku, u Mičigenu. Mnogi misle da joj ime Madona nije pravo, već umetničko ime, ali ona ga je dobila po majci. Da bi je razlikovali od majke zvali su je Mala Noni (eng. Little Noni). Sa 8 godina, na krštenju, dodala je ime Veronika.¹²⁰

¹¹⁸ Tatjana Šoć, seminarски rad na temu Madona, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹¹⁹ Jovana Miletić, seminarски rad na temu Madona, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹²⁰ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Madonna#Biografija>, 11.03.2012.

Kada je imala pet godina, njena majka je umrla od raka. To je imalo veliki uticaj na njen razvoj. Otac Silvio ubrzo se oženio kućnom pomoćnicom Džoun Gustafson, i tražio od dece da je zovu „mama”, što je Madona odbijala. Kao najstarija čerka, snosila je najveću odgovornost, odrastanje je provela čuvajući decu. Imala je veoma strogog oca, morala je uvek da uči ili da radi po kući, ali je danas ocu zahvalna zbog toga. Cela Madonina rodbina je znala da svira neki instrument, pa ju je otac upisao na časove klavira. Bila je „čudakinja” u svojoj školi, ali je bila i odličan dák, i učenica časova klavira. Kako joj je to posle određenog vremena dosadilo, ubedila je oca da ide na časove plesa.

Kada je imala dvanaest godina, upisala se u nekoliko katoličkih srednjih škola (Sent Endru, Sent Frederiks, Sakre ker). Ovde je naučila džez-ples, balet i gimnastiku. U školi je podizala suknju kako bi bila kratka. Pored svih ovih neuobičajenih osobina, bila je odličan dák. Otac joj je davao dvadeset pet centi za svaku peticu, pa je samo zbog toga i učila. Iistica se u dramskoj sekciji i dobila glavne uloge u nekoliko školskih predstava.

Što se tiče privatnog života, on je zbog njene uspešne karijere bio praćen u svim medijima pod burnim okom novinara. Madona se dosada dvaput udavala. Njen prvi muž je bio poznati glumac Šon Pen, koga je upoznala na snimanju spota za „*Material Girl*”. Venčali su se na Madonin 27. rođendan, 1985. godine. Njihov odnos je neprestano bio praćen očima novinara, što je izazvalo Šonovo nasiљje prema njima. Zvanično su se razveli 1989. godine, a ostaje priča da je Šon bio nasilan prema njoj, što ona nikad nije potvrdila.

Drući muž, sa kojim se razvodi, je Gaj Riči, popularni britanski režiser. Upoznao ih je Sting na jednoj od svojih žurki koju je organizovao sa suprugom Trudi. Venčali su se 22. decembra 2000. godine u Škotskoj. Iako su im mediji od samog početka predviđali brz kraj, oni su godinama opovrgavali te priče.

Tokom svoje karijere, Madona je bila u vezi i sa mnogim drugim poznatim muškarcima uključujući Vorena Bitija, Tonija Vorda (porno zvezda), repera Vanila Ajsa, Denisa Rodmana i Karlosa Leona, njenog fitnes trenera. Pripisuje joj se i kraća afera sa Džonom Kenedijem Mlađim.

Madona ima troje dece, dvoje biološke i jedno usvojeno. Svoje prvo dete, čerku Lurd, rodila je 1996. Njen biološki otac je Karlos Leon, s kim se Madona kasnije rastala. Njeno drugo dete, sina Roko, rodila je 2000., nekoliko meseci pre venčanja sa njegovim ocem, Gajom Ričijem. Treće dete, Dejvida, usvojila je u Malaviju. Ovo usvajanje je izazvalo ničim prizvan skandal, po kojem je Madona imala povlašten status pri usvajanju, kao i priče da je ona Dejvida „kupila”.

Madona je često predmet kritike zbog svog verovanja. Naime, krajem devedesetih Madona je odbacila katoličanstvo zarad kabale, jevrejskog misticizma, koje od tada često interpretira u svojim radovima. Njena politička viđenja takođe su predmet diskusije.

Kada je u pitanju profesionalni put Madone, on je mnogo interesantniji kao put mukotrpнog u početku, ali svakako permanentnog i vrтogлавnog životnog uspona. Godine 1978. je završila srednju školu i dobila stipendiju odseka za ples na Mičigenskom univerzitetu. Posle jednog semestra, odlučila je da neće više gubiti vreme i da ide u Njujork da postane poznata. Kada je stigla u Njujork uze-

la je taksi i rekla mu da vozi u "centar svega". Stajala je na sred Tajms Skevera, sa 35 dolara u džepu, koferom punim helanki i baletanki ispod jedne ruke i velikom odlučnošću da uspe.¹²¹

To su bila jako teška vremena za Madonu. Živila je u kući punoj bubašvaba jer nije imala para za bolje. Tada je dobila stipendiju od Alvin Alley Dance Theatre, gde je provela dve godine vredno učeći i vežbajući. Našla je i posao u restoranu brze hrane. Videla je da je put do vrha težak i da to neće postići igranjem, tako da se prijavljivala na razne muzičke audicije. To ju je odvelo u Pariz. Tamo je pevala prateće vokale Patriku Hernadezu. Njegovi menadžeri su videli da će od Madone biti nešto pa nisu hteli da je ispuste iz ruku. Ali, kako nisu hteli da joj plate, ona ih je napustila i vratila se u Njujork.

Bio joj je potreban novac, pa je radila kao model. Pozirala je gola za neke anonimne umetnike. Dobijala je 10 dolara na sat. Od toga je mogla da se prehrani, a za garderobu joj nisu trebale pare - nosila je šta je stigla, od iscepanih džempera do velikih farmerica. Na neke audicije se pojavljivala u pidžami, ne bi li je tako primetili i unajmili, jer jedino do čega joj je bilo stalo bio je uspeh.

Kad god je Madoni bilo najteže, sretala je svoje bičve momke. Tada je srela Stiva Braja. Oni su pravili demo snimke i tražili lovce na talente. Srećom, naišli su na Marka Kaminsa, predstavnika Sire Recordsa. Potpisali su ugovor i Madonin prvi singl, Everybody, ugledao je svetlost dana.

Godine 1982. svet je prvi put imao priliku da čuje Madonu. Ali, niko nije znao kako ona izgleda, jer na singlu nije stavljena njena slika, da bi se privukla i crnačka publiká. Posle Everybody, drugi singl je bio Burning Up. Potpisani je ugovor sa izdavačkom kućom Verner Brothers i Madona je dobila dozvolu da snimi ceo album. Madoni je lepo krenula prodaja i imala je uspeh na Bilbordovoj top-listi singlova. Album je prodat u 8 miliona primeraka u svetu, a najvišu poziciju na top-listi imala je pesma Lucky Star – 4. mesto. Na početku, Madoni je puno pomogla nova muzička televizija, MTV, koja je koristila relativno nov način promovisanja muzike – putem video spotova. MTV je Madonu uvek podržavao jer su oni zajedno rasli.

12. novembra 1984. izšao je drugi album, Like A Virgin. To je bio njen prvi album koji je dosegao na prvo mesto Bilbordove top-liste albuma, a pesma Like A Virgin je Madonin prvi hit broj jedan. Drugi singl je bio Material Girl u kome je Madona kopirala nastup Merlin Monro dok je izvodila pesmu Diamonds Are a Girl's Best Friend u filmu Muškarci više vole plavuše (Gentlemen Prefer Blondes). **Like A Virgin** je prodat u 19 miliona primeraka, a sva četiri singla su ušla u prvih deset.

1985. Madona se pojavila u filmu Vision Quest. Njena uloga je bila pevačica u klubu. Dve Madonine pesme su se nalazile u saundtruksu za film, Crazy for You i Gambler. Balada Crazy for You (Luda za tobom) je Madonin drugi singl broj 1 i ta pesma joj je donela prvu Gremi nominaciju. Iste godine, Madona je dobila glavnu ulogu u filmu Desperately Seeking Susan. Iste godine, Madonine gole slike iz kasnih sedamdesetih su izašle u Plejboju i Penthausu. 1985. godina je bila puna dešavanja za Madonu. Tada se i venčala za glumca Šon Penu.

1986. Madona izdaje treći album True Blue (Iskren prijatelj). Ovo je Madonin najprodavaniji album, 20 miliona primeraka. Izdvojile su se pesme True Blue, Papa Don't Preach, Open Your Heart i

¹²¹ <http://www.pulsonline.rs>, 10.03.2012.

Live to Tell. Papa Don't Preach je izazvao najviše interesovanja jer se radi o neudatoj devojci koja je zatrudnela i koja će, bez obzira šta joj otac kaže, zadržati bebu. Madonna je ovim albumom zauzela vodeće mesto u muzičkoj industriji u ženskoj konkurenciji. 1986. Madonna i Šon Pen su glumili u filmu „Shanghai Surprise“. Kritičari su dali loše kritike, a to se odrazilo i na prodaju karata.

1987. Madonna kreće na svoju drugu turneju – Who's That Girl Tour na kojoj je ostvarila 39 nastupa širom Severne Amerike, Evrope i Japana. Nastupi su bili teatralni i pomalo seksualni, pa je Papa u Italiji poručio svim fanovima da ne idu na turneju. Nastaju veliki bračni problemi.

1989. razvedena Madonna izdaje novi album, Like a prayer (Kao molitva). Kao jedna od najvećih zvezda, potpisala je ugovor sa Pepsijem da se pojavi u reklami i da peva pesmu Like A Prayer. Dobila je 5 miliona dolara i snimila reklamu.

1990. snimila je film, Dick Tracy. Madonna je glumila pevačicu u baru koja je na kraju ubica. Partner u filmu je Warren Beatty, sa kojim se zabavljala u to vreme.

Krajem 1990. Madonna je izdala kolekciju najvećih hitova, The Immaculate Collection, na kojoj su se nalazile dve nove pesme, a skoro sve stare pesme su bile remiksovane. 13. maja 1990. u Tokiju, otpočela je Madonina najuspešnija turneja – Blonde Ambition Tour. 62 nastupa i 20 najvećih hitova. Turneja je postavila novi standard u koncertima. Bine su se stalno menjale, koreografije su bile teške.

21. oktobra 1992. godine izlazi nešto potpuno novo – knjiga Sex. U njoj su napisane seksualne fantazije i knjiga je bila puna golih slika Madone, manekenke Naomi Campbell, glumice Isabelle Rossellini, repera Big Daddy Kanea i Vanille Icea (njenog tadašnjeg momka). Uz knjigu se dobijao i CD Erotic.

1993. Madonna kreće na novu turneju. The Girlie Show. Imala je 41 nastup i pored Amerike, Evrope i Japana, po prvi put je pevala u Izraelu i Australiji. To je jedan od njenih najkontroverznijih koncerata.

1994. tridesetšestogodišnja Madonna izdaje šesti studijski album, Bedtime Stories. Mediji u to vreme nisu podržavali Madonu pa je videla da mora nešto da promeni.

1995. u prodaju izlazi kolekcija najvećih balada, Something to Remember.

1996. je izašao Madonin kritički najbolje prihvaćen film, Evita, koji se bavio životom argentinske prve dame Evite Peron, supruge ozloglašenog Huana Perona, pronaciste. U martu 1998. Madonna je izdala novi album. Bez seksa i provokacija, Madonna peva o novim vrednostima u životu, eko-logiji, zvezdama, svetlosti... Ovaj album je na kanalu VH1 proglašen za deseti najbolji album ikad snimljen. 2001. godine izlazi njen osmi album "Music", koji je ponovo stavio Madoninu muziku u haus i tehno okvire, ali je sadržao i zvuke američkog kantrija i roka. Ove godine i Ginisova knjiga rekorda dodelila je Madoni titulu za najuspešniju pevačicu svih vremena, jer je prodala oko 120 miliona albuma po svetu. 2001. godine Madonna kreće na put. Posle sedam godina bez turneje, otpočela je The Drowned World Tour. 49 nastupa po Americi i Evropi i sve karte su bile rasprodate. Turneja je bila mračna i jeziva. 2003. American Life, svet se još jednom šokirao. Madonna je sada obukla voj-

ničku maskiranu uniformu i u svom veoma vrednom spotu, kritikovala Irak. Ove godine je nastupila i na jubilarnim dvadesetim MTV muzičkim nagradama. Takođe je izdala 5 dečijih knjiga. U svim knjigama se govori o tome da materijalno nije važno. 2004. Madona kreće na novu turneju, Re-Invention Tour: 56 nastupa, 54 rasprodata skroz. Izvodene su i stare pesme. Sve je bilo teatralno – od pušaka koje pucaju do ogromne ljljaške. Kostimi su bili kao iz kabarea. Turneja je bila više nego uspešna – zaradila je 126 miliona dolara (od čega Madoni ide 50). 2005. Madona je nastupila na Live 8 koncertu Confessions On A Dance Floor. Kritikovana zbog ratnih tema, Madona se vraća svojim korenima – diskom muzici. Vratila se da pokaže da je još uvek kraljica popa i da svoju krunu neće odložiti. U 46. godini se pojavljuje u trikou i izgleda bolje nego ikad. 2006. godine Madona je potpisala ugovor sa modnom kućom H&M, i postala njihovo zaštitno lice, kao i modni kreator. 2007. Madona je za besplatan daunloud postavila svoju novu pesmu, "Hey You", producirano u saradnji sa Farelom Vilijamsom, kako bi promovisala Live Earth. 07.07.2007, na dan održavanja "Live Earth"-a. 2008. izdaje novi album, koji ima izraziti R'n'B zvuk, a saradnici na albumu su popularni muzičari i producenti poput već pomenutog Farela Vilijamsa, Džastina Timberlejka, Timbalenda i strogog saradnika Stjuarta Prajsa.

Madona sada živi zdravim životom. Ostavila je pušenje, radi jogu i pilates, jede samo makrobiotičku hranu. Nosi oko ruke crven končić jer sada veruje u Kabalu, a za katoličku veru tvrdi da je sadištička. Uzela je novo ime, Ester.

Ona je pametna (IQ 154), kreativna i hrabra. Mnogi osporavaju njen uspeh, govoreći da je sve to postigla iskorišćavanjem ljudi. Ona je znala kada treba da stavi tačku na prošlost i sve otpočne ispočetka. Sada skuplja umetnine, ima kuću na selu, gasi sijalice kad nije u sobi da bi štedela struju, daje puno para u dobrotvorne svrhe... Sa braćom i sestrama je ostala u odličnom odnosu, čak i sarađuju.

Zbog velikog uspeha Madona je tema kriticizma još od samog početka karijere. Iako neki smatraju njene tekstove glupim i nezanimljivim, često je i hvaljena kao iskusna vokalistkinja i autorka. Kritikovana je zbog egocentrizma i sposobnosti da stvori kontroverze. Postala je slavna po inovativnim muzičkim spotovima, nastupima i često je kontroverzna u korišćenju seksualnih i religioznih tema u nastupima. Dobitница je mnogobrojnih nagrada kroz svoju karijeru i nosilac mnogo rekorda u muzičkom svetu.

Literatura:

- ▶ <http://www.pulsonline.rs>, 11.03.2012.
- ▶ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Madonna#Biografija>, 11.03.2012.

NAUČNICE

- ▶ Hipatija iz Aleksandrije
- ▶ Elena Petrovna Blavacka
- ▶ Mileva Marić-Ajnaštajn
- ▶ Sofija Krukovski Kovalevski
- ▶ Marija Kiri
- ▶ Simon de Bovoar

HIPATIJA IZ ALEKSANDRIJE¹²²

Ne postoje nikakve istorijske činjenice o Hipatijinoj spoljašnjosti, nema sačuvanih crteža ni statua. Ono što znamo o Hipatiji je jako malo, a opet ne možemo a da ne budemo impresionirani opsegom njenog znanja i stručnosti. Pisala je radeve iz algebре, гeometrije i astronomije, znala da napravi astrolab i hidroskop, i bavila se filozofijom. Štaviše, u vreme njene smrti (pod pretpostavkom da je njen otac Teon umro 405.), bila je najveća matematičarka u grčko-rimskom svetu. Iako ne može da se uporedi po originalnosti sa matematičarima na čije je radeve pisala tumačenja, njena reputacija kao učitelja i naučnice,

kao istraživačice i analitičarke starih tekstova je osigurana.

Iako se smatra da matematičari moraju biti muškarci, gledano kroz istoriju bilo je mnogo matematičarki koje su doprinele jednako kao i njihove muške kolege. Njihova imena su možda zaboravljena, ali njihovi doprinosi matematičari nisu. U Aleksandriji je živela Hipatija, čerka Teona koji je smatrana najučenijim čovekom u Aleksandriji. Ona je prva žena za koju se sa sigurnošću može reći da je dala značajan doprinos razvoju matematike i o kojoj imamo neko biografsko znanje ili znanje o njenoj matematičari. Iako nam je na raspolažanju značajna količina materijala, podaci o njoj su dosta nesigurni, izmišljeni ili jednostavno pogrešni, tako da je teško znati tačno na čemu je radila. Ipak, postoje neki specifični istorijski dokazi o njenoj matematičari i izveštaji o njenoj užasnoj smrti. Najstariji zapisi dolaze od Suda Leksikona ili iz zapisa rane hrišćanske crkve, kao i sačuvanih pisama njenog učenika, Sinezisa iz Kirene. Mnogobrojni autori su pretvorili priču o Hipatiji u legendu o prekrasnoj mlađoj paganki, naučnici koju su ubili hrišćanski kaluđeri u Aleksandriji. Neki pisci, govore o njoj kao o duhu Platona u telu Afrodite i o tome da se odmah posle njene smrti na Evropu spustilo mračno doba. Ona se školovala u Italiji i Atini gde je došla u dodir sa Neoplatonističkom školom koju su osnovali Platon, Porfirije i Jamblih, i postala njen učenik i sledbenik. Kad se vratila u domovinu, postala je učiteljica platonističke škole u Aleksandriji, gde je podučavala Platona i Aristotela. Njena moć govora i mudrost, ali uz to i njena mladost i neverovatna lepota veoma brzo su privukli veliki broj učenika. Brzo je ušla u interne krugove uglednih ljudi Aleksandrije i postala jedna od njih, jedina žena među muškarcima¹²³. Bavila se matematikom, astronomijom i filozofijom. Poznato je da je napisala opširne komentare čuvene Diofantove Aritmetike i Konusnih preseka Apolonija iz Perge, nekoliko dela iz filozofije, a bavila se i sastavljanjem astronomskih tablica. U njene prona-

¹²² Kristina Jakešević, seminarски rad na temu Hipatija iz Aleksandrije, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹²³ Vladimir Tesla, seminarски rad na temu Hipatija iz Aleksandrije, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

laske ubrajaju se hidromer (instrument za određivanje gustine tečnosti), astrolab (instrument za određivanje geografske širine i položaja nebeskih tela). U pregledima istorije filozofije i dalje je često neopravdano zaobilaze, ali neosporno je njeno mesto u istoriji matematike kao prve žene koja je imala značajnu ulogu u razvoju ove nauke. Zajedno sa ocem Teonom pomagala je da se očuvaju neka blaga starih Grka iz oblasti matematike i astronomije.

Hipatija je rođena u Aleksandriji gde je tragično stradala 415. godine. Iako nije problem odrediti mesto rođenja, istoričari nailaze na razumljive prepreke pri određivanju datuma. Opšte prihvaćeno mišljenje je da je rođena oko 370. godine, mada mnogi autori smatraju da je umrla u šezdesetim, što bi značilo da je rođena oko 350. Kao argument za ovo mišljenje se navodi biografija Sinezisa iz Kirene, Hipatijinog učenika. Iako ni godina njegovog rođenja (370.) nije sigurna, iz njegovih pisama pouzdano saznajemo da je učio od Hipatije oko 390. godine, pa je logičnije da je učio od nekog starijeg. Takođe, njegova pisma su puna poštovanja što ne ide uz sliku dvadesetpetogodišnje žene. Drugi autori smatraju da je rođena oko 370. što bi značilo da je imala oko 40 kada je ubijena. U prilog ovom istoričaru ide i podatak da ako je Teon, njen otac, rođen 335. malo je verovatno da je dobio čerku sa petnaest godina, tako da je kasniji datum Hipatijinog rođenja prihvatljiviji.

U vreme kada je Hipatija rođena, Aleksandrija je bila kosmopolitski centar gde su se naučnici iz svih civilizacija okupljali da razmenjuju ideje. Veliki uticaj na njeno obrazovanje imao je njen otac Teon Aleksandrijski, poslednji matematičar koji je radio u Muzeju, tako da je Hipatija rasla u atmosferi učenja i istraživanja. Teon je bio neobično liberalna osoba u vreme kada su muškarci dominirali u intelektualnom svetu, a žene imale tek nešto bolji status od robova. On je ohrabrio svoju čerku da razvija svoj um i pomagao joj da postigne akademsko znanje koje nijedna žena pre nje nije imala. Teon je nadzirao njeno obrazovanje i kao njen tutor preneo je na nju svu svoju ljubav prema matematičkoj lepoti i logici. Uz matematičku obuku Hipatija je imala i formalno obrazovanje iz umetnosti, literature, nauke i filozofije. Prema legendi, Teon je bio odlučan da od nje napravi savršeno ljudsko biće, što je izuzetno, pošto u to vreme žene nisu imale nikakva prava i smatrane su samo jednom vrstom vlasništva. Kao deo svog plana Teon je utvrdio režim fizičkih treninga za Hipatiju kako bi bio siguran da će njeno telo biti zdravo kao i njen dobro trenirani um. Takođe ju je savetovalo da ne dozvoli nekom strogom religioznom sistemu da zaposedne njen život i isključi otkrivanje novih naučnih istina. Teon joj je govorio:

Sve religije koje zovemo dogmatskim su van logike i ne bi smeće biti bezrezervno prihvaćene od osoba koje drže do sebe.

Veruje se da se Hipatija nikada nije udavala, umesto toga odlučila je da posveti svoj život intelektualnom radu. Postoje dokazi da je opisivana kao fizički lepa i da je nosila dronjavi ogrtić, omiljen od strane akademaca. Pored toga što nikada nije nosila žensku odeću, niti isticala fizičku lepotu, Hipatija se kretala slobodno, sama je vozila sopstvenu kočiju, pa je i na taj način kršila tadašnje norme javnog ponašanja za žene. Svojim ponašanjem, razmišljanjem, delima i načinom života izvršila je veliki politički uticaj u gradu i bila jedinstvena po tome.

Hipatija je putovala u Italiju i Atinu gde je učila u školi Plutarha mlađeg, a izučavala je između ostalog i dela Plotina, osnivača neoplatonizma, i njegovog naslednika Jambliga. Kada se vratila u Aleksandriju postala je učiteljica matematike i filozofije.

Studenti iz celog sveta dolazili su u Aleksandriju da čuju njena predavanja. Hipatija nije podučavala u Muzeju, već je predavala u svom domu koji je postao intelektualni centar gde su se učenici okupljali da diskutuju o naučnim i filozofskim pitanjima. Oko 400. godine postala je upravnica neoplatonističke škole u Aleksandriji. Tamo je podučavala matematiku i filozofiju, a među njenim učenicima bilo je i dosta hrišćana. Takođe, držala je i javna predavanja o Platonovim i Aristotelovim delima i donosila matematičke i filozofske diskusije u centar grada, gde je njenog govorništvo i produhovljena mudrost, njena mladost i neverovatna lepota, počela da privlači veliki broj učenika i poštovalaca. Nije oklevala da kaže šta misli, čak ni u prisustvu muškaraca, jer je imala veliko povjerenje u sopstvene sposobnosti i inteligenciju. Iako nikada nije postala savršeno ljudsko biće kakvo je njen otac Želeo, bila je svestrana i harizmatična učiteljica, omiljena kod učenika i poštovana u intelektualnoj zajednici. Pripisuje joj se rečenica: *Sačuvaj svoje pravo da misliš, jer bolje je i misliti pogrešno nego ne misliti uopšte.*

Činjenica je, da je detektivski posao potreban da bi se ocenilo na čemu je Hipatija radila i o tome istoričari još raspravljaju i istražuju mogućnosti. Zna se da je kao i Teon pisala komentare. Primarna uloga komentara je da učenicima objasni i približi tekst, međutim, uloga tumačenja u očuvanju starih tekstova je velika, ovi tekstovi su napisani na krhkom papirusu, vekovima ratovi, nemiri i veliko interesovanje za nauku stvorili su loše uslove za očuvanje originalnih tekstova. Kopije kopija su uspele da spasu centre kulture kao što su Konstantinopolj i Bagdad. Arapski naučnici preveli su radove starih Grka, napisali njihova tumačenja i proizveli originalnu matematiku u grčkoj tradiciji kao takvoj. Neki stari radovi su danas poznati samo zahvaljujući arapskim kopijama, ostali sadrže grčku tradiciju sa kasnijim tumačnjima ili su sa grčkog prevedeni na latinski.

Teon je radio u Aleksandriji kao učitelj matematike i astronomije. Iz njegovih zapisa saznamo da je uočio dve eklipse sunca u junu 364. i meseca u novembru 364. Prema Sudi, Teon je živeo u vreme vladavine Teodosija I (379-395) i bio je član Muzeja, na osnovu ovih podataka smatra se da je živeo od 335-405. godine. Teon je poznat po komentarima na Almagest i druga Ptolomejeva astronomska dela i izdanja Euklidovih Elemenata, kao i komentare na Optike i Podatak. Komentare je pisao za svoje učenike, a među komentarima se mogu naći i beleške učenika zapisane na njegovim predavanjima. Za Teonovo izdanje Euklidovih Elemenata se veruje da je pisano uz Hipatijino asistiranje, i to je bio jedini poznat sačuvani grčki tekst Elemenata, dok u 19. veku nije otkriven još jedan u Vatikanu, pa se mogu videti izmene koje je Teon napravio. Jedan od dokaza o Hipatijinom matematičkom radu je u uvodu Teonovog komentara na Ptolomejevu Knjigu III Almagest: „Izdanje koje je pripremljeno od filozofa, moje čerke Hipatije“.

Drući direktni stari izveštaj o Hipatijinoj matematici je Suda Leksikon, enciklopedija iz X veka, uređena po alfabetu, koja uključuje i (neobično dug) članak o Hipatiji koji je u nekim delovima kontradiktoran. Takođe postoje pravopisne i gramatičke greške, zbog čega se dosta raspravlja o tome

na šta se tačno mislilo, mnogi autori smatraju da neki delovi nedostaju s obzirom na to da poslednja dva paragrafa nemaju nikakve veze sa njom. U prvom pasusu se pominje - Hipatija, čerka Teona, geometra i filozofa u Aleksandriji, bila je i sama dobro poznati filozof. Ona je bila žena Isidora i bila je na vrhuncu za vreme vladavine Arkadiusa. Ovde istoričari veruju da postoji greška jer se datum jednostavno ne poklapaju. Jedini aleksandrijski filozof zvan Isidor o kome postoje podaci rođen je 35 godina posle njene smrti. Dalje, u zapisu u Sudi - autor komentara na dela Diofanta, takođe je napisala Astronomski kanon i komentare na Konike Apolonija.

Sokrat Sholastik je crkveni istoričar iz V veka, u svom delu Crkvena istorija, u izveštaju o Hipatijinoj smrti govori o njenom karakteru, učenju i visokim dostignućima u nauci i filozofiji - u čemu je nadmašila sve ostale filozofe svog vremena. Pisma Sinezisa iz Kirene, Hipatijinog učenika, su verovatno najpouzdaniji dokaz koji svedoči o njenim predavanjima i povezuju je sa naučnim instrumentima – astrolabom i hidroskopom. Sinezis (370-413) je bio neoplatonista koji je kasnije postao biskup Ptolomeja. On nije bio matematičar, tako da njegova pisma ne daju značajne informacije o njenoj matematičkoj aktivnosti ali on opisuje Hipatiju kao najvećeg svetskog duboko poštovanog filozofa, a sva svoja pisma upućena njoj adresirao je sa Filozofu.

"Neoplatonizam je progresivna filozofija i ne očekuje da postane krajnje stanje za ljude čiji su umovi ograničeni. Život je razotkrivanje i što dalje putujemo više istine shvatamo. Razumevanje stvari koje su pred nama je najbolja priprema za saznavanje onih iza." Hipatija

Filozofija koju je Hipatija izlagala poznata je kao neoplatonizam. Neoplatonizam je moderan izraz za školu religiozne i mistične filozofije koju je Plotin osnovao u III veku, a bazirana je na učenjima Platona i ranih Platonista. Neoplatonisti su sebe smatrali jednostavno platonistima. U filozofiji, neoplatonizam nam pokazuje koliko je već izražen uticaj hrišćanske religije na mišljenje. Tragom Platonovih ideja, ali više blizu verskom zanosu nego težnji ka racionalnom znanju i mudrosti, Plotin govori o Jednom i ekstazi. Smatra da je to Jedno uzrok i izvor svega postojećeg, nešto nedeljivo i nepromenljivo. Sve ostalo, pa i sam um, može biti videno tek kao deo puta ka Jednom. To većno i jedino što je iznad nas ne može se spoznati, već mu se možemo samo približiti kroz ekstazu. Osnovne elemente Plotinovog učenja kasnije će koristiti hrišćanski mističari, više nego oni glavni predstavnici sholastike.

Neoplatonističke škole, a takvu jednu u Aleksandriji je vodila i Hipatija, ipak ne slede samo Plotina, već koriste sva do tada poznata filozofska dela. Kada je Hipatija u pitanju, treba imati na umu da je ona i naučnica, i da je to bitno uticalo na sadržaj njenih predavanja. U svojim pismima Sinezis karakteriše teme Hipatijinih predavanja, ne kao mističnu, neoplatonističku metafizičku filozofiju već kao matematičku. Neki autori je ne smatraju neoplatonistom već tzv. prirodnim filozofom (što bi u antičko vreme bio izraz za naučnika) koja je u ono vreme predavala o Platonu i Aristotelu.

Da je Hipatija bila matematičarka je van svake sumnje. Iako nemamo dokaze o njenim konkretnim podvizima u matematici, ni rukopise koji su zaista njeni, njena reputacija kao vodećeg ma-

tematičara i filozofa je potvrđena u starim rukopisima. Prema Sudi pisala je komentare na Apolonijeve Konike, Astronomski Kanon i Diofantovu Aritmetiku.

Najbolje zabeležen događaj u Hipatijinom životu je definitivno njena tragična smrt i način na koji je do toga došlo. Hipatija je živela u vreme konflikta između pagana i hrišćana koji su zahtevali uništenje paganism. Ona je simbolizovala učenje i nauku koju su rani hrišćani identifikovali sa paganismom. Iako paganka, bila je poštovana od mnogih hrišćana, bila je uzvišena po nekoliko kasnijih hrišćanskih autora kao simbol vrlina, čestitosti i nevinosti. Sokrat Sholastik u Crkvenoj istoriji opisuje je kao ženu koja je napravila takva dostignuća u literaturi i nauci, da je nadmašila sve ostale filozofe svog vremena. Takođe, među njenim učenicima u Aleksandriji bilo je mnogo hrišćana, najpoznatiji je Sinezis koji je kasnije postao biskup. Iz njegovih pisama se može videti da je bio ispunjen poštovanjem i divljenjem prema njenom učenju i naučnim sposobnostima. 391. godine Teodosije I je objavio proglašenje o zabrani različitih aspekata paganskih obožavanja, usled čega su se hrišćani širom rimskog carstva udružili da unište paganska mesta obožavanja ili ih pretvore u hrišćanska. Iste godine Teofil, patrijarh Aleksandrije uništilo je neke paganske hramove, koji su uključivali i Separeum (hram Separisu). Prema legendi, Arhimedove spise spasila je i donela svome domu učena Hipatiju. Uživala je podršku čelnika zajednice sve do izbora Kirila za aleksandrijskog biskupa, 412. godine, koji će kasnije biti proglašen i svecem, premda istoričari i biografi nemaju ni malo povoljno mišljenje o njemu kao ličnosti i njegovim postupcima. Kiril se u svom usponu do moći proslavio nizom ugnjetavanja, usmerenih na Jevreje. Iako su Jevreji bili dobrodošli u Aleksandriji još od postanka grada, Kiril je pokrenuo stanovnike na ustank i napao sinagoge. Nenaoružani i nepripremljeni, Jevreji su bili nesposobni za otpor. Njihovi hramovi za molitve su srušeni sa zemljom i opljačkani, a oni sami proterani su iz grada.

U ovom gradu rimske guverner Orest i Kiril postaju politički rivali kako se u ovo vreme vodi la oštra politička borba između crkve i rimske vlasti za uticaj u državi. Hipatija je bila Orestova prijateljica, što je zajedno sa predrasudama protiv njenog filozofskog učenja koje su hrišćani smatrali paganskim, dovelo do njene brutalne smrti nekoliko godina kasnije. Orest je Kirilu zamerio progona Jevreja i zbog toga bio ubijen od strane hrišćanskih redovnika. Za Kirila i hrišćansko sveštenstvo najgore od svega bila je činjenica da Hipatija kao žena koja nije znala gde joj je mesto, stalno radi stvari koje su u to vreme bile rezervisane samo za muškarce. Od svih stvari, nova državna religija, hrišćanstvo, najviše je mrzelo logična i razumna objašnjenja stvarnosti, a to je upravo ono što je Hipatija radila. Koristila je oružje kojim su se tadašnji fanatični sveštenici mogli suprotstaviti jedino nasiljem, pošto joj rečima nisu mogli ništa.

Teorije o poreklu organizovanog nasilja koje je okončalo Hipatijin život potiču od lokalnog, spontanog hrišćanskog ustanka koje je dopustio hrišćanski patrijarh aleksandrijski Kiril zbog konflikta sa gradskim guvernerom Orestom, pa do zavere samog cara, do razuzdane grupe civila „seljačkog sloja“ (vojnici nikada nisu bili pominjani) sastavljenih od hrišćana i nehrišćana pod vodstvom čoveka koga su zvali Petar Čitač. Po istorijskim dokumentima, Kiril nije bio prisutan tokom ovog zločina, ali mnogi su u to doba verovali da je on svakako uticao na ovaj događaj ili ga čak na-

redio. Kao osoba od znanja i filozof sa velikim krugom učenika, Hipatija je predstavljala pretnju ta-dašnjim vernicima – zilotima. Drugi tvrde da se ona zapravo našla u središtu poličke borbe za vlast između Kirila i Oresta, te da je to bilo presudno za njeno pogubljenje. Šta god da je bio razlog za ovakvo ubistvo ugledne obrazovane aleksandrijske građanke, nad tim su bili zgroženi mnogi njeni savremenici.

Sokrat opisuje njenu smrt u Crkvenoj istoriji gde govori o tome da je bila žrtva političke ljubomore. Imala je veliki broj razgovora sa Orestesom, pa je bila oklevetana među hrišćanskim narodom kako je ona sprečila pomirenje između biskupa i Oresta. Grupa zilota predvođena Petrom čekala su u zasedi njen povratak kući. Kada je stigla odvukli su je iz kočije u crkvu zvanu Cezarion gde su je skinuli i ubili crepom. Pošto su iskidali njeno telo u delove, uzeli su njene udove, odneli u mesto zvano Cinaron i tamo ih spalili. Sve ovo dogodilo se u martu 415. u vreme posta, i donelo je veliku sramotu ne samo Kirilu, nego i celoj aleksandrijskoj crkvi.

Džon Biskup, autor iz VII veka, opisuje je kao vešticu: U to vreme u Aleksandriji se pojavila žena filozof i paganin zvana Hipatija, koja je bila posvećena magiji, astrolabu i muzičkim instrumentima i koja je uspela da prevari mnoge ljude satanističkim lukavstvom. Svojom magijom uspela je da prevari i gradskog guvernera da više ne posećuje crkvu, što mu je bio običaj, pa je veliki broj vernika pod vođstvom Petra počeo da traži ženu paganina koja je svojom čarolijom prevarila ljude i gradskog guvernera. Saznavši mesto gde se nalazi otiski su po nju i odvukli je u veliku crkvu zvanu Cezarion. Potom su joj iskidali odeću i vukli je kroz gradske ulice sve dok nije umrla. Zatim su je odneli je do mesta zvanog Cinaron, gde su je spalili. Narod se potom okupio oko patrijarha Kirila kojeg su nazvali 'novi Teofil' jer je uništil poslednjeg preostalog gradskog idola.

Katolička enciklopedija govori kako je u jednoj od pobuna 422 godine guverner Kalist ubijen, a u drugoj je ubijena žena filozof Hipatija, visoko poštovana učiteljka neoplatonizma. Bila je prijateljica Oresta, a mnogi su verovali da je sprečila izmirenje guvernera i patrijarha. Rulja vođena Petrom odvukla ju je u crkvu gde je brutalno ubijena. Ovi dogadaji doneli su veliku sramotu Alek-sandrijskoj crkvi i biskupu.

Gibon: *Žamor se širio među hrišćanima da je crkva Teona bila jedina prepreka pomirenju perfekta i arhiepiskopa; i ta prepreka je brzo uklonjena. Na taj fatalni dan, u vreme uskršnjeg posta, Hipatija je bila istrgnuta iz svojih kočja, potpuno razgoličena, odvučena u crkvu i nehumano iskapljena rukama Petra Lektora i grupe okrutnih i neumoljivih fanatika, meso joj je bilo skinuto sa kostiju pomoću oštih ljuštura školjki, a njeni viseći udovi su bačeni u plamen. Napredak istrage i kazne je zaustavljen blagovremenim poklonima; ali ubistvo Hipatije je utisnuto kao neizbrisiva mrila karaktera i religije Ćirila Aleksandrijskog.*

Posle Hipatijine smrti mnogi studenti su se odselili u Atinu i imali udela u Atinskoj školi, koja je 420. stekla priličan ugled u matematici. Neoplatonistička škola u Aleksandriji nastavila je sa radom do invazije Arapa 642. Knjige iz aleksandrijske biblioteke su kasnije korišćene kao gorivo za gradsku kupatila. Hipatijini radovi su najverovatnije bili među njima.

Hipatija je bila ne samo jedna od poslednjih neoplatonista, nego i neoplatonista i filozofa uopšte. Mereno istorijskim hodom, ne baš dugo posle toga, tačnije 529. godine car Justinijan je naredio zatvaranje svih filozofskih škola i time je i zvanično otpočelo vreme srednjeg veka kada je crkva u potpunosti odlučivala i o državi i o društvu, a religija i vera uticali na život pojedinca. Neki su u Hipatijinom pogubljenju videli i početak lova na veštice, koji će inkvizicija mnogo kasnije tako revnoso sprovoditi osuđujući na smrt neke od najboljih evropskih umova, samo zato što su se usudili da pokažu želju za novim znanjima.

Pripisuju joj i sledeće reči:

Najgora stvar je predstavljati predrasude kao istinu. Bajke treba predavati kao bajke, mitove kao mitove, a čuda kao poetske iluzije. Predavati predrasude kao istine je najgora moguća stvar. Dečji duh ih prihvata i veruje u njih i samo ih se uz veliki bol može oslobođuti u kasnijim godinama. U stvari, čovek će se za predrasude boriti isto tako odlučno kao za živu istinu - čak i više od toga, jer su predrasude tako neopipljive da ih ne možete shvatiti da biste ih odbacili, dok istina zavisi od tačke gledišta i zato je promenljiva.

Zanimljivo je videti i podatke o načinu na koji je predstavljana Hipatija. Prva slika je portret koji je najčešće korišćen kao ilustracija uz Hipatijinu biografiju, ovaj crtež je nastao tek mnogo vekova posle. Pojavio se u jednim njujorškim novinama 1908. godine i smatra se da je autor Antonio Nikolao Gasparo Jakobsen.

Druga slika nastala je u 19. veku, tačnije 1855. godine u Engleskoj. Čarls Vilijam Mičel najpoznatiji je upravo prema slici na kojoj je predstavio nagu Hipatiju u crkvi pred sam čas smrti. Ova slika je impresionirala drugog engleskog umetnika – pisca Čarlsa Kingslia koji je autor romana Hipatija, novi neprijatelji sa starim licem. Jedan od istraživača Hipatijinog života i dela, naglašiće da je ovo bio još jedan od načina da se dalje širi legenda o Hipatiji ne samo kao izuzetno pametnoj, nego i veoma lepoj ženi.

Treći portret je deo daleko poznatije slike pod nazivom Atinska škola, koju je 1511. godine načinio italijanski renesansni slikar Rafael. U centralnom delu slike, koji je poznat mnogima zbog brojnih reprodukcija, ne samo u filozofskim knjiga, jesu Platon i Aristotel, a okružuju ih najpoznatiji antički filozofi. Među onima koji su proučavali sve predstavljene likove u Atinskoj školi postoji spor oko toga da li je ženski lik, smešten na levoj strani, Hipatija, Frančesko Marija dela Rovere ili Rafaelova ljubavnica Margarita.

Literatura:

- ▶ John, Bishop of Nikiu: "The Life of Hypatia". Chronicle 84.87–103
- ▶ <http://www.cosmopolis.com/alexandria/hypatia-bio-john.html>
- ▶ Deakin, Michael: The Primary Sources for the Life and Work of Hypatia of Alexandria
- ▶ Socrates Scholasticus: The Life of Hypatia from his Ecclesiastical History
<http://phanes.com/alexan2.html>
- ▶ Milutin Milanković: Istorija Astronomske nauke
- ▶ <http://www.matf.bg.ac.yu/%7Ezlcic/MilutinMilankovic.pdf>
- ▶ <http://alas.matf.bg.ac.rs/~ml05093/matematicarke.html#1>
- ▶ <http://politikin-zabavnik.rs/pz/tekstovi/platon-u-telu-afrodite>
- ▶ <http://www.cosmopolis.com/alexandria/hypatia-bio-john.html>

TATJANA ANTIĆ ELENA PETROVNA BLAVACKA¹²⁴

Elena Petrovna Blavacka (1848 – 1891) poticala je iz ruske aristokratske porodice i pripadala tadašnjoj političkoj, ekonomskoj i intelektualnoj eliti ruskog društva, što u velikoj meri objašnjava njene vrlo atipične i ekskluzivne mogućnosti istraživanja i uticaja. Atipična pojava 19. veka, po mnogo čemu, bila je smelog, avanturičkog duha, te je privlačila pažnju kako svojih savremenika tako i kasnijih generacija. Nizom svojih pisanih radova („Razotkrivena Izida“ 1877, „Tajna doktrina I, II“ 1888, „Glas tišine“ 1889, „Ključ teozofije“ 1889) postavila je temelje teozofije nakon što je 1875. godine u Njujorku sa pukovnikom H. S. Olkotom osnovala Teozofsko društvo.

Brojne elemente teozofije asimilovao je pokret Novo doba, koji danas ima centre u preko 60 zemalja širom sveta. Na učenje Elene Blavacke referišu stvaralački opusni umetnici kao što su H. Hese, V. B. Jeits, D. H. Lorens, Dž. London, T. S. Eliot, J. Sibelijus, V. Kandinski, A. Skrjabin, G. Maler, P. Gothen, P. Kle, P. Mondrijan. Dva toma „Tajne doktrine“ na preko 1500 stranica pružaju složeno viđenje nastanka kosmosa i čoveka sintetišući nauku, religiju i filozofiju, kako se u podnaslovu eksplicitno kaže. Prema znanjima Posvećenika, u koje je Blavacka ubrajala i sebe, na Zemlji je postojalo 5 civilizacija ili rasa (ne u današnjem smislu značenja pojma rasa): prva rasa - „samorođeni“; druga rasa - „potom rođeni“, „bez kostiju“ ili „besmrtni“; treća rasa - „dvostruki“, „dvopolni“ ili „Lemurijanci“; četvrta rasa - „Atlantidani“; peta rasa, „Arijevci“.

„Istorijsa prvobitnih Rasa nije sahranjena u grobnici vremena za Posvećenike, već samo za neznačku nauku“ (Blavacka 1937:169), kaže autorka u svom kapitalnom delu prihvatajući tezu o materijalizaciji duha, tj. o nastanku čoveka otelovljenjem duha. Taj proces je trajao milionima godina o čemu svedoči spominjanje mitskih bića: „Čitalac može upitati zašto mi uopšte govorimo o zmajevima? Mi odgovaramo, pre svega zato što znanje o postojanju sličnih životinja predstavlja dokaz o ogromnoj starosti ljudske rase“ (Blavacka 1937:261). Prva rasa se pojavila na Zemljiji u obliku eteričnih bića zgušnjavanjem psihičke energije. Nalikovali su anđelima i imali su sposobnost prolaska kroz čvrste prepreke. Dostizali su visinu 40-50 metara i mogli su da žive na bilo kojoj temperaturi. Preko tzv. trećeg oka, inače jedinog, održavali su telepatsku vezu sa okruženjem i Višim Umom. Razmnožavali su se deobom i pupljenjem. Komunikacija se odvijala prenosom misli pošto nisu upotrebljavali jezik. Druga rasa je po mnogo čemu slična prvoj, npr. bili su vazdušasti, samo veće gustine od prve, imali su jedno oko i komunicirali prenosom misli. Razlikovali su se po visi-

¹²⁴ Tatjana Antić, seminarски rad na temu Elena Blavacki odbranjen je na Filozofskom fakultetu u Beogradu u okviru doktorskih studija kulture, u letnjem semestru 2012. godine.

ni (30-40 m), bili su zlatnožute boje i razmnožavali su se pupljenjem i sporama dok su se na kraju perioda druge rase pojavili prelazni hermafroditи, tj. muškarac i žena u istom telu. Lemurijanci su živeli na prostoru čiji su ostaci današnji kontinent Australije, gde se, po mišljenju Blavacke, dogodilo najmanje geoloških promena. U evolutivnom smislu se dele na rane Lemurijance i pozne, Lemuro-Atlantičane. Telo ranih Lemurjanaca je bilo boje zlata; rastom je dosezalo 20 m; sastoјalo se od mekog tkiva i kostiju, koje su ga učvrstile i povećale mu težinu, po čemu se razlikuje od prethodnih rasa. Imali su četiri ruke (zapravo par zadnjih ruku bio je ono što se i danas predstavlja kao „krila anđela”, koja su vremenom zakržljala kako im je rasla gustina tela), dva lica i tri oka, tačnije prednje oči su imale funkciju fizičkog vida, a treće oko je bilo smešteno pozadi. To oko je bilo istog tipa kao jedno (kiklopsko) oko prethodne dve rase, sa moći da „vidi” u opsegu duhovnog sveta. Postepeno je vid u materijalnom svetu počeo da preovlađuje: „Treće oko, kao i kod čoveka, u početku je bilo jedini organ vida. Dva prednja fizička oka razvila su se kasnije kako kod životinja, tako i kod ljudi, kao organ fizičkog vida, koji je početkom Treće Rase bio u takvom položaju, kao kod nekih slepih kičmenjaka. Dve prednje ruke posluživale su dva prednja oka“ a leđne ruke ili krila su vremenom izgubila funkciju (Blavacka 1937: 374). Gotovo da nisu imali sposobnost pamćenja, govor im je nalik na pevanje, a komunicirali su uglavnom tako što su čitali misli. Kao i prethodna rasa, isprva su bili hermafrodiți, pa su se razmnožavali slično pojedinim biljkama, crvima i puževima – pupljenjem. Lemurijanci su postali dvopolni (muški i ženski) u sledećoj fazi svog razvoja kao Lemuro-Atlantičani o čemu ne piše samo Blavacka („Treća Rasa čovečanstva je najtanstvenija...Tajna, kako je zaista došlo do nastanka ovog ili onog pola, ne može se u potpunosti objasniti. Ali jasno je da su se pojedinci Treće Rase počeli razdvajati u svojim posteljicama ili jajima“ (Blavacka 1937:249) nego i R. Štajner u delu „Iz hronika sveta“ (Štajner 1992:46, 47). Iz današnje perspektive neobičan izgled ovih bića ocrtava se na crtežima i kipovima indijskih božanstava. Poznimi Lemurijancima zadnji par ruku postepeno atrofira, treće oko se povlači unutar lobanje, čime ne prestaje da deluje, jer koštana pregrada u lobanji nije prepreka za psihičku energiju ultravisokih frekvencija. Upravo pomoću trećeg oka održavaju vezu sa Univerzalnim informacionim poljem ili Višim Razumom (korpus znanja svih civilizacija) i Bogom kao Jedinim Kosmičkim Božanstvom. Samim tim predstavljaju najrazvijeniju rasu u čitavoj antropogenezi, visokorazumnu i intelektualnu, napredniju od predaka, ranih Lemurjanaca, i potomaka, Atlantičana. Jedan ruski Posvećenik govori o Atlantičanim i ljudima naše civilizacije kao o nerazumnoj deci u odnosu na Lemuro-Atlantičane (Muldašev 2003:219), što potvrđuje i R. Štajner pominjući u početnom periodu atlantičanske civilizacije vođe koje su bile otelovljenje Boga na Zemlji i čije su duše povezane sa Višim Razumom (Štajner 1992:45, 46). Oni su se radali sa sposobnošću vidovitosti, moći je bila velika, vid – neograničen. Za njih nisu postojale ni duhovne ni materijalne prepreke. Nazivali su ih Božjim Sinovima ili „superintelektualcima“ (Blavacka 1937:278, 340, 395, 397, 427, 429, 447, 530, 537; Rampa 1994:230–232). Nisu imali religiju, niti su poznavali dogmu. Bilo je to zlatno doba ljudske civilizacije. Gradili su ogromne gradove koristeći mramor, bazalt, metale i lantanoide. Prenosili su velike monolite teške više stotina tona, otuda i prepostavke nekih naučnika da su oni tvorci „visičkih kamenova“ u Solsberiju, u Engleskoj, i Sfinge u Egipatu. Blavacka veruje da su neslaganja iz-

među raznih grupacija Lemuro-Atlantidana uzrokovale rat koji je doveo do katastrofalne eksplozije, pri čemu se izmenila orbita Zemlje i nastale su kataklizme. Drugi, pak, izvori potvrđuju da je do katastrofe na Zemlji došlo usled udara druge planete što je proizvelo izlivanje mora, jake vetrove, izumiranje svega živog (Rampa 1994:210). Prema različitim tezama, mnogobrojni pripadnici rase:

1) izginuli su dok je ostatak uzleteo na nebo letelicama pokretanim snagom psihičke energije, odnosno mantrom koju i danas izgоварaju ljudi napredni u duhovnom životu (Hislop 1994:165);

2) do danas se nalaze u stanju samadija (meditacijom duša izlazi iz tela koje ostaje u kamenno-nepokretnom stanju na temperaturi od četiri stepena iznad nule) (Blavacka 1937:357) kao predstavnici Genofonda čovečanstva (čine ga ljudi svih civilizacija u stanju samadija koji izlaze iz tog stanja u cilju produžetka života na Zemlji posle sveopšte kataklizme, ili u slučaju regresije ljudskog društva da bi usmerili čovečanstvo putem napretka koristivši svoja drevna znanja (Muldašev 2003:221);

3) sposobni su da iščezeni i postanu nevidljivi, tj. mogu da pređu iz fizičkog u duhovno stanje i obrnuto čineći time osnovnu zagonetnost zemlje Šambale (duhovna zemlja u koju je jedino moguće ući čiste/pročišćene duše).

Jedna od najzanimljivijih stavki kod Blavacke u vezi sa poznim Lemurijancima je tvrdnja da i danas postoje njihovi direktni potomci, koji nisu prošli kroz genetske izmene u četvrtoj i petoj rasi: „Ostatke tog nekada velikog naroda možete videti u nekim pljosnatoglavim australijskim Aboridžinima...australijski domoroci koji postoje zajedno sa arhaičnom florom i faunom, mora da potiču iz davne prošlosti. Svo okruženje te tajanstvene rase, o čijem poreklu etnologija čuti, svedoči o istinitosti ezoterijske tačke gledišta... preživeli od tih poznih Lemurjanaca, koji su izbegli pogibiju, koja je snašla njihovu rasu kada je Glavni Kontinent potopljen, postali su preci jednog dela današnjih domorodaca... Australija je danas jedna od najstarijih zemalja iznad okeana...“ (Blavacka 1937:247, 248, 410). Sličan podatak beleži i R. Štajner: „Oni (Lemurijanci) su se izrodili, a njihovi potomci i danas naseljavaju naše zemlje kao takozvani divlji narodi“ što se koristi kao jedan od dokaza da ljudska rasa ide regresivnim putem i ako bi ostala bez intervencija Božanske sile može samo da podivlja u procesu zaboravljanja tekovina civilizacije i približavanja životinjskom svetu (Štajner 2005:22). Vremenska odrednica propasti Treće rase je „oko 700 000 godina pre početka perioda koji se danas naziva tercijarom“ (Blavacka 1937:392).

Bilo da su uzroci uništenja čovečanstva geološki, kosmički ili socijalni, sistem za očuvanje vrste na Zemlji, Genofond čovečanstva, iznedrio je sledeću rasu na evolutivnoj lestvici, a to su Atlantičani. Oni koji su preživeli prilagođavaju se izmenjenim uslovima na planeti. Kao uspomena na prethodnu rasu nastala je religija. Koristeći nju, sveštenici su nastojali da potčine preživele. Brzo su shvatili da bez dragocenog znanja Lemuro-Atlantidana teško mogu očekivati napredak društva, stoga skupljaju i dešifruju drevne spise prethodne civilizacije. Ovladavanje tim znanjima doveđelo je do napretka što se ogledalo u izgradnji gradova i stalnim naučnim otkrićima. Na primer, otkrili su gravitaciju i naučili da koriste antigravitaciju, tako da su konstruisali letilice bez krila (vimani). Mogli su da manipulišu ogromnim kamenjem u vazduhu pomoću naprave, koja je mogla da sta-

ne na dlan. „Upravo od Četvrte Rase su dobili najdragocenije nauke o skrivenim svojstvima dragog i drugog kamenja, takođe i hemiju...“ (Blavacka 1937:533), a uz to, ovladali su „životnom silom“ (Štajner 2005:20) ili, kako kaže Nostradamus, psihičkom energijom pomoću trećeg oka.¹²⁵ Tako su stvorili visokorazvijenu civilizaciju na čije ostatke možemo i danas naći: „Egipatske piramide, piramide u Karnaku i hiljade ruševina, monumentalni Načkon-Vat u Kambodži, ruševine Pe-lenke i Uksmala u Centralnoj Americi, večite boje Luksora – tirske purpur, jarki skerlet, zaslepljujuće plava, koje ukrašavaju zidove tog dvorca i isto su tako jarke kao i kad su naslikane, neuništivi cement piramida i drevnih akvadukata, damaska sablja koja se, poput vadičepa može smotati u svojim koricama a da se ne slomi, neuporedivi preliv stakala u boji, tajna kovanog stakla...“ (Blavacka 1937:538).

Osim telepatije kao „univerzalnog jezika“ za sve, počela je da se javlja govorna funkcija stvorivši jezički pluralizam i pismo. Spočetka su govorili aglutinativnim jezikom, koji se do danas zadržao kod nekih urodeničkih plemena Južne Amerike. Kasnije se razvio fleksivni jezik, tj. visokorazvijeni jezik, uzet za osnovu savremenih jezika i sanskrita, koji je danas tajni jezik Posvećenika. Od savremenih ljudi su se razlikovali veoma dobro razvijenim pamćenjem, ali i manjom sposobnošću za logičko zaključivanje. Autoritet su imali, pre svega, stariji članovi društva sa iskustvom. Bili su visoki 2 – 3 metra, s tim da su na izmaku svog doba počeli da se smanjuju. Spreda su imali dva fizička oka, a treće je bilo duboko unutar lobanje, ali funkcionalno pošto je primalo znanja iz Univerzalnog informacionog polja.

U to vreme geografija kontinenta je bila drugačija no danas, te tako postoje različite teze o lokaciji Atlantide. Elena Blavacka razlikuje dva glavna kontinenta Atlantiđana (Blavacka 1937:279, 280): jedan je u Tihom oceanu (njegovi ostaci su Madagaskar, Cejlone, Sumatra, Java, Borneo i ostrava Polinezije, a „tri vrha potonulog kontinenta“ su Sendvička ostrva, Novi Zeland i Uskršnja ostrva), a drugi – u Atlantskom oceanu (njegovi ostaci su Azorska i Kanarska ostrva). Za razliku od R. Štajnera, koji Atlantiđane deli na sedam podrasa (Štajner 2005: 23–27), Blavacka ima nekoliko podela (Blavacka 1937:278, 280, 281, 493, 532, 533). Razlikuju se ne samo fizički već i duhovno: deve i pere, pri čemu su deve bili snažni divovi; oni sa oblijejem Bude i oni sa likom statua sa Uskršnjih Ostrva, s tim da su prvi Sinovi bogova, drugi – potomci zlih čarobnjaka; žuti (preci Kineza, Mongola i Turanaca), crni (preci afričkih naroda), crveni (preci Jevreja) i braon (preci Evropljana).

Greh Atlantiđana se sastojao u zloupotrebi novih tehnologija, što je imalo za posledicu izbjeganje ratova među različitim grupama rase. Svetilišta, namenjena za Božje boravište, pretvorena su u idolopoklonička mesta svakakvih duhovnih prestupa. Interesantno je da, recimo, L. Rampa objašnjava uzrok ratova pojmom višejezičnosti, čime bi se uspostavila paralela sa poznatom legendom o Vavilonskoj kuli, dok se spas pronalazi u hermetički zatvorenim brodovima, što referiše na starozavjetnu priču o Nojevoj barki (Rapma 2002:238, 239). Crni Atlantiđani, koji su vladali nižim materijalnim duhovima Zemlje i činili 2/3 čovečanstva, ratovali su protiv 1/3 preostalih žutih Atlantiđana, vernih bogovima (Blavacka 1937:278, 439, 466, 534). Neprestani ratovi sa korišćenjem stalno no-

¹²⁵ <http://www.studosfera.net/vikamucko/page/2/> pristup 06. 01. 2012.

vih vidova moćnog oružja uticali su na pomeranje Zemljine ose, što je opet izazvalo globalne promene na Zemljinoj kori, praćene potapanjem starih kontinenata i pojmom novih. Iz knjige E. Blavacke se zaključuje da se Severni pol u to vreme locirao u oblasti Himalaja, Tibeta i pustinje Gobi: „U vreme Sveopštег potopa cela Zemlja je bila ogromna vodena pustinja, samo su vrhovi Himalaja i Tibeta, zajedno sa visokom visoravnim Gobi štrčali iz vode. Na mestu pustinje Gobi bilo je prostrano unutrašnje more, u njemu je bilo ostrvo, koje po svojoj neuporedivoj lepoti nije imalo preanca u celom svetu i bilo je naseljeno poslednjim ostacima Rase koja je prethodila našoj. To ostrvo, po predanju, postoji i danas, kao oaza, okružena strašnom pustoši pustinje Gobi” (Blavacka 1937:378, 379, 458, 466, 509, 535). Spasili su se oni „sa čistom dušom”, odnosno sposobni da se oslobole negativne energije, što je i najvažniji uslov za ulazak u samadi, oni koji su plovili u zatvorenim brodovima i oni koji su preživeli promenu klime na kopnu. Osim tri pomenuta toponima, postoje teze (E. Blavacka, Nostradamus, R. Štajner, Dž. Velard, neki kineski izvori¹²⁶) da je još jedan okrajak kopna, u današnjem Atlantskom oceanu, ostao nepotopljen. Pošto je o njemu prvi pisao Platon u „Dijalozima”, u literaturi je poznato kao „Platonovo ostrvo”.¹²⁷ Opstali su malobrojni Atlantidani, koji su uticali na razvoj ljudi naše civilizacije, rođenih na kontinentima izdignutim iz okeana posle katastrofe. Njima zapravo Blavacka pripisuje gradnju egipatskih piramida 78 000 godine pre naše ere kada se Egipat „jedva nešto malo izdigao iz vode” (Blavacka 1937:478) i pozitivan uticaj: „Dinastija najstarijih Egipćana ovladala je svim znanjima Atlantidana, iako njihovim venama nije više tekla krv Atlantidana” (Blavacka 1937: 478). Po Nostradamusovom mišljenju, kometa Tifon je udarila u Zemlju, te je ostrvo potonulo i poslednji predstavnici Četvrte rase na kopnu su nestali.

Za razliku od drugih autora, koji pominju zlatne ploče, instrumente i knjige Znanja pothranjene u dubokim planinskim pećinama Tibeta i pustinje Gobi (Rampa 2002:189), Blavacka nedvosmisleno aludira na preživele predstavnike Četvrte rase, očuvane u toj oblasti sveta: „Preostali od tih Besmrtnih ljudi, koji su se spasli kada je Sveti Ostrvo nastrandalo, našli su pribrežje u velikoj pustinji Gobi, gde prebivaju i danas, nevidljivi za sve, i zaštićeni od uljeza čitavim Vojskama Duhova... Arijana–Vadžo, gde se gradi Vara... godina je kao jedan dan i noć... Tu, u Varu, donećeš semena ljudi i žena, semena svih vrsta životinja da bi se oni tamo sačuvali i ne bi protračili dok ti ljudi budu prebivali u Varu” (Blavacka 1937:264, 365, 466). Ljudi naše civilizacije (peta ili arijevska rasa) pojavili su se u okrilju prethodne 200 000 godine pre sveopštег potopa (desio se pre 850 000 godine), preciznije pre više od 1 000 000 godina. I Atlantidane i lude naše rase spasio je Vaivasvata Manu (ili Noje), koji je bio Atlantidinan (Blavacka 1937:278). Čak ni posle potopa nisu prestali da ratuju međusobno. Verovatno su tragovi sećanja sačuvani u legendama i predanjima o odvažnim vitezovima (npr. Ep o Gilgamešu), koji se suprotstavljaju divovima i obdareni su magičnom moći (implicira treće oko). Iako su međusobno ratovali, oni su se i razmnožavali mešajući se međusobno sve

¹²⁶ <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2002/11/26/184887> pristup 06. 01. 2012.

¹²⁷ Tumačenje Platonove vizije Atlantide zahteva multidisciplinarni pristup kroz istoriju, religiju, politiku, arheologiju, mitologiju, geografiju i filozofiju. O Atlantidi govorи u dvama dijalozima – Timeju i Kritiji, od kojih je Kritija nedovršen. Odgovarajući na brojne zamerke počevši od Aristotela, pozivao se na Solona (615-535 p. n. e.), slavnog atenskog državnika i filozofa, jednoć od sedmorice grčkih mudraca, kao nepobitnog izvora respektabilnosti.

do potopa Platonovog ostrva. Kod Atlantiđana su počela da se radaju deca, za njih, neobične spoљašnjosti, znatno manjih sposobnosti, niži rastom od njih, ali krupniji od današnjeg čoveka. Pošto su bili na nižem stupnju od Atlantiđana, u početku se to smatralo atavizmom,¹²⁸ ali je vremenom bilo sve više takve dece. Postepeno su poprimali crte savremenog čoveka snizivši se rastom i gubeći funkciju trećeg oka, čime se prekinula veza sa Univerzalnim informacionim poljem. Većina citiranih autora smatra, među kojima i Blavacka, da su preostalim ljudima počeli da vladaju „božanski kraljevi“. Imajući u vidu da su ti isti autori nazivali Lemuro-Atlantiđane „Sinovima Bogova“, moguće je da su to oni, što bi potkrepilo tezu o postojanju Genofonda čovečanstva (Muldašev 2003: 231).

Antropogenetski put, po učenju Elene Blavacke, sazdan je od smene civilizacija, od kojih su neke vrlo blizu Bogu po svojim kvalitetima o čemu svedoči visok stepen tehnološkog razvoja. No, međusobni sukobi i ratovi vodili su napredne civilizacije regresivnom putanjom na, po pravilu, niži evolutivni nivo od prethodnog, te je svaka naredna morala da kreće gotovo od početka, raspolažući pri tom sa sve manje sposobnosti. Preživevši globalne katastrofe, našavši se u uslovima surovim za preživljavanje, gubili su svoja znanja i tehnologiju (uz regresivno smanjivanje do potpunog gubljenja mogućnosti telepatskog komuniciranja), vezu sa Univerzalnim informacionim poljem i mogućnost upotrebe psihičke energije za gradevinske i poljoprivredne radove, uz opasnost da potpuno podivljaju. Jedino brižljivo skriveno znanje i ljudi u samadiju i Genofondu čovečanstva čine sponu sa aurea aetas drevnih vremena ne dozvoljavajući apsolutno uništenje života na Zemlji. Ovde se uočava filozofska koncepcija slična teoriji cikličnog razvoja kultura i pesimističnoj viziji nemačkog filozofa Osvalda Špenglera¹²⁹ u knjizi "Propast Zapada" (Špengler 2000: 87) o budućnosti zapadne civilizacije koja se nalazi na kraju svog razvoja ili mišljenju o putu razvitka ka konačnom kraju britanskog istoričara iz XVIII veka Edvarda Gibona, autora višetomnog remek-dela „Opadanje i propast Rimskog carstva“. On kaže: „Njihova je propast bila prirodna i neizbežna posledica neumerenе veličine“ (Gibon 2003:65) ili bismo, pak, i na ovom primeru mogli primeniti pet istorijskih etapa Teodora Momzena iz knjige „Istorija Rima“: nastanak, rast, starenje, kolaps i opadanje (Momzen 1953:178). Odjeci ovakve vizije dosežu do savremenih misilaca kakav je npr. Vladimir Ščerbakov koji izlaže mit o Praslovenima kao o Istočnim Atlantima.¹³⁰ Ne treba zaboraviti ni već pominjanog naučnika oftalmologa svetskog renomea Ernesta Muldaševa, čija je zasluga dokaz antropogeneze E. Blavacke, na osnovu naučnoistraživačke discipline oftalmogeometrije pomoću čega je došao do „srednjestatističkih očiju“ i zaključka da je Tibet kolevka čovečanstva odakle su dalje usledile migracije u četiri pravca sveta (Muldašev 2003: 28-50).

¹²⁸ Upotreba pojma „atavizam“ za nastanak novih promena u ljudskoj morfologiji, koji, dakle, nisu nikakav ostatak prošlosti, već se javljaju kao nagoveštaj budućnosti jedan je od načina izražavanja uverenja u postojanje suprotog smera razvoja čovečanstva, koji je po Blavackoj regresivan, tj. ide u pravcu razvijanja nesavršenijih ljudskih oblika.

¹²⁹ Špengler kao i drugi koji su imali viziju propasti civilizacije, kretali su se ipak samo unutar istorijskih okvira naše, po Blavackoj, pete ljudske rase. Ali sama ideja o tome da civilizacijama preti propast, tj. da normalni put razvoja svake civilizacije ima svoj uspon i neminovni pad koji vodi do same propasti, uklapa se u angtropogenetsku viziju Blavacke.

¹³⁰ <http://www.atlantidaforum.com/publikacije/Atlantida-nau%C4%8Dna-fantastika-ili-mo%C5%BEeda-nije/atlanti-bo-govi-i-ljudi-i-deo.html> pristup 06. 01. 2012.

Sama autorka je tvrdila da je svoja dela pisala u nadahnuću slušajući više sile, priznajući čak u nekim intimnim dokumentima da vrlo oskudno poznaje oblasti o kojima piše kao i engleski jezik (pisma tetki).¹³¹ Još za života bila je osporavana kao extra sens ili Posvećenica, uz osude i obrazloženja da je vešta manipulatorka, histerična, podvojena ličnost, slavoljubiva, šarlatanka, nemoralna. Kako god, jedno je sigurno: svim narodima je imantan mit o propasti, potopu ili nekoj drugoj univerzalnoj katastrofi (kao možda arhetipskom sećanju). Ideja o „civilizacijskoj krivici“ kao uzroku propasti deo je kulturnog nasleđa mnogih nacija naše, pete civilizacije, iako njeni pripadnici nisu (još uvek!) iskusili i sami opštu propast sopstvene rase. Naime, lemurijanska „krivica“ je bila, po Blavackoj, preterana upotreba psihičke energije u svrhe ostvarivanja premoći jednih nad drugima. Atlantidani su „skrivili“ svoju propast, jer su zloupotrebljavali božanske darove posedovanja psihičke energije za neprekidno međusobno ratovanje. I jedna i druga civilizacija su svojim „krivicama“ dovele do katastrofalnih klimatskih promena na planeti, uništenja sopstvene civilizacije i rase ljudi, promene zemaljske ose, hemijskog sastava atmosfere, promene polova i stvaranja potpuno drugačijih uslova za život. Opterećeni lošom karmom, tj. „krivicama“ prethodne, treće i četvrte civilizacije, nama, ljudima pete civilizacije, oduzeta je veza sa Univerzalnim informacionim poljem i psihička moć. Njihov greh doveo je njihove civilizacije do propasti, a nas, ljudе pete civilizacije, osudio da radimo fizičkom energijom, da se fizički krećemo u prostoru i da nemamo vezu sa Univerzalnim informacionim poljem (sposobnost koju u našoj civilizaciji poseduju samo pojedinci, proroci, posvećenici i sl.).

Danas, samo oni smeliji pokušavaju da dokažu da iz tih vremena i od tih civilizacija poruke stižu još i danas, a tek oni najdarovitiji i najsmeliji, da i sami poseduju neke od sposobnosti prethodnih civilizacija, tj. da imaju „vodstvo“ ili da dobijaju poruke od naših Tvoraca. Na kraju, kompleksno i obimno delo Elene Blavacke „Tajna doktrina“ može biti čitano lišeno bilo kakvog ideoološko-političkog konteksta i ostrašenosti. Imo dovoljno potencijala da se posmatra u ključu umetničkog dela kao zanimljiv, mističan roman u kojem se otkrivaju drevne istine u osnovi svih religija, kao preteča naučno-fantastičnog žanra ili, najzad, kao primer jedne osebujne fantazmagorije. Ne treba ispustiti iz vida ni činjenice da su viziju Blavacke prihvatali tibetanske i indijske lame i gurui kao koncept koji se potpuno uklapa u njihova shvatanja nastanka čovečanstva i da se i danas u tim krajevima, gotovo vek i po nakon njenog boravka тамо, duboko poštuje njena ličnost i sposobnosti.

¹³¹ „Reci ti meni: kako se moglo dogoditi da sam ja do svojih zrelih godina, kao što ti je poznato, potpuni neznačica - odjednom postala fenomenalno učena... To je neodgonetljiva misterija! Ja sam psihološka zagonetka - rebus i enigma, sfinga za generacije koje dolaze! Zamisl samo, da ja, koja baš ništa nisam učila u životu, ja, koja ni o hemiji, ni o fizici, ni o zoologiji takoreći, pojma nisam imala, sada o svemu tome pišem disertacije...Ne, ja se ne šalim, ozbiljno govorim: plašim se, zato što ne shvatam kako se to događa? I sve što sada pročitam, meni izgleda poznato. Odakle sve to? Kao da to nisam ja, da su me zamenili, Šta li?“

(http://alexanthorn.com/arhiva/strane/adepti_102.htm pristup 06. 01. 2012)

Literatura:

- Blavacka 2006: Blavacka Elena Petrovna, *Tajna doktrina I, II*, Beograd: Metaphysica, 2006.
- Velard 1987: Velard Džems, *Atlantida i drugi izgubljeni savetovi*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1987.
- Gibon 2003: Gibon Edvard, *Opadanje i propast Rimskog carstva*, Beograd: Dosije, 2003.
- Meade 1980: Mead Marion, *Madame Blavatsky. The Woman Behind the Myth*, New York: Putnam's, 1980.
- Momzen 1953: Momzen Teodor, *Istorija Rima*, Beograd: Naučna knjiga, 1953.
- Muldašev 2203: Muldašev Ernest, *Od koga smo postali*, Beograd: Hema – Kheya – Neye, 2003.
- Osmanagić 2004: Osmanagić Semir, *Alternativna historija*, IV, Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2004.
- Osmanagić 2005: Osmanagić Semir, *Civilizacije prije početka zvanične historije*, Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2005.
- Platon, *Dijalozi*, Beograd: Kultura, 1970.
- Rampa 2002: Rampa Labsang, *Doktor iz Lase*, Beograd: Androgjin, 2002.
- Roerich 1947: Roerich Nicolas, *Himalayas – Abode of Light*, Mumbai: Nalanda Publications, 1947.
- Hislop 2005: Hislop Džon, *Razgovori sa Bagavanom Šri Satja Sai Babom*, Beograd: Esoterija, 2005.
- Špengler 2000: Špengler Osvald, *Propast Zapada*, Zagreb: Demetra, 2000.
- Štajner 2005: Štajner Rihard, *Iz Akaša hronike*, Beograd: Esoteria, 2005.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Helena_Blavatsky pristup 06. 01. 2012.
- <http://www.borja.org/spy-caffè/stare-civilizacije> pristup 06. 01. 2012.
- <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2002/11/26/184887> pristup 06.01. 2012.
- <http://www.reuters.com/article/2011/03/12/us-tsunami-atlantis-idU-STRE72B2JR20110312> pristup 06. 01. 2012.
- <http://hr.wikipedia.org/wiki/Atlantida> pristup 06.01. 2012.
- <http://www.atlantidaforum.com/publikacije/Atlantida-nau%C4%8Dna-fantastika-ili-mo%C5%BEEda-nije/atlanti-bogovi-i-ljudi-i-deo.html> pristup 06. 01. 2012.
- <http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9D%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%83%D1%81> pristup 06. 01. 2012.
- <http://www.studosfera.net/vikamucko/page/2/> pristup 06. 01. 2012.
- http://alexanthorn.com/arhiva/strane/adepti_102.htm pristup 06. 01. 2012.
- <http://www.verujem.org/apologetika/teozofija.html> pristup 06. 01. 2012.
- http://alexanthorn.com/arhiva/strane/adepti_102.htm pristup 06. 01. 2012.

MILEVA MARIĆ-AJNAŠTAJN¹³²

Mileva Marić-Ajnaštajn¹³³ bila je srpska fizičarka i prva žena Alberta Ajnštajna, čoveka kojeg smatraju jednim od najinteligentnijih ljudi dvadesetog veka. Bila je prva naša poznata fizičarka¹³⁴ koja je svojim radom i pojavom skrenula na sebe pažnju javnosti patrijarhalne Vojvodine i emancipovane Evrope, na kraju devetnaestog i na samom početku dvadesetog veka.¹³⁵ Ova mudra, skromna, darovita, tiha i uporna žena, uvek je bila okrenuta nauci i marljivo je radila kako bi proučavala i otkrivala one zakonitosti prirodnih pojava koje su se činile i, naizgled, bile nedokučive.

Nažalost, za širu javnost, Mileva je ostala nezapamćena i o njoj se i danas zna veoma malo činjenica¹³⁶, a i ono što se zna ne ocrtava u pravom svetu njenu ličnost i njen nedvosmisleni doprinos nauci. Nesumnjivo je da je bila žena koja je imala jaku ličnost i znala šta želi.¹³⁷ Međutim, u svetskim naučnim krugovima sve više vlada mišljenje da bi njen ime u nauci trebalo upisati zlatnim slovima. Postoje tvrdnje da je ona doprinela ranim Ajnštajnovim radovima, ali je stepen njenog učešća u otkrićima predmet brojnih polemika. Neki naučnici tvrde da je ona čak i majka teorije relativiteta dok drugi isključuju bilo kakav njen uticaj na Ajnštajnov delo. Oba stava su isključiva ali, iako nije potpisana kao autorka ni na jednom Ajnštajnovom radu, njen naučni doprinos radu slavnog supruга je nesumnjiv. Mileva je bila matematičarka svetske klase i sasvim je sigurno da nije bila samo pasivan posmatrač u njegovim otkrićima, radila je sve zajedno s njim, ali u kojoj meri je uticala na njegove ideje nikad neće biti poznato.

U Srbiji u to vreme nije bilo dozvoljeno ženama da studiraju, a u svetu se sa podozrenjem gledalo na mogući uspeh žena u nauci. Ali njen talenat za matematiku i fiziku nisu mogli da ospore ni najveći skeptici. Bilo je jasno da je rođena žena koja može dati značajan doprinos nauci, znali su da

¹³² Sanja Lalić, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹³³ Mirjana Ninić, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹³⁴ Nevena Bokić, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹³⁵ Miodrag Stojanović, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

¹³⁶ Boris Bocij, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

¹³⁷ Dunja Svirčev, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

ona može promeniti svet. To je znao i mladi Albert. Crnokosa, crnouka, grubih crta lica, mrgodnog izgleda, hroma od rođenja i složenog karaktera, Mileva se nikako nije uklapala u opis onih atraktivnih i lakounih devojčica za kojima je žudeo Ajnštajn, ali je za njega imala nešto posebno, nešto što je odvajalo od ostalih devojaka. Imala je energiju da prati njegov genijalni um i, što je bilo važnije, imala je brilljantne ideje kroz koje je video sebe među zvezdama. Albertova jedina želja je bila da dotakne vrh svetske nauke. Bez sumnje, spojila ih je zajednička strast prema fizici i matematici, a ostaje nedoumica da li je Alberta Ajnštajna i Milevu Marić trajno vezala ljubav ili teorija relativiteta.

Mileva Marić-Ajnštajn¹³⁸ (Titel, 19. decembar 1875. - Cirihi, Švajcarska, 4. avgust 1948.) je bila srpska matematičarka, prva žena Alberta Ajnštajna, jednog od najgenijalnijih ljudi 20. veka. Postoje tvrdnje da je ona doprinela ranim Ajnštajnovim radovima, ali je stepen njenog učešća u otkrićima nepoznat i predmet je brojnih polemičkih razgovora.

Mileva Marić je rođena u bogatoj porodici u Titelu u Vojvodini (tada deo Austro-Ugarske) kao najstarija od troje dece u porodici oficira austrougarske vojske. Prilikom rođenja Milevi je iščašen kuk, tako da joj je leva nogu bila kraća. Ubrzo nakon njenog rođenja, njen otac je završio vojnu karijeru i dobio je posao u sudu u Rumi, a kasnije u Zagrebu. Mileva je imala mlađu sestru Zorku (1883-1938) i brata Miloša (rođenog 1885.).

Mileva je 1886. godine krenula u žensku gimnaziju u Novom Sadu, a 1888. je prešla u gimnaziju u Sremskoj Mitrovici, gde je maturirala 1890. kao najbolja u razredu iz matematike i fizike. Od 1890. je pohađala Kraljevsku srpsku školu u Šapcu. Kada se preselila u Zagreb, dobila je specijalnu dozvolu da bi išla u školu u koju su išli samo dečaci. U letu 1896. upisala je studije medicine na Univerzitetu u Cirihi. U oktobru se prebacila na Državnu politehničku školu na studije matematike i fizike. Ona je bila tek peta žena koja je bila primljena u ovu školu. Jedan od njenih kolega na predavanjima iz fizike je bio Albert Ajnštajn, koji je tada imao 17 godina. Prve dve godine studiranja su bile vrlo uspešne za Milevu. Jedan semestar je provela u Hajdelbergu. Pokazala je izuzetno znanje iz fizike, matematike i astronomije, a zimski semestar koji je provela u Hajdelbergu kod profesora fizike, nobelovca Filipa Lenarda iskoristila je da proučava fotoelektrični efekat i odnos brzine atoma i rastojanja pod kojima dolazi do njihovog sudara, što će kasnije biti obrađeno u Ajnštajnovom radu o Braunovom kretanju. Posle 6 meseci se vraća u Cirihi ne mogavši da odoli ljubavnoj čežnji. Od tada Mileva uspešno radi na svojoj disertaciji, ali onda iznenada nestaje sa Univerzitetom. Kasnije se ispostavilo da se to desilo upravo radi Albertove koristi, jer se pretpostavlja da je tema disertacije bila teorija relativnosti. Mileva je prva došla na ideju o mogućnosti pretvaranja materije u energiju, nakon Rentgenovog, Pupinovog i otkrića Marije Kiri. Sve svoje ideje veoma uspešno je definisala matematički. Prva je u svetu uvela pojam četvorodimenzionalne geometrije (prostor – vreme), a zatim dala definiciju fotoelektričnog efekta. Od 1897. godine radi na elektromagnetnoj teoriji svetlosti, a od 1901. i na teoriji relativnosti u čemu joj i Albert pomaže. Kada se u aprilu 1898. godine vratila u Cirihi, lično i profesionalno se zbližava sa Albertom Ajnštajnom, svakodnev-

¹³⁸ Dušan Klaparević, seminarски rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

no zajedno uče, razmenjuju ideje, proučavaju literaturu. Dok je bila odsutna dopisivala se sa Albertom koji joj je napisao da mu nedostaje. U Cirih se vratila 1899. i njihova veza je planula. Milevini roditelji se nisu protivili toj vezi, pošto su znali da su njene šanse za brak bile male zbog njene bolesti. Međutim, Ajnštajnovi roditelji su se protivili jer je bila starija od njega 3 i po godine i nije bila Jevrejka. Mileva i Albert najviše vremena su provodili u biblioteci radeći zajedno rešavajući zadatke, ali s vremenom Albert postaje sve više odsutan i sve više vremena provodi u društvu prijatelja i lepih devojaka, dok Mileva ostaje u biblioteci nadneta nad njegovim zadacima. Mileva nikako sebi nije želela da prizna da postaje žrtva koristoljublja, verovala je da su Albert i ona jedno i da ako radi za nejga radi i za sebe.

Uprkos obećavajućem početku studija, Milevin uspeh je počeo da slabi. U letu 1900. nije položila svoje završne ispite. Iako je i Milevin i Albertov prosek bio manji od potrebnih 5,0, Albertov prosek 4,9 je bio zaokružen na 5,0, ali za Milevinih 4,0 je najviše zaslužna slaba ocena 2,5 iz teorije funkcija. Ajnštajn je diplomirao i otiašao kući za rasputst. Mileva je ostala u Cirihu, radeći kao laboratorijska asistentkinja, pripremajući se da ponovo izade na ispite. Mileva i Albert su se ponovo sastali na jezeru Komo. Nekoliko nedelja kasnije Mileva je otkrila da je trudna, a u julu 1901. je opet pala na ispitima. Te jeseni Ajnštajn je dobio slabo plaćeni posao nastavnika na zameni u Šafhauzenu.

U Novom Sadu, krajem januara ili početkom februara 1902. Mileva je rodila kćerku Liserl. U svojoj 27. godini, sa nezavršenim fakultetom i vanbračnim detetom, počela je da se oseća kao sramota za porodicu. U međuvremenu, Albert je u dobio posao u patentnom zavodu u Bernu. Albert i Mileva se venčavaju u Bernu 6. januara 1903. Neko vreme pre venčanja Liserl oboleva od šaralaha. Nije poznato da li je umrla ili je data na usvajanje. Kada se Mileva pridružila Albertu u Bernu, dete nije bilo sa njom. Njihov brak je funkcionisao tako što je Albert šest dana nedeljno provodio u patentnom zavodu, slobodno vreme je posvećivao fizici, a Mileva je pokušavala da se nosi sa grubitkom deteta i neuspehom na fakultetu. Ipak, brak je krenuo na bolje kako je Albert dobio povišicu i rođenjem sina Hansa Alberta. Ajnštajn je 1905. objasnio fotoelektrični efekat, a 1908. je dobio licencu za rad na Univerzitetu u Bernu. Sledeće godine je dao otkaz na Univerzitetu u Bernu i patentnom zavodu i prihvatio mesto vanrednog profesora teorijske fizike na Univerzitetu u Cirihu.

Ajnštajn je počeo da se dopisuje sa bivšom devojkom, pa je njihov brak zapao u krizu. Da bi vratio mir, otputovali su na odmor. Njihov drugi sin Eduard je rođen 1910. godine.

Sledeće godine, Albert se sa porodicom seli u Prag, gde ga postavljaju za redovnog profesora na Univerzitetu Karl-Ferdinand. Za Milevu je ovaj prelazak bio težak; kao Srpskinja je bila osetljiva na napetosti između nemačkih i čeških nacionalista, sa kojima sa kao Slovenka identifikovala. Ajnštajn se 1912. vratio u Čirih, što je bio potez za koji je Mileva verovala da će ojačati njihov brak. Ipak, Albert je pronašao novog saradnika za matematiku Marsela Grosmanna. Takođe je imao novu ljubavnicu, rođaku Elzu Lovental.

Ova kriza je došla u proleće 1914. kada je Albert prihvatio položaj stalnog člana prestižne Pruske akademije nauka, kao i mesto redovnog profesora na Univerzitetu u Berlinu. Mileva je ispočetka odbila da prati Alberta, pošto je Elza živela u Berlinu, ali su se ipak preselili. Albert je napravio spisak naredbi za Milevu, sa zapovestima kao što su „*odgovoraj mi samo kada ti se obratim*“. U julu 1914., dan pre izbijanja Prvog svetskog rata, Mileva je spakovala stvari i vratila se sa decom u Čirih.

Albert je ostao sa Elzom i dovršio Opštu teoriju relativitet. Godine 1916. je zatražio razvod od Mileve, koja se razbolela od ovog zahteva. Dok je Mileva bila bolesna, njena mlada sestra Zorka se brinula o deci, ali je Zorka doživela nervni slom, pa je sledeće dve godine provela u psihičarskoj klinici. Mileva je konačno pristala da Albertu pruži razvod 1918, a Ajnštajn se složio da Milevi da novac od bilo koje buduće Nobelove nagrade. Zvanično su se rastali 14. februara 1919, a Albert se oženio Elzom 2. juna 1919. Te godine, savijanje svetlosti u gravitacionom polju za vreme pomračenja Sunca je bilo glavni dokaz za Opštu teoriju relativnosti, što je Ajnštajnu donelo svetsku slavu. Teško obolela sestra Zorka je doživela još jedan nervni slom, a prethodno je zapalila veliku količinu novca svojih ostarelih roditelja u Novom Sadu. Milevin otac Miloš je 1922. umro od moždanog udara, a Zorka je zakonski proglašena nesposobnom.

Iako je postao slavan zbog teorije relativiteta, Ajnštajn je Nobelovu nagradu za fiziku dobio za objašnjenje fotoelektričnog efekta. Iako se smatra da je najveći doprinos u svemu imala Mileva, on njene zasluge nikad nije javno priznao i ponizavao je Milevu da je ona samo žena koja halucinira. Način na koji se razišao sa Milevom i kasniji odnos prema njoj i sinovima, otkrivaju ne samo neobičnu mržnju i osvetoljubivost prema bivšoj supruzi, već i neku vrstu traume koju je ona u njemu izazivala, tj. spoznaja da je ona inteligentnija i da bez nje ne bi mogao uspeti, jer je znao i da nekoliko njegovih prijatelja najbolje zna da je Mileva sve radila sa njim i da sve što je radio nije samo njegovo. Ajnštajn zbog putovanja nije prisustvovao dodeli nagrade, pa mu je švedski ambasador tek 1923. dodelio nagradu, a Albert je novac prepustio Milevi. Mileva je uložila novac u tri stana u Čirihu, kao i za negu mlađeg sina Eduarda, koji je 1930. oboleo od šizofrenije. Ova decenija je za Milevu bila jako teška: Albert i Elza su zbog nacista emigrirali u Sjedinjene Države, Milevina majka je umrla na dočeku nove 1935. godine, a sestra Zorka je umrla 1938. godine.

Stariji sin Hans Albert je sa svojom porodicom 1938. emigrirao u Sjedinjene Države, gde je njen najmlađi unuk Klaus Martin umro u roku od nekoliko meseci. Mileva je zbog dugova nastalih zbog Eduardove bolesti morala da proda dve kuće, a pretila je opasnost da ostane i bez treće, pa

se obratila Albertu za pomoć. Ajnštajn je preuzeo vlasništvo nad kućom, ali ju je 8 godina kasnije iznenada prodao za 85.000 švajcarskih franaka, pod uslovom da kupac dozvoli Milevi da ostane u kući. Međutim, na dočeku Nove godine, Mileva je iznenada dobila zvanično obaveštenje da je njen najam istekao. Jedan prijatelj joj je pokušao produžiti boravak i otkriveno je da je kupčevih 85.000 franaka slučajno uplaćeno na Milevino ime. Albert je zahtevaо da mu Mileva vrati novac i pretio da će izbaciti Eduarda iz testamenta. Tog prolećа Milevi je pozlilo tokom jedног Eduardovog nasilnog napada i onesvestila se.

Umrla je u bolnici tri meseca kasnije, 4. avgusta 1948. godine. Sahranjena je na cirиškom groblju Nordhajm. Za njen grob šira javnost je saznala 2003. godine zaslugom Petra Stojanovića, osnivačа Memorijalnog centra „Nikola Tesla“ iz Sent Galena. Nakon pet godina, 14. juna 2009. godine, osvećenjem i otkrivanjem spomen-obeležja predstavnici Republike Srbije prvi put su zvanično odali počast Milevi Marić-Ajnštajn.

U borbi za Alberta, Mileva gubi sebe. Nakon nje nama samo ostaju pitanja ko je zapravo bila Mileva, žena koja je umela da se probije u vrh nauke u doba kad je samo pet žena na svetu imalo pravo da studira, i zašto je i dan-danas u senci svoga muža, zašto i dan-danas stavljamo uz nju prezime Ajnštajn i ne raspoznajemo ko je bez tog obeležja? Nije bez argumenata verovati da je Milevin doprinos nauci veoma značajan i da treba dobiti puno veća priznanja.

Literatura:

- ▶ Biografski rečnik, Matica Srpska, 1980. godina
- ▶ <http://www.znanje.org/i/126/06iv01/06iv0110/Mileva%20Maric.html>, pristupljeno 28.03.2011.
- ▶ <http://www.ekapija.com/website/sr/page/296427>
- ▶ <http://www.novosti.rs/vesti/kultura>
- ▶ <http://www.wikipedia.com>

SOFIJA KRUKOVSKI KOVALEVSKI¹³⁹

„Matematičar koji nije pomalo pesnik neće nikad biti pravi matematičar.“

Karl Vajerštras
profesor Sofije Kovalevski

„Matematika je mnogo više od očiglednog i vidljivog po-retna stvari, što može da sagleda samo pesnik koji, hodajući njenim poljem, primećuje ono što je običnom pešaku zamorno i nevidljivo.“

Sofija Kovalevski

Sofija Krukovski Kovalevski je bila prva žena doktor prirodnih nauka, a nazivali su je i „Vodenom nimfom matematike“, opisana je još i kao najsjajnija zvezda među ženama matematičarima od vremena Hipatije i kao jedna od najvećih matematičarki svog vremena. Bila je prva žena članica Ruske akademije nauka i prva Evropljanka koja je postala profesorka univerziteta. Teorema Koši-Kovalevske je u osnovi opšte teorije parcijalnih diferencijalnih jednačina. Dobitnica je prestižne Bordenove nagrade. Bila je u redakciji jednog od najznačajnijih matematičkih časopisa toga vremena. Njen roman „Sestre Rajevski“ (inspirisan sopstvenim detinjstvom) svrstava je među talen-tovane književnice.

Žene koje se bave matematikom su i danas retke, ali one koje su postale poznate u matematičkoj nauci još su ređe i zato zaslужuju punu pažnju. Jedna od najvećih matematičarki svog vremena je bila Sofija (Sonja) Krukovski Kovalevski, puno devojačko prezime je bilo Korvin Krukovski. Rodila se u Moskvi u bogatoj porodici generala Vasilija Korvin Krukovskog. Majka Jelisaveta Šubert, muzički nadarena žena, bila je unuka poznatog ruskog astronoma nemačkog porekla koji se došlio u Rusiju u 18. veku. Među njenim precima nalazio se i madarski kralj Matija Korvin. Kažu da je njeno rođenje predstavljalo razočaranje za roditelje koji su posle rođenja njene starije sestre Ane s nestrpljenjem očekivali naslednika (koji se ipak rodio, pet godina posle Sofije).

Matematika ju je privukla dok je još bila devojčica. Porodični tutor je bio stric Petar, koji je spremno odgovarao na sva njena čudna i maštovita pitanja. Imao je strpljenja i da ih sam smišlja, budеći u maloj Sofiji radoznalost za otkrivanje nepoznatog. Stric je podučavao šahu, šta je kvadratura kruga, da li je Sunce blizu ili daleko, gde se nalazi kraj sveta i slične stvari, potpuno neobične u uobičajenom programu vaspitanja i obrazovanja devojaka tog vremena. Mnoga od njegovih preda-

¹³⁹ Milica Petrović, seminarski rad na temu Sofija Krukovski Kovalevski napisan je u okviru predmeta Studije roda u zimskom semstru 2012. godine.

vanja bila su ispričana čudnim jezikom koji devojčica nije uvek razumevala, ali je predosećala da se iza nepoznatih reči kriju privlačna carstva znanja u knjigama koje samo nju čekaju. Podsticaj je njeni strasti za učenjem i želju za znanjem koja je kod Sofije postala stalna potreba celog njenog života. Kao mala imala je običaj da rešava matematičke zadatke ispod pokrivača krišom od oca, koji je kao i većina Rusa tog vremena smatrao da je velika nesreća za devojkiju, budući udavaču, ako pretera sa učenjem, jer devojkama ne treba puno znanja. Kao dete Sofija je bila neukrotiva i često je znala da se suprostavi roditeljima. Njen čvrst karakter pomogao joj je kasnije u životu da savlada mnoge prepreke, uključujući i društvene predrasude prema ženama. Angažovali su veoma strogu guvernantu, Engleskinju odraslu u Rusiji, Margaretu Francevnu Smit. Sofija je često kažnjavana zbog toga što je iz očeve biblioteke uzimala i čitala knjige koje, po mišljenju guvernante, nisu bile primerene njenom uzrastu.

Posle ruskog poraza u Krimskom ratu, Sofijin otac Vasilije, strahujući od pobuna, seli se sa potrođicom na posed Polibino blizu litvanske granice, imanje koje je i dalje bilo prilično imućno, prostrano i udobno, uprkos gubitku povećih njegovih delova kao posledice naplaćivanja očevih kockarskih dugova. Sobe, te relativno prostrane ali zapuštene kuće, valjalo je okrečiti i dovesti u red, ali je nestalo tapeta pa je ostala neuređena samo jedna dečja soba za koju je rešenje nadeno na tavanu. Tamo su stajali litografski otisci sačuvani sa predavanja o diferencijalnom i integralnom računu, koji su upotrebljeni da oblike zidove te sobe. Sofija je satima radoznalo i oduševljeno proучavala brojke i čudne znake u kojima je prepoznavala ono čemu ju je učio stric. Iako je tada bila mala da razume, formule su joj se urezale u pamćenje jer je bila pavo čudo od deteta. Otac je Sofiji ipak omogućio i dozvolio šire obrazovanje, najviše pod uticajem prijatelja, doktora Nikolaja Pirogova, koji je bio poznati hirurg i zagovornik obrazovanja žena. Po njegovoj preporuci angažuje Josifa Ignatijevića Maljeviča kao Sofijinog učitelja koji ju je podučavao od njene osme do sedamnaest godine. Kada je imala 14 godina sama je naučila trigonometriju da bi mogla da shvati poglavljje u knjizi iz fizike koju je tada čitala. Autor te knjige je bio njen komšija Tirtov koji je bio impresioniran njenim sposobnostima, pa je ubedio Sofijinog oca da joj dozvoli da ode u Sankt Petersburg da nastavi školovanje. Da bi mogla uspešno da prati nastavu, ona koja je celog života imala samo kućne učitelje i najviše bila samouka, otac joj je angažovao poznatog profesora matematike Stranoliubskog da osamnaestogodišnjoj Sofiji drži kurs više matematike. Po završetku srednje škole, Sofija se odlučula da nastavi školovanje na univerzitetu, ali najbliži univerziteti otvoreni za žene bili su u Švajcarskoj. Poznanstvo i razgovori s Fjodorom M. Dostojevskim, koji je u to vreme bio urednik književnog časopisa „Epoha“, uveravao ju je da njena želja za znanjem ne izaziva podozrenje kod parametnih i značajnih muškaraca¹⁴⁰. Problem je bio i što je tada mlađim, neudatim devojkama bilo zabranjeno da putuju same. Da bi rešila taj problem, Sofija se u septembru 1868. udala za Vladimira Kovalevskog sa kojim je otputovala u inostranstvo. Prvo je pokušala da se upiše na Univerzitet u Hajdelbergu bez uspeha, ali su profesori uvideli da se radi o osobi neobičnog talenta za matemati-

¹⁴⁰ Malo ko zna da je u pisca „Kockara“ čak 13 godina bila zaljubljena Sofija Krukovska, kasnije Kovalevska, koja je ostala najobjektivnije lične uspomene na njega.

ku, pa je savetuju da ode u Berlin gde će imati prilike da upozna jadnog od najvećih matematičara 19. veka Karla Vajereštrasa (1815-1897).¹⁴¹ Sa njim će stvoriti doživotnu, neraskidivu vezu kao dva genijalna matematičara. Četiri pune godine, dva puta nedeljno, Vajeršras radi sa njom ponavljajući joj predavanja koja je držao studentima na univerzitetu. Odlazak u Berlin menja njen život u kome se nižu uspesi, značajni i javno nagrađeni radovi, rešavanje matematičkih ali i životnih problema. Iako je radeći sa njim Sofija vidno napredovala u matematici, za nju u Berlinu nije bilo mogućnosti da dalje napreduje i radi na doktorskoj disertaciji. Zato odlazi u Getingen gde je uspela da se upiše na taj poznati univerzitet. Posle četvorogodišnjeg rada uspela je da reši tri značajna matematička problema, na koje joj je pažnju skrenuo još Vajeršras, u Getingenu se smatralo izuzetnim dostignućem. Stekla je doktorsku disertaciju iz oblasti filozofije matematike u junu 1874. u Getingenu, bez formalne odbrane sa najvećim mogućim uspehom.

Ali posle svi uspeha i prestižnih priznanja i Vajeršrasove pomoći, Sofija nije uspela da nađe posao, pa su se ona i muž Vladimir vratili u Palobino, kod Sofijine porodice gde se posle očeve smrti, Sofija i Vladimir napokon zaljubljuju. Iz te ljubavi rodila im se čerka. Tokom tog boravka kod kuće Sofija je potpuno zanemarila matematiku. Okušala se u književnosti, pisala je priče, pozorišne kritike i naučne članke za novine. Ipak, vratila se matematici 1880. sa novim žarom. Na jednoj konferenciji je izlagala rad o integralama koji je bio veoma dobro primljen. Ponovo se našla u situaciji da traži posao u matematici, dakle, u oblasti u kojoj je bila najbolja, pa se ponovo obratila profesoru Vajeršrasu. Nedugo po dolasku u Berlin saznaла је за muževljevu smrt, Vladimir se ubio jer mu je propao sav posao kojim se bavio. Tuga zbog tog gubitka delovala je na Sofiju da prione na rad više nego ikada.

Sofiji se konačno osmehnula sreća, pa je dobila posao 1883. kada je postala profesorka matematike na Štokholmskom univerzitetu. Poziv za privremenog predavača obezbedio joj je Vajeršrasov bivši student Goste Mitag Lefler. Posle pet godina uprava Univerziteta shvatila je koliko je Sofija bila značajna matematičarka. Usledio je period velikih profesionalnih uspeha, dobila je stalno zaposlenje na Univerzitetu, postala urednica matematičkog časopisa, napisala svoj prvi rad o kristalima i 1885. postala šefica katedre za matematiku. Polemisala je sa Laplasom i njegovim stavovima iznetim u „Nebeskoj mehanici“, da je Saturnov prsten sastavljen od tanjih prsteniča koji ne utiču jedan na drugi, dok njihov poprečni presek ima oblik elipse. Njeni proračuni su bili tačniji, dokazavši da je presek Saturnovog prstena ovalnog oblika. Nije zanemarila ni pisanje, pa je sa prijateljicom Anom Lefler napisala pozoršni komad „Borba za sreću“.

Sofija je pred kraj života imala burnu ljubavnu vezu sa profesorom Maksimom Kovaljevskim kada je on došao u Štokholm da održi niz predavanja. Osnovni problem bio je taj što su oboje bili strasno vezani za svoj rad i nisu želeli da ga napuste zbog drugog. Rad je odveo Maksima iz Štok-

¹⁴¹ Na Berlinski univerzitet žene takođe nisu primane, pa je Sofija posetila Vajeršrasa u njegovoj kući i zamolila ga da je podučava privatno. Želeći da se osloboди „nametljive posetiteljke“, Vajeršras joj je dao da za dva dana reši nekoliko teških zadataka, sa obrazloženjem da „Želi da proveri u kojoj meri je ona spremna za podučavanje“. Na njegovu veliko iznenadenje, Kovaljevska je tačno u određeno vreme došla sa rešenjima kojima je Vajeršras bio oduševljen.

holma i on je želeo da Sofija napusti svoj teško stečeni položaj da bi postala njegova žena što je ona odlučno odbila, ali i pored toga nije mogla da podnese da ga izgubi. Ostala je tokom leta sa njim i zapala u još jedno stanje depresije. U jesen 1889, vratila se u Štokholm svom poslu. Kao posledica svega toga, razbolela se od upale pluća i depresije. Umrla je 10. februara 1891. godine. Ceo naučni svet je s tugom reagovao na tu vest.

Njen najveći trijumf je bio kada je 1888. godine predala rad „O rotaciji krutog tela oko fiksirane tačke“ na takmičenju za nagradu Bordin, Francuske akademije nauka i pobedila. Pre Sofije Kovalevski jedino su razmatrani slučajevi rotiranja simetričnog tela. U svom radu Sofija je razvila teoriju o rotaciji nesimetričnog krutog tela kod koga se centar mase ne nalazi na osi rotacije. Rad je bio toliko uspešan da je nagrada sa predviđenih tri hiljade povećana, specijalno za nju, na pet hiljada franaka.

Kovalevska je još za života postala slavna.¹⁴² Za sebe je rekla: "Kroz ceo život matematika me je privlačila više sa filozofske strane; za mene je ona bila nauka koja otvara potpuno nove perspektive. Mnogi koji nisu imali priliku da nauče šta je matematika – brkaju je sa aritmetikom i smatraju da je to suvoparna nauka. U stvarnosti međutim, to je nauka koja traži krajnju maštovitost... Čini mi se da pesnik mora da vidi ono što drugi ne vide, da gleda dublje nego što gledaju ostali. Isti je slučaj i sa matematičarem. Što se mene tiče, celog života nisam mogla da utvrđim za šta imam više naklonosti, za matematiku ili literaturu." Život joj nije bio lak, ali je bio zanimljiv i smislen, a neki ga ukratko definišu kao „veridbu sa Saturnovim prstenom“ aludirajući na njenu posvećenost nauči. Ona potvrđuje reči Dostojevskog „da nije uzalud proživila vek“.

Sećanje na veliku matematičarku danas čuva i nemačka fondacija Aleksandar fon Humboldt koja nagrađuje vodeće mlade naučnike¹⁴³ koji su doktorirali u prethodnih 6 godina i objavili radeve u prestižnim međunarodnim naučnim časopisima koje nagradjuje nagradom Sofija Kovalevska. Nagrada omogućava studijski boravak od 5 godina u najprestižnijim naučnim institucijama u Nemačkoj, po želji istraživača ili istraživačice.

¹⁴² Uprkos njenoj slavi propali su svi pokušaji ruskih matematičara da joj obezbede odgovarajuće mesto u Rusiji. Krajem 1889. godine, Petrogradska akademija nauka izabrala je Sofiju Kovalevsku za svog dopisnog člana, ali to počasno zvanje i dalje nije omogućavalo rad na univerzitetu.

¹⁴³ Iz disciplina: fizika, ekonomija, bankarstvo i finansije, marketing i PR.

Literatura:

MARIJA KIRI¹⁴⁴

Kada upitate ljude da navedu ime poznate naučnici, većina ljudi bi posle vrlo malo oklevanja odgovorila: Marija Kiri.¹⁴⁵ Pored siromaštva u kojem je u detinjstvu živela, Marija Kiri je bila istrajna i verovala u sebe, verovala je da je talentovana za nešto i da to treba da postigne što je u svakom smislu i uradila. Uspela je u onome što nijedna žena pre nje nije, da postane prva žena doktor fizike, prva žena profesor na Sorboni, prva žena dobitnica Nobelove nagrade za nauku. Ona je žena koja je

napravila probaj u svetu nauke i na taj način otvorila put mnogim ženama. Ona je jednostavno „Većika žena Francuske“ ali i „Najveća Poljakinja svih vremena“. Najveći deo života je provela u Francuskoj gde je i započela svoja istraživanja iz oblasti fizike i hemije. Svojim radom, istraživanjima i dostignućima obeležila je istoriju. Na spomen njenog imena većina je naziva i ženskim Ajnštajnom. Razlozi su očigledni pošto bi pionirskim dostignućima francuske naučnice poljskog porekla pozavida i većina njenih muških kolega. U njena najveća dostignuća spadaju: rad na teoriji radioaktivnosti, tehnikama razdvajanja radioaktivnih izotopa, kao i otkriće dva nova hemijska elementa - rada i polonijuma. Pod njenim ličnim nadzorom, prvi put u svetu istraživane su mogućnosti izlečenja raka pomoću radioaktivnosti. Rad Marije¹⁴⁶ i Pjera Kirija označio je početak nove ere u fizici i hemiji i dao snažan podstrek istraživanju radioaktivnosti koje su sprovodili njihovi savremenici i nove generacije naučnika. U kasnijim godinama, naučnici su pronašli zakone radioaktivnog raspada. Mariji se takođe pripisuje i zasluga za omogućavanje svojim savremenicima i sledećoj generaciji naučnika da eksperimentišu sa materijalima koji se cepaju. Njena kćerka, Irena Žolio-Kiri, takođe duguje svoja dostignuća radu i rezultatima svoje majke. Zajedno sa svojim suprugom, Irena je dobila Nobelovu nagradu za hemiju kao priznanje za otkriće veštačke radijacije 1935. godine. Na osnovu tih nalaza, Džejms Čedvik je otkrio postojanje neutrona.

Marija Skłodowska-Kiri (Maria Skłodowska-Curie; 7. novembar 1867, Varšava – 4. jul 1934, Sališ, Francuska) poznata je fizičarka i hemičarka poljskog porekla, i prva žena koja se istakla u naučnom svetu. U njena najveća dostignuća spadaju rad na teoriji radioaktivnosti, tehnikama razdvajanja radioaktivnih izotopa, kao i otkriće dva hemijska elementa. Upamćena po velikoj upornosti,

¹⁴⁴ Nemanja Tenjović, seminarski rad na temu Marija Kiri, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹⁴⁵ Milica Stojanović, seminarski rad na temu Marija Kiri, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹⁴⁶ Nina Ivanda, seminarski rad na temu Marija Kiri, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

hladnom intelektu i velikom doprinosu savremenim shvatanjima fizike, ostala je jedina žena koja je dva put dobila Nobelovu nagradu¹⁴⁷.

Marija se rodila kao peto dete u porodici nastavnika. Deda joj je bio poznati pedagog, a otac nastavnik matematike i fizike. Takvo okruženje rano ju je zainteresovalo za nauku. Sa pet godina naučila je da čita i piše, slušajući svoju stariju sestru kako uči azbuku. Majka joj je umrla od tuberkuloze kad joj je bilo dvanaest godina. Marija je odlučila da postane ateista, verujući da Bog ne postoji, čim joj je oduzeo majku. U školi je radila naporno i predano, čime je zaslužila Zlatnu medalju, priznanje koje se dodeljuje najboljim učenicima poljskih gimnazija. Posle završetka gimnazije, provela je neko vreme na selu, a potom kod oca u Varšavi. Poljska je tada bila pod okupacijom Carske Rusije, i ženama je bilo zabranjeno da se upisuju na fakultete u Poljskoj. Marija je tada sklopila dogovor sa sestrom: da će je finansijski pomagati tokom studija medicine u Francuskoj, u zamenu za to da sestra nju pomaže na isti način za dve godine. Sama se zaposlila kao guvernanta. Zna se da je tada dosta patila što nije otišla na studije. Ipak, to je nadoknadila samostalnim izučavanjem fizike, matematike i anatomske, te čitajući beleške tadašnjih naučnika. U jednoj porodici u kojoj je radila zaljubila se u Kazimježa Žoravskog (Kazimierz Żórawski), budućeg poznatog matematičara. Međutim, njegovi roditelji odbili su mogući brak svog sina sa siromašnom devojkom, te je ona izgubila posao i bila primorana da nađe drugi. Nakon što se njena sestra udala u Parizu i pozvala je kod sebe, Marija je ovo odbila, računajući i dalje na brak sa Žoravskim s kojim se tajno viđala. Međutim, kako je sestra insistirala, a i njena veza se raspala, otišla je u Francusku 1891. godine.

Te godine Sklodovska je upisala studije na Sorboni, na odseku za fiziku i hemiju. Preko dana je studirala, a noću radila, dajući privatne časove. Zaposlila se kao laborantkinja u industrijskoj laboratoriji u Lipmanovim postrojenjima. Dok je radila, i dalje je studirala. Bila je veoma uporna u studijama; osim predmetima na studijama, veliku pažnju posvećivala je i francuskom jeziku. Radila je i po 20 sati dnevno. Na jednom predavanju čak se i onesvestila od umora. Ipak, bila je veoma skromna, njena jedina želja bila je da se vrati u Poljsku, predaje fiziku i brine o svom ocu. Završila je studije kao najbolja studentkinja generacije i odlučila da se vrati u Poljsku. Ali tada, 1894. godine, upoznaće Pjer Kirija (Pierre Curie), koji je tada bio na doktorskim studijama u laboratoriji Anrija Bekerela. Kada je Pjer doktorirao sledeće godine, Marija se udala za njega.

Pjer je preporučio Mariju Bekerelu, koji joj je potom predložio doktorske studije pod njegovim mentorstvom. Predložio joj je da ispita zašto neki delovi nekih vrsta rude uranijuma znatno više zrače nego čisti uranijum. Marija je počela da razlaže rudu uranijuma na pojedinačna hemijska jedinjenja i traži jedinjenje koje izaziva veliko zračenje ove rude. Kasnije se radu priključio i Pjer. Njih dvoje ovo zračenje nazvali su radioaktivnost i tada prvi put upotrebili tu reč. Takođe su pronašli da su radioaktivni elementi bili prisutni u veoma malim količinama, jer se pomoću običnih hemijskih analiza nisu mogli otkriti. Kirijevi su nabavili više tona uranijumove rude, opremili radionicu u maloj

¹⁴⁷ Željka Teofanović, seminarski rad na temu Marija Kiri, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.

šupi, i pod primitivnim uslovima, samo sa nesalomivim entuzijazmom, nastavili da se bore sa crnom rudom za najmanje količine novih elemenata.

U julu 1898. izolovali su malu količinu crnog praha sa 400 puta intenzivnjom radioaktivnošću od iste količine uranijuma. Prah je sadržavao jedan novi element koji je po hemijskim osobinama ličio na telur, pa je spadao na mesto ispod njega u periodnom sistemu elemenata (kasnije mu je dat redni broj 84). Kirijevi su ga, po Marijinoj domovini, nazvali polonijum. Ali, on je mogao da objasni samo jedan deo radioaktivnosti. Rad je nastavljen i u decembru 1898. Kirijevi su otkrili radijaciju koja je bila još intenzivnija od one koju je imao polonijum. Izolovali su element po osobinama sličan barijumu – zbog njegove intenzivne radioaktivnosti, nazvali su ga radijum. Marija i Pjer Kiri radili su još više od četiri godine da bi skupili dovoljno čistog radijuma koji bi mogli videti. Pjer je na sebi sprovodio eksperimente, stavljajući na sopstvenu kožu radijumove soli koje bi izazivale opekotine. I na Mariinim vrhovima prstiju ostajali su ožiljci.

Godine 1903. Marija je postala prva žena u istoriji koja je dobila titulu doktora fizike, a iste godine dobila je i Nobelovu nagradu za proučavanja radioaktivnosti (zajedno sa Pjerom Kirijem i An-

rijem Bekerelom). Kad su dobili Nobelovu nagradu, Marija i Pjer naglo su postali slavni. Pjer je postao profesor na Sorboni i dobio dozvolu za otvaranje laboratorije Kiri, u kojoj je šef ispitivanja bila Marija. Pjer je preminuo 1906, kada ga je pregazila konjska zaprega. Marija je nepun mesec potom dobila katedru svog preminulog muža. Na taj način postala je prva žena profesor na Sorboni. Pet godina kasnije glasalo se o njenom primanju u Francusku akademiju nauka, ali nije primljena. Iste godine – 1911. – Mariji je dodeljena druga Nobelova nagrada, ovaj put za otkriće dva nova elementa, polonijuma i radijuma. Zahvaljujući tome, uspela je da ubedi francusku vladu da izdvoji sredstva za privatni Institut za radijum (Institut du radium, trenutno Institut Curie).

Iste godine desila su se i neka previranja u privatnom životu – objavljena je veza Marije i francuskog fizičara Pola Lanževina (Paul Langevin). Ova veza trajala je oko godinu dana. Lanževin je bio oženjen i ostavio je porodicu zbog ove veze. Novine su osudivale Mariju kao rasturačicu porodice, a imale su i dodatni razlog za natpise – Marija je bila četiri godine starija. Uz to, pošto se izjašnjavala kao ateistkinja, a poreklom iz Poljske u kojoj je tada živeo veliki broj Jevreja, javile su se i glasine da je Jevrejka.

Za vreme Prvog svetskog rata, Marija je bila šefica vojne medicinske komore koja je organizovala poljske rendgenske stanice. Ovi rendgeni koristili su cevi s bezbojnim gasom, nusprodukтом radijuma, koji je kasnije identifikovan kao radon. Marija je lično obezbedila ove cevi sa gasom, dobijenim iz radijuma koji je ona prečistila. Kroz ove stanice prošlo je preko 3 miliona francuskih vojnika. Nakon rata, Kirijeva je dvaput bila u SAD, da bi prikupila novac za istraživanje radijuma. Nije joj prijalo odvlačenje sa naučnog rada, kao ni popularnost, ali uspela je da obezbedi sredstva za svoj rad i opremi Varšavski institut za radijum, osnovan 1925. na čelu sa njenom sestrom.

Marija Kiri umrla je blizu Salanša, u Francuskoj, 1934. godine od aplastične anemije koja je skoro sigurno bila posledica izlaganja radijaciji. Štetni efekti radijacije još nisu bili poznati, a ona je veliki deo svog posla obavljala u šupi bez zaštitnih sredstava. Nosila je probne cevi s radioaktiv-

nim izotopima u svom džepu i držala ih u fioci svog stola, a kraj uzglavlja je uvek držala malo ralijumovih soli da joj sjaje u mraku. Bila je fascinirana tom neugasivom svetlošću i nije se odvajala od epruvete sa česticama radijuma za koju je smatrala da joj na simboličan način osvetljava životni put i daje energiju da istraje na njemu. Kirijeva je sahranjena pored Pjera, ali su krajem 20. veka njihovi ostaci preneseni u Panteon u Pariz. Njihova laboratorija je danas zapečaćena i nedostupna javnosti jer su svi predmeti, sav nameštaj, literatura, laboratorijska oprema, knjige i beleške previše ozračeni da bi bili bezbedni. Intenzitet radioaktivnosti kome su supružnici Kiri bili izloženi bio je toliko visok da se njihova laboratorijska oprema, knjige i beleške još uvek smatraju previše opasnim za rukovanje i čuvaju se u kutijama obloženim olovom.

Marija i Pjer Kiri imali su dve kćeri, Irenu i Evu. Starija je nastavila stopama svojih roditelja i sama dobila Nobelovu nagradu za hemiju 1935. godine, za otkriće da aluminijum može biti radioaktiv i da emituje neutrone kada se bombarduje alfa zracima. Mlađa čerka Eva napisala je majčinu biografiju "Madam Kiri" ("Madame Curie").

Pod ličnim nadzorom Marije Kiri sprovedena su i prva istraživanja u svetu o mogućnosti izlečenja raka pomoću radioaktivnosti. Ona je i jedna od osnivačica nove grane hemije – radiohemije. Institut Kiri u Parizu, za koji se izborila, izgrađen je 1914. i u njemu su obavljena ispitivanja iz oblasti hemije, fizike i medicine. Iz ovoga instituta kasnijih godina izašla su još četiri nobelovca.

Marija Kiri bila je inspiracija i muza mnogim umetnicima. Tome u prilog mogu se staviti i sledeća umetnička dela:

Portret Marije Kiri iz porodične kuće

Marija i Pjer Kiri u porodičnoj laboratoriji

Nobelova nagrada Marije Kiri

Potpis kojim je potpisala prijem Nobelove nagrade

Druga Solvej konferencija fizičara, Brisel 1913. godine

Marija Kiri jedina je žena svog doba koja je stala rame uz rame sa ondašnjim naučnicima.

Literatura:

- ▶ „Marija Kiri”, Narodna knjiga, Beograd, 1957. godine
- ▶ Barbara Goldsmit, „Opsesivni Genije”, Heliks, Beograd, 2006. godine
- ▶ <http://www.orbus.be/fizika/radioaktivnost.htm>
- ▶ <http://www.inarchive.com>
- ▶ <http://www.viva-fizika.org/nedostizna-madam-kiri/>

SIMON DE BOVOAR¹⁴⁸

Simon de Bovوار, koja po nekim važi za najvažniju feminističku teoretičarku „današnjeg vremena”, u vreme kada je izашla njena knjiga *Drugi pol* 1949. godine, sebe nije smatrala feministkinjom; bila je ubedljena da će se dolaskom socijalizma promeniti položaj žena. Interesantno je da već i u svojoj prvoj, uvodnoj rečenici navodi da je dugo oklevala, pre nego što je odlučila da piše o ženama. Više od 20 godina kasnije, 1972. godine, pridružila se francuskom Pokretu za oslobođenje žena, (*Mouvement pour des libération des femmes*).¹⁴⁹ Tek tada se javno deklarisala kao feministkinja i svoju odluku objasnila time da se moramo, dok ne nastupi vreme socijalizma, boriti za položaj žena ovde i sada. Feminizam je, dakle, tako po njoj ipak samo privremeno, ali ne i konačno rešenje.

Najvažnije filozofsko, feminističko delo de Bovوار je knjiga „*Drugi pol*”, obimna, egzistencijalistička analiza položaja žena, koja je verovatno najuticajniji feministički tekst dvadesetog veka. Najpre je objavljena u Francuskoj 1949. godine u dva toma, pod naslovom „*Le Deuxième Sexe*”, i po samom objavlјivanju odmah je doživela uspeh, između ostalog i zbog otvorenog tretiranja ženske seksualnosti. Potom se pojavila i kraća verzija na engleskom jeziku i odmah počela da vrši uticaj na ženske pokrete 60-ih godina u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji.

Simon de Bovوار (9. januar 1908. – 14. april 1986) je francuska književnica i filozofkinja, autorka brojnih romana, monografija o filozofiji, politici i socijalnim pitanjima, eseja, biografija i autobiografije u nekoliko tomova. Danas se sećanje na nju najviše vezuje za njen metafizički roman, posebno roman „*Mandarini*”, ali pre svega za njenu studiju iz 1949., „*Drugi pol*” – koja predstavlja detaljnu analizu o ugnjetavanju žena, i po mnogima osnivački traktat savremenog feminizma. Od 1931. do 1941. bila je profesorka filozofije u Marseju, Ruanu i Parizu, a od 1943. se posvećuje književnosti. Autorka je romana „*Gošća*”, „*Krv drugih*”, „*Svi su ljudi smrtni*”, drame „*Nekorisna usta*”, eseja i memoara „*Uspomene dobro odgojene devojke*”.

Simon Lisi Ernestina Mari Bertran de Bovوار je bila je kćerka Žorža de Bovara, bivšeg advokata i amaterskog glumca, i Franoaz Braser, mlade žene iz Verdena. Rodila se u Parizu, a školovala u Katoličkoj školi za devojke, na šta su intelektualci tog doba gledali s nipođaštavanjem. Katolička škola za devojke smatrana je mestom gde su mlade devojke učene kako da budu majke i supruge, više nego mestom za sticanje obrazovanja. Posle Prvog svetskog rata, Simonin deda po majci, Gistav Braser, predsednik Miz Banke, objavio je bankrot osramotivši celu porodicu i ostavljajući

¹⁴⁸ Viktorija Mladenović, seminarски rad na temu Simon de Bovوار odbranila je u zimskom semestru 2012. godine.

¹⁴⁹ <http://www.zenskestudie.edu.rs/pdf/eva.pdf>

je u siromaštvu. Porodica je stoga bila primorana da se preseli u manji stan, a Žorž de Bovoar morao je da se vrati na posao, zbog čega je njegov odnos sa suprugom trpeo. Simon je uvek bila svesna toga da je njen otac priželjkivao sina, umesto dve kćerke (njena mlađa sestra, Elena de Bovoar, postala je slikarka). Ipak, jednom prilikom je rekao Simon: "Imaš mozak muškarca". Žorž de Bovoar preneo je svoju ljubav prema pozorištu i književnosti na svoju kćerku. Bio je ubeden da jedino uspeh u školi može izvući njegove čerke iz siromaštva. Sa 15 godina, Simon je već odlučila da će biti poznata književnica. Bila je odlična u mnogim predmetima u školi, ali ju je naročito privlačila filozofija. Nakon što je maturirala iz matematike i filozofije, studirala je matematiku na Katoličkom institutu, kao i književnost i jezike na Institutu Sen-Mari, a potom i filozofiju na Sorboni. Tamo je upoznala mnoge mlade intelektualce, uključujući i svog budućeg saputnika, Žan Pol Sarta. Godine 1929, dok je studirala na Sorboni, Bovoar je održala prezentaciju o Lajbnicu. Nedugo zatim ušla je u životnu vezu sa Žan Pol Sartrom. Pogrešno se misli da je Bovoar studirala na Ecol Normale. Ipak, bila je dobro upoznata sa ovom školom i njenim programom, zahvaljujući Sartru i drugima u njegovom filozofskom krugu. Kada je imala 21 godinu, Bovoar je postala najmlada osoba koja je ikad dobila agregaciju u filozofiji i deveta žena koja je dobila ovo zvanje.¹⁵⁰

Značajna je uloga Simon de Bovoar za feminizam, i za to zasljužuje svu počast. Od ključnog je značaja da, istovremeno, prepoznamo i protivrečnost njene osnovne pozicije. Nju nije moguće svesti na poznatu egzistencijalističku ideju o protivrečnosti ljudskog položaja u svetu, bačenosti u predmetnost i imanenciju, nužnosti alienacije itd. Kao što je, na jednoj strani, važan napor da se pokaže filozofska samostalnost Simon de Bovoar u vezi sa njenim „životnom saputnikom“ Žan Pol Sartrom, tako, na drugoj strani, treba istaći da *Drugi pol* znači mnogo više nego nastavak njenog rada započetog 1947. godine Etikom ambivalentnog, (Pour une morale de l'ambiguité), prekid sa ranim egzistencijalizmom. Razlog za ambivalentnost moramo, dakle, da potražimo na drugom mestu. Razlog je u samom načinu na koji feminističke kritike Simon de Bovoar pretpostavljaju neku homogenost, kontinuitet, razumljiv odnos između žena i feminizma. Razlog je, ukoliko argument preokrenemo, u komplikovanom, dvosmislenom, nerazrešivom odnosu između kategorije žena i ženskosti, na jednoj strani, i ideje feminizma kao projekta koji je usmeren na transcendentiju postojećeg, na drugoj strani. Ali kao što je, u okviru rasprave o feminizmu Meri Vulstonkraft, zapisala Kora Kaplan, začetnica novog talasa interpretacija te velike feminističke prethodnice iz perioda prosvjetiteljstva: „Nema takvog feminizma, koji bi postojao u potpunosti sa one strane ženskosti, onako kako se ona shvata u određenom istorijskom trenutku. Svi feministi su nekakve ideoološke žrtve ženskosti konstituisani na osnovu pola i seksualnosti svoga vremena i istovremeno su im suprotstavljeni“.

Odnos feministkinja prema Simon de Bovoar i njenom *Drugom polu* nije jednoznačan. Tokom svih pet decenija od izlaska knjige bila je meta ozbiljnih kritika i osuda, karakterističnih, takođe, i za komentare povodom njene smrti. Na angloameričkom prostoru, gde su joj posvećivali više pažnje nego u Francuskoj (gde je bila skoro nezapažena), mnoge autorke su konstatovale da je to knji-

¹⁵⁰ http://www.astra.org.rs/?page_id=140

ga koja je „promenila njihov život”, među kojima se, takođe, nalazi i začetnica drugog talasa američkog feminizma Beti Fridan (Betty Friedan). U pregledanom tekstu o istoriji i definisanju „pol”, Dona Haravej (Donna Haraway) joj je pripisala ulogu začetnice svih savremenih teoretskih problematizacija ovog koncepta: „Uprkos važnim razlikama, sva savremena feministička značenja reči „pol” proizlaze iz rečenice Simon de Bovoar da *ženom se ne rađa, ženom se postaje*“.

Danas možda izgleda neverovatno, ali Simon de Bovoar su često i uvek iznova optuživali za mizoginiju. Ta njena navodna mržnja prema ženama opaža se u njenom odnosu prema svemu onome što je specifično za ženu. Za Bovoar je svaki biološki proces u ženskom telu stanje krize, iskušenja, koje žena oseća kao nešto najmračnije i najalijeniranije¹⁵¹. Menstruacija, trudnoća, porodaj, dojenje, sve ovo je definisano kao stanje u kome su žene još više žene nego inače, dakle, u poređenju sa muškarcima još više u alieniranom stanju. Uprkos tome, što Simon de Bovoar važi za glavnu femističku teoretičarku današnjice i zagovornicu „feminizma jednakosti”, neki su njenu negaciju ženskoga tela posmatrali u okviru duge tradicije mizoginog pisanja.

Kod Simon de Bovoar je, takođe, ženska požuda određena kao nešto što je negativno, kao naorušena kontrola nad vlastitim telom, zbog čega treba razmišljati u kontekstu neslobode, neautentičnosti, pasivnosti. Sve što se događa sa ženskim telom, radikalno je odvojeno od svesti, transcendencije, subjektiviteta, rasprostranjenosti univerzalno ljudskog. Argumentacijski okvir, iz koga proizlazi celi problematični sistem odnosa između bića i tela i razlike u anatomiji između polova, moglo bi da se nekako sažme na sledeći način: zato što je Simon de Bovoar opisivala previše negativno predstavu žene i ženskosti i zato što nije umela da afirmiše ono što je specifično žensko, navodno, nije bila prava feministkinja. „Prava feministkinja” u tom kontekstu znači poziciju koja može da doprinese oblikovanju pozitivnog, jedinstvenog, jakog identiteta (u kome se žene dobro osećaju i koji može da posluži kao zadovoljavajuća osnova za zajedničku političku akciju), jasno odvojenog od muškog identiteta, a „pravi feminism“ bi, shodno tome, predstavljao nešto što je inherentno progresivno. Da se izbegnu stereotipi savremenog feminizma, potrebno je rešiti oba ova problema, odnosa prema ženama i odnosa prema feminizmu, istovremeno, ali isto tako posebno.

Kada je Simon de Bovoar napisala „Drugi pol“ u kasnim 40-im godinama dvadesetog veka, evropske i američke feministkinje su ostvarile već dosta političkih pomaka, i mnoga pravna ograničenja iz prošlosti su bila prevazidena. Žene su u mnogim zemljama, na primer, mogle da glasaju i da poseduju imovinu, imale su pristupa visokom obrazovanju i raznim zanimanjima. Posle dva svetska rata, žene su takođe imale mnogo više društvene i seksualne slobode. Međutim, Bovoar je tvrdila da uprkos svom tom napretku žene nisu oslobođene od muškaraca i ostaju u podređenom položaju. U „Drugom polu“ ona se usredsređuje na položaj žena, kombinujući istoriju, antropologiju, mit, etnografiju, biologiju, književnost i sociologiju da bi istražila zašto su žene zaista inferiorni, drugi pol: podređen, nekreativan i neslobodan.

¹⁵¹ alienirati (lat.alienare) pravno: otuđiti, otudivati, ustupiti drugom (pravo ili svojinu); odvratiti, primamiti (mušterije); poludeti.

U filozofskom smislu, de Bovoar je usvojila egzistencijalističku perspektivu u "Drugom polu". Osnovno u njenoj raspravi jeste egzistencijalistički etički koncept da je sloboda najpoželjnije ljudsko stanje, posebno sloboda izbora. Ona je prihvatile egzistencijalističke kategorije koje je razvio Sartr u svom delu "Biće i ništavilo" (1943), posebno ideje o Subjektu i Objektu ili Jastvu i Drugom. Konačno, ove kategorije vode poreklo iz Hegelove filozofije koja svrhu postojanja videla, za individualnu i za čovečanstvo, u postizanju samorazumevanja. Centralno u tom procesu je definisanje i razumevanje sebe u pojmovima "drugog", ili onoga što nije jastvo, što je sekundarno, neesencijalno i inferiorno. Moderno društvo, kao i većina istorijskih društava, tvrdila je Bovoar, objektifikuju ženu kao Drugo, a muškarca kao jastvo (sopstvo). Čovečanstvo se definiše kao muško, kao i uopšte ljudsko stanje, dok se žena definiše uvek u odnosu prema muškarcu. Izvor ženske podredenoosti i podjarmljenosti, tvrdila je, leži u ženskoj "drugosti" u odnosu prema muškarcu. Jedino muškarac ima slobodu izbora, da ustanovi sebe kao esencijalnog i kao Subjekt, dok se posledično tome žena uspostavlja kao neesencijalna i kao Objekt.

„Drugi pol“ je obiman tekst, koji se bavi mnoštvom tema. Tekst istražuje biološka, psihanalitička i marksistička objašnjenja ženske sudbine; procenjuje istoriju odnosa između polova od primitivnih oblika društva do modernih vremena i posmatra seksualnost žena i njen odnos sa ženskom „drugosću“. De Bovoar posmatra i mitove koji se odnose na žene, posebno one koji su vezani za materinstvo; razmatra predstave žena u romanima muških autora i procenjuje evoluciju savremenog položaja žena od devojčice do žene kao supruge i majke. Razmatra se poseban položaj lezbejki, nezavisnih žena i žena od karijere, a Bovoar opširno analizira ulogu prostitutki, ulogu koju je ona videla kao onu gde žene mogu, pod određenim uslovima, da koriste „drugost“ da bi iskoristile muškarce.

U analizi zašto su žene Druge, de Bovoar je odbacila objašnjenje o ženskoj potčinjenosti koju su nudile teorije biološkog determinizma. Budući da žene imaju reproduktivnu ulogu i ulogu podizanja/odgajanja, de Bovoar je prihvatile da je ženama teško da budu slobodne. Ali ženu ne treba, tvrdila je, da definiše materica; za ženu je moguće da ima život i van njene reproduktivne funkcije..

Centralno mesto u „Drugom polu“ jeste istraživanje položaja žena kao supruga i majki. Žene ne dovode u pitanje mušku vladavinu u braku zbog sopstvene ekonomске zavisnosti i reproduktivne funkcije. Mada je de Bovoar prepoznala da je tradicionalni oblik braka u periodu tranzicije, ona je ostala pri tome da unutar institucije braka žena ostaje potčinjena, sekundarna i u parazitskom odnosu, i da jednakost u braku ostaje iluzija sve dok muškarci zadržavaju ekonomsku odgovornost. De Bovoar je osećala da su talentovane žene izgubljene za čovečanstvo jer su progutane repetitivnom rutinom kućnih poslova. Ona je osećala poseban strah od čišćenja, rekavši da su „neke dužnosti tortura jednake onoj Sizifovoj“ npr. kućni poslovi.

De Bovoar je shvatala da majčinstvo za mnoge žene može biti vrhovni i srećan stadijum u njihovim životima i može se reći da u majčinstvu žene ostvaruju svoju sudbinu, ali ona je tvrdila da ne uživaju sve žene u materinstvu i da se trudnoća i majčinstvo različito doživljavaju. Neke žene uživaju u trudnoći, ali za druge to je iskustvo muke, nelagodnosti i bolne traume. De Bovoar je bila

skeptična prema svetom karakteru majčinstva i ukazivala je na to da su samo udate žene te koje su slavljenе, dok su one neudate često na lošem glasu. Ona je prepoznala da neke žene pronalaze svu svoju egzistenciju zadovoljenu u plodnosti, ali i da je ideja da ženu vlastite bebe čini potpunim, slobodnim ljudskim bićem iluzija. De Bovoar je smatrala da žena da bi bila dobra majka mora dobro da balansira, sa interesovanjima i životom i van podizanja dece. Smatrala je da žene koje imaju plaćene poslove van kuće mogu biti najbolje majke.

Od inicijalne faze, feminizam je podeljen u veliki broj oblika sa mnogo varijanti - liberalni, liberalno-socijalistički i radikalni feminism, psihoanalitički feminism, ženski suprematizam, New Right feminism, eko i anarhofeminizam, poststrukturalni feminism i postfeminizam, i neki od tih pravaca su kritikovali de Bovoar. Bila je optužena da je propustila da slavi žensku ulogu u odgajanju i podizanju, i da je imala malo saosećanja kada je u pitanju ženska reproduktivna funkcija. Rečeno je da je ona želeta da žene što više liče na muškarce. Ali, uprkos ovakvim kritikama, „Drugi pol“ se prepoznaje kao tekst koji je začeo ženski pokret kasnog dvadesetog i ranog dvadeset prvog veka.

Simon je svojom najbogatijom godinom smatrala dvadeset prvu, jer je upravo te godine srela Sartrov pogled. To se desilo na poljanama njenog rodnog sela, u Limuzenu koji će ubrz i napustiti. Njen otac nije simpatisao razrokog mladića u roze košulji koji je njegovoj staroj crkvi zapao za oko. Simon zbog toga rano napušta roditeljski dom u kojem su se uvek sukobljavali očev ateizam i majčin katolicizam. Njoj su krajnosti tog tipa bile ogavne, te se odrekla buržujskog porekla i prebegla među levičare.

Ljubav sa Sartrom je trajala punih pola veka, iako njih dvoje nikada nisu živeli pod istim krovom. Umesto zajedničke postelje i ručka, spajali su ih njihovi intelektualni i politički pogledi. Ona nikada nije pokušavala da ga namami u bračne odaje, iako su se vidali tri puta dnevno. Voleli su se. Nikada nisu dozvolili da se njihova ljubav pretvori u naviku, niti duboki vir dosade. Persirali su jedno drugom, često vodili intelektualne rasprave, a njihovi poznanici su bili najzanimljiviji ljudi epohe. Zajedno su obišli skoro svaki kutak planete, ali su se uvek vraćali kući, odani Parizu.

Još su za svojih života bili poznati kao neobičan par: dvoje ljudi koji žive u sopstvenim stanovima, koji žive sopstvene živote, dvoje ljudi koji se vidaju po pariskim kafanama i koji lumpuju sa prijateljima, koji imaju seks s kim god poželete; bili su poznati kao par koji je u nekakvoj vrsti intelektualnog i duhovnog braka, slobodnog, postpatrijarhalnog, otvorenog, kako već ko voli to da definiše. Jedno je sigurno - veza Sartra i de Bovoar je bila koliko posledica njihove filozofije, toliko i sila koja je tu filozofiju stvarala. Čak i kada nisu živeli zajedno, čak i kada su živeli sa drugim ljudima, njih dvoje su svakodnevno komunicirali, razmenjivali pisma, pričali, prepirali se. Sartr je govorio da bez nje ne bi bilo ni njega - svaku njegovu knjigu pročitala je u rukopisu i ispravila, svaku njegovu priču, svaku dramu, svaki novinski članak. Studirali su zajedno, diplomirali zajedno. Živeli zajedno, živeli odvojeno, pa opet zajedno. Osvajali ljubavnike i ljubavnice, razmenjivali ljubavnike i ljubavnice. I jedan i drugi su, do kraja života, bili u ljubavnoj vezi sa jednom prelepom Ruskinjom, o kojoj su oboje mislili da sem fizičke lepote, ne poseduje druge vrednosti. Nije ovakva veza bila laka ni za Simon, niti za Sartra. Najteže je bilo otarasiti se ljubomore. I kada su živeli razdvojeno ili sa drugim ljudima,

imali su komunikaciju i osećali jaku duhovnu povezanost. Simon je bila veoma privržena Sartru. Za razliku od njega, ona je imala mnogo manje ljubavnih afera. Njena pisma, upućena Sartru, bila su puna ljubavi, ali i najintimnijih erotskih reči. Simon je smatrala da je svaki muškarac neveran i da bi žena trebalo da postane svesna te činjenice. Verovala je da je otvorena veza, ne samo odnos muškarca i žene, već dvoje ravnopravnih. Jednima se ovakva ljubav činila razumnom, dok su drugi, čak i njihovi najbliži prijatelji, bili protiv ovakvog shvatanja.¹⁵²

Godine 1943. de Bovoar je objavila roman "Gošća", beletrističnu hroniku njene i Sartrove veze sa Olgom Kozakijević i Vandom Kozakijević. Olga je bila jedna od njenih studentkinja u srednjoj školi u Ruanu, gde je de Bovoar predavala tokom ranih 30-ih godina. Olga joj se svidala. Sartr je pokušao da zavede Olgu, ali ga je ova odbila; onda je započeo vezu sa njenom sestrom Vandom. Sartr je izdržavao Olgu godinama, dok nije upoznala i udala se za Simoninog ljubavnika, Žaka Loran Bosta. Po Sartrovoj smrti, on je nastavio da izdržava Vandu. U romanu, smeštenom tik pre Drugog svetskog rata, de Bovoar stvara jedan lik iz složenih veza Olge i Vande. Izmišljene verzije de Bovoar i Sartra imaju trostruku vezu sa mladim ženama. Roman takođe nalazi u složenu vezu Bovoar i Sartra i kako je na nju uticala ova trojka. Nakon ovog metafizičkog romana usledili su mnogi drugi, uključujući „Mandarini“, roman koji je Simoni doneo Gonkurovu nagradu, francusko najviše priznanje za književnost. Radnja romana „Mandarini“ se dešava neposredno nakon Drugog svetskog rata. Ovaj roman opisuje Sartra, Nelsona Algrena i mnoge filozofe i prijatelje iz Sartrovih i de Bovoarinih intimnih krugova.

Rame uz rame sa Sartrom bila je učesnica stvaranja egzistencijalističkog pokreta, angažovana filozofkinja i aktivna levičarka. Iako je u mладим godinama bila ravnodušna prema politici, devojkama je kasnije savetovala da krenu njenim putem – da uče, studiraju, razmišljaju, ali i da pokušaju politički da se angažuju. Sartr i ona nisu imali dece, te je ona smatrala da materinstvo nije bilo njenih sudsudina. Turban kojim je isticala svoje lepe plave oči uvek je smatrala vrhuncem elegancije. Skinula ga je jedino kada je ostala bez voljenog čoveka i nikada više posle toga.

Od Sartra se rastala na svoj način, knjigom "Ceremonija rastanka" koja je izazvala buru negodovanja. U njoj je prkosno ispisala kako su ostarelo mudracu popustili sfinkteri, te nije mogao da kontroliše svoje fiziološke potrebe. Simon je uvek pokušavala da objasni da ta emancipovana sloboda i ničim omedena veza muškarca i žene nije nimalo jednostavna. Možda ga je zbog toga na trenutke i mrzela. Možda je knjigama i pismima punim ismejavanja želela da sakrije krvku stranu sebe. Oni su se zaista voleli, a o tome još uvek svedoči svaki kutak planete koji je prisluškivao njihove uzađe.

Simon de Bovoar je preminula od upale pluća. Sahranjena je pored Sartra na groblju Monparnas u Parizu. Od njene smrti, njena reputacija je porasla. Naročito ju je akademski svet smatrao majkom postšezdesetosmaškog feminizma. Takođe je rasla svest o njoj kao o glavnoj francuskoj egzistencijalističkoj filozofkinji i velikoj ženskoj misliteljki. Savremene rasprave analiziraju uticaj de

¹⁵² <http://wannabemagazine.com/oni-su-se-voleli-simone-de-beauvoir-i-jean-paul-sartre/>

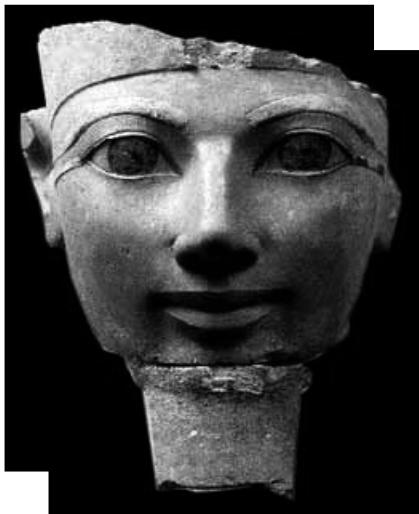
Bovoar i Sartra jednog na drugo. Smatra se da ona ima uticaj na njegovo glavno delo „Biće i ništavilo” i da je pisala dosta o filozofiji koja je nezavisna od Sartrovog egzistencijalizma. Život de Bovoar je inspirisao i brojne biografe. Godine 2006, grad Pariz je naručio od arhitekte Ditzmara Fajhingera da dizajnira sofisticirani pešački most preko Sene. Most je nazvan Pasarela-Simon-de-Bovoar u njenu čast i karakterističan je po ženstvenim krivim linijama i vodi do Nacionalne biblioteke Francuske.

Literatura:

- ▶ <http://gay-serbia.com/teorija/2006/06-12-31-simon-de-bovoar-i-feminizam/index.jsp>
- ▶ <http://wannabemagazine.com/oni-su-se-voleli-simone-de-beauvoir-i-jean-paul-sartre/>
- ▶ <http://blog.b92.net/text/11235/Les-Temps-Modernes---jedna-ljubavna-prica/>
- ▶ <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/t53299.lt.html>
- ▶ http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD_%D0%B4%D0%BB5_%D0%91%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D1%80
- ▶ <http://www.zenskestudie.edu.rs/pdf/eva.pdf>
- ▶ http://www.astra.org.rs/?page_id=140

VLADARKE

- ▶ Hatšepsut
- ▶ Nefertiti
- ▶ Carica Jelena
- ▶ Elizabeta I Tjudor
- ▶ Katarina II Velika
- ▶ Kraljica Marija Karađorđević
- ▶ Indira Gandi
- ▶ Jovanka Broz

HATŠEPSUT¹⁵³

U dugoj istoriji Egipta nizali su se događaji, koji su obeležili njegovo postojanje, a uz te događaje idu i ličnosti, koju su dale sve doprinos. Neke od njih su manje, neke više značajne, a Hatšepsut je i više nego značajna. Dugo je tražano za posmrtnim ostacima ove velike egipatske kraljice, a ta potraga bi i dalje trajala da tim naučnika nije 2005. godine slučajno otkrio Zub na jednoj od mumija. Mumija je pronađena još 1903. godine, ali nikо nije ni pomislio da bi to mogla biti ona, jer mumija nije bila u najobičnijem kovčegu, nije imala ništa obučeno, nikakve ukrase na glavi, nakit, zlatne sandale, blago i sve ostalo što je tipično kada se sahranjuje tako značajna ličnost u

Egiptu u tadašnje vreme. I da nije otkriven taj Zub i time utvrđeno da je to kraljica Hatšepsut, ova mumija bi i dalje ležala u prašini u nekoj grobnici i smatrala bi se nevažnom. Danas se ona čuva kao dragocenost u odajama Kraljevskog muzeja, sa svojom porodicom faraona iz perioda Novog carstva.

Poznata je po tome što je uradila nešto što nijedna kraljica nije uradila do tada. Imala je hrabrosti da promeni običaje i predstavi sebe kao muškarca. Zato je poznata kao „žena – kralj lično“, a njen narod ju je zvao „Sinom Sunca“ i „Gospodarem dveju zemalja“, pošto je sveta tradicija zahtevala da svaki egipatski vladar bude sin velikog boga Amona. Hatšepsut je uspela da sebe proglaši istovremeno i muškarcem i božanstvom. Za nju je bila smisljena biografija po kojoj je Amon prišao njenoj majci Ahmosi u obliku talasa svetlosti i miomirisa. Njegova pažnja je primljena sa zahvalnošću, a na odlasku on je objavio da će Ahmosa roditi kćer u kojoj će se pokazati sva hrabrost i snaga bogova. Da bi zadovoljila predrasude svog naroda, a možda i želju svog srca, velika kraljica je davala da na spomenicima bude prikazana kao borbeni ratnik, bez grudi, sa faraonskom bradom, faraonskim odorama. Koliko je god sve to što je uradila, da bi stigla do titule faraona, bilo protiv ondašnjih pravila, Egipt je za vreme njene vladavine bio u usponu, a ona je prema svom narodu bila pravedna i brinula je o njihovim interesima vladajući dvadeset i jednu godinu.

Hatšepsut je odrasla u kraljevskoj porodici u Tebi, prestonici starog Egipta. Imala je dva starija brata, koja su rano umrla i ona je ostala kao jedina naslednica faraonskog prestola. Još za životu njenog oca, Tetmozisa I, udala se u petnaestoj godini za svog dvanaestogodišnjeg brata, pod imenom Tetmosizis II, što je tada u Egiptu bio običaj. On, Tetmosis II, bio je proglašen za faraona, a

¹⁵³ Tatjana Stojilović, seminarски rad na temu Hatšepsut, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

Hatšepsut za kraljevsku suprugu i kraljicu regenta. Kako je mladi faraon bio bezbojan i fizički slaba ličnost, već u samom početku njegove vladavine bilo je jasno da će Hatšepsut vrlo brzo preuzeti u svoje ruke sve državne poslove. Ona je na početku poštovala pravila svoje uloge, kraljice – regenta, koja joj je pripala, jer je njen muž, odnosno brat, bio maloletan, ali posle izvesnog vremena pojavili su se znaci koji su ukazivali da to više nije tako. Ona je čak upravljala i vojskom u ratovima koje je zvanično vodio njen Tetmes II. Posle samo nekoliko godina, preuzeila je ulogu kraljice Egipata, vrhovnu moć u toj zemlji, a svom pastorku, koji je tada već bio stasao da vlada, namenila je drugu po važnosti ulogu.

Tako je ona nastavila da vlada i vladala je dvadeset i jednu godinu. Nikada nije propuštala priliku da učvrsti svoj položaj i popularnost u zemlji. Čak je simulirala da je teško obolela, prenoseći glasine da je muž pokušao da je otruje pošto je suviše naklonjena narodu. Na to je u palati nastao nezapamćeni revolt. Krunski savet je doneo odluku da se sva moć prenese na kraljicu, dok je Tetmes morao da se zadovolji položajem u senci svoje ambiciozne supruge. Kada je umro, negde u tridesetoj godini, zli jezici su tvrdili da je ubijen po njenom naređenju. Bila je lepotica nad leptoticama. Više od svega je umela da iskoristi svoju ertošku privlačnost. Bila je samouverena, dostojanstvena, i kako kažu savremenici: „najslatkorečivija od svih kraljica“. Lepa kraljica je zahvaljujući svojoj neobuzданoj ambiciji i jedinstvenoj odbrambenosti, uspela da za sebe prisvoji sva prava koja pripadaju jednom faraonu. Želela je da u istoriju uđe kao veliki faraon. Da bi ostvarila taj svoj cilj počela je da proširuje granice Egipta, da osvaja nova područja, uprkos tome što je želela da bude i kraljica mira. Podsticala je razvoj zemljoradnje i za sve se interesovala: da li u Nilu ima dovoljno vode za navodnjavanje obradivog tla, da li se gaji dovoljno stoke, da li narod imam dovoljno hrane.

Ni na području arhitekture nije želela da zaostane za svojim velikim prethodnicima. Za vreme njene vladavine izgrađeni su mnogi velelepni objekti. Za ove radove angažovala je radnike iz svih područja u zemlji. Gradovi i trgovci robljem rado su joj slali pomoć. Da bi pokazali koliko vole svoju kraljicu, i plemstvo i građanstvo su sa velikim zadovoljstvom i entuzijazmom učestvovali u radovima. Jedan od glavnih tvoraca svih ovih spomenika, bio je genijalni arhitekta po imenu Zenmut. On je bio kraljičin ljubimac, a nešto kasnije i ljubavnik, siva eminencija na dvoru. Hatšepsut mu je povjerila upravu nad celokupnim izgradnjom u zemlji, imenovala ga je za prvog ministra i prepustila mu da vaspitava njenu jedinu čerku Hefrure.

Hatšepsut nije pokušavala da legalizuje svoju vladavinu tvrdeći da je vladala sa ili za svog muža. Umesto toga ona je isticala svoje krvno srodstvo. Na natpisima je pisalo: „kraljevska čerka, kraljevska sestra, supruga boža, velika kraljevska supruga Hatšepsut“. Postoje tekstovi koji ispredaju priču o tome kako je Tetmes I nju odredio za svog naslednika, još pre smrti, a da je bog Amon izabrao Ahmoze da rodi novog božanskog vladara. Njen jedini poznati potomak iz veze sa Tetmesom II bila je Nefrure koja je često nazivana „kraljevskom čerkom“. I dalje je otvorena raspravo o tome da li je bila supruga Tetmesa III u vreme regenstva ili se pojavljuje sa njima kao „supruga boža“, sve do 22. ili 23. godine njegove vladavine. U nekom trenutku, Tetmes III je zamenio njevo ime imenom Sitiah kojom se oženio pošto je počeo samostalno da vlada. Decu koju je rodila

Nefrure ne mogu pouzdano da identifikuju, i kako se pretpostavlja, prilično pouzdano da bi princ Amenhotep mogao biti njen sin.

Kao vladarka, Hatšepsut je uvela graditeljske projekte koji su daleko nadmašili one koji su preuzimali njeni prethodnici. Hatšepsut je govorila da je ponovo sagradila hramove u Hebeniuu, Hermuporisu i Kuzi i da je služila boginju – lavicu Pehet, kojoj je bilo posvećeno dosta hramova. Ti bogovi kulturnih centara dobili su novi ideoe u ekonomskim resursima Egipa. Ona nije ni jednom mestu poklanjala više pažnje nego Tebi. Hram u Karnaku je još jednom proširen pod njenim nadzrom i uz pomoć brojnih činovnika koji su upravljali građevinskim radovima. Sa zemljom, koja je bila u miru, većim delom njene dvadesetogodišnje vladavine, mogla je da eksploratiše prirodna bogatstva Egipa i Nubije. Zlato je pristizalo iz istočnih pustinja i sa juga, rudnici dragog kamenja su radići, kedar se uvozio sa Levanta, a srebro iz Afrike. Na kraljičinim natpisima i natpisima njenih činovnika, materijali od kojih su spomenici bili izradivani bili su vrlo detaljno opisani. Očigledno je da je Hatšepsut bila zadovoljna količinom i različitošću luksuznih dobara koje je mogla da stekne. Najznačajnije što je Hatšepsut ostavila u Karnaku bio je osmi pilon, nova južna kapija prema zoni hrama. Podignut je duž procesijskog puta koji se prostirao u pravcu sever – jug i povezivao je centralni Karnak sa zonom hrama. Ovaj novi pilon bio je prvi kameni pilon na tom putu. Povezujući Karnak sa hramom Mut, kraljica je možda namerno skrenula pažnju sa kapije Tetmesa II ispred četvrtog pilona. Isto tako, ona je podigla hram u aliji koja se protezala u pravcu sever – jug, posvećena Amon – Re – Kamutefu, stvaralačkoj formi boga. Posmatrano, njene građevine u hramu u Lukedu prema jugu, u kojem se svake godine održavao vladarski praznik ponavljanja, hram Mut, gde je obitavala Amonova supruga boginja i svetilište posvećeno Kamutefu, zajedno čine skup građevina u kojima je Hatšepsut mogla da slavi svoje rodendane, da dobije blagoslov boga za svoju vladavinu i da postuje zahteve božanstva za samo kraljevstvo. Drugde, u centralnom Karnaku, Hatšepsut je imala palatu koja je bila podignuta za njene kulturne aktivnosti. Podigla je niz odaja oko centralnog svetilišta u kojima je prikazivala sopstveno pročišćenje i prihvatanje od bogova. Danas je svetilište rekonstruisano u muzej na otvorenom.

Hram u Deur el – Bahariju je najtrajniji spomenik Hatšepsut. Izgrađen je od krečnjaka i projektovan sa terasama naslonjenim na litici u uvali koja je nastala delovanjem prirode, radom reka i vetrova. U hramu su se nalazili reljefi i natpisi uz pomoć kojih su pažljivo opisani različiti vidovi života i vladavine. Prikazivani su, na primer nubijski pohod, transport hrane u Karnaku, pohod u Punt iz kojeg je doneto drvo tamjana i afrički trgovački proizvodi, božansko rađanje vladara. Na južnom kraju srednje terase bila je podignuta kapela za Hathor, boginju zapadne nekropole. Na nju je gledala dvorana sa stubovima, čiji su kapiteli bili modifikovani u formi simbola boginje krave. Na gornjoj terasi nalazila su se glavna vrata, kroz koja se ulazilo u peristalnu dvoranu, iza koje se nalazilo glavno središte hrama. Scene u kojima su bile prikazane procesije održavane u vreme Letnjeg praznika doline, ukrašavale su severnu stranu dvorane, dok je Opet praznika prikazan na južnoj strani. Na istoj terasi su bile podignute kapele za samu Hatšepsut i njenog oca Tetmesa I. Tu se nalazi jedan natpis koji upotpunjjava scenu kada kralj objavljuje buduću vladavinu svoje kćerke. Zbirka

izraza koji su imali za cilj da komuniciraju sa nekolicinom odabranih, koji su mogli da čitaju i koji su u stvari i mogli da vide te privatne delove hrama, aludiraju na neobičnu vladavinu Hatšepsut. Njeni visoki činovnici su upozoravali: „Onaj ko je bude slavio, živeće, onaj ko bude govorio loše huleći na Njeno veličanstvo, umreće“. Moguće je da je ovo bila zvaničan dvorski stav tog vremena i da je natpis isticao ono što je savremenim krugovima elite već bilo poznato. Hatšepsut je bila vrlo darežljiva prema onima koji su je podržavali, a to se vidi iz toga što je porastao broj velikih, dekorativnih, privatnih grobnica u Tebi i Sakari, a takođe i zato što je porastao broj privatnih statusa. Iz ovih navoda vezanih za arhitekturu tog doba, zaključuje se o načinu vladavine, razmišljanju i željama Hatšepsut i tadašnjoj kulturi.

Savladarstvo Hatšepsut i Tetmesa III nije bio period dugih ratova. Preduzeto je nekoliko vojnih pohoda u Nubiju, kojim su se razračunavali sa lokalnim ustanicima, ali ništa ne ukazuje da je čitava južna administracija ometana. Trgovačka misija koju je Hatšepsut otpremila u Punt i Egipat je prikazivana kao glavni diplomatski posao. Afrički proizvodi koji su, po povratku misije, doneti u zemlju, zajedno sa zlatom i tamjanom, pospešili su interesovanje za egzotične, luksuzne proizvode. Nije potpuno jasno na koji način je misija u Punt doprinela intenzivnijoj trgovini sa oblastima Afrike koje su se prostirale južno od Egipatske kontrole, ali se zna da su posle te misije postali učestaliji. Posle njene smrti, oko 1503. godine pre naše ere, njen pastorak je nastavio život kao veliki faraon Egipa. On nije oskrnavio ime i spomenike Hatšepsut, sve do poslednjih godina svoje vladavine.

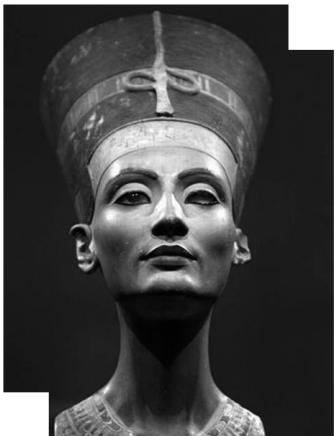
Tokom istorije, žena je uvek mogla i postizala to što je želeta, ali je zbog sujete muškarca često ostajala bezimena i u senci. Bila je majka i sestra, supruga i ljubavnica, vrhunska naučnica i umetnica, slikarka, operska diva i sportiskinja kojoj se divio ceo svet. Bila je hetera i kurtizana, bila je glumica, književnica, humanitarka, koja je pokušala da bar malo ublaži bol i zaleći rane u ratovima koje su muškarci započinjali.

Hatšepsut nije sprečilo to što su običaji bili drugačiji. Pokazala je da žena zaslужuje mesto jednog faraona, da može da se nosi sa tim i time odbranila „žensku čast“. Hatšepsut je ostavila veliki i značajan trag. Za vreme njene vladavine, Egipat je bio ekonomski moćan, razvila je trgovinu sa susednim zemljama i izvela nekoliko značajnih vojno-trgovačkih poduhvata. Nesumnjivo je nadmašila sve velike kraljice u istoriji čovečanstva, kao što su bile Elizabeta I u Engleskoj, Katarina Velika u Rusiji i Marija Terezija u Austriji. Više od svega želeta je da se na nju i njen značaj ne zaboravi. Njenu lepotu su opisivali rečima: „Gledati u nju, bilo je lepše od svega“, a koliko je želeta da ostane upamćena vidi se iz citata: „Srce mi zatreperi kad pomislim na to što će ljudi govoriti. Oni koji će gledati moje spomenike u godinama što dolaze i pričati o svemu što sam činila“. A ko su bili ti koji su trebali da je pamte? Neki istraživači smatraju da je ta uloga naratora trebala da pripadne običnim ljudima, jer je ona u svojim natpisima spominjala vivka, čestu nilsku močvarsku pticu, koja je Egipćanima bila poznata kao rekit, a to u hijeroglifskim tekstovima znači obični ljudi. I sada kada je lepotu njenog tela nestala, sve što je ostalo od te moćne žene, koja je imala smelosti da sebe prikaže kao muškarca, je legenda, mi ispunjavamo njenu želju pričajući o njoj.

Literatura:

- ▶ Ljubislav M, Valerija C. K, "Žene koje su menjale svet", MK Panonija, Novi Sad, 2005. godina.
- ▶ Vil D., "Istočne civilizacije", Vojvodanski zavod, Beograd, 2004. godine.
- ▶ Ijan Š., "Oksvordska istorija starog Egipta", Clio, Beograd, 2004. godine.
- ▶ Amel K., "Stari Istok", I i II tom, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004. godine.

NEFERTITI¹⁵⁴

Nefertiti, Nefertitis ili Nofretete je bila žena egipatskog faraona Amenhotepa IV. Njeno ime približno znači „lepotica je stigla“. Iako je jedna od najpopularnijih ličnosti Starog Egipta, danas je od nje sačuvano veoma malo predmeta, od kojih je najpoznatija njena bista, koja se čuva u muzeju u Berlinu. U istoriji je upamćena po verskoj reformi, koju je sprovedla u Egiptu zajedno sa svojim mužem, faraonom Amenhotepom IV. „U istoriji Egipta nikada se nije odala tolika počast jednoj ženi od strane faraona kao što je to bio slučaj sa Nefertari“¹⁵⁵... Nefertiti se više od tri hiljade godina smatra najlepšom ženom koja je ikada hodala svetom.

Ne zna se mnogo o njenom poreklu i njenim roditeljima. Postoji mnogo teorija, ali je danas najzastupljenija ona po kojoj je Nefertiti čerka egipatskog velikodostojnika Aja i Tadukipe, princeze kraljevstva Mitani. O njenom detinjstvu se zna vrlo malo, pa tako datum njenog venčanja sa Amenhotepom, kasnije Ahenatonom, kao i datum njenog krunisanja, nisu poznati. Ipak, zna se da kraljevski par nije mogao dobiti tako željene sinove, već su imali čak šest čerki: Meritaton, Meketaton, Ankesenamon (Tutankamonova kraljica), Neferuaton, Neferne i Setepenre. Sa sigurnošću se prepostavlja da Nefertitinih šest kćeri nisu od istog oca. Neki naučnici veruju da je Nefertiti svojim dolaskom na dvor povela i svoju polusestru Matnodžmet, kasnije majku kraljice Nefertari, žene Ramzesa II.

Nefertiti postaje istorijska ličnost od udaje za Ahenatona. Veruje se da ju je na to mesto dovela kraljica Tij, tadašnja vladarka Egipta, a rodena sestra Nefertitinog oca Aja. Ona je svoju nećaku udala za svog sina, sa namerom da ga ova odvoji od monoteizma. Međutim, Nefertiti je išla ka tome da učvrsti svoj položaj glavne supruge, baš tako što će Ahenatonu pomagati u nastojanjima da Egipt prevede na monoteističku veru. Ona i faraon su verovali u Atona, boga svetlosti i njemu u čast podigli novu prestonicu - Amarnu. Preseljenje prestonice iz Tebe, koja je bila vekovno sedište Egipta bilo je ravno revoluciji. Sveštenici, koji su u najmanju ruku mogli očekivati Memfis kao novu prestonicu, bili su više nego iznervirani građenjem novog grada usred pustinje. Nova religija, i novi vladari, ostavili su ih bez posla.

Nakon smrti Ahenatonovog oca, faraona Amenhotepa III, novi vladari Egipta sele se u Amarnu. Predanja kažu da faraon i njegova lepa kraljica nisu štedeli na praznovanjima i proslavama. U Amarni je održavano sijaset religioznih obreda, posvećenih Atonu. Iako se protiv faraona diglo Amonovo

¹⁵⁴ Vladimir Plavšić, seminarski rad na temu Nefertiti odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹⁵⁵ <http://www.diskusije.net/istorija/egipatske-kraljice-6399/>

sveštenstvo, Egipat je bio vodeća sila na Bliskom Istoku. Nakon smrti Meketaton, Nefertiti nestaje iz egipatske istorije (oko 1335. godine p.n.e.). Smatra se da je ubijena od strane Ahenatonovih protivnika. Postoji pretpostavka da je Nefertiti iznenadno preminula, i da je njen muž zabranio nje-no pominjanje jer je bilo previše bolno za njega. Do danas nije pronađena njena mumija već samo nekoliko komada nakita sa njenim imenom ispred grobnice Ahenatona. Moguće je da je sahranjena negde drugo jer se 2004. pojavilo novo otkriće. Naime, pronađeno je nekoliko mumija u skri-venoj prostoriji jedne grobnice te se za jednu mumiju smatra da je „Najlepša od svih“. Nije objašnjeno zašto je, ni kako dospela tu, ni ko ju je preneo. Na mnoga pitanja nije odgovoren ali teorija do danas nije osporena.

Uvid u lepotu ove kraljice daje nam jedno od najpoznatijih egipatskih blaga – bista kraljice Nefertiti. Ovo je po oceni mnogih jedno od najsavršenijih umetničkih radova načinjenih pre nove ere. Bista se čuva u Egipatskom muzeju u Berlinu. Ne zna se kako je dotele stigla, no sigurno je to da ju je Adolf Hitler svrstavao u svoje lično blago, i da je egipatsku faraonku doživljavao kao jednog od svojih idola. Smatra se da je do danas preživela zato što je postojala greška u izradi i nikada nije bila izložena u hramu. Ovo su samo pretpostavke, jer je bista, sa oštećenjem levog uha, pronađena u radionici jednog kipara. Glavni kipar, Tutmos, nije na ovoj skulpturi izradio levo oko. Najpre bismo pomislili da je lepa Nefertiti još za života izgubila oko. Ova teorija nije tačna jer je osporavaju drugi nalazi. Ahenaton je već kada se Nefertiti za njega udala (kada je imao 17 godina) patio od seksualnih poremećaja, a prema najnovijim nalazima iz Amarne, Nefertiti je bila sklona avanturama i pitanje je da li se zaljubila i u vajara Tutmosa kome je često služila kao model. On je znao da je Nefertiti brojnim muškarcima pokazivala svoju naklonost, međutim pošto je njega odbila, pretpostavka je da joj se na ovakav način osvetio i unakazio svoje delo time što ga nije završio. Samo jedan metar od ovog dela nađeno je i poprsje Ahenatona koje je bilo razbijeno i u krhotinama, što je moguće bilo u trenutku vajarevog besa. Ona i Ahenaton će još biti upamćeni i po jedinstvenom stilu u celokupnoj egipatskoj umetnosti. Stvorili su nov pravac koji je tradicionalnu egipatsku monumen-talnost i preveliku ozbiljnost, na nešto manje od sto godina stavio na stranu. U njihovoј umetnosti (koja nije trajala ni sto godina, a obeležava se kao umetnost Amarne), čovek se smeje, pravi prirodne pokrete, slikan je i vajan realno, onakav kakav je u prirodi, a ne idealizovan i božanski lep faraon, kako se radilo dve hiljade godina pre njih. Na osnovu toga se danas vidi da je Ahenaton imao izvesne deformitete, i da za razliku od svoje supruge, uopšte nije bio lep. Revolucija u umetnosti, revolu-cija u religiji i veoma nekonvencionalan život, učinili su ovaj par najvećim reformatorima Starog Egipta. Ono po čemu će Nefertiti ostati upamćena jeste njena legendarna lepota. Zapadni istoričari je zbog toga svrstavaju u tri popularne egipatske kraljice (zajedno sa Hatšepsut i Kleopatom). Ova vladarka vodila je život kakav nije imala nijedna egipatska kraljica ni pre ni posle nje. Sa svega sedamnaest godina postala je vladarka, koga je voleo ceo Egipt. U isto vreme bila je i reformator-ka i jeretik. Pred kraj svog života dala je sebi titulu Neferneferuaten Nefertiti, što znači sve su savr-šene lepotice Atonove. Time se proglašila faraonkom, i od tada je sa žezlom i mlatilom u rukama bila poštovana kao boginja na zemlji. Posle njene i Ahenatonove smrti, Amarna je razgrađena ka-men po kamen i progutao ju je pesak.

Literatura:

- ▶ www.wikipedia.org
- ▶ <http://www.touregypt.net/>

CARICA JELENA¹⁵⁶

Jelena je bila istaknuta predstavnica srpskog dvora, obrazovana i inteligenntna osoba koja je pomagala supruga u njegovoj kraljevskoj i carskoj politici. Naročito istaknuto ulogu imala je u javnom životu kao pratilac brojnih političkih poteza koje je car Dušan sprovodio, ali i kao mecena, zalažući se za održavanje brojnih manastira. Carica Jelena je bila prva, i za sada zvanično jedina žena, koja je posetila monaški prostor na Svetoj Gori inače zabranjen za žene.

Srpski vladari uspostavljali su u gotovo svakoj generaciji bračne veze sa bugarskim vladarskim porodicama – četiri Bugarke bile su udate za Nemanjiće, dok su četiri Srpskinje bile udate za bugarske vladare. Brak sa bugarskom princezom učinio je da Srbija i Bugarska postanu veliki prijatelji.¹⁵⁷

Jelena (oko 1330-1376) je bila bugarska princeza, srpska carica, žena srpskog cara Stefana Dušana. Jelena je rođena u braku despota Stracimira i Kerace (monahinja Teofana). Njena braća su bila Ivan Aleksandar i Ivan Asen, a sestra Teodora. Već u mладости Jelena je stekla šire obrazovanje, naročito uz brata, bugarskog cara Ivana Aleksandra koji se isticao kao mecena u književnom radu u Bugarskoj. U brak sa kraljem Dušanom Jelena ulazi 1332. Njihovo jedino dijete, sin Uroš, budući car Stefan Uroš, rođeno je 1337. Prevrat u Srbiji, zbacivanje kralja Stefana Uroša Trećeg Dečanskog od strane sina Dušana, 1331. godine, odrazio se i kod Bugara. Boljari su proterali sestru dojučerašnjeg srpskog kralja, caricu Anu, sa sinovima, a na presto podigli sestrića cara Mihaila, Jovana Aleksandra Asena (1331-1371), sina despota Stracimira. Cela Bugarska, pa i novi car Jovan znali su da se nije šaliti s mладim i energičnim srpskim kraljem. Da bi predupredio očekivanu srpsku odmazdu zbog progona Ani, Dušanove tetke, car Jovan novom kralju Srbije šalje specijalnog izaslanika, u pratnji najboljih vitezova Bugarske. Bila je to rođena sestra bugarskog cara, Jelena. U to vreme Dušan je nosio belo odelo, u znak žalosti za preminulim ocem. Pa ipak, nije ostao ravnodušan na pojavu bugarske princeze. Na to su Bugari i računali.

Stefan Uroš Četvrti Dušan Nemanjić, kralj 1331-1346. i car 1346-1355. bio je visok, srazmerno razvijen i snažan, lepoga lica, blage, strpljive naravi i izuzetne hrabrosti. Rođen oko 1308. godine, kao dečak živeo je u progonstvu u Carigradu, zajedno sa oslepljenim ocem, majkom Teodorom i bratom Dušmanom (Dušicom). Imao je oko 13 godina kada je postao savladar svog oca (1321).

¹⁵⁶ Jelena Drakulović, seminarски rad na temu Carica Jelena, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹⁵⁷ Miroslava Parežanin, seminarски rad na temu Carica Jelena, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

Od prvih mladičkih dana dokazivao se i dokazao u bojevima protiv Bugara, Grka i Bosanaca. Vrlo mlad, u 22. godini, postao je samostalni kralj Srbije. Dušan je sklopio brak s princezom Jelenom o Usksru 1332. godine u Skoplju. Venčanje je održano u crkvi Svetog Đorda. Za tu priliku sagrađen je novi most na reci Vardar, preko koga je prvo prešla Jelena. Brakom s bugarskom princezom Jelenom, Srbija i Bugarska postale su veliki prijatelji. Dušan se obavezao da neće pomagati očevu sestru Anu i njenog sina Jovana Stefana da povrate bugarski presto, oni su utočište našli u Dubrovniku, a Bugari su se obavezali da neće imati osvajačke pretenzije prema Makedoniji.

Kraljica Jelena bila je izuzetno lepa, stasita, ali i pametna, mudra i odlučna žena. Dušan je vrlo često koristio ove njene osobine. S njegovim dopuštenjem Jelena je neretko, a ponekad i presudno, uticala na njegove političke poteze. Naravno, ne sme se shvatiti da je bio zaslepljen svojom ženom kao njegov otac Stefan Dečanski, naprotiv. Na sastanku srpskog ratnog saveta, koji je održan u Prištini 1342. godine, većale su 24 velmože, a Jelenine reči bile su presudne. Kada su nakon pet godina od venčanja dobili sina Uroša, 1337. godine, učvršćuje se i njihov brak. Jelena je nastojala da često bude uz muža. Prema memoarima Jovana Kantakuzina, pratila je muža i u ratnim pohodima. U više povelja Dušan pominje Jelenu kao hristoljubivu i blagodarovnu. Mnogo je čitala i monasi po manastirima su za nju prepisivali mnogobrojne knjige.

Udvostručivši teritoriju svoje države, posle pobedonosnih osvajanja, Dušan je razmišljao da njegova kraljevina Srbija postane carevina. Bio je kralj Srbije, postao i kralj Albanije, zašto ne i Grčke? Na severu je učvrstio granice oko velikih reka, prodro je u Epir i Tesaliju. Vizantincima su ostali samo Trakija, Solun, Carigrad i Peloponez. Dakle, s pravom je mogao da se nazove i grčkim vladocem. Tako je Stefana Uroša Četvrtog Dušana, o Usksru, 16. aprila 1346. godine, na državnom saboru u Skoplju, za cara krunisao srpski patrijarh Joanikije (Janićije). Neposredno pre toga srpska arhiepiskopija podignuta je na stepen patrijaršije, a Joanikije je postao prvi srpski patrijarh. Krunisanje je izvršeno na srpskom, grčkom i latinskom jeziku. Venčava se rab Božji Dušan za cara Srbljem, Grkom i Arbanije, izgovorio je Joanikije. Kraljica Jelena krunisana je za caricu, a sin Uroš za kralja. Proglas carstva započeo je tako što je car Stefan Uroš Četvrti Dušan Nemanjić uputio prekrasne i preobilne darovnice crkvama i manastirima, posebno svetogorskim, koji su se, od zauzimanja Sera, nalazili pod srpskom vrhovnom vlašću. Svečanost je trajala više dana, da bi na kraju, u Prizrenu, bio položen kamen-temeljac za Dušanovu zadužbinu - crkvu Svetih arhanđela.

Jelena je bila istaknuta predstavnica srpskog dvora, obrazovana i inteligentna osoba koja je potpomagala supruga u njegovoj kraljevskoj i carskoj politici. Naročito istaknuta ulogu imala je u javnom životu kao pratilja brojnih političkih poteza koje je car Dušan sprovodio, ali i kao mecena, zalažući se za održavanje brojnih manastira. Jelena je ktitor Karejske celije na Svetoj Gori (Atosu), manastira sv. Nikole pod Kožljem u Pčinji, sa sinom Urošem dovršila je hram sv. Bogorodice u Matejcu kod Kumanova, a obdarila je i svetogorsk manastir Kutlumuš. Zabeleženo je da su 1347. godine, car Dušan, carica Jelena i njihov sin Uroš bili na Svetoj Gori u obilasku tamošnjih manastira, te da je carica Jelena bila prva žena koja je posetila za žene zabranjeni monaški prostor na Svetoj Gori. U Dušanovom prodoru u Bosnu 1350. učestvovala je i Jelena. Na povratku su posetili Dubrov-

nik. Mavro Orbin u delu „Kraljevstvo Slavena“ opisuje Jelenu kao opaku ženu i osobu koja je imala jak uticaj na supruga Dušana.

U vreme najvećeg uspona, kada je Srbija bila najveća i najjača sila na Balkanu, i vojno i ekonomski, istorijski uzlet Srbije je naglo zaustavljen. Car Stefan Uroš Četvrti Dušan, s pravom nazivan Silnim, iznenada je umro, 20. decembra 1355. godine u 48. ili pre u 49. godini. Ne zna se ni gde, ni kako. Prepostavlja se da je bio otrovan. Carica Jelena i sin Uroš, s vlastelom, sahranili su ga u njegovoj zadužbini, u velelepnom Arhandelskom manastiru, u Prizrenu. Nedugo posle smrti cara Dušana, carica Jelena se zamonašila kao monahinja Jelisaveta. Kasnije je postala velikoshimnica i nosila je ime Jevgenija. Iako se to pominje na nekim mjestima, carica Jelena nije bila proglašena za sveticu. I kao monahinja je bila politički aktivna. Tako je, aprila 1357. godine, bila prisutna i vrlo aktivna na državnom saboru u Skoplju, kada je, njenom zaslugom, Uroš dobio široku podršku vlastele koja je podržala njega, a ne Simeona. Raspad Srpskog carstva započeo je odmah posle Dušanove smrti. Iako je postojao car Uroš, oblasni gospodari su zaokruživali područja na kojima su neprikošnovenno vladali. Carica Jelena se održavala u Serskoj oblasti i mada je priznavala svoga sina Uroša i sama je bila jedan od brojnih izvora moći na ruševinama raspadnutog carstva. Uz nju je bio deo vojske koji je omogućavao vršenje vlasti. Na vlasti u Seru se zadržala do 1365. Dalje je na tom prostoru prati despot Jovan Uglješa koji je bio izraz nove politike kralja Vukašina. Nije poznato gde se Jelena nalazila posle 1365, možda kod Prizrena ili Prištine, na nekom od stranih imanja loze Nemanjića.

Na severnim granicama Srbije zavladao je mir, uz gubljenje Kučeva i Braničeva, čiji su se gospodari Rastislalići potpuno priklonili Madarima, ne priznajući Urošu centralnu vlast, kao i Mačva koju su Madari zaposeli. Carica Jelena je vladala u serskoj oblasti deset godina (sve do 1356. godine), uz pomoć srpskih i grčkih vlastelina i savetnika. Ona se najviše oslanjala na Uglješu (Jovana) Mrnjavčevića, mlađeg brata Vukašina Mrnjavčevića, koji je postao njen savladar, a kasnije, kada je Vukašin proglašen za kralja, dobio i titulu despota. Prema Jovanu Kantakuzenu, koji se posle smenjivanja sa carske funkcije studiozniјe bavio istorijom, carica Jelena posle Dušanove smrti u nastalom metežu „nije imala poverenja, podjednako ni prema sinu ni prema deveru Simeunu, već je sebi potčinila mnoge gradove, okružila se nemalom silom i počela da vlada sama za sebe, pa niti je protiv koga ratovala, niti kome pomagala u ratu“.

Naš istaknuti istoričar Stojan Novaković je pretpostavio da se carica Jelena u momentu Dušanove smrti zatekla u Seru i tako je „u tom kraju ostala s vrhovnom carskom vlašću“, verovatno uz pristanak mladog cara Uroša, koji je svoju vlast u Seru „svojoj majci ustupio“. Sve ovo je neizvesno i istorijski se nije moglo potvrditi, ali je carica Jelena ostala u dobrim odnosima sa svojim sinom Urošem skoro za sve vreme svoje vladavine u Seru i priznavala njegovu vrhovnu vlast, kao što je to učinio i Uglješa Mrnjavčević, mada je to priznavanje bilo više formalne prirode. Car Uroš je majci i Uglješi vojno pomagao. Tako im je poslao pomoć u suzbijanju Vizantinaca i turskih najamnika na sersku oblast koje je predvodio Matija Kantakuzen 1357. godine.

Carica Jelena se uskoro, posle Dušanove smrti, zamonašila i u Uroševoj povelji od maja 1356. godine ona se pominje pod monaškim imenom Jelisaveta. Međutim, to joj nije smetalo da vlada u Seru, a njenim podanicima da je smatraju svojom vladarkom. Ona je svakako umela da se prilagođi grčkoj sredini u Seru. Spomenici vezani za njenu ličnost, govore o njenim vizantijskim naklonostima i ambicijama.

Jelena je bila obrazovana i inteligentna žena, živog političkog temperamento. Poznato je da je već na Dušanovom dvoru zauzimala vrlo vidno mesto i da je aktivno učestvovala u političkim pregovorima i odlukama. Njene političke ambicije krunisane su preuzimanjem vlasti i dugogodišnjom vladavinom u serskoj oblasti. Sačuvani dokumenti govore o tome da ona Serom nije samo formalno vladala, već je i izdavala naredenja, donosila odluke. U području oko Konavlja, pa sve do Podrinja, s Trebinjem, Gackim i Plimljem vladao je srodnik i prijatelj cara Uroša knez Vojislav Vojinović, koji je napustio službu u dvoru cara Uroša, do kraja mu ostao veran i ukazivao mu punu podršku. Na području Zete, odmah posle Simeuna odmetnuli su se i zetski gospodari Balšići, što je bio slučaj i s bratom carice Jelene, despotom Jovanom Komninom Asenom, namesnikom oblasti Kanine.

Uz cara Uroša brzo izbjiga na površinu Vukašin Mrnjavčević. Poreklo porodice Mrnjavčević nije pouzdano utvrđeno, ali se smatra da su Vukašin i Gojko sinovi siromašnog vlastelina Mrnjave iz Livna u Humu. Posle izvesnih njihovih zasluga za carevinu, car Dušan ih je postavljao na odgovorne položaje u tzv. grčkim oblastima, žećeći da tamo ima pouzdanu srpsku vlastelju. Braća Mrnjavčević se prvi put pominju 1332. godine, kada su se istakli u odbrani Skadra u toku pobune u Zeti protiv tada kralja Dušana. Nakon toga car Dušan ih je preuzeo na svoj dvor, postavio na visoke položaje i na kraju razmestio na odgovarajuće položaje u grčkim oblastima. Vukašin se od 1350. godine pominje kao župan prilepskog kraja, gde je učvrstio svoju porodičnu vlast, a njegov najstariji sin Marko od 1361. godine kao poslanik cara Uroša u Dubrovniku za vreme njihovih ratova s knezom Vojislavom Vojinovićem. Vukašin se posle Uroševog proglašenja za cara, istome potpuno priklonio i često boravio na njegovom dvoru. On ubrzo postaje veoma moćna i ugledna ličnost na dvoru cara Uroša, pa su, pored ostalog, Dubrovčani smatrali za potrebitno da osim caru Urošu, pišu i njemu, kada im je bilo potrebno da obave neki posao sa Srbijom. Na ovo je svakako uticala i okolnost što je u međuvremenu car Uroš ostao bez nekih svojih najuglednijih vojvoda, Preljuba i Olivera, pa mu je trebao oslonac u nekoj jakoj ličnosti.

Posle smrti sina Uroša, carica majka Jelena je izgubila svaku volju za životom. Odrekla se političke aktivnosti i podvrgla strogom isposničkom životu. Umrla je novembra meseca 1376. godine. Jelena je živela dovoljno dugo da doživi raspad moćne države koju Nejaki Uroš nije bio u stanju da održi. Sahranjena je kraj cara Dušana, u njegovoj zadužbini, manastiru Sveti arhangeli kod Prištine. Spomen Svete i Pravedne Jelisavete - Evgenije, Srpske carice Jelene: Sveta majka Svetog cara Uroša V i supruga cara Dušana. Pobožna, pravoslavna, hristoljubiva i čovekoljubiva, predstavila se u miru kao monahinja Jelisaveta u svojoj zadužbini manastiru Matejči kod Kumanova, primivši pred smrt veliki monaški obraz sa imenom Evgenija. Još za života smatrana od Svetogoraca za svetiteljku. Na njen grob u manastir Matejču dolazile su žene nerotkinje ili one kojima se ne drže deca

ili koje nemaju materinskog mleka, i molile joj se i palile sveće. U starim tipicima i zapisima naziva se blaženom i svetom. U oktobru 1643. godine, srpski patrijarh je poslao deo njenih svetih moštiju ruskom caru na poklon. Njena sveta desna ruka čuva se danas u manastiru Savini u Boki Kotorskoj (i to od 1759. godine), a njeno sveto ime uneto je i u stihiru Srpskim Svetiteljima i Prosvetiteljima.

Literatura:

- ▶ [http://sr.wikipedia.org/sr/Jelena_\(supruga_Stefana_Dušana\)](http://sr.wikipedia.org/sr/Jelena_(supruga_Stefana_Dušana))
- ▶ http://bs.wikipedia.org/wiki/Jelena_Bugarska
- ▶ <http://www.pravoslavna-srbija.com/forum/index.php?topic=3134.0>
- ▶ http://bs.wikipedia.org/wiki/Kategorija:Supružnici_srpskih_vladara
- ▶ http://www.crkva.se/srbi_jelena_carica.htm
- ▶ <http://www.tvorac-grada.com/knjige/mstevanovic/carica.html>
- ▶ Illyria.net » 'Yugo' - 'Hellenism' (Politikin zabavnik)
- ▶ www.svetosavlje.org

ELIZABETA I TJDOR¹⁵⁸

Elizabeta I Tjudor bila je engleska kraljica i poslednja vladarka iz dinastije Tjudor, koja je vladala Engleskom pune 44 godine. Ovako dug period uspešne vladavine svakako zavreduje pažnju. Sećanje na Elizabetu oživljavano je za vreme Napoleonskih ratova, kada se nacija opet našla na rubu invazije, u istoj situaciji koju je vekovima pre prouzrokovala Marija I udavši se za španskog kralja, a razrešila Elizabeta. Na uspešnost Elizabetine ideologije podsećano je i tokom viktorijanske ere, kao deo propagiranja britanskog imperijalizma koji je razvila kraljica Viktorija.

Sredinom 20. veka Elizabeta je postala romantičarski simbol otpora stranim silama. Papa Sikst V o Elizabeti je rekao:¹⁵⁹ „Ona je samo žena, gospodarica samo jedne polovine ostrva, a opet sebe čini strahom Španije, Francuske, Carstva, sviju.“ Elizabeta I je bila prvi Tjudor koji je priznao da monarh vlada uz saglasnost naroda, te je uvek blisko saradivala sa parlamentom i poverljivim savetnicima, što je bio stil vladanja koji njeni naslednici još dugo nisu primenjivali.

Kraljica Elizabeta Tjudor smatra se jednom od najuticajnijih i najvećih vladarki u Engleskoj i svetskoj istoriji, iako je kao nosilac trona postavljena kao veoma mlađa žena, sa svega dvadeset i pet godina. Za vreme svoje vladavine izvršila je čitav niz promena kako na unutrašnjem tako i na spoljašnjem planu. Značaj ove teme jeste u tome što prikazuje jedan potpuno drugačiji tip vladavine kraljice Elizabete Tjudor u odnosu na svoje prethodnike, članove dinastije Tjudor. S druge strane, istorijski događaji koji su se desili za vreme njene vladavine, imaju ključni uticaj na niz istorijskih događaja koji su usledili.

Kada je stupila na presto Elizabeta je imala 25 godina. Bila je čerka Henrika VIII iz njegovog drugog braka sa Anom Bolen. Kao i njena polusestra Marija proživila je teško detinjstvo - proglašena je nezakonitim detetom. Isključena je iz nasleđa da bi joj to pravo (kao i Mariji) bilo vraćeno aktom iz decembra 1546. godine. Obrazovana je u humanističkom duhu - znala je latinski, francuski, talijanski i španski i uživala u muzici i književnosti. Visoka, crvenokosa, doterana, dominatna i nedokučiva, bila je u očima svojih podanika oličenje kraljevskog dostojanstva. Mada je umela da bude promenljivog raspoloženja - naprásita i saosećajna, da u besu i afektu zaplače - postupala je racionalno, do kraja posvećena svom interesu ali i vladarskim dužnostima. Bila je sasvim ravnoduš-

¹⁵⁸ Ana Banić, seminarски rad na temu Elizabeta Tjudor odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹⁵⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_I_of_England

na prema verskim i drugim idealističkim stremljenjima svoga vremena usredsređujući, jednostrano, svoje napore na očuvanje jedinstva i nezavisnosti Engleske i svoga kraljevskog dostojanstva.

Okružila se malim delotvornim Savetom u koji su ulazili predstavnici glavnih političkih struja i interesa. U tom telu sve nesuglasice su mogle biti lako otklonjene bez podmuklih političkih smicalica. Savet je kraljici davao obaveštenja, sugestije i tako posredno usmeravao njeno delovanje ali je odluke donosila sama, često posle dugotrajnog odgađanja. To su neki tumačili kao majstorsko strpljenje a drugi kao kontaktorskou slabost. Od ljudi iz najbliže kraljičine okoline koji su joj predstavljali oslonac u vladanju izdvajaju se Sesil, Lester, Norfolk i Eseks. Između ovog kruga ljudi i njihovih štićenika postojalo je žestoko suparništvo i vodila se potmula borba za vlast.

Vilijem Sesil baron od Berglja, postao je kraljičin glavni ministar, ubrzo po njenom stupanju na tron. Svojom delatnošću obeležio je gotovo celu Elizabetinu vladavinu. Bio je darovit političar ali još talentovaniji administrator i birokrata. Uspeo je da se snade u velikim političkim promenama i smicalicama i preživeo je i Edvardovo i Marijino kraljevanje. Uživao je u vlasti. Posedovao je oštar um, izvanrednu memoriju. Bio je, mudar, strpljiv i taktičan što ga je činilo idealnim ministrom za tvrdoglavog i zahtevnog vladara koji je želeo da njegova reč bude poslednja a takva je bila Elizabeta. Od svih ljudi na dvoru on je uživao najviše poverenja i imao najviše vlasti. To je izazivalo surevnjivost drugih moćnika - Lestera, Norfolka i Esekса - tim pre što je Sesil bio skromnog porekla. Robert Dadli erl od Lestera poticao je iz jedne od najuglednijih aristokratskih porodica. Deda i otac su mu služili Henrika VIII i Edvarda VI i obojica završili na gubilištu. Visok, atletski građen i višestruko darovit čovek. Bio je kraljičin lični miljenik. Verovatno bi se i udala za njega da je državni interesi nisu u tome sprečavali.

Engleska se za vreme vladavine Elizabete oprezno odvajala i sve više udaljavala od katoličke crkve. Riznica je bila prazna, zemlja bez odbrane. Francuzi i Španci okončali su višedecenijski sukob i sa intervencijom katoličkih sila moralno se računati. Vernici rimske crkve su u Engleskoj još uvek činili većinu stanovništva. Francuzi su uz to, preko Marije Stuart, polagali pravo na engleski presto. Elizabeta je težila crkvenom poretku kakav je ustanovio njen otac Henri VIII. Kao i on nije bila pristalica korenitijih promena u veroučenju. Njena zamisao bio je katolicizam bez pape - kraljeva vrhovna vlast nad crkvom, poželjan celibat sveštenika, stvarno prisustvo prilikom pričešća. To nije bilo izvodljivo. Vladavine Edvarda VI i "Krvave" Marije su produbile verske razlike. Katolici su se sve više približavali Rimu a protestanti reformaciji. Iz inostranih verskih centara vraćali su se i fanatizovani katolici i protestanti. Odmah na početku pojавio se problem kraljičine titulacije. Pronađeno je jedno neobično rešenje. U titulaciji, tamo gde je kod Henrika VIII i Edvarda VI stajalo "vrhovni poglavar engleske crkve" kod Elizabete je ostavljeno samo jedno dvosmisleno etc (i tako dalje) što je katoličke zemlje ostavljalo u nedoumici. Ne bez snažnog otpora u parlamentu, Elizabeta je poveljom o vrhovnoj vlasti postala vrhovni poglavar crkve. Primila je ovlaštenja ali je odbila titulu "vrhovni poglavar" i umesto nje uzela naslov "vrhovni upravljač" koji je više odgovarao i konzervativcima i radikalima. I pored svog diplomatskog dara Elizabeta je, bez mnogo ceremonije, povukla svog poslanika iz Rima. Na Božić 1558. naredila je biskupu Karliju da ne podiže Hostiju, a kada je on to

odbio, izšla je iz crkve posle čitanja Evangelijsa. Na otvaranju parlamenta 25. januara 1559. kada je svečano otisla u Vestminster, opati i redovnici su je dočekali sa svećama, tamjanom i svetom vodom, a ona ih je otpustila čuvenom rečenicom: "Odnesite te baklje, jer imamo vrlo dobar vid."¹⁶⁰

Proglašenje Elizabete za upravljaču engleske crkve označilo je raskid sa Rimom. Elizabeta je ekskomunicirana. Vraćen je na snagu Kranmerov Molitvenik iz 1552. godine ali sa mnogim izmenama u katoličkom duhu što je odražavalo kraljičinu težnju za umerenom reformom. Sveštenici su zadržali tradicionalne odežde, a i unutrašnje uredjenje crkava gotovo da nije izmenjeno. Ova kompromisna verska politika prihvaćena je od većine sveštenstva i vernika. Otpor je pružilo visoko sveštenstvo. Samo dvojica od sedamnaest biskupa su zadržali svoje položaje. Smenjeno je ili napustilo položaje oko 300 sveštenika i petnaest upravnika koledža. Za nadbiskupa Kentreberija postavljen je Metju Parker koji će biti jedna od najznačajnijih ličnosti elizabetinske reformacije. Elizabetina verska politika nije dala očekivane rezultate - uspostavljanje verskog jedinstva u zemlji. Njome su bili nezadovoljni katolici, čiji je broj jako opadao ali i oni koji su želeli radikalniju reformaciju kojih je bilo sve više.

Elizabetina udaja i problem nasledja su bili vitalni državni problemi i činilo se da za njih nema rešenja. Brak sa engleskim plemićem uzdigao bi kraljičinog muža, njegovu porodicu i klijentelu, sveo kraljicu na nivo formalnog vladara i izazvao surevnjivost moćnih aristokratskih porodica. Brak sa strancem pretio je da se izrodi u grešku kakvu je napravila njena prethodnica Marija Tjudor i pretvoriti Englesku u satelita neke evropske sile. Državni interesi i verovatno kraljičina lična želja (možda i fizički nedostatak), uticali su na to da Elizabeta ostane neodata ili - kako bi to uzvišenije zvучalo - Devičanska kraljica (Virgin Queen). Sa druge strane smrt bez naslednika - izuzev škotske kraljice Marije - pretila bi da ugrozi Anglikansku crkvu i druge aspekte engleskog života. Kao i problem uredjenja crkve tako se i kraljičin brak pretvorio u ustavno pitanje odnosa između krune i parlamenta (1566, 1576. i 1593.). Prema Elizabetinim shvatanjima to je bila jedna od "stvari države" u koju parlament nije imao prava da se meša. Istovremeno Elizabeta je svoje bračno pitanje koristila kao oružje u spoljnoj politici.

Koliko je problem nasledja prestola bio akutan pokazuje slučaj sa Marijom Stjuart. Udal se 1558. kad joj je bilo 16 godina za 14-godišnjeg francuskog prestolonaslednika, kasnije kralja Fransa. Pošto je Fransoa II rano umro (1560) vratila se u Škotsku. Odmah je došla u sukob sa Elizabetom. Škotska je bila francuski satelit i u njoj su se nalazile strane trupe koje su Škoti uz pomoć Engleza proterali nakon čega je sklopljen mirovni ugovor u Edinburgu. Elizabeta je tražila od Marije da ugovor potpiše što je ova uporno odbijala. Navikla na luksuzni i veseli francuski dvor, mlada i lakomislena, uz to vatrena katolkinja, kraljica se teško privikavala na život u surovoj i siromašnoj planinskoj zemlji u kojoj je reformacija već uzela maha. U Škotskoj je u to vreme delovao beskom-promisni i strogi Džon Noks sa kojim se kraljica ubrzo sukobilala. Marija se 1565. udala za škotskog plemića Henrika Darnlija.

¹⁶⁰ Ćuković-Kovačević, Ivanka, Istorija Engleske: kratak pregled, Naučna knjiga, Beograd, 1982.

Sa mužem je bila u lošim odnosima i brak je okončan ubistvom koje je izvršio kraljičin ljubavnik Džems Hepbern erl od Bodvela za koga se Marija 1567. udala. Škotsko plemstvo se pobunilo i porazilo kraljičine trupe kod Kerberi Hila (blizu Edinburga) i kod Glazgova. Marija Stjuart je pobegla svojoj suparnici u Englesku gde je provela ostatak života u kućnom pritvoru po raznim zamkovima.

Škotska kraljica je postala predmet mnogih političkih intriga. Za nju nisu bili zainteresovani samo engleski katolici i strane sile koje su u njoj videle legitimnog pretendenta na presto. Mariju su podržavali i mnogi engleski protestanski plemići koje je plašio Elizabetin propust da se uda i obezbedi naslednika krune. Došlo je do zavere u koju su bili upleteni Elizabetini najbliži saradnici - vojvoda od Norfolka i njen miljenik erl od Lestera. Namera im je bila da eliminišu kraljičinog najpozdanijeg savetnika, prvog ministra Roberta Sesila, a potom da se Marija uda za vojvodu od Norfolka i sebi obezbedi naslednika. Istovremeno je Roberto Ridolfi, firentinski bankar u Londonu ponudio zaverenicima pomoći Španije, Francuske i pape. Kad su glasine o zaveri doprle do Elizabetinih ušiju, Lester se pokajao i dobio oproštaj. Norfolk je napustio London i pokušao da organizuje otpor. Kada mu je kraljica naredila da se vrati u prestonicu nervi su mu popustili i poslušao je. Ustanak je ipak izbio na severu - već opisana "Pobuna severnih erlova" koja je ugušena u krvi. Usledile su Trok-mortonova (1582) i Babingtonova (1586) zavera čiji je cilj bio svrgavanje Elizabete. Engleska se već praktično nalazila u ratu sa Španijom. Marija je vremenom postajala teret koji Elizabeta nije mogla niti htela da podnosi. Tokom godina umešala se u nekoliko zavera sa ciljem ubistva Elizabete, dizanja katoličkog ustanka i preuzimanja engleske krune uz pomoć Francuske i Španije. Strah da teška spoljnopolitička situacija ne iskomplikuje stanje u zemlji ubrzala je Marijin kraj. Otkrivena su pisma na osnovu kojih se dalo utvrditi da je škotska kraljica bila u doslihu sa zaverenicima. Marija je od posebne sudske komisije osuđena na smrt. Na gubilište je izvedena 1. februara 1587. Nakon devetnaest godina zatvora, Marija je zbog pretpostavljenog učestvovanja u Babingtonovoj zaveri čiji je cilj bio zbacivanje Elizabete, osuđena za velezdaju i 8. februara 1587. pogubljena nestručnim odrubljivanjem glave. Držala se hrabro i dostojanstveno. Romantični lik i tragična sudbina lepe škotske kraljice su kasnije, do naših dana, često pobudivali interesovanje i bili tema mnogih istoričara, biografa i romanopisaca.

Pohodi engleskih gusara nisu bili jedini uzrok sukoba Engleske i Španije već pre posledica sve zaoštrenijih odnosa između ove dve zemlje. Do Elizabetine vladavine tradicionalni protivnik bila je Francuska a tradicionalni saveznik Španija. Engleska je postala protestantska zemlja a španski kralj Filip II bio je najgorljiviji branitelj katoličke vere. Englezi su u verskim ratovima u Francuskoj politički i materijalno pomagali hugonetima više zbog slabljenja Francuske nego iz protestantske solidarnosti. Filip II je na svaki način, pa i vojno, pomagao francuske katolike. Situacija se naročito zaoštrela 1568. kada je u Englesku stigla Marija Stjuart, katolička pretendentkinja što je pobudilo engleske katolike na akciju. Istovremeno u Nizozemskoj je trajao ustanak protiv španske vlasti. Englezi su simpatisali pobunjenike i primili više izbeglica iz ove zemlje. Zaplenila je špansko blago smešteno u engleskim lukama na putu za Nizozemsku. U engleskim lukama su nizozemski gusari "morski gezi" jedno vreme imali baze iz kojih su se kretali na svoje pohode protiv španskih brodova. Oplačkanu

robu su, uglavnom, prodavali preko svojih zemljaka koji su se u Engleskoj bavili trgovinom. Španci su zbog toga često protestovali pa je gezima 1572. otkazano gostoprимstvo. Međutim do avgusta 1572. (do Vartolomejske noći) protestantski vođa admiral Gaspar de Kolinji imao je veliki uticaj na francuskog kralja. Hugenoti su nameravali da, u savezu sa Engleskom, pomognu ustanak u Nizozemskoj i ovu zemlju priključe Francuskoj. Kraljica Elizabeta je poslala Volsingema u Francusku i ugovori savezništvo, a ujedno i njen brak sa Anrijem, vojvodom od Anžua, kraljevim bratom. Elizabeta je ulazila u ovaj savez nevoljno, prvenstveno da bi odvojila Francusku od Španije ali je ujedno morala da traži način da spreči dominaciju Francuza u Nizozemskoj. Posle pokolja hugenota u "Vartolomejskoj Noći" 23. avgusta 1572. svi planovi su pali u vodu. Oči engleskih političara bile su uprte u Nizozemsku. Strahovali su i od ponovnog uspostavljanja španske vlasti i od francuskog uticaja u toj zemlji zato što su nizozemske luke predstavljale najpogodnije vojne baze za moguću invaziju Engleske. Kraljica nije nameravala da otvoreno zagazi u sukob i povede protestantski krstaški rat kako su neki članovi saveta i parlamenta, uglavnom puritanci, zahtevali. Dozvolila je odlazak dobrovoljaca. U nizozemskom ustanku do 1585, učestvovalo je oko 3.000 Engleza i Škota većinom fanatičnih kalvinista. Kada je 1584. ubijen vođa ustanka Viljem Oranski, a španski vojskovoda Alesandro Farneze otpočeo uspešnu ofanzivu, Engleska se odlučila za otvorenu pomoć ustanicima. Potpisani je ugovor u Nonsaču avgusta 1585. Englezi su se obavezali da će poslati 6.350 pešaka i 1.000 konjanika i da će svake godine, u vidu zajma, isplaćivati novčanu pomoć od 600.000 florina. Holandani su zauzvrat dali na korišćenje tri luke koje će im biti vraćene po isplaćivanju kredita. Posle mesec dana u Nizozemsku se iskrcao engleski ekspedicioni korpus od 4.000 ljudi koji je predvodio kraljičin favorit erl od Lestera. Do kraja godine u Nizozemskoj je bilo 4.000 engleskih vojnika. Englezi su se uglavnom loše poneli i nekoliko utvrđenja je palo u ruke Špancima njihovom krivicom. Uz to Španija je zapretila invazijom Engleske. Zbog svega toga Lester je decembra 1587. opozvan. Španci su odlučili da napadnu Englesku. Za Filipa II bila je to jeretička zemlja sa nelegitimnim vladarom. Englezi su ugrožavali španske komunikacije sa Nizozemskom i trgovinu na Atlantiku. Ideja o gušenju ustanka u Nizozemskoj time što će se prvo osvojiti Engleska potekla je još 1583. od Markiza Santa Kruza i plan je, zavisno od političke situacije, nekoliko puta prepravljen. Diplomatski odnosi između Engleske i Španije prekinuti su januara 1584. kada je Elizabeta proterala španskog ambasadora zbog veze sa Trokmortonovom zaverom.

Poslednje godine Elizabetine vladavine obeležene su slavnim umetnicima Kristoferom Marlowom, Vilijamom Šekspirom i Benom Džonsonom, osvajanjem i kolonizacijom Severne Amerike i jačanjem engleske pomorske flote, a time i velikim razmahom trgovine. Elizabeta je 1600. osnovala Britansku istočnoindijsku kompaniju, a njena tolerantna i prosvećena politika dovela je do procvata filozofije i nauke. Kako je mogućnost njene udaje nestajala, tako se menjala i javna slika o Elizabeti — sada se naglašavala njena devičanska čistoća. Na portretima je prikazivana mnogo mlađa i lepša nego što je tada bila — očelavila je, a boginje su joj uništile kožu. Što je više njena lepota nestajala, to su je njeni dvorjani i dvorski slikari više hvalili. Sama Elizabeta bila je obuzeta melanholijom, postala je cinična i potpuno se osamila. Zdravljе joj je bilo zadovoljavajuće sve do jeseni 1602. godine, kada pada u depresiju zbog naglih smrti bližih prijatelja. Tuga uzrokovanja gubitkom prijate-

Ija dosegla je svoj vrhunac u februaru, kada joj umire rodaka i vrlo bliska priateljica, grofica Katarina Keri. Povukla se u palatu Ričmond gde je provela svoje poslednje dane. Šezdesetdevetogodišnja kraljica umrla je u ranim jutarnjim satima, između dva i tri sata nakon ponoći, 24. marta 1603. godine, nakon 44 godine na tronu. Njeni ministri počeli su se pripremati da Džejmsa VI Stjuarta proglaše kraljem Engleske. Dok se kočija sa Elizabetinim telom vozila kroz London prema Vestminster-skoj opatiji, gde je Elizabeta sahranjena 28. aprila, ljudi su, prema opisu Džona Stoua, sa nevericom izlazili na ulice i prozore i posmatrali kraljicu na njenom posljednjem putovanju. Elizabeta I sahranjena je u Vestminsterskoj opatiji. Na grobu koji deli sa svojom sestrom, Marijom I, zapisano je na latinskom¹⁶¹: „Zajedno na tronu i u grobu, ovde ležimo mi, dve sestre, Elizabeta i Marija, nadajući se uskrsnuću.“ Proglašenjem Džejmsa VI za engleskog kralja Džejmsa I, sa istorijske i dinastičke scene u Engleskoj sišla je dinastija Tjudor, a engleski presto zauzeli su članovi dinastije Stuart.

Literatura:

- ▶ Ćuković Kovačević, Ivanka, Istorija Engleske: kratak pregled,
- ▶ Naučna knjiga, Beograd, 1982.
- ▶ Rana moderna istorija (1492-1789) <http://novivek.forumsr.net>
- ▶ <http://www.britroyals.com/rulers.htm> Kings&Queens of England, Wales and Ireland

¹⁶¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_I_of_England

KATARINA II VELIKA¹⁶²

Katarina Velika je jedna od najznačajnijih žena svih vremena. Za jednu ženu, imala je neosporivo izvanrednu sposobnost vladanja u vremenu kada žena nije imala nikakva prava. Ona se istakla, ne samo kao izvanredna carica, već i kao žena o kojoj će se vekovima pripovedati. Kao rezultat svoga rada, Katarina je ostvarila nekoliko opsežnih modernizujućih reformi unutar ruskog društva. Katarina Velika¹⁶³ je bila ne samo ruska carica, već i žena, koja je, iako je pripadala 18. veku, bila u svakom pogledu ispred svog vremena. Ona je živela svoj privatni život po svojim pravilima, ne obazirući se na konzervativnu i zaostalu sredinu, a isto tako se ponašala i kao carica. Ona

je za Rusko carstvo učinila mnogo više nego njeni prethodnici, i sasvim je sigurno da Rusija ne bi postala evropska sila u 19. i 20. veku da nije bilo temelja koje je postavila Katarina Velika svojom vladavinom, kako u pogledu unutrašnje tako i spoljne politike.

Ruska kraljica Katarina II Velika došla je na свет 21. aprila 1727. godine u Štetinu u Pomeraniji i najpre je dobila ime Sofija Frederika Augusta. Rodena je u braku između Johane Elizabete, rođene Holstajn Gotorp i princa Kristijana Augusta fon Anhalt Cerpsta, dvadeset sedam godina starijim od nje. Po rođenju Sofije, porodica se seli u u zamak u Štetinu. Sledеći srećan događaj koji je zadesio majku Johanu Elizabetu, bilo je rođenje sina Vilhelma Kristijana Fridriha. Nažalost, ovaj dečak posle 12 godina umire. Drugi sin Fridrih August rođen je 1734., a sestra Elizabeta Augusta Kristina rođena 1742. umire 1745. Još kao mala Sofija je pokazala izuzetnu drskost, odbivši da celiva rub odela tadašnjeg pruskog kralja Fridriha Vilhelma I. Majčina hladnoća i očevo odsustvo, budili su u njoj želju da bude voljena. U svom dnevniku je napisala: "Bila sam trpljena, ali često su me odbacivali gnevno i ne uvek pravedno." Bolesti koje je preležala u detinjstvu ostavljaju traga na njoj. Sofija je imala dugačak nos, šiljatu bradu, visoko čelo, tamnokestenjastu kosu, usne uvek nekako nasmejane, ali ne i rumene, bila je izuzetno mršava, ali je sjaj njenog pogleda i brzina njenog duha plenila više od fizička "lepote". Ta konstatacija ju je podstakla da posveti izuzetnu pažnju učenju i čitanju u čemu joj je u velikoj meri pomogla guvernanta Elizabeta ili Babeta Kardel, Francuskinja. Sofija uči francuski tražeći svoju istinsku domovinu i jezik u Parizu, a ne u Štetinu. Njen duh se obogaćuje veoma brzo čitajući Rasina, Molijera, La Fontena, uči se spretnim dosetkama, spontanom veselju, nemačkom jeziku koga je zbog oštре suprotnosti vrlo brzo zamrzela, zatim teologiji, u kojoj je često tražila racionalana objašnjenja za svete dogme. Pastor je u tome pronalazio obrise oholog

¹⁶² Dragana Tančevski, seminarски rad na temu Katarina Velika, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

¹⁶³ Nenad Cvetković, seminarски rad na temu Katarina Velika, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

duha, ali je morao priznati da je Sofija vredna, dobra, obdarena izuzetnim pamćenjem i spremna da primi celokupna svetska znanja, na šta ona kaže: "Ne verujem da je u ljudskoj moći da zapamti sve ono što sam ja morala da naučim napamet". Nesrećna strana njenog života je nepoznavanje muzike, čak ni najnežnijih melodija. U svom dnevniku je takođe napisala: "Retko kada je muzika nešto drugo za moje uši izuzev buke."

Njen put do trona počeo je na inicijativu tada aktuelne carice Jelisavete, koja je svog nećaka Petra imenovala za naslednika prestola i za suprugu imenovala mladu i simpatičnu Sofiju. Brak je sklopljen 1745. godinu dana nakon što je buduća vladarka prešla na pravoslavlje, čemu se njen otac izričito protivio. Prilikom tog čina Sofija je, prema tradiciji, promenila ime i postala Katarina Aleksejeva. Razlike između supružnika brzo su izašle na površinu. Petar je emotivno, psihički, intelektualno i intuitivno bio potpuno inferioran u odnosu na Katarinu. Tek nakon devet godina zajedničkog života sa Petrom, Katarina je 1754. godine dobila sina Pavla. Brigu o Pavlu preuzezela je carica Elizabeta. Nakon njene smrti 1761. godine, Petar je službeno stupio na presto. Međutim, vladavina nije trajala dugo, jer je već sredinom 1762. ubijen u zaveri koju je navodno organizovao Katarinin ljubavnik Grigorij Orlov. Uprkos onom što je učinila za Rusiju, kroz svoju vladavinu za mnoge je ostala poznata po svojim mnogobrojnim ljubavnicima. U svom privatnom životu imala je vrlo burna razdoblja. Iako su sve njene ljubavne avanture teško nabrojive, među onima koji su ostavili najviše traga na Katarinine političke odluke, bili su već navedeni Grigorij Orlov, Stanislav Poniatovski – kojeg je 1764. godine postavila za kralja Poljske i posebno Grigorij Aleksandrovič Potemkin. 1764. godine Katarina je krunisana i tada нико nije verovao da će se Katarina dugo zadržati na prestolu jer je po poreklu bila Nemica, a ne Ruskinja.

Stupanjem na vlast pokušala je Rusiju učiniti prosperitetnom i srećnom zemljom - u čemu je delimično i uspela. Međutim, na polju spoljne politike napravila je toliko uspeha da su je kasnije s pravom prozvali "Velikom". U tri podele Poljske osvojila je većinu te zemlje, a u ratu protiv Turskog carstva priključila je carstvu Azov i Krim sa čitavom severnom obalom Crnog mora i tako Rusiju uzdigla do baltičke, pa i evropske velesile. Njen glavni cilj je bio da popravi sliku koju je Evropa imala o Rusiji i da uveća ruske teritorije. Izvršila je radikalne promene u vlasti. Čitala je Didroa, Voltera i Loka pokušavajući da ruskom narodu približi njihove ideje. Prvo, uspostavila je Slobodno ekonomsko društvo, 1765. godine da bi ohrabrilu modernizaciju poljoprivrede i industrije.

Pošto je Rusija bila prvenstveno poljoprivredna zemlja, Katarina je odlučila da se najpre pozabavi ovim pitanjem. Zemljoposednicima je omogućila da nauče kako se primenjuje moderna poljoprivredna tehnika i kupe potrebne mašine koje su već korišćene u Engleskoj. Ohrabrilala je se-ljake na uvodenje novih metoda u uzgoju ovaca i goveda i zalagala se za veći uzgoj konja. Pošto je uočila da je broj postojećih radnika malo, ona je u stranim novinama, prvenstveno nemačkim, davaла oglase kojima se pozivaju naseljenici u Rusiju. Odziv je bio odličan, a hiljade Nemaca je došlo u Rusiju. Nakon sredivanja stanja u poljoprivredi, Katarina se okrenula ka rudarstvu. Poslala je geologe da obave geološka ispitivanja i osnovala prvu rudarsku školu u Rusiji. Drugo, ohrabrilala je strane investicije namenjene nerazvijenim područjima. Treće, oslabila je cenzorski zakon radi pro-

širenja biračkog prava i podržala obrazovanje gospodstva i srednje klase. Za vreme njene vladavine u Rusiji su unete veoma pozitivne promene na polju obrazovanja, zdravstva, poljoprivrede i industrije. Početkom 1762. donela je odluku prema kojoj je svako mogao osnovati fabriku bilo gde u Rusiji. Nije prošlo dugo i Rusija je razvila široku paletu industrije. Vodila je računa o pollicentričnom razvoju zemlje, pa je tako utemeljila fabriku tekstila u okolini Moskve, fabrike lana smestila je u područje Jaroslova, a fabrike kože i sveća u predeo središnje Volge. Ukupan broj fabrika za vreme njene vladavine povećao se sa 984 na 3161. Nije se zaustavila na tome, ponovno je pozivala strane stručnjake, uglavnom iz Engleske. Dovela je admirala Noulса da gradi brodogradilišta i ratne brodove. Radnike iz čeličane u Tuli poslala je u Englesku da proučavaju izradu barometara, termometara i matematičkih instrumenata kako bi stečeno znanje kasnije primenili u Rusiji. Dovela je zanatlige iz Nemačke, Austrije i Francuske da unaprede carsku proizvodnju porcelana. Ukinula je izvozne carine te povećala izvoz drveta, konoplje, lana, sirove kože, krvna i gvožđa. Nakon potpisivanja sporazuma iz 1768. trgovачki karavani putovali su kroz Rusiju iz pravca Mandžurije. Rusija je izvozila krvno, kožu i lan u Kinu, a uvozila vunu, svilu, srebro i čaj. Početkom 1765. tri četvrtine državnog duga je podmireno, a deficit državnog proračuna prešao je u suficit. Prema dekretu iz 1764. zapovedila je svim guvernerima da obave tačan popis, svoje provincije ucrtaju u mape i obaveste o razvoju poljoprivrede i trgovine. Naređeno im je da grade i popravljaju puteve i mostove, nadziru požare i osiguraju da sirotišta i zatvori budu odgovarajuće upravljeni. Kada je središte grada Tvera izgorelo, ustanovila je ponovnu izgradnju spaljenog gradskog središta. Plan koji je tada dolesen služio je kao model za izgradnju svih budućih ruskih gradova. Model je glasio: glavna ulica podeljena je u dva velika četvorougla. U jednom su četvorouglu smeštene administrativne zgrade, a drugi je namenjen za trgovine. Kako bi se smanjio rizik od vatre, sve sporedne ulice morale su biti dugačke 75 stopa, a grad je sam po sebi imao promer od 2.6 milje. Na red je došlo i obrazovanje te je 1786. objavila Školski statut prema kojem je svaki grad koji je bio provincijsko središte morao imati veću školu sa 6 učitelja, a svi manji gradovi morali su imati manju školu sa 2 učitelja.

Kako bi povećala broj visokoobrazovanih kadrova odobrila je veći broj studija u inostranstvu. Nije zapostavila ni zdravstvo koje je takođe bilo u lošem stanju. Dala je utemeljiti i medicinsku školu u kojoj su se obučavali lekari, hirurzi i apotekari koji su posle radili u ruskim provincijama. Kada je 1775. napravila reorganizaciju provincija zapovedila je da svaki glavni grad provincije mora imati bolnicu, a da svaki okrug koji broji između 20.000 i 30.000 stanovnika mora imati lekara, hirurga, pomoćnika hirurga i pomoćnog lekara. U Rusiju je dovela i škotskog doktora Tomasa Dimsdela koji je objavio rad na temu lečenja protiv malih boginja. Kako bi podstakla i druge da se leče, dobrovoljno se dala lečiti tako da su njen primer sledili i drugi. Kupila je kuće u Moskvi i St. Peterburgu koje su služile kao bolnice u kojima je Dimsdel lečio stanovništvo.

U oktobru 1773. Katarina je prekinula ljubavnu vezu sa Orlovim i poslala ga na pregovore s Osmanlijama, a zatim započela vezu s mladim 28-godišnjim časnikom Aleksandrom Vasilčikovim. Ova je veza trajala oko godinu dana da bi se Katarina potom bacila u zagrljav novom ljubavniku, takođe oficiru ruske vojske, Grigoriju Potemkinu. Veza je pukla jer je Potemkin Katarini sve češće na-

metao svoj politički stav, a carica nije dopuštala da njen ljubavni život utiče na vladanje zemljom. Stoga je poslala Potemkina na ratište u Poljsku, a potom na crnomorske obale. Potemkin je ubrzo shvatio da je izgubio caričinu naklonost, pa je odlučio da on Katarini „namešta“ ljubavnike. Prvi u nizu tih ljubavnika bio je Petar Zavadovski, ali je ta romansa trajala tek nekoliko meseci. Posle njega sledio je Simon Zorić, oficir u husarskim redovima, ali ni ta veza nije trajala dugo, svega 11 meseci. Okončana je kada je izazvao na dvoboj Potemkina i bio ranjen te je time izgubio caričinu naklonost. Nakon njega sledio je Ivan Rimski-Korsakov kojeg je carica zatekla u strasnom zagrljaju s jednom od grofica što je označilo kraj i ove veze. Naredni ljubavnik Aleksandar Lanskoj bio je najmlađi Katarinin ljubavnik i za njega je Katarina gajila majčinske osećaje, što je i otvoreno pokazivala u svojim pismima baronu Von Grimu. Veza je trajala oko pet godina i prekinuta je 1784. kada je Lanskoj pao s konja i od posledica toga pada nešto kasnije preminuo. Na njegovom grobu dala je da se sagradi crkva. Tek osam meseci nakon njegove smrti Potemkin je smeо Katarini predložiti novog ljubavnika Aleksandra Ermolova. Posle Ermolova, novi ljubavnik bio je Aleksandar Dimitrijev-Mamanov koji je nakon četiri godine veze s Katarinom zatražio od nje da se oženi Darijom Šerbatovom.

Carica je to odobrila i darovala bračnom paru posed. Poslednji Katarinin ljubavnik bio je Plato Zubov koji je s njom ostao sve do njene smrti. Pratio ju je glas žene koja je često menjala muškarce, ali samo su dva muškarca imala ključan značaj u njenom životu - Grigorij Orlov koji joj je pomagao da dođe na vlast i Grigorij Potemkin koji joj je osigurao značajne vojne pobede i nove ljubavnike. Zahvaljujući Potemkinu, Rusija je Osmanlijama preotetla Ukrajinu i Krim, te se time Katarinino carstvo protezalo od Baltičkog do Crnog mora. Nešto kasnije slabljenje Osmanlijskog carstva omogućice joj da Rusiji priključi i Gruziju. Na drugoj strani sa Austrijom i Pruskom podelila je Poljsku. Pre konačne podele Poljske, na poljski presto dovela je svog bivšeg ljubavnika Stanislava Poniatovskog sa kojim je imala petogodišnju ljubavnu vezu i rodila drugo dete, kćerku Anu. Osim ljubavnih veza, sa muškarcima je održavala i živu korespondenciju, naročito sa pruskim vladarom Fridrikom II, te Volterom, Didroom, d'Alembertom i baronom Von Grimom. Gajila je i veliko divljeno prema Petru Velikom, te je angažovala francuskog umetnika Etjena Falkonea da napravi njegov kip. Taj kip se i danas može videti u St. Peterburgu. Volela je svoje ime povezivati s njegovim rečenicom: Petro Primo (prvi) - Catherina Secunda (druga).

Katarina nije bila samo strastvena u ljubavi već je bila i strastvena kolezionarka umetničkih dela. Povećala je Carsku umetničku kolekciju sa desetak radova na zbirku od 3926 predmeta, a osnovala je u St. Peterburgu čuveni muzej Ermitaž (1765). Nakon smrti Voltera i Didroa otkupila je njihove knjige, te se tako (uz ostale knjige) broj knjiga u Carskoj biblioteci konačno povećao sa nekoliko stotina na 38 hiljada. I sama je bila umetnička duša pa je napisala i nekoliko opera, a pod stare dane pisala je priče za unučad. Preminula je 17. decembra 1796. u mestu Carsko selo nakon 34 godine provedene na ruskom prestolu. Sahranjena je u katedrali sv. Petra i Pavla u St. Peterburgu. Javnost ju je zapamtila kao Katarinu Veliku, titula koja joj je nuđena za života, ali ju je ona odbila rečima: „Ostavljam naraštajima koji dolaze da nepristrano sude o onome što sam učinila.“

Literatura:

- ▶ http://www.biografije.org/katarina_2_velika.htm
- ▶ <http://www.sandraskanderlic.com/2009/08/20/katarina-ii-velika-1729-1796/>
- ▶ http://sh.wikipedia.org/wiki/Katarina_Velika
- ▶ www.znanje.org
- ▶ www.politika.rs

KRALJICA MARIJA KARAĐORĐEVIĆ¹⁶⁴

Treća vladarka omiljena u srpskom narodu bila je kraljica Marija Karađorđević. Koliko je bila cenjena u narodu govori podatak da je narod Mariju nakon venčanja prozvao "Naša Majka". Njen značaj nije samo u tome što je rodila Petra, Tomislava i Andreja, odnosno produžila dinastiju. Ona je takođe bila jedna od najpo-

svećenijih srpskih kraljica ili kneginja uopšte, ako ne i najposvećenija dobrotvornom radu. Dok joj je muž bio živ Marija se bavila humanitarnim poslovima, pomagala siromašnoj deci, podsticala školovanje devojaka. Po ubistvu kralja Aleksandra u Marseju za nju počinje hod po mukama. Plašila se za život sina, mладог краља Петра, nemajući nikakva prava čak ni na njegovo vaspitanje. Od kraja 1939. boravi u Engleskoj, a zbog rata tamo i ostaje. Za hiljade naših vojnika i oficira koji su čamili po logorima organizuje slanje paketa sa hranom, odećom i lekovima. Ceo život kraljice Marije bio je jedinstven po skromnosti, čovečnosti i humanosti. Rasla je na rumunskom dvoru i sticala najbolje obrazovanje, a učitelji su joj bili mnogi umni ljudi, profesori, poznati engleski pedagozi. Međutim, presudan uticaj na formiranje njene ličnosti i umetničkog dara imala je njena majka, rumunska kraljica Marija. Kako je uz ostalo ispoljavala sklonost prema likovnoj i muzičkoj umetnosti, roditelji su podržavali njen talent, te je angažovan poznati rumunski slikar i likovni pedagog Jon Aleksandru Steriadi da je uči slikarstvu. Kasnije je sa svojom majkom rado obilazila poznate muzeje i galerije sveta.

Kraljica Marija Karađorđević rodila se 9. januara 1900. godine u zamku Kotročeni, u blizini Bukesta. Svet je ugledala kao druga čerka rumunskog kralja Ferdinanda Hoencolerna i rumunske kraljice Marije, sinovice engleskog kralja Edvarda VII i unuke kraljice Viktorije. Marijina baka po majci je bila čuvena lepotica, velika kneginja Marija Aleksandrovna, sestra ruskog cara Aleksandra III, a deda po majci joj je bio Alfred, vojvoda od Edinburga, drugi sin britanske kraljice Viktorije.

Kao sasvim mala devojčica, Marija je dobila nadimak Minjon, navodno po nazivu opere koju je njena majka slušala neposredno pre nego što će je roditi. Osnovno obrazovanje stekla je na rumunskom dvoru, da bi po završetku Prvog svetskog rata školovanje nastavila u prestižnoj engleskoj Hilfild školi koju su pohađala deca iz engleske kraljevske porodice. Pored umetnosti Marija je volela i prirodne nauke, posebno hemiju, fiziku i botaniku. Bavila se i sportom. Bila je odlična jahačica, volela je klizanje na ledu i vožnju bobom. Razvojem automobilizma postala je i odlična vozačica. Osim maternjeg rumunskog jezika, Marija je dobro govorila i engleski, nemački i francuski, a kad je postala jugoslovenska kraljica, naučila je i srpski jezik. Bila je veoma obrazovana. Pre u-

¹⁶⁴ Sara Milovanović, Kraljica Marija, seminarski rad odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

je imala je titulu princeze Velike Britanije i Severne Irske, kao prounuka kraljice Viktorije. Za vreme Prvog svetskog rata negovala je ranjenike u bolnici zajedno sa majkom.

Kraljica Marija i kralj Aleksandar upoznali su se po njegovom dolasku u Sinaj, kraljevski zamak smešten duboko u karpatskim šumama. Dvoje mlađih otišli su da se prošetaju, a po povratku Marija je saopštila majci da će se venčati. Sledećeg dana kralj Aleksandar ju je zaprosio i na njen 22. rođendan verili su se u zamku Kotročeni. Ceremonija venčanja na kojoj je kumovao sin engleskog kralja, vojvoda od Jorka, obavljena je 8. juna 1922. godine u Sabornoj crkvi Svetog Arhangela Mihaila u Beogradu. Raskošna svadbena ceremonija bila je i izuzetno značajan politički događaj. Sa kraljem Aleksandrom, Marija je rodila tri sina - prestolonaslednika Petra, koji je ime dobio po svom dedi, kralju Petru Prvom. U skladu sa idejom jugoslovenstva, drugom sinu dato je hrvatsko ime Tomislav, a trećem slovenačko ime Andrej. Kraljica je bila vrlo nežna prema svojoj, ali i drugoj deci. Često je odlazila na Oplenac i puštala svoje sinove da se igraju sa seoskom decom, a ona zalazila u seoske kuće. Gde god bi se pojavila narod bi je sa oduševljenjem dočekivao. Sačuvane beleške otkrivaju da je jugoslovenska kraljica Marija bila veoma posvećena domu i odmah po stupanju na presto, učila je sve o srpskim narodnim običajima. Osnovala je dobrotvornu organizaciju „Kolo srpskih sestara“, a pomogla je i mnogim siromašnim đacima da nastave školovanje. Kraljica Marija je za devojke sa sela otvorila Domaćinske škole u kojima su one učile kuvanje, šivenje i sve u vezi sa domaćinstvom. Skladan porodični život kraljice prekinut je 9. oktobra 1934. godine kada je na kralja Aleksandra izvršen atentat u Marseju, u Francuskoj. U ime sećanja na Prvi svetski rat saveznica Francuska uputila je poziv jugoslovenskom kralju da poseti tu republiku. Ukravši se na razarač „Dubrovnik“, kralj Aleksandar se uputio prema francuskoj luci u Marseju. Kraljica Marija je, pak, krenula za Pariz vozom „Orient ekspres“, gde je na putu saznaла за smrt muža. Dve godine je nosila crninu, a posle je osnovala Fond kraljičine kancelarije u koji je uložila sredstva koja su dolazila od njenog miraza i parafernala, lične imovine udate žene kojom ona slobodno raspolaže, a koja ne spada u njen miraz. Kraljica Marija ostala je sama sa tri maloletna sina, a uz to je morala Petra da pripremi za kraljevsku ulogu. Kad je 28. marta 1941. godine kralj Petar II stupio na presto, Marija je postala kraljica majka. Posredstvom kraljičine kancelarije finansirana su dobrotvorna društva, humanitarne, prosvetno-kultурне i verske institucije i talentovani pojedinci. Za vreme Drugog svetskog rata sa decom je živila u kući koju je kupila u Engleskoj. I pored teških uslova za život, kraljica Marija se trudila da pomogne svom narodu. Početak Drugog svetskog rata i promena političkih prilika u zemlji, naveli su je da sa dva mlađa sina otpuštuje u Englesku. Nakon ubistva kralja Aleksandra Karadordjevića, njegovoј suprugu kraljici Mariji na ime udovičkog užitka pripala je suma od 6.000.000 dinara godišnje. Prema izjavi datoj pred sudskim većem i neverom knezom Pavlom, za potrebe svoje porodice kraljica Marija je koristila do jedne četvrtine, a ostatak je davala u dobrotvorne svrhe. Dvorac Suvobor, vilu koju je gradio austrijski vojvoda Ernest Vindišgrac, kralj Aleksandar je platilo pet miliona dinara. Ta suma odgovara vrednosti 100.000 ondašnjih ili 1,4 miliona sadašnjih američkih dolara. A to je samo deo novca koji je za pomoć siromašnima i bolesnima godišnje davala žena koju je vladika Nikolaj Velimirović opisao kao osobu u kojoj je srpski narod našao sve ono za čime je žudeo: dobru suprugu, požrtvovanu majku, vrednu domaćicu, dostojanstvenu

kraljicu. Od ubistva kralja Aleksandra, za kraljicu Mariju nije postojalo ništa drugo osim usamljenosti, tuge i patnje za prerano izgubljenim mužem, brigom za kralja Petra, za decu i narod. Poštovala je sve pravoslavne praznike, posebno Božić, posteći uskršnji post čak i kad je bila teško bolesna.

Jugoslovenska kraljica Marija živila je ratnih godina veoma teško. Iako je zbog vladarske titule imala pravo na povlašćeno dobijanje namirnica i drugih potrepština, ona to nije želela da koristi. Izabrala je da živi kao obična građanka tako što se sa svojom decom, prinčevima Tomislavom i Andrejom, uselila u preuredenu seosku kuću, stotinak kilometara od Londona. Kraljica Marija osnovala je Fond koji je pomagao siromašnu, bolesnu decu, stare i nemoćne. Čitav njen život u emigraciji u toku i posle Drugog svetskog rata, bio je obeležen radom u humanitarnim organizacijama kao što su Komitet Jugoslovenskog Crvenog krsta i Društvo „Sveti Jovan“. Preko njih je slala pakete i pomoć našem narodu, kako u zemlji, tako i u zarobljeničkim logorima širom Evrope. Bila je veoma omiljena u srpskom narodu. Uz mnogo napora uspela je da u Londonu osnuje dve vrlo značajne humanitarne organizacije za pomoć, kako narodu u Jugoslaviji tako i zarobljenim vojnicima i oficirima. Bili su to: Komitet jugoslovenskog društva Crvenog krsta, osnovan 1. jula 1941, i Humanitarno društvo „Sveti Andrej Prvovozvani“ 1942. godine. Preko KJDCK slata je pomoć zarobljenim jugoslovenskim vojnicima i oficirima, koji su čamili u neprijateljskim logorima. Upućivana je pomoć narodu u okupiranoj Jugoslaviji. Posredstvom Međunarodnog Crvenog krsta izborila se da našim vojnicima stižu paketi. Marija je uspela da ostvari saradnju Komiteta jugoslovenskog Crvenog krsta s Crvenim krstom Holandije, Norveške, Kanade, Brazila, Škotske i svim organizacijama Crvenog krsta u Engleskoj. Za samo godinu dana poslala je 7,5 miliona kilograma robe. Na ličnim paketima s prilozima kraljice Marije i njenih sinova pisalo je da je pošiljalac Marija K. Đorđević, a pored imena Tomislava i Andreja. Jugosloveni u zarobljeništvu znali su ko su pošiljaoci.

Živila je mirnim, seoskim životom gde su se prinčevi bavili poljoprivredom, a ona obavljala svakodnevne kućne poslove. U slobodno vreme u emigraciji kraljica Marija je slikala i vajala. Kada je 17. aprila 1941. godine kapitulirala jugoslovenska vojska, porodici se u Engleskoj pridružuje i kralj Petar II Karadorđević. Po završetku Drugog svetskog rata, kraljica je shvatila bolnu istinu da se ni ona ni njena deca više ne mogu vratiti u zemlju. Komunistička vlast je sve nedaće rata prebacila na teret porodice Karadorđević. Nikada se nije obratila novim vlastima u Jugoslaviji tražeći bilo kakvu pomoć.

Zdravstveno stanje kraljice Marije, posle ubistva njenog supruga kralja Aleksandra, stalno se pogoršavalo. Imala je dve operacije, mučio ju je reumatizam, dok je poslednju godinu života, zbog paralize leve strane tela, provela nepokretna u postelji. Njeno veličanstvo, kraljica Marija Karadorđević, preminula je u snu 22. juna 1961. godine u svom stanu u londonskom umetničkom kvartu Čelzi. Sutradan je njeno telo izloženo u sali pogrebnog preduzeća, da bi prvog jula kovčeg bio prenet u srpsku crkvu Svetog Save u Londonu. Kraljica je pomogla podizanje ovog pravoslavnog hrama koji je 1950. godine osveštao vladika Nikolaj Velimirović. Kraljica je crkvi darivala Sveti putir i crkvene sasude. Marija Karadorđević sahranjena je 3. jula u Vindzoru, na privatnom groblju Frogmor, u sredini kraljevskog parka, blizu svoje prababe, engleske kraljice Viktorije. Grob je mermer-

na ploča sa reljefnim krstom na kojoj po sredini piše Maria, Queen of Jugoslavia. Pogrebu su prisustvovali njeni sinovi sa suprugama, knez Pavle sa porodicom i predstavnici rumunskog i britanskog dvora. Na opelu je pevao hor umetničke grupe „Šumadija“ iz Londona. Pogrebu je prisustvovalo hiljadu ljudi koji su došli iz Engleske, Amerike i mnogih evropskih zemalja.

Literatura:

- ▶ <http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%BD%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%92%D0%BE%D1%80%D1%92%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%9B>
- ▶ <http://www.treceoko.novosti.rs/code/navigate.php?Id=107>
- ▶ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:335091-Kraljica-Marija-Karadjordjevic-tugovala-sama>

INDIRA GANDI¹⁶⁵

Indira Gandhi obeležila je politiku XX veka, ali i politiku uopšte. Svojim radikalnim potezima i smerlim idejama mogla je da bude dosta dosta protivnica svakom opozicionom protivniku, ali i brojnim političkim protivnicima na globalnom nivou, od kojih je poznatiji bio Ričard Nikson. Indira Gandhi često je povezivana sa Margeret Tačer. Njen politički angažman, izuzev Indirinih početaka i atentata na nju, umnogome su bili slični sa angažmanom "Čelične lejdi". Obe su hrabro ulazile u ratove sa drugim državama, ali i sa sunarodnicima koji nisu delili njihova mišljenja. Takođe su obe osetile šta znači izgubiti podršku naroda, ali i partijskih kolega. Indira Gandhi bila je žena snažnog i odlučnog karaktera veoma retko spremna na kompromis. Zahvaljujući tome pomogla je ekonomski razvoj Indije i uspostavila poredek koji se starao o unapređenju položaja siromašnih, naročito žena i dece. Nesumnjivo, ona će ostati deo svetske političke istorije, i žena koja je svojim umećem umnogome pomogla drugima da ono što je dobro radila ponove, a da na njenim greškama uče.

Indira Gandhi Priadarhsini (deojačko Nehru) rođena je 19. novembra 1917. u Allahabadu, a umrla je 31.10.1984. u Nju Delhiju. Poticala je iz porodice u kojoj su se muški preci bavili pretežno politikom. Ona je bila indijska političarka, premijerka Indije (u periodu 1966-1977 i 1980-1984), ali i jedna od vodećih ličnosti Pokreta nesvrstanih, čija je kontroverzna politička karijera završila atentatom koji su izveli sikijski zaverenici. Izdvajala se od tadašnjih premijera jer je bila drugi ženski šef vlade u svetu, posle premijerke Šri Lanke Sirimavo Bandaranaike. Bitno je reći da je njen otac bio prvi premijer Indije, te da je ona u skladu sa tom činjenicom stekla obrazovanje u prestižnim školama (sticala je obrazovanje u školi koju je osnovao Rabindranat Tagore) i fakultetima uključujući i Oksford. Nažalost, studije na Oksfordu nije završila, jer se osećala neprijatno i manje vrednom u krugu obrazovane engleske omladine. Od rane mладости bila je aktivna u omladinskim, studentskim, ali i ženskim organizacijama. 1938. godine pridružila se Nacionalnoj kongresnoj stranci i postala aktivna borkinja za indijsku nezavisnost. Nakon toga, 1942. godine udala se za pariškog advokata Ferzoe Gandhija, takođe člana iste partije. Ubrzo nakon njihovog venčanja, uhapsile su ih vlasti Velike Britanije zbog optužbe za protivdržavnu delatnost, i u zatvoru su proveli 13 meseci. Kada je Indija 1947. stekla nezavisnost i Nehru zauzeo premijersko mesto, ona je postala njegova asistentkinja, te je upravo od nje često tražio savete u vezi sa bitnim državnim problemima.

Godine 1955. izabrana je u izvršno telo Kongresne stranke (Radni komitet), postajući tako sa-mostalna nacionalna politička figura. Godine 1959. postala je predsednica stranke na period od

¹⁶⁵ Miloš Gujić, seminarски rad na temu Indira Gandhi, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

godinu dana. Godine 1962. za vreme kinesko-indijskog pograničnog rata koordinirala je aktivnosti civilne odbrane. Nakon smrti svog oca u maju 1966. Indira Gandhi je postala ministarka informacija i portparolka u Vladi Lal Bahadur Shastrija. Boraveći na toj dužnosti povećala je vreme emitovanja radijskog i tv programa, liberalizovala cenzuru te je odobrila projekat planiranja porodica preko televizijskih obrazovnih emisija. Kada je u januaru 1966. Shastri iznenada preminuo, Indira ga je nasledila na premijerskom mestu. Naredne godine izabrana je na rok od pet godina za premijerku u parlamentu u kojem je Kongresna stranka imala većinu. Na izborima 1971. bila je čelna osoba stranke dobijajući na nacionalnim izborima uverljivu većinu glasova. Godine 1975. optužena je za manji izborni prekršaj za vreme izborne kampanje održane 1971. godine. Ostajući neokaljana u toj aferi optužila je deo svoje stranke da je pokušava ukloniti s funkcije, te je umesto podnošenja ostavke u državi proglašila vanredno stanje 26.6.1975. godine sve dok indijski Vrhovni sud nije одбacio optužbe koje su upućene protiv nje.

Bitno je istaći da je neposredno nakon izbora na mesto premijerke, Indira Gandhi morala da odluči da li će zemlju povesti u rat protiv Pakistana. Kako se indijsko carstvo raspalo na dva dela, sukobi između Muslimana i Hindusa sve su više jačali i pokazivali da je njihov zajednički život nemoguć. Ubrzo sa zaostrvanjem situacije, u Indiju je iz Pakistana prebeglo oko 10 miliona izbeglica, i Indira se našla u pat poziciji. Pakistan je dobio snažnu podršku SAD-a na čelu sa Ričardom Niksonom, te je delao kako bi Savet bezbednosti UN doneo rezoluciju kojom bi Indiji zabranio rat sa Pakistanom. Sa druge strane Indira je mudro iskoristila i više nego prijateljske veze njene države sa SSSR-om, te je izdejstvovala da Sovjetski Savez iskoristi pravo veta za glasanje o ovoj rezoluciji. Govoreći o odnosima tadašnje Indije sa SSSR-om, bitno je reći da se Gandijeva zalažala za dobre odnose sa svim državama koje su bile članice pokreta Nesvrstanih, ali i sa Velikom Britanijom i zemljama centralne i zapadne Evrope koje to nisu bile. Pred kraj svog prvog mandata bilo je izvesno da će podršku birača imati i na sledećim izborima, te da će nastaviti modernizaciju Indije.

Dalja politička karijera – Zelena revolucija: Ona se kao premijerka susretala sa brojnim problemima, a neki od njih su bili siromaštvo, glad, nezaposlenost... Napravila je strategiju agrarne politike koja se nastavljala na onu iz 1960. godine i uložila velike napore kako bi hronična nestasica hrane postala prošlost Indije. To joj je, kako je vreme prolazilo, pošlo za rukom, te je u određenim godinama Indija čak izvozila višak pšenice, pamuka, mleka i pirinča. Iako je dobila podršku predsednika SAD-a Niksona, ona je istu odbila (zbog loših odnosa i netrpeljivosti sa njim) i čvrsto verovala u neizvesnu podršku poljoprivrednog stanovništva. Ovaj uspeh, u proizvodnji žitarica nazvan je "Zelena revolucija", dok je onaj koji se odnosio na izvoz mleka zvao "Bela revolucija". Zelena revolucija, bazirala se na korišćenju novih sorti semena, prihvatanju neophodnosti reforme celokupne indijske poljoprivrede, poboljšanju položaja nacionalnih zadruga, ali i u razvoju koncepta koji se ticao proučavanja i otkrivanja novih sorti.

Drugi mandat: Nakon isteka njenog prvog premijerskog mandata, uprkos brojnim problemima i neslaganjima naroda Indije sa njenom politikom, osvojila je većinu na izborima 1971. godine. Ona i njena stranka su svoj programski rad pred izbore bazirali na taj način kako bi dobili podrš-

ku najbrojnije društvene klase, siromašnih ratara. Indira Gandhi bila je čvrsto uverena da bez njihovih glasova neće pobediti na izborima, te da ne može da se uzda u glasove malog broja bogataša. Na kraju, kako je došao izborni dan, ovo se ispostavilo kao tačno, a ne kao samo puko nagadanje. Program koji je stvoren i koji je korišćen pre izbora imao je zamisao da poboljša položaj najsirošnjih Indijaca. Ipak, to se nije desilo. Iz fonda koji se bazirao na ovom programu finansirani su svi građani i sve regije uključujući i one dobro stojeće. Narod je nedugo nakon izbora shvatio da je taj program osmišljen i korišćen kako bi stvorio populističku podršku Indiri, a ne da bi poboljšao položaj siromašnog stanovništva.

Optužbe za izbornu zloupotrebu i korupciju: Nakon izbora, Indiru Gandhi opozicione partie optužile su za izornu kradu i zloupotrebu u pojedinim indijskim provincijama. Radž Naranin, kao njen glavni konkurent na izborima, podneo je sudu niz dokaza koji su oslikavali umešanost Vlade u finansiranje njene kampanje. Sud je našao da je ona kriva po tim optužbama, te je smenjena sa premijerskog mesta i zabranjeno joj je da se kandiduje na bilo koje mesto koje je bilo deo sfere javne politike u Indiji u sledećih šest godina. Tada je ona proglašila vanredno stanje kako bi pokušala da ostane na vlasti i spreči nove izbore.

Vanredno stanje, poslednji mandat, atentat: 1975. godine predsednik indijskog Kongresa proglašio je vanredno stanje kako bi ona ostala na vlasti. Bila je čvrsto rešena da se obračuna sa svim svojim oponentima i članovima opozicionih partija koji su želeli da ona postane prošlost indijske politike. Gandijeva je naredila hapšenje većine opozicije koji su učestvovali u nemirima protiv njenog režima. Nekoliko meseci nakon toga predsednik Indije doneo je dekret kojim je učvršćena pozicija Indirine stranke. Država je, sa njom na čelu, cenzurisala sve medije, zatvorila opoziciju i uspela da odloži izbore do nepoznatog roka. Nakon što je dva puta produžila vanredno stanje, Indira Gandhi raspisala je izbore 1977. godine. Smatra se da je ona tada krajnje pogrešno protumačila svoju (ne)popularnost, i da je izbore raspisala na osnovu slike njene popularnosti iz štampanih, a cenzurisanih medija. Izbore je izgubila i sve do 1980. živila veoma loše. Iste godine se vraća na političku scenu Indije kao premijerka. To je ujedno bio i njen poslednji mandat, koji se po nju završio 1984. godine. Kada je poslednji put došla na mesto premijerke suočila se sa teškom situacijom u državi. Siromaštvo, nezaposlenost, loš kurs indijske valute u odnosu na dolar, ali i jačanje verskih sekta bili su samo neki od problema sa kojima se tada susretala. Trudeći se da reši ekonomski i socijalne probleme, manje je vremena ulagala u činjenicu da verske sekte jačaju, te da je moguće da naprave pobunu. To se na kraju i desilo. Pobunu su 1984. godine podigli pripadnici verske sekte Siki. Stacionirani u Zlatnom hramu spremali su se za napad na režim indijske premijerke. Indira Gandhi rešila je da se sa njima obračuna veoma radikalno, te je vojsci naredila da odu u zlatni hram i sve ih likvidiraju. Nedugo zatim nemiri su se samo prividno smirivali. Pravo neprijateljstvo između Sika i hindu Indijaca svoj epilog dobilo je 31.10.1984. kada su Indiru Gandhi ubili njeni telohranitelji, poreklom Siki. Ubili su je ispred njene rezidencije u Nju Delhiju na prilično zverski način. Prema nekim podacima, trideset metaka ju je direktno pogodilo, 23 je prošlo kroz njeno telo, a 7 metaka je ostalo u njoj. To je bio i više nego tužan kraj državnice koja je obeležila modernu po-

litičku scenu druge polovine XX veka. Njenu sahranu prenosilo je nekoliko stotina televizija širom sveta. Iako je u nekim svojim političkim idejama bila veoma radikalna, smatra se da je ipak mnogo uradila kako bi od Indije napravila jednu modernu i demokratsku zemlju.

Porodični život: Što je duže bila na vlasti, Indira je sve više mnoge aspekte javnog života u Indiji stavljala pod svoj strogi nadzor. Mnogi su u tim njenim potezima videli uticaj njenog politički neiskusnog mlađeg sina Sandžaja kome se Indira sve više obraćala za pomoć. Nadajući se kako će tako pokazati javnu podršku svom režimu, u martu 1977. godine organizovala je opšte izbore. Međutim, ne samo da nakon proglašavanja izbornih rezultata Indira Gandhi više nije bila premijerka, već nije izabrana ni u indijski parlament, a Kongresna stranka je doživela strašan poraz. Ipak, na izborima u maju 1980. Indira Gandhi je priredila spektakularan povratak i oformila većinsku vladu. Indija je bila šokirana 23. juna 1980. godine, kada je, nesrećnim slučajem, u sportskom avionu poginuo Sandžaj Gandhi, njen mlađi sin, pripreman da nasledi majku u velikim državničkim poslovima. Stariji sin Radživ, pilot na redovnim linijama, morao je da nasledi dužnost poginulog brata, mada se zna da je to uradio protiv svoje volje jer nije voleo politiku. Ipak, na molbu majke, posle tragične pogibije brata, zakleti pilot napušta nebo i silazi na užarenu političku scenu. Za vreme ovog mandata, Indira Gandhi sukobila se sa nacionalističko-separatističkim pokretima, a 1984. godine naredila je vojne napade na sektu Sika. Dva njena telohranitelja, militaristički nastrojeni Siki, usmrtili su je 1984. godine ispred rezidencije u Nju Delhiju. Na njenu sahranu došli su najviši državnici iz sto svetskih zemalja. Posle njene smrti, Radživ Gandhi, njen stariji sin, izabran je za premijera Indije, da bi 21. maja 1991. poginuo od podmetnute bombe. Indira je tada bila mrtva sedam godina.

Literatura:

- ▶ <http://www.stil-magazin.com/clanak/broj-112-16-februar-2009/indira-gandi>
posećeno 10.3.2012. u 14.55.
- ▶ http://www.biografije.org/gandhi_indira.htm posećeno 10.3.2012. u 15.06.

JOVANKA BROZ¹⁶⁶

Jovanka Broz je jedna od najpoznatijih žena u bivšoj Jugoslaviji, poznatije kao supruge Josipa Broza, koja danas živi u potpunoj izolaciji¹⁶⁷. Jovanka Broz i Tito bili su, kako se smatra, najpoznatiji bračni par socijalističke Jugoslavije.¹⁶⁸ Da nije bila stroga, pametna, temeljna, samoinicijativna, nikada ne bi bila žena jednog predsednika države.¹⁶⁹ Tajanstvenost i izolovanost u kojoj se nalazi jedna žena, u vremenu u kojem je to potpuno neverovatno, otvara mnoge dileme. Njeno čutanje, izolovan život, uskraćivanje prava na slobodu kretanja, samo su neke od karakteristika Jovankinog života danas. Da li je ona neki nezgodan svedok vrlo opasnog Titovog vremena, možda opasna žena

ili je samo žrtva svojih emocija, ostaje skup tajni koje će ovaj rad pokušati da bar delimično otkrije. Jovanka Broz je svakako jedna od najtajanstvenijih žena socijalističke Jugoslavije, koja više od trideset godina živi izolovano i u strogoj tajnosti. Dileme koje je obavijaju su pre svega u tome, ko je ona zapravo bila i zašto je sve ove godine ostala u četiri zida, potpuno neravnopravna sa ostatim ljudima. Njen rastanak sa Josipom Brozom, koji je bio poznatiji kao Tito - komunistički vođa bivše Jugoslavije, počeo je da stvara niz otvorenih pitanja. Uznemirenje nakon rastanka sa njim, postalo je njen stalni pratilec kroz ceo život. Država Jugoslavija je očigledno bila utopija, ali to je bio i njen doživotni predsednik. Danas kada je to svima jasno, ostaje da postoji i živi velika tajna Jovanke Broz – žena u kućnom zatvoru, žena zaverenica, opasna žena, sve su to karakteristike koje su bliske Jovanki.

Ponižavajući uslovi u kojima živi nekada prva dama Jugoslavije ne ostavljaju ravnodušnim nikoga. Pitanje njene moguće ispovesti, pa možda i političkih neprilika, današnjim živim svedocima stvaranja komunizma u Jugoslaviji teško mogu doneti zlo. Međutim, otvara se pitanje da li je ona sa njenim mužem činila nešto što se danas vraća samo njoj kao revanšizam. Sa druge strane i njoj je, posebno od Tita, činjeno prilično zlo i nju su i ranije progonili njegovi ljudi. Jovanka Broz, ipak i dalje ne govori o tome šta se dešavalo tokom skoro tri decenije zajedničkog života sa u zemlji obožavava-

¹⁶⁶ Živan Nešković, seminarski rad na temu Jovanka Boz, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.

¹⁶⁷ U vreme pisana seminarskih radova, Jovanka Broz je bila još živa. Umrla je 20. oktobra 2013. godine.

¹⁶⁸ <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/160401/Jovanka-Broz-bila-ruski-agent> (datum pristupa 21.10.2012).

¹⁶⁹ Strahinja Stojković, seminarski rad na temu Jovanka Boz, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

nim, a potom osporavanim predsednikom socijalističke Jugoslavije. Takođe, ona uglavnom sve ove godine ne govori o uzrocima njene duge izolacije i života u veoma lošim uslovima.¹⁷⁰

Jedna od tajni koju krije najpoznatija jugoslovenska udovica, otkrivena je tokom razgovora koji je vodila u jesen 2009. godine sa otpravnikom poslova američke ambasade. Naime, u toku tog razgovora, ona je istakla da Tito nikada nije voleo Ruse, zatim da Slovenci nikada nisu bili posvećeni jugoslovenskoj ideji i napala je one koji su zasluzni za njen kućni pritvor pre 32 godine, negirajući time da je ona prava Titova naslednica.¹⁷¹ Jovanka je u ovom razgovoru otkrila i tajnu da je njen doživotni pritvor inicirao još 1977. slovenački komunista Stane Dolanc, član tadašnjeg Predsedništva SFRJ. Ovaj slovenački političar, kao i tadašnji general Ljubičić, plašili su se da bi ona mogla da iskoristi Titov uspeh za svoje pozicioniranje, a nju gurnuli u kućni pritvor. Takođe je otkrivena i još jedna navodna velika tajna Jovanke Broz. Zapisi poznatog biografa Titovog vremena Vladimira Dedijera, koji su sačuvani u Arhivu Slovenije, pružaju dokaz da je Tito za vreme španskog građanskog rata bio voda zloglasne jedinice za likvidaciju nepodobnih komunista. Ova dokumenta otkrivaju i veliku Jovankinu tajnu da je uoči dolaska na mesto Titovog ličnog sekretara, devet meseci provela na školovanju u moskovskoj obaveštajnoj akademiji „Đeržinski“, pa su je mnogo kasnije neki sumnjičili kao mogućeg ruskog obaveštajca.¹⁷² Za Jovanku Broz se do sada uglavnom spekulisalo da je radila za strane obaveštajne službe, a prema otkriću novinara Pere Simića otkriće iz Dedijerovih zapisa sasvim jasno utvrđuje da su se njeni nalogodavci nalazili u Moskvi. Do kraja razotkriva i misteriju o njenom naprasnom uklanjanju iz društveno-političkog života Jugoslavije nekoliko godina pred Titovu smrt. Tito se sa Jovankom pojavljivao sve do jeseni 1977. godine, kada je naprasno izbačena sa spiska putnika u okviru obilaska SSSR-a, Kine i Severne Koreje. Ovo je sa svoje strane proizvelo veliku aferu u zapadnim medijima koji su tada pisali o sukobu američke i sovjetske tajne službe, u iščekivanju „dana D“, kako je nazivan očekivan dan Titove smrti.

Jovanka je bila na početku Titova domaćica koja mu je preporučena od njenog ratnog komandanta Đoka Jovanića, ali preko tada poznatog političara Aleksandra Rankovića. Nakon njenog devetomesečnog školovanja u Moskvi i njenog perioda sticanja obaveštajnog znanja, ona iznenada postaje sekretar u Titovoj rezidenciji. Ova svedočenja slovenačkog komuniste Kopiniča, Dedijer je takođe sačuvao u svojim zapisima. Jovanka Budislavljević, mlada Ličanka je vremenom postala bliska Titu i tako mu postala i supruga.¹⁷³ Kako je bilo živeti sa takvim „vodom“, Jovanka je osetila 1974. godine kada je došlo do velikih bračnih nesporazuma. Naime, Edvard Kardelj se žalio jugoslovenskom rukovodstvu da mu je postalo teško da dođe do Tita, a ovaj je potom naredio Savezu komunista Jugoslavije da osnuje specijalnu komisiju koja će proučavati „slučaj drugarice Jovanke“. Ovi nesporazumi su doveli do toga da je političko rukovodstvo instruiralo Titove lekare i njegovu

¹⁷⁰ <http://www.vreme.com/cms/view.php?print=yes&id=451714> (datum pristupa 21.10.2012).

¹⁷¹ <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/275151/Jovanka-Broz-Organizovala-sam-susret-Tita-i-Draze-u-Kninu> (datum pristupa 21.10.2012).

¹⁷² <http://www.trojka.rs/vesti/16503-jovanka-broz-bila-ruski-agent.html> (datum pristupa 25.10.2012).

¹⁷³ <http://www.trojka.rs/vesti/16503-jovanka-broz-bila-ruski-agent.html> (datum pristupa 25.10.2012).

službu bezbednosti, da ukažu da njemu preti životna opasnost od njegove supruge. Uvedena je u njihov život konstrukcija o njenoj ljubomori zbog Titovog odnosa sa dve mlade maserke. U „Herald tribjunu“, evropskom izdanju „Njujork tajmsa“, objavljeno je da je u centru sukoba činjenica da je Jovanka Srpskinja, koja je htela da osigura svoje pozicije ubacivanjem prosrpskih elemenata u vrh države uz „prorusku konspiraciju“. ¹⁷⁴ Udovica bivšeg predsednika SFRJ Josipa Broza Tita, Jovanka Broz izjavila je da je protiv svoje volje dovedena u neuslovnu „privremenu“ kuću na Dedinju u kojoj i danas živi. Prema njenim rečima koje je 2009. godine izrekla tadašnjem ministru za ljudska prava Rasmisu Ljajiću, nju su odmah posle Titove smrti izbacili kao kofer iz Užičke 15, u spavačici, bez ičega, bez prava da uzme fotografije, pisma, odeću. Spolja impozantna kuća, u lepom ambijentu Dedinja, prekoputa kompleksa Belog dvora, unutra liči na sve samo ne na dedinsku vilu, u zidovima je vlačga, otpali malter, dotrajale vodovodne i električne instalacije. U vremenu neposredno posle Titove smrti, problem Jovanke je bio politički i ne samo to, bio je veoma opasan problem. Dugo je kontakt s njom održavala advokatska kancelarija Fila. Nisu mogli do nje da stignu ni advokati, ni političari, čak ni rodbina. Advokati se čak nisu usudivali da se ubace na predmet Jovanke Broz. Ono što je Jovanka tada govorila, pa i danas ukazuje na to, da je na silu lišena svog muža, i da je od takve odlike na Brionima, svog muža videla tek na njegovoj sahrani. Zadatak Titovih saradnika je bio da joj onemoguće bilo kakav fizički kontakt sa Titom. U javnosti su išle priče da mu je ugrožavala život, čak i da mu nije davala lekove, da ga je pogrešno hranila. Međutim, izgleda da je istina u tome da je već bolestan Tito gubio kontrolu, a njegovi najbliži saradnici Nikola Ljubičić, Stane Dolanc, cela jedna garnitura iz Bosne, pogotovu Edvard Kardelj i Lazar Koliševski, nisu uspevali Jovanku da urazume da Titu govorи što oni žele. Tako je polako došlo do njene potpune izolacije. ¹⁷⁵ Pravo na penziju Jovanki Broz nikada nije rešeno, takođe ni stambeno pravo. Ona bez ikakvog rešenja živi u kući koja je vlasništvo Republike Srbije. Ova kuća je u lošem stanju, popravljana je više puta. Ključno je da i dalje ostaje pitanje imovinskih prava. Prvo su tvrdili da je Tito zaveštao svu svoju imovinu narodu, što nije moguće usmeno učiniti a da je pravno ispravno. ¹⁷⁶ Jovankina imovinska prava se dele na: ličnu imovinu, bračnu tekovinu i ono što je nasleđeno. Partijsko-državna komisija koja je formirana kad je Tito umro, popisala je sve stvari koje imaju veze sa Titom. Tada su napravljena četiri spiska. Tri spiska sačinjavala su popis stvari koje bi po njima trebalo da naslede Jovanka i Titovi sinovi Miša i Žarko, i tu se radilo o marginalnim spiskovima nekih stvari za sve naslednike. Za četvrti spisak, kad su Jovankini advokati zatržili da ga vide, rečeno je da ne mogu da ga nađu. Onda su doneli tzv. „lex Jovanka“. U tom zakonu je stajalo da četvrti spisak predstavlja imovinu koja je povjerena Titu za života i da se to oduzima. Odmah nakon toga sud donosi rešenje kojim se utvrđuju naslednici, njih troje, svakome se dodeljuje po jedno od ona tri spiska, a ovaj četvrti spisak postaje bespredmetan. Od maja 1980. kada su je ondašnje vlasti SFRJ izbacile iz njenog i Titovog zajednič-

¹⁷⁴ <http://www.pressonline.rs/arkiva/read/173320/Jovanka-Broz-bila-ruski-agent> (datum pristupa 22.10.2012)

¹⁷⁵ http://forum.b92.net/topic/51639-godisnjica-smrti-druga-tita/page__st__1770 (datum pristupa 22.10.2012)

¹⁷⁶ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Jovanka-Broz-Snalazim-se-kako-umem-i-moram sr.html> (datum pristupa 26.10.2012).

kog doma, i potpuno izolovale u oronuloj vili u Bulevaru mira, nadomak Belog dvora, Jovanka je lišena svih prava - osim prava na život. Suspendovali su joj slobodu kretanja, nadzirali je, prisluškivali telefonske razgovore i pratili sve one koji su hteli da joj dođu u posetu. Jovanka tvrdi da je posle Titove smrti od nje traženo da potpiše papir na kojem piše da sve ostavlja državi, što je ona odbila. „Rekla sam da to niti mogu, niti hoću jer moram od nečega živeti”, rekla je Jovanka Broz i navela da joj je prenesena poruka da „čuti i bude sretna što je ostavljaju živu”.¹⁷⁷ Danas, Jovanka Broz, nekada prva dama SFRJ, živi bez dokumenata, bez ličnih stvari i sa neregulisanom penzijom (dobija neku apalužu od države) u beogradskoj kući gde su je preko noći, potpuno bez njene volje, ubacili Titovi podanici odmah posle smrti njenog supruga, koji bar po Jovankinom nasledu, za preko pola veka vladavine Jugoslavijom nije ništa ni zaradio ni stekao! Zaista spolja impozantna kuća, smешtena u sjajnom ambijentu Dedinja, koja se nalazi prekoputa velelepnog kompleksa Belog dvora, ima unutrašnjost koja liči na sve samo ne na vilu sa Dedinja. Jovanka, živi svedok jednog vremena, ostaje da nemo svedoči i da setno povremeno pomisli na sledeće reči: *Jovanka nikada nije mogla da zaboravi poruku progonitelja: „Mi imamo i druga sredstva da Vas privolimo na poslušnost”.*

Jovanka Broz, udovica Josipa Broza Tita, je bila daleko više od udovice doživotnog crvenog suverena SFRJ. Ona je bila udovica jedne zemlje koja formalno ne postoji, ali koja nam se sve više javlja u sećanjima.¹⁷⁸ Početkom sedamdesetih godina, kada se uveliko odvija zaplet razbijanja Jugoslavije, delovi rascepkanog jugoslovenskog rukovodstva, mali, komunistički knezovi koji će se, nakon krvavog građanskog rata, proglašiti za šefove novonastalih država, pokreću mehanizam katastrofe. Jovanka je shvatala da se priprema raspad zemlje i znala je ko su glavni inženjeri radova na demontaži „balkanske zlatne zemlje”, koja je predstavljala poslednji bedem za narastajuće nacionalizme. To su bili ključni ljudi, svemoćni šef UDBE, slovenački komunistički funkcioner Stane Dolanc i ministar odbrane general Nikola Ljubičić¹⁷⁹. Dva najjača čoveka posle Tita, koji su upravljali mehanizmima tajne i javne sile SFRJ, smatrali su da je najveći unutrašnji neprijatelj zemlje, zapravo – Titova supruga! O tome svedoči 50 sednica Predsedništva SFRJ, Predsedništva CK SKJ i sednica famoznog Saveta za zaštitu ustavnog poretku, na kojima je isključivo razmatran „slučaj drugarice Jovanke”. Istoriski fakti i svedoci kojima se odvezao jezik, sada potvrđuju da je Tito zaista voleo Jovanku Broz, ženu koja je naslućivala i protivila se raspadu Jugoslavije. Ona u tome nije uspela. Zato je jedne kišne noći, u spavačici prebačena u staru trošnu vilu na Dedinju, bez grejanja. Potom su joj oduzeli sva lična dokumenta, kako ne bi napustila zemlju. Potom su joj oduzeli penziju, kao potpukovniku i nosiocu Partizanske spomenice.¹⁸⁰ A ona je celog svog života neizmerno volela i bila oda-

¹⁷⁷ <http://www.vesti.rs/Politika/Jovanka-Broz-Zivim-iz-inata.html> (datum pristupa 25.10.2012).

¹⁷⁸ Miletić S., Zašto je Jovanka Broz osuđena na 33 godine samoće

<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Zasto-je-Jovanka-Broz-osudjena-na-33-godine-samoce.sr.html>

¹⁷⁹ Apostolovski A., Znala je ko radi na raspadu SFRJ

<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Znala-je-ko-radi-na-raspadu-SFRJ.sr.html>

¹⁸⁰ Ibid.

na Titu¹⁸¹. Kao u finalu velike ljubavne, istorijske i špijunske drame, u letu 2013. godine, Jovanka je stigla u bolnicu gotovo na samrti, u svojoj 88. godini, potpuno zapuštenog zdravlja, da bi joj se život ugasio upravo u vreme završetka rukopisa ove knjige posvećene važnim ženama istorije, svestionicima naše sadašnjosti i budućnosti.

Literatura:

- ▶ <http://www.vreme.com/cms/view.php?print=yes&id=451714>
(datum pristupa 21.10.2012).
- ▶ <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/160401/Jovanka-Broz-bila-ruski-agent> (datum pristupa 21.10.2012).
- ▶ <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/275151/Jovanka-Broz-Organizovala-sam-susret-Tita-i-Draze-u-Knинu> (datum pristupa 21.10.2012)
- ▶ <http://www.trojka.rs/vesti/16503-jovanka-broz-bila-ruski-agent.html> (datum pristupa 25.10.2012)
- ▶ <http://www.mondo.rs/v2/tekst.php?vest=137885> (datum pristupa 23.10.2012)
- ▶ <http://www.pressonline.rs/arhiva/read/173320/Jovanka-Broz-bila-ruski-agent> (datum pristupa 22.10.2012)
- ▶ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Jovanka-Broz-Snalazim-se-kako-umem-i-moram-sr.html> (datum pristupa 26.10.2012)

¹⁸¹ Dugalić M., Jovanka je neizmerno volela Tita
<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Jovanka-je-neizmerno-volela-Tita.sr.html>

SVETE ŽENE

- ▶ Sveta Petka
- ▶ Carica Milica
- ▶ Jovanka Orleanka
- ▶ Majka Tereza
- ▶ Marija majka Isusova

SVETA PETKA

Ova svetiteljka srpskoga porekla uživa veliko poštovanje, ne samo u našem narodu, nego i kod drugih pravoslavnih naroda. U jednoj crkvenoj pesmi iz zahvalnosti i poštovanja prema sv. Petki kaže: „Uradila si se čestitom životom i dobrotom, darovanom ti od Boga, pa si dobila i dar iscelenja bolnih i nesrećnih. Zato te veličamo prepodobna Mati, i poštujemo časnu tvoju uspomenu, jer se moliš za nas Hristu Bogu našem“.

Živila je u prvoj polovini 11. veka. Sveta Petka je prva Srpskinja koja je proglašena za sveticu. Kult svete Petke Paraskeve veoma je razvijen u srpskom narodu. Mnoge porodice slave svetu Petku kao svoju krsnu slavu.

Brojni srpski hramovi posvećeni su njenom imenu. Veliki broj ljudi joj se obraća molitvom za pomoć i spas u bolesti i u svim neprilikama koje snalaze čoveka u životu. Često se pored hrama posvećenog svetoj Petki, ili u njegovoj neposrednoj blizini, nalazi izvor lekovite vode, koju vernici uzimaju sa strahopostovanjem, sa verom i nadom da će im sveta Petka pomoći u svakoj nevolji. Takođe je česta pojava da se sveta Petka javlja ljudima i daje savete šta treba u ovome životu da urade da bi blagoslov Božji došao na sav dom i na osobu kojoj je pomoći potrebna.¹⁸²

Sveta Petka ili Paraskeva je bila hrišćanska podvižnica iz 11. veka. Rodila se u gradu Epivatu, koji se nalazio na obali Mramornog mora između Silimvrije i Carigrada u Trakiji polovinom 10. veka. Potekla je iz imućne i veoma pobožne porodice. Imala je brata koji se zvao Jevtimije, i koji se zamožao veoma mlad, a kasnije bio izabran za episkopa Maditskog. Još kao devojčica, dok je sa majkom odlazila u crkvu i čula reči Božanskog Jevangelja: „Ko hoće za mnom da ide, neka se odreče sebe i uzme krst svoj, i za mnom da ide“, ona svim srcem pripade gospodu i kada odraste pridruži se plejadi blagočestivih ugodnika Božijih. Nakon smrti svojih roditelja, željna podvižničkog života, ona napušta roditeljski dom i odlazi u Carograd, a zatim u pustinju jordansku, živeći strogim pustinjačkim životom, gde se radi Hrista podvizavala sve do starosti svoje. U doba pozne starosti posluša glas Andela božijeg, ostavi pustinju i vrati se u Epivat. Tu ona požive još dve godine u neprestanom postu i molitvi, pa se predstavi Bogu u 11. stoljeću. Njeno telo bi od strane vernih sahranjeno po hrišćanskim običajima, ali ne na gradskom groblju već izdvojeno od drugih. Bogu odani hrišćani iz tog mesta posle javljanja svetiteljke u snu nekom Georgiju i Jefimiji pronašli su mesto gde su bile zakopane njene moštis, izvadili su ih iz zemlje i položili u Hram Svetog Petra i Pavla u Epivatu.

¹⁸² Milica Medan, seminarски rad na temu Sveta Petka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

Njene čudotvorne moći prenošene su u toku vremena mnogo puta. Najpre u Carigrad, pa odatle ih bugarski car Jovan Asen 1238. godine prenosi u Trnovo, da bi potom bile prenete u Vlašku nakon pada Bugarske pod Turke. Kad je i Vlaška postala ugrožena turskim upadima, a na molbu srpske knjeginje Milice moći su prenete u Beograd. Kada Sulejman 1521. godine osvaja Beograd, on uz ostale dragocenosti prenosi u Carigrad moći sv. Petke. Na molbu moldavskog gospodara Vasilija 1641. godine moći su prenete u grad Jaši, gde se i danas nalaze (osim dva prsta šake, koji su u kapeli svete Petke na Kalemegdanu). U Rumuniji je sveta Petka najslavljenija svetiteljka. Stotine hramova njoj je posvećeno. Kult svetiteljke je takođe rasprostranjen u Bugarskoj, Srbiji i Crnoj Gori, Makedoniji, nešto manje kod Grka i pravoslavnih Albanaca, a kod Rusa veoma malo.

Svetu Petku kod nas posebno poštiju žene, obraćaju joj se nerotkinje, a i ostale u raznim životnim nedaćama. Njenim danom smatraju petak, jer je svetiteljka verovatno na taj dan rođena, otuda joj i ime. Tog dana ne rade određene poslove, poste, posećuju crkve i mole se svetoj Petki. Širom Srbije i Vojvodine mnogo je vodica i kapela posvećeno majci Paraskevi. Podignute su u znak zahvalnosti za molitvenu pomoć nekom od verujućih. Ta su mesta centri brojnih hodočašća našeg pobožnog sveta. Brojni su rodovi koji danas slave svoju krsnu slavu. Ona se smatra prvom u nizu jesenjih slava.

Dilemu da li je sveta Petka Srpsinja ili ne, razjasnio je još 1873. slavni srpski istorik, arhiman-drit Ilarion Ruvarac, u svom članku u Letopisu Matice srpske, br. 115.

Ima mišljenja da je ova svetiteljka posebno zaštitnica nerotkinja. Doduše, njen kult je veoma rasprostranjen kod žena, ali crkva nju nikada nije preporučivala za molitve ženama koje čeznu, a nemaju svoga poroda, tim pre što je sama bila monahinja i devica. Žene sa ovim problemom prebi se mogле obraćati onim svetiteljima koji su bili u braku i imali sličnu nedaću (sveti Joakim i Ana, pravedni Zaharije i Jelisaveta i drugi) u kojoj im je Bog pomogao.

Paraskeva je usnila san u kom joj se pojavi neka prekrasna Azijatkinja. Lik njen bio je egzotičan i ukazivao je na onaj deo sveta gde se nalaze Egipat, Tunis i Maroko. Prekrasna žena nemaše odeće na svom nagom telu, umesto toga duga bela srebrnasta kosa pokrivala ju je sve do listova na nogama. Ona promoli ruku kroz zavesu od kose i dade joj rukom znak da dode k njoj i uz to joj reče: Hodi k meni! A ko si ti? - upita Paraskeva. Ja sam Marija Egipćanka. A gde da dodem k tebi? U Egipat? Ne, nisam tamo. Ali ču ti se opet javiti kad treba, pa ćeš znati gde sam ja i gde treba da dodeš. Jer tamo gde sam ja našla mir, načićeš ga i ti. Otuda njeno interesovanje za Palestinu.

Ispunjavajući svoju davnašnju želju ona otputova u Palestinu, i poklonivši se svetim mestima, osvećenima Spasiteljevim životom, nastani se u Jordanskoj pustinji. Tu provođaše ono što se religioznim rečnikom naziva "ravnoangelni život". U toku mnogih godina u pustinji sveta Petka pretrpe mnoge trudove, patnje, muke i iskušenja. Ko bi mogao opisati njene svakodnevne borbe koje je sa telom, pomislima i davolima vodila dok ih nije potpuno pobedila? Jedino svevideći Bog, jer je samo On mogao videti i znati sve njene podvige. Ukrasivši dušu takvim podvizima i vrlinama, sveta Paraskeva postade vozljubljena nevesta Hristova, te se njoj ispuni proročka reč: "Caru će omiljeti lepota tvoja" (Ps. 44, 12). Jer se taj Car useli u nju sa Ocem i Svetim Duhom i prebivaše u njoj

kao u svetoj crkvi svojoj. Tako živeći dugi niz godina u pustinji, prepodobna Paraskeva, jedne noći po običaju svom stajaše na molitvi ugleda angela Božjeg u obliku presvetlog mladića, koji došavši k njoj reče: "Ostavi pustinju, i vrati se u tvoje otečestvo; potrebno je da tamo predaš svoje telo zemlji, a dušom se preseliš Gospodu".

U njenom životu kao na karti jasno su se ocrtavale četri etape mističnog uspinjanja ka Bogu: 1. put očišćenja, tj. bekstva od sveta, 2. put prosvetljenja u izolaciji, 3. put sjedinjenja sa Bogom, 4. put povratka mnogo napačenom svetu, tj. čovečanstvu koje obitava u neznanju i grehu.

Telo svete Petke godinama je bilo zakopano u zemlji i nije istrulilo. U velikom požaru, koji je 1888. godine zahvatilo crkvu Sveta tri jerarha u moldavskom gradu Jašiju, vatrema stihija spržila je sve, samo su Petkine mošti ostale čudesno netaknute. Veruje se da su od vremena despota Stefana Lazarevića mošti sto godina počivale u steni pored kalemeđanske kapele i izvora Svetе Petke i da su joj na poklonjenje dolazili i pravoslavci i katolici pa i muhamedanci, tadašnji okupatori Srbije. U grčkom Sinaksaru zapisan je jedan slučaj čudesne pomoći sv. Petke ostrvu Hiosu 1442. godine. Tadašnji jeromonah Amvrosije služio je večernju molitvu u crkvi Sv. Petke. U crkvi nije bilo nikoga. Pri kraju službe udarila je strašna kiša sa velikom hukom i nastavila da pada celu noć. Amvrosije nije mogao da izade iz crkve. Misleći da će celo ostrvo propasti od potopa, on se počne moliti sv. Petki da spase njegovu domovinu i umilostivi pravedno razgnavljenog Boga. Pred zorom ga je uhvatilo san i on vide kao da je nestalo krova na crkvi, iznad crkve jedan svetao oblak i u njemu blagoobražnu ženu na molitvi Bogu. Po molitvi ona reče svešteniku: „Amvrosije, ne boj se, spasena ti je domovina.“ I kiša odmah prestade. Od tada se na ostrvu Hiosu vrlo svečano praznuje dan svete Petke. Srpska pravoslavna crkva je slavi 14. oktobra po starom, a 27. oktobra po novom kalendaru.

Postoji i više izvora posvećenih ovoj svetici za koje narod veruje da su lekoviti. Na periferiji Beograda u Železniku, nalazi se čudotvorni izvor velike hrišćanske svetiteljke Prepodobne mati Paraskeve - Svetе Petke. Izvor se nalazi u prelepoj šumi koja na sve strane odiše božanskim mirom i blagoslovom naše majke svete Petke. Legenda kaže da je izvor nastao kao izraz zahvalnosti oca, zbog čudesnog izlečenja svoje bolesne kćeri. Nekada davno, baš ovom trasom, vodio je put od Ostružnice do Beograda. Bogati i ugledni ostružnički trgovac ovim putem često je svoju kćer, slepu od rođenja vodio kod lekara u prestonicu. Na jednom od takvih proputovanja, zastali su pored izvora malo da se okrepe, umiju i popiju malo hladne izvorske vode. Sledeće jutro, nakon budenja, kroz plać, devojčica je uzviknula da vidi svetlost. Tu noć, u snu, trgovcu se javila sveta Petka. Kao znak zahvalnosti, na tom mestu bogati trgovac je uredio izvor i postavio mermernu ikonu svete Petke.

Literatura:

- ▶ [http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/979914/
Danas+je+Sveta+Petka.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/979914/Danas+je+Sveta+Petka.html)
- ▶ <http://www.zvrk.rs/mskola/veronauka/svpetka/index.htm>
- ▶ http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/feljtoni.120.html?item_id=700
- ▶ http://www.svpetakastubal.org/sv_petka_i_njeno_vreme.pdf
- ▶ http://sr.wikipedia.org/sr/Sveta_Petka
- ▶ http://www.sv-jelisaveta.org.rs/holidays_alone.php?ArticleId=%20351
- ▶ <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/213824/Danas+je+Sveta+Petka>
- ▶ <http://www.izvorsvetepetke.com/>
- ▶ http://www.prijateljboziji.com/index.php?p=Molitve_tekst

CARICA MILICA¹⁸³

Kneginja Milica Hrebeljanović rođena Nemanjić (ili Prepodobna Evgenija, rođena oko 1335, umrla 11. novembra 1405.) je bila žena srpskog kneza Lazara i pravoslavna svetiteljka. Po-reklom je iz vladarske porodice Nemanjića. Njen otac bio je knez Vratko, u narodnoj tradiciji poznatiji kao Jug Bogdan. Vratko je bio prau-nuk Nemanjinog sina Vukana i unuk Vukanovog sina Dimitrija u monaštvu Davida. David je sazidao manastir Davidovicu i praznuje se kao svetitelj u Srpskoj pravoslavnoj crkvi svakog 7. oktobra.

Milica se oko 1353. udala za Lazara Hrebeljanovića. Po-sle smrti cara Uroša, Lazar postaje knez Raške sa prestonicom u Kruševcu. Imali su sedmoro dece. Kad joj je muž 1389. pogi-nuo u Kosovskoj bici, Milica je upravljala narodom i državom, jer su joj sinovi bili još deca. To su za državu bila teška vremena. Kada je njen stariji sin Stefan odrastao, postao je vladar. Tada je mogla da napusti državne poslove. Otišla je sa svojom rodakom Jefimijom u manastir Ljubostinju koji je sama osnovala. U njemu se zamonašila i dobila ime Evgenija. Pred smrt primila je monaški zavet velike shinme i dobila novo ime Efrosinija. U manastiru Ljubostinji provela je svoje poslednje dane, tu je preminula 11. novembra 1405. godine. U tom manastiru je i sahranjena. Srpska pravoslavna crkva je proslavlja kao svetiteljku 19. jula po crkvenom kalendaru ili 1. avgusta po novom kalen-daru. Istog dana proslavlja se i njen sin despot Stefan Lazarević.

Kneginja Milica se bavila i diplomatskom delatnošću, zajedno sa Jefimijom išla je 1398. kod sultana Bajazita da zastupa interes svoga sina Stefana. Tom prilikom je uz pomoć, tada već uti-cajne čerke, Bajazitove supruge Olivere, izdejstvovala prenos moštiju svete Petke iz Vidina u Beo-grad. Mošti su bile smeštene u Kapeli Svetе Petke na Kalemegdanu, danas se nalaze u rumunskom gradu Jaši. Bavila se i književnošću, poznata su njena dela „Molitva matere“ i „Udovstvu mojemu ženik“. Smatra se da su književni dar od nje nasledili čerka Jelena Balšić i sin despot Stefan. Milica i Lazar su imali sedmoro dece, tri sina i četiri kćeri: Dobrovoj je umro kao malo dete, Stefan je ro-den 1377. a umro je 1427. On je bio knez od 1389. do 1402. pa je posle toga postao despot Sr-bije od 1402. do 1427. godine. Vuk, za koga se ne zna kad je rođen, umro je 1410. i bio je knez. Mara za koju se takođe ne zna kad je rođena, umrla je 1426. godine. Bila je udata za Vuka Bran-kovića. Za Jelenu se takođe ne zna kad je rođena, a umrla je 1443. Bila je udata za Đuradu II Stra-cimirovića Balšića od 1385. do 1403, a posle toga se udala za Sandalj Hranić Kosača. Od 1392. do 1435. dobili su Dragana, Teodoru i Oliveru. Milica i Lazar su živeli na dvoru koji se nalazio u Krušev-

¹⁸³ Vladislav Slepčević, seminarски rad na temu Carica Milica, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem seme-stru 2012. godine.

cu, imali su 4 čerke koje su poudavali za srpske i hrišćanske velikaše i vladare. Svoju najstariju čerku udali su za srpskog velmožu na Kosovu Vuka Brankovića, drugu kćer su udali na bugarski dvor, za Aleksandra, sina cara Šišmana, treću Jelenu dadoše za zetskog vladara Đurađa II Stracimirovića Bašića, a četvrtu Teodoru dadoše za mačvanskog i ugarskog bana Nikolu Garovića. Sa svojim mužem i knezom Svetim Lazarom, upravljaše Srpskom zemljom sve do velike pogibije 1389. godine. Do tog vremena oni u svojoj zemlji podigoše mnoge svete zadužbine: manastire, škole, bolnice, crkve i sirotinjske domove.

Ne dugo posle Kosovske bitke, koja se odigrala na Vidovdan 15. juna 1389, Milici stiže poslanstvo od sultana Bajazita koji je tražio da srpsku zemlju, kao vazalnu, potčini Bajazitu, i uz to još da najmlađa kći bude udata na sultanov dvor njemu za ženu. Da bi svoj narod zaštitila od dalje stradanja, Milica je morala da prede preko svog ličnog roditeljskog bola i pristane na ovo poniženje, i posle dužeg većanja sa patrijarhom srpskim, Olivera je data Bajazitu. Milica je imala samo jedan uslov a to je da njena kći nikako ne promeni hrišćansku veru. Olivera je otišla na Bajzitov dvor gde nije promenila svoju veru, a srpskom narodu je bila od velike pomoći. A kada je Bajazit poginuo, njen brat Stefan ju je izbavio sa turskog dvora i doveo u Srbiju još za Miličinog života. Njena najznamenitija zadužbina je manastir Ljubostinja, koji je ona podigla posle Kosovskog boja i u kome se uskoro i zamonašila. Ljubostinja je podignuta nedaleko od Trstenika. Pre nego što se zamonašila sazvala je sabor na kome je predala vlast svom sinu Stefanu Visokom 1393. godine. Na svom moašenju Milica je promenila ime u monaško ime Evgenija, prvo se povukla u manastir Županjevac blizu Kruševca, dok se nije završilo zidanje Ljubostinje.

Pošto se kneginja Milica oprostila sa svojom životnom sapatnicom monahinjom Jefimijom i primila veliki andeoski obraz - veliku shimnu (najviši stepen monaškog zaveta) i novo monaško ime Jefronisija, poslednje dane života provela je smireno u molitvama u manastiru Ljubostinja. U to vreme je doživela i svoju veliku radost - ženidbu despota Stefana. Na svadbi u Beogradu, na Stefanovom sjajno uredenom i okičenom dvoru, početkom 1405. godine, okupila su se gotovo sva njenih deca. Preminula je smireno i iznenada 11. novembra 1405. godine i sahranjena je u manastiru Ljubostinja, u svojoj zadužbini i obitavalištu svog monaškog tihovanja. Njenu smrt je ožalila cela Srbija, hilendarski monasi i mnogobrojni prijatelji u inostranstvu. Za zasluge za narod, državu i crkvu, Srpska pravoslavna crkva ju je proglašila za sveticu i slavi se 1. avgusta (19. avgusta). Ostala je u pamćenju srpskog naroda kao velika borkinja za srpstvo, dobrotvorka i jedna od najznačajnijih srpskih vladarki.

Literatura:

- ▶ http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:279586-Zvona-Hilandara
- ▶ „Vladarka i svetiteljka knjeginja Milica“, Dr Miladin Stefanović, *Večernje novosti*, feljton, 22. mart - 3. april 2009.
- ▶ Andrija Veselinović, Radoš Ljušić, „Srpske dinastije“, Novi Sad, 2001.

JOVANKA ORLEANKA¹⁸⁴

Jedna od retkih žena koja je ostala u sećanju čovečanstva zbog svoje ogromne požrtvovanosti i izvanredne hrabrosti jeste Jovanka Orleanka, zvana još i devicom Orleana. Zbog svog herojstva i junačkih dela, poštovana je ne samo u Francuskoj već i celom svetu. Bila je protagonistinja najsjanijih uspeha koje može zaslužiti žena u njoj inače potpuno stranoj sredini: na bojnom polju.¹⁸⁵ Sa svojih sedamnaest godina, bila je najmlađa žena vojskovoda nacionalne armije u dotadašnjoj istoriji.¹⁸⁶ Tokom Stogodišnjeg rata ubedila je francuskog kralja Šarla VII da joj je "glas sa neba" naložio da spase Francusku. Godine 1429. na čelu odreda od oko 800 ljudi naterala je Englezima da obustave opsadu

Orleana. Potukla ih je i kod Poatjea, a Šarla VII odvela u Rems, gde je krunisan. Burgundani su je zarobili u maju 1430. godine i prodali Englezima. Posle procesa pred engleskim crkvenim sudom u Ruanu, na kojem se držala izuzetno hrabro, optužena je da je jeretik i veštica i tačno u podne 30. maja 1431. spaljena je na lomači, a njeni ostaci bačeni su u reku Senu. Skoro pet vekova kasnije, 1920. godine, proglašena je za sveticu.

Od 1300. do 1450. godine širila se senka nad srednjim vekom. Nikada Evropu, a pre svega Francusku, nisu snašla strašnija i gora vremena od epohe tzv. Stogodišnjeg rata. Krize i nemiri potresli su u ono vreme celi Zapad. Raspala se kultura srednjeg veka koja svoje bitne karakteristike poprima još krajem 13. stoljeća. U ovo vreme Francuska je bila pod vlašću Burgundije u zajednici sa Englezima. Ovaj period u Francuskoj obeležila je vladavina kralja Šarla VII, ali iz ovog perioda potiče i čuvena legenda o ženi koja je obeležila istoriju, Jovanki Orleanki. Postavlja se pitanje da li je to samo legenda ili je ona stvarno živela u ovom vremenu i promenila francusku istoriju? Sigurno je da Jovanka Orleanka nije samo legenda, ona je mnogo više od toga, ona je devica koju je Bog poslao da pomogne svom narodu, ona je žena vojskovoda.

Jovanka Orleanka rođena je u malom šampanjskom selu Domremiju 4. januara 1412. godine, a umrla je u Ruanu 30. maja 1431. godine. Samo dvanaest kilometara od Domremija leži gradic Vaucouleurs. Ništa ne ukazuje na to da je to mesto ikada bilo od nekog značaja. Čini se kao da je tu vreme stalo, a celo mesto utonulo u nekakav san. Turisti tamo retko salutaju, jer tu nema niti

¹⁸⁴ Nina Kostić, seminarски rad na temu Jovanka Orleanka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹⁸⁵ Isidora Đurić, seminarски rad na temu Jovanka Orleanka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

¹⁸⁶ Jelena Ercegovac, seminarски rad na temu Jovanka Orleanka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

gotičke katedrale, pred kojom bi stajali zadivljeno, ni nekog dvorca, zapravo baš nikakve znamenitosti. Nasred trga uzdiže se jedino monumentalna statua Jovanke Orleanke i deluje čudno u svojoj veličini i herojskom izgledu. Ta statua stoji tu u Vaucouleursu i podseća na one događaje koji su to mesto učinili slavnim. Tamo niko ne zna za žurbu i brzinu. Ko stigne tamo direktnim putem iz Domremija, kojim je nekad stigla i Jovanka, nađe se iznenada na jednom platou, s kojeg mu se ukaže pogled na ceo grad. Upravo na tom mestu nalazila se ranije snažna tvrđava grada Vaucouleursa. A Francuska vrata kroz koja je nekad Jovanka Orleanka prošla sa svojim pratiocima na konju u nadi da oslobodi Francusku, tek su ponovo postavljena pre pedeset godina. Kamenje je novo, a vrata su premala za tako snažnu tvrđavu. Kamenje i temelji iz Jovankinog doba leže pod zemljom delimično na dubini od jednog metra. Ova tvrđava je, uz Mon Sen Mišel, grad Orlean i Torn, bila jedna od najvažnijih odbrambenih objekata francuskog kralja. Sve to danas svedoči o Jovanki Orleanki i njenoj borbi za oslobođenje francuskog naroda od Engleza i Burgundije.

U životu srednjevekovnih Francuza sve se kretalo oko crkve, njenih svetaca, pa samim tim i oko kralja. Verovalo se da kralj nakon pomazanja svetim uljem u katedrali u Remsu postaje zastupnik Boga na zemlji. Kraljica Izabela Bavarska je bila uodata za tadašnjeg umno poremećenog kralja Karla VI kome je rodila dvanaestoro dece. Posle smrti Šarla VI nasleđuje ga njegov sin Šarl VII, koji neće uspeti da odbrani zemlju od napada Burgundije i Engleske. U Jovankino vreme, njeni rodni mesto, selo Domremi se takođe nalazilo pod vlašću Burgundije u zajednici sa Englezima. Ona je poticala iz siromašne porodice. Imala je još dva brata i dve sestre koji su umrli veoma mladi. Kao mlada devojka bila je pastirka i svakoga dana je išla u crkvu da se ispoveda. Jovanka nikada nije naučila da čita i piše. Uvek je bila skromno odevena, i oni koji su je poznavali govorili su da je ceo dan provodila u planini čuvajući stado.

Prema vlastitoj izjavi, Jovanka je prvi put čula glasove 1424. godine koji su joj zapovedali da oslobodi Francusku i u Remsu kruniše Šarla VII Pobednika. Kada je prvi put čula glasove uplašila se, međutim, posle trećeg poziva prepoznala je da je to glas andela. Kada bi začula glasove ugledala bi i jaku svetlost, a glasovi su uvek dolazili iz pravca crkve, kako je kasnije na suđenju izjavila. Sama Jovanka je čvrsto verovala u glasove anđela i svetaca koji su je podučavali i davali joj naredbe. Prema verovanju srednjevekovnog čoveka samo je čista devica mogla biti stvarno prosvetljena, jer ona nema poroka. Jovankin otac, Jakus Orleanski, dve godine pre njenog odlaska, sanjao je san u kome ona odlazi na konju sa vojnicima, pa je naredio sinovima da, ako se taj san ikada obistini, utope Jovanku.

Na Božić 1428. godine, kako će to kasnije na suđenju izjaviti, dobila je Božiji poziv da pomoći francuskom zapovedniku Robertu Badrikuru i francuskom regentu Šarlu VII Pobedniku u bitki kod Vankulera. Tada Jovanka prvi put napušta selo svog detinjstva, Domremi, odevena u bednu pastirske nošnje, ali je zapovednik grubo vraća nazad. Bio je to najusamljeniji polazak za koji zna svetska povest. Šarl VII je bio samo prestolonaslednik, pošto još nije pomazan Klodvigovim uljem u katedrali, a krunidbeni grad Rems nalazio se u rukama neprijatelja. Jovanka je snažno saoseća-

la sa dofrenom¹⁸⁷ a obuzela ju je i velika žalost zbog subbine zemlje. Ono u čemu se Jovanka razlikovala od drugih bilo je to što se nije zadovoljila time da sve ostane kod osećaja i žalosti. Njen više muški karakter nosio ju je u nova dela. Obuzela je nepokolebljiva vera. Samo tako je mogla smoći snage da izvrši svoju misiju. Njena misija bila je nemoguća čak i za najznačajnije vojskovode epohе, među kojima je bio i Badrikur.

Englezi su zauzeli Orlean 12. oktobra 1429. godine, približavajući se Šinonu, gde se nalazilo sedište regenta Šarla VII. Tako Orleanka ponovo napušta svoje rodno selo 1429. i ponovo odlazi u Vakuler. Francuski zapovednik je ponovo pokušao da je udalji, ali mu je ona rekla da je šalje Bog da pomogne Francuzima. Ovaj je uz pomoć sveštenika stavljа na prvu probu, izveštavajući o tome kraljevsku kancelariju u Šinonu. Ona oblači mušku odeću, a Badrikur odlučuje da je sa nekoliko svojih ljudi pošalje u Šinon. Glas o Jovanki se brzo širio, pa je dopreо i do naroda koji joj je dao na raspolaganje mušku opremu. Svoju kosu je poput paža kratko odrezala, a Badrikur joj daje mač. Jednoj jednostavnoј šesnaestogodišnjoј devoći iz malog sela na granici Lotaringije, moćni zapovednik Vankulera daje oružanу pratnju, mušku odeću i konja, pa ona napušta rodni kraj u nameri da prestolonasledniku vrati njegova prava i oslobodi Francusku. Što se tiče njenog puta u Šinon, pratnja su joj između ostalog bila i dva viteza koji su kasnije na njenom sudenju izjavili da se iako su sva ke noći spavalii pored nje nikada nisu usudili poželeti je, da im je ulivala ogromno poštovanje, tako da nikada prema njoj nisu osećali ni želju ni požudu. Oba viteza su u ono vreme bili mladići, a Jovanka je ako možemo verovati opisima savremenika, bila vrlo lepa devojka. Očigledno je da su njeni pratnici čvrsto verovali u njenu božansku misiju, pa su je sve vreme smatrali božanskim bićem a ne ženom. Svojim ponašanjem Jovanka je i sama podsticala takvo vladanje muškaraca prema sebi. Strpljenje joj nije bila vrlina, pre se može reći da je bila neobuzdana, arogantna i nagla. Sa druge strane bila je hrabra, nesebična i milosrdna. Jovankina inteligencija, način govora i izražavanja bili su garancija njenog uspeha. Gotovo svi savremenici koji su je videli i čuli spominju njen vrlo lep glas.

Kada je stigla u Šinon odvode je Šarlu, a on je stavljа na probu. Na njegovom mestu sedeо je vitez, dok se on sakrio iza dvoranika kako bi iskušao Jovanku. Jovanka je medu svima prepoznaла Šarla i pred njim ponizno pala na kolena. Nakon toga zatražila je privatan razgovor sa Šarlom, čiji nam sadržaj nije poznat, ali se nakon tog razgovora Šarlovo lice razvedrilo, blistao je od sreće kao da ga je prosvetlio Duh Sveti. Prepostavlja se da je pogodila sve tri kraljeve molitve koje je on u svom očajanju često ponavljaо. Pre odlaska u Orlean, Jovanka je podvrgnuta teškim ispitivanjima koja su trajala mesecima, a nakon što je jednoglasno utvrđeno da u njoj nema ni malo zlobe, da nije engleski špijun, čarobnica ni veštica, šalju je u Poatje da provere da li je ona stvarno devica. Nakon što su je pregledali francuski lekari i opatica i potvrdili da je devica, ona se vraća u Šinon i priprema za rat.

Orleanka je svojom upornošću davala dodatni podstrek francuskoj vojsci. Najpre je dobila srebrnu opremu, dakle opremu jednog štitonoše. Vitezovi su tada nosili pozlaćenu opremu. Prva nje-

¹⁸⁷ Dofen od Francuske bila je titula koja se davala prestolonaslednicima francuskog prestola od 1350. do 1791. i od 1824. do 1830.

na akcija bila je oslobođenje Orleana. U aprilu 1429. uzjahala je sa tri viteza i krenula ka tvrđavi. Tu je bila ranjena u grudi, a Francuzi su 22. maja 1429. godine isterali Engleze iz grada. Posle oporavka ponovo je uzjahala i krenula sa vojskom prema Pateju. Grad Patej je pao 18. juna iste godine. U pratinji regenta odlazi u palatu u Rems, gde je 17. jula 1429. godine Šarl VII Pobednik krunisan za kralja. Orleanska mu se poklonila rekavši da je njena misija tu završena. Međutim, naročito protiv toga bili su francuski riteri jer im je ona davala duhovnu snagu. Vrlo čudno je to što ova devojka ranije nije znala ni jahati ni rukovati mačem, a onda je lako uzjahala ratnog konja bez imalo straha, savršeno rukovala mačem, sama nosila svoju zastavu, a pri tom bila savršeni vojskovođa. Lako nije primila nikakve vojne punomoći, snagom svoje ličnosti stvorila je neosporni autoritet. 24. maja 1430. godine Jovanka je učestvovala u odbrani Kompinjea. Glavni zapovednik Gijom de Flazi napravio je grešku i Orleanska je oborenata sa konja i zarobljena, a njena vojska pobijena. Pokušala je nekoliko puta da pobegne i nadala se da će kralj Šarl platiti njen otkup, ali on nije ništa učinio. Ona je prodata engleskom kralju Henriku VI. Englezi su protiv nje organizovali crkveno sudjenje u Ruanu. Bila je zarobljena u starom zamku u Ruanu.

Prvi put se pojavila pred porotom 21. februara 1431. godine. Optužena je za lažnog proroka, vešticu i jeretnika. Takođe, optužena je da je izvršila masovni zločin ubijajući engleske vojнике. Sudsko veće od 37 sudija je 30. maja 1431. godine donelo presudu po kojoj je osuđuju na lomaču. Kada se poslednji put ispovedala rekla je da više ne čuje Božije glasove. Spaljena je 30. maja 1431. godine tačno u podne, u svojoj devetnaestoj godini života.

Četvrt veka kasnije, 1456. godine, pokrenut je novi postupak za njenu rehabilitaciju u Parizu uz saglasnost svete stolice. Beatifikovana je 1909. godine, a kanonizovana 1920. godine u vreme pape Benedikta XV. Danas je svetica Rimokatoličke crkve.

Jovanka Orleanska je primer žene koja je svojom hrabrošću i jačinom svoje volje uspela onde gde nijedan muškarac onog vremena nije. Mlada devojka u muškoj odeći, na ratnom konju, sa mačem u jednoj i zastavom u drugoj ruci, sigurno jeste obeležila istoriju. Ljudi ne treba razlikovati po tome kog su pola, rase, vere, boje kože ili nacionalnosti. Svi ljudi se rađaju jednaki i imaju ista prava koja su danas garantovana Ustavom. Ljudi se razlikuju po karakteru, borbenosti, želji za delovanjem, unutrašnjoj snazi. Zato treba da se zalažemo za ravnopravnost, ne samo za rodnu ravnopravnost već za ravnopravnost u svakom smislu, jer, na kraju dana, svi smo mi obični ljudi koji će ujutru na isti način započeti dan.

Literatura:

- ▶ Anke Kroning, *JOVANKA ORLEANKA*, Alfa- Zagreb, 1981. godine.
- ▶ <http://www.svrljig.net/forum/istorija/jovanka-orleanka-mit-a-ne-istina!/>
- ▶ <http://www.vopus.org/sr/gnoza/velike-licnosti/jovanka-darc-devica-iz-orleans-a.html>
- ▶ <http://forum.krstarica.com/showthread.php/289893-JOVANKA-ORLEANKA-NACIONALNI-HEROJ-SVETICA-ili-JERETIK>
- ▶ <http://www.joanofarc.info/>
- ▶ <http://www.newadvent.org/cathen/08409c.htm>
- ▶ http://archive.joan-of-arc.org/joanofarc_short_biography.html

MAJKA TEREZA

Majka Tereza je veoma značajna za istoriju, pre svega zbog svoje humanosti i posvećenosti pomaganju drugim ljudima, osnivajući veliki broj humanitarnih misija, pre svega u Indiji. Propagirala je istinske vrednosti života, jednaka prava i ljubav, bez obzira na pol, rasu, veru ili socijalni status.¹⁸⁸

Majka Tereza, rođena kao Agnesa Gondža Bojadži, (Skoplje, 27. avgust

1910. - Kalkuta, 5. septembar 1997), bila je časna sestra, rođena u Skoplju u cincarsko-albanskoj katoličkoj porodici. Majka Tereza je osnovala red Misionarke ljubavi. Njen srednji ime „Gondža“ potiče od albanske reči „gondže“ što znači „pupoljak“. Iako je rođena 26. avgusta, smatrala je 27. avgust svojim rođendanom, jer je na taj dan krštena. Bila je najmlađe dete u porodici. Njen otac ima vlaško poreklo i potiče iz Skadra, a majka iz Đakovice. Oboje su bili vrlo pobožni. U porodici je bilo još dvoje dece: Lazar i Ageja. Lazar se školovao na Vojnoj akademiji u Gracu, a zbog političkih razloga kasnije je emigrirao u Italiju. Njen otac radio je kao pomoćnik u apoteci, a bavio se i politikom, zalagavši se za prava Albanaca. Umro je 1919. godine kada je Tereza imala devet godina.

Isla je u osnovnu školu u kojoj se podučavalo na albanskom jeziku, a zatim je pohađala gimnaziju gde se predavalo na srpskom jeziku. Prvu pričest imala je sa pet godina, a uskoro i svetu povrdu. U ranom detinjstvu je bila oduševljena pričama o životu misionara, a od dvanaeste godine bila je uverena da se treba posvetiti verskom životu. Sa 18 godina odlučila je posvetiti život „službi Bogu“ i ušla u katolički red irskih sestara, specijalizovan za misije u Bengalju u Indiji. Otputovala je u septembru 1928. iz Skoplja preko Zagreba do Irske. Do kraja života više nije videla majku i sestru.

Otišla je u samostan časnih sestara u Rathfarnhamu u Irskoj kako bi naučila engleski jezik, jer je njime podučavala školsku decu u Indiji. Stigla je u Indiju 1929. i započela rad u gradu Darjelingu, u blizini Himalaja. Položila je svoj prvi monaški zavet 24. maja 1931. U to vreme, uzima ime Terezija, po sv. Tereziji iz Lisiehua (Mala Terezija), zaštitnici misionara. Svečani monaški zavet položila je 14. maja 1937. dok je radila kao nastavnica u školi samostana Loreto u istočnoj Kalkuti. Volela je da radi u školi i sve više je razmišljala kako pomoći siromašnima u Kalkuti. Grad je pogodila teška glać 1943. te oružani sukob između hinduista i muslimana 1946. godine. Nekoliko godina podučavala je u jednoj školi u Kalkuti, a 1946. primila je „poziv unutar poziva“, kako ga je sama nazvala, napustila školu i počela delovanje među siromašnima, bolesnima, umirućima.

¹⁸⁸ Tamara Grbić, studentkinja Fakulteta za evropske pravno-političke studije, seminarski rad "Majka Tereza", napisan i odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

Počela je misionarski rad sa siromašnima 1948. godine. Dobila je indijsko državljanstvo i otpuštovala izvan Kalkute u predgrade i brinule za ljudе u potrebi. Njeno delovanje ubrzo su primetili i indijski zvaničnici, uključujući i premijera koji je izrazio zahvalnost. Tereza je napisala u svom dnevniku da joj je prva godina bila ispunjena teškoćama. Nije imala prihoda, prosila je za hranu i potrepštine. Dobila je dozvolu iz Vatikana 7. oktobra 1950. za osnivanje manastira na području biskupije, što je bio početak kasnijeg rada manastira Misionarki ljubavi. Misija je prema njenim vlastitim rečima bila briga za: „gladne, gole, beskućnike, osakaćene, slepe, gubavce, sve one ljudе koji se osećaju neželjenim, nevoljenim, zanemarenim od društva i koji su postali teret društvu“. Manastir je počeo rad sa 13 monahinja u Kalkuti, a danas ima više od 4000 monahinja i dobrovorne centre širom sveta. Brinu se za izbeglice, slepe, obolele od side, invalide, alkoholičare, siromašne, beskućnike, ali i žrtve poplava, epidemija i gladi.

Majka Tereza otvorila je prvi Dom za umiruće 1952. godine u prostoru dobijenom od grada Kalkute. Uz pomoć indijskih zvaničnika napušteni hinduistički hram pretvoren je u besplatnu bolnicu za siromašne. Ona ga je nazvala Dom čista srca („Nirmal Hriday“). U toj bolnici bili su neizlečivi bolesnici kojima je pružena medicinska pomoć i prilika da preminu dostoјanstveno, a ne napušteni na ulici. Uskoro je Majka Terezija otvorila dom „Shanti Nagar“ (Grad mira) za one koji pate od gubavosti. Misionarke ljubavi uspostavile su niz domova u Kalkuti, gde su delile lekove, zavoje i hranu. Godine 1955. otvoren je dom „Nirmala Shishu Bhavan“ (Dečiji dom bezgrešnog srca), kao utočište za siročad i mlade beskućnike.

Otvoreni su domovi i izvan Kalkute u drugim indijskim gradovima. Prva kuća izvan Indije otvorena je u Venecueli 1965. godine s pet monahinja. Sledile su kuće u Rimu, Tanzaniji i Austriji 1968. godine, a tokom sedamdesetih i u Aziji, Africi, Evropi i SAD-u. Do 2007. godine, manastir je imao oko 450 monaha i 5000 monahinja, oko 600 misija, škola i skloništa u 120 država sveta. Njen humanitarni rad ponekad se suočavao s kritikama. Kritikovan je kvalitet nege jer su korišćene starele metode lečenja poput hladne kupke i potkožnih igala, te nije pružana sva potrebna medicinska pomoć zbog nedovoljnog broja lekara. Ponekad se bolesnici sa zaraznim i prenosivim bolestima nisu odvajali u karantine, jer monahinje, nedovoljno medicinski obrazovane, koje su brinule za njih nisu bile svesne da je to potrebno.

U toku opsade Bejruta 1982. godine, Majka Terezija učestvovala je u spašavanju 37 dece zatrobljene u bolnici na prvoj liniji bojišta. Dogovoren je privremeni prekid rata između izraelske vojske i palestinskih gerilaca. U pratnji delatnika Crvenog krsta, putovala je kroz ratnu zonu u devastiranu bolnicu kako bi pacijente odvela na sigurno.

Nakon što su se dogodile promene u Istočnoj Evropi krajem osamdesetih, pokrenula je niz projekata, što zbog vlasti ranije nije bilo moguće. Imala je čvrsti stav protiv pobačaja i razvoda, zbog čega su je kritikovali. Putovala je u posetu i pružala pomoć gladnjima u Etiopiji, žrtvama zračenja u Černobilu, te žrtvama potresa u Armeniji.

Kristofer Hitčens i nemački magazin Stern kritikovali su je da nije dovoljno koristila donirani novac za smanjenje siromaštva i poboljšanje uslova u bolnicama, a da je puno ulagala u misionar-

ski rad i otvaranje novih samostana. Kritikovana je i što je primila donacije od autokratske i korumpirane porodice Duvalier sa Haitija i od kontroverznog poslovnog biznismena Čarlsa Ketinga kojem su sudili zbog prevare i korupcije.

Godine 1962. Majka Tereza dobila je nagradu „Ramon Magsaysay“ za mir, međunarodno razumevanje i za rad u Južnoj i Istočnoj Aziji. Ta nagrada često se naziva i „azijskom Nobelovom nagradom“. Do ranih sedamdesetih Majka Terezija postala je međunarodno poznata. Njena popularnost se u to vreme u velikoj meri pripisuje dokumentarnom filmu „Nešto lepo za Boga“ (1969). Papa Pavle VI dodelio joj je nagradu za mir 1971. nazvanu po papi Jovanu 26. pohvalivši njen rad sa siromašnjima, hrišćansku ljubav i nastojanja za mir. Kasnije je dobila crkvenu nagradu „Pacem in Terris“ (1976). U oktobru 2003. godine papa Jovan Pavle proglašio ju je svetom. Majka Tereza dobila je nagrade brojnih vlada i civilnih udruga. Imenovana je počasnom članicom „Reda Australije“ 1982. godine „za služenje zajednici u Australiji i humanost u celini“. Dobila je nagrade Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država, a takođe i počasno državljanstvo Sjedinjenih Američkih Država. Dobila je i albansku nagradu „Zlatni ponos nacije“ (1994), te hajčansku državnu nagradu. Njeno prihvatanje te dve nagrade, naišlo je na kritike jer su albanska i hajčanska vlast u to vreme bile na lošem glasu. Univerziteti sa Zapada i iz Indije dodelili su joj počasne doktorate. Među ostalim nagradama dobila je i civilnu nagradu „Balzan“ za promovisanje humanosti, mira i bratstva među narodima (1978), i Međunarodnu nagradu Albert Schweitzer 1975. godine.

Nobelovu nagradu za mir dobila je 1979. godine „za rad koji preduzima u borbi za prevladavanje siromaštva i patnje, što takođe predstavlja pretnju miru“. Odbila je da učestvuje na svečanom prijemu i zamolila da se nagrada od 192.000 dolara preda siromasima u Indiji, dodajući da zemaljske nagrade imaju važnost samo zbog toga što pomažu njenom nastojanju za pomoći u svetu. Kada je Majka Terezija dobila nagradu, bila je upitana: „Šta možemo učiniti za unapređenje mira u svetu?“ Ona je odgovorila: „Idite kući i volite svoju porodicu.“ U govoru povodom dobijanja nagrade među ostalim je rekla: „Zahvalna sam i srećna što ovu nagradu mogu primiti u ime gladnih, golih, onih bez domovine, bogalja, slepih i bolesnih od gube. U ime svih onih koji se osećaju nepoželjnim, nevoljenim, nezbrinutim, u ime onih koji su isključeni iz našeg društva. Ja nagradu primam u njihovo ime i sigurna sam da će ova nagrada doneti novu ljubav između siromašnih i bogatih. Na ovome je insistirao i Isus i zbog toga je i došao na ovaj svet, da bi siromašnima doneo ovu radosnu vest“. Takođe je istakla i svoj stav protiv pobačaja: „U novinama čitamo ovo ili ono, ali nikо ne govori o milionima malih koji su prihvaćeni s jednakom ljubavlju kao vi i ja, s Božjom ljubavlju. A mi ništa ne kažemo, ostajemo nemи. Za mene su nacije koje su legalizovale pobačaj najsilnije zemlje. Oni se plaše malih, oni se plaše nerodenih. I dete mora umreti jer ga oni više ne žele - ne žele više ni jedno dete - i dete mora umreti.“

Doživila je srčani udar u Rimu 1983. godine dok je bila u poseti papi Jovanu Pavlu II. Drugi srčani udar imala je 1989. godine, kada joj je ugrađen bajpas. Dve godine kasnije, nakon upale pluća, dok je bila u Meksiku doživila je dodatne srčane tegobe. Ponudila je ostavku na svoju poziciju

ju na čelu Misionarki ljubavi, ali monahinje su tajnim glasanjem odlučile da ona ipak ostane. Majka Tereza je pristala na tu njihovu odluku.

U avgustu 1996. bolovala je od malarije i ponovo imala tegobe sa srcem. Operisala je srce, ali je bilo jasno da je njen zdravlje narušeno. Lečila se u SAD-u. Odstupila je sa čelnog mesta Misionarki ljubavi 13. marta 1997. a umrla je u Kalkuti, 5. septembra 1997. godine. Pokopana je uz državne počasti odobrene od indijske Vlade u znak zahvalnosti za njenu pomoć siromašnima svih religija u Indiji. Njena smrt je primljena s tugom u svetskim i verskim krugovima. Nawaz Sharif, tadašnji premijer Pakistana, rekao je tom prilikom da je bila jedna od retkih i jedinstvenih osoba koje žive za više ciljeve te da je njen zauzimanje za siromašne i bolesne jedan od najlepših primera služenja društvu. Tokom života i nakon njene smrti, Majka Terezija bila je vrlo cenjena u SAD-u, a 1999. godine bila je rangirana kao „najcenjenija osoba 20. veka“ po anketi u SAD-u.

Makedonski akademik Tome Serafimovski objasnio je kako je došlo do zamisli da se poznatoj rimokatoličkoj monahinji, Majci Terezi, podigne spomenik u rodnom gradu. On kaže da je ideja njenova i da je nastala pre pet godina. To bi bio jedan od simbola prestonice. Niko nikada u Makedoniji nije tvrdio da je Majka Tereza bila Makedonka, ali u Skoplju se zna da njen otac Nikola Bojadži nije bio Albanac, već Čincar. U Makedoniji se smatra da je došao red da se spomenik Majci Tereziji postavi i u Rimu. Tim više što je Rimokatolička crkva saopštila da će 19. oktobra 2003. ona biti beatifikovana, uvršćena među svete. Najava da bi na spomeniku u Rimu moglo da stoji cirilicom napisano, *Makedonija u čast svoje kćeri Majke Tereze* odmah je uznemirila albanske političare, intelektualce i novinare, najpre u Skoplju, potom i u Albaniji. Prvi se javio lider Demokratske partije Albanaca Arben Džaferi, onda su se albanski intelektualci iz Skoplja, Prištine i Tirane sastali i uputili zahtev predsedniku Alfredu Mojsiju, gradonačelniku Edi Rami i drugima kako bi se ispravila nebriga prema uspomeni na monahinju. Tereza je u komunističko vreme bila nepoželjna u Albaniji. Nije joj bilo dopušteno da se susretne sa svojom majkom Dranom i šest godina starijom sestrom Aqejom. Njih dve su pre tridesetak godina umrle i sahranjene na tiranskom gradskom groblju. U Tirani je i Akademija nauka izrazila uznemirenost i zabrinutost zbog ignorisanja nacionalnog identiteta Majke Tereze. Tražilo se da albanska vlada stane u odbranu istine o monahinji. Angažovao se i albanski ambasador u Rimu Plumb Džufi kao i italijanski ambasador u Tirani V. Januči, koji je izjavio da je nepobitna činjenica da je Majka Tereza bila Albanka, ali da i ona sama ne bi bila srećna zbog polemike o njenoj etničkoj pripadnosti. Otac Majke Tereze sahranjen je na skopskom groblju. Ono je posle zemljotresa premešteno. Predstavnici Rimokatoličke crkve u Skoplju nerado se upuštaju u pitanje etničkog porekla monahinje. Kažu da je to pitanje osetljivo, na njega se reaguje među Albancima sa puno emocija i ne bi trebalo da im smeta ako bi bilo podataka koji govore o nealbanskoj krvi. Biskupija pak ne želi da se izjašnjava. Izgleda da nikakvog spomenika za sada neće biti. Izvori iz Albanije su saopštili da su se tako dogovorili gradonačelnici Tirane i Rima.

Mudre reči Majke Tereze

* Kad manje imamo, više dajemo. Čini se da je absurdno, ali ovo je logika ljubavi.

* Poštenje i iskrenost učiniće te ranjivim. Nije važno, budi pošten i iskren!

- * Ono što si godinama stvarao u času bi moglo biti razrušeno. Nije važno, stvaraj!
- * Ako pomažeš ljudima, možeš loše proći. Nije važno, pomaži im!
- * Daješ svetu najbolje od sebe, a on će ti uzvratiti udarcima. Nije važno, daj najbolje od sebe!
- * Čovek je nerazuman, nelogičan i sebičan. Nije važno, voli ga!
- * Ako činis dobro, pripisaće to tvojim sebičnim ciljevima. Nije važno, čini dobro!
- * Ako ostvariš svoje ciljeve, naći ćeš lažne prijatelje i prave neprijatelje. Nije važno, ostvari svoj cilj!
- * Dobro koje činiš, sutra će biti zaboravljeno. Nije važno, čini dobro!"

Literatura:

- ▶ Seminarski rad Tamare Grbić, Majka Tereza
- ▶ <http://www.vopus.org/sr/gnoza/gnosticka-mudrost/mudre-reci--majke-tereze.html>
- ▶ <http://www.nin.co.rs/2003-08/14/30314.html>
- ▶ http://hr.wikipedia.org/wiki/Majka_Terezija

MARIJA, MAJKA ISUSOVA¹⁸⁹

Sve hrišćanske denominacije poštuju Mariju, majku Isusovu, slaveći je kao majku Božju, pa je tako kroz vekove, postala najviše rangirana sveta žena u hrišćanstvu. Sam Isus iz Nazareta nije o svojoj majci govorio kao o „majci Božijoj“, ona je bila jednostavna, skromna, Bogu posvećena žena. Bez obzira na to što hrišćanstvo ne priznaje idole i nikoga sem Boga, u katoličanstvu se razvio kult majke Božije, najverovatnije pod uticajem ranijih paganskih običaja. Ne treba zanemariti ni negovanje Presvete Bogorodice u pravoslavlju, recimo u Beogradskoj mitropoliji.

Crkva Hristova praznuje Njegovu Presvetu Majku na razne načine i različitim povodima. Sva tri bogoslužbena kruga kojima se molimo – dnevni, sedmični i godišnji, ispunjena su pesmama, molitvama i službama Bogorodici. Njoj su upućene molitve Povečerja, njoj se uznose tropari malih i velikih Časova, njeni su kanoni, bogorodični i krstobogorodični Oktoih, njeni dogmatici, njoj je upućen molitveni vapaj na kraju svake velike i male jektenije. Njoj su posvećeni i posebni praznici koji obeležavaju uspomenu na događaje iz života Presvete Bogorodice kao i na sve ono što se vezuje za njeno ime – pokrov, polaganje pojasa, njene čudotvorne ikone u celom Pravoslavnom svetu. Neki od njih spadaju u kategoriju velikih praznika. To su: Rođenje Presvete Bogorodice 8. septembra, Vavedenje Presvete Bogorodice 21. novembra, Blagovesti 25. marta, Sretenje 2. februara i Uspenje Presvete Bogorodice 15. avgusta. Pored njih, proslavljamo i praznike koji su vezani za život Presvete Bogorodice: Sabor Presvete Bogorodice 26. decembra, Pokrov Presvete Bogorodice 1. oktobra, Polaganje pojasa Presvete Bogorodice 31. avgusta i Polaganje rize Presvete Bogorodice 2. jula. To može samo da znači da postoji svest o važnosti ne samo ove žene nego i majke u životu svakog čoveka uopšte.

Poznato je da je Marija ili Merjem (Mirjam na judeo-aramejskom znači sjajna, izvanredna) iz Nazareta u Galileji, rođena oko 20. godine pre nove ere, od roditelja Joakima i Ane. Bila je udata za Josifa iz kuće Davidove. Isusovo rođenje hrišćani proslavljaju kao Božić i ono je opisano u Jevandelijsima po Luki i Mateju. Ova priča je svim hrišćanima dobro poznata, kao i „činjenice“ vezane za nju. Biblija smatra da je Božjeg Sina rodila Devica Marija u braku sa Josifom. Insistira se na Marijinom dečičanstvu, jer je prema izvorima do bezgrešnog začeća došlo pre ugovorenog braka. Zna se da su kazne za neveru u ono doba bile rigorozne, pa se Josif prikazuje kao milosrdan što je prihvata (ali i čvrst u veri, jer on prihvata mladu majku nakon Božjeg glasa u snu).

Marijina uloga je nesumnjivo veoma značajna, ne samo da je majka Sina Božjeg, nego je i požrtvovana žena, koja i pored svih mogućih nedaća nosi blagosloveno dete. Sama Marija nije bila

¹⁸⁹ Željko Ureković, seminarski rad iz predmeta Studije roda napisan u zimskom semestru 2012. godine.

bezgrešno začeta i predstavlja obično (mada pravedno) ljudsko biće kojoj je ukazana blagonaklonošć. Ideja o njenom večnom devičanstvu ne potiče iz Biblije. Marija je, pre svega, bila majka Isusova. Da li je Biblija spominje zbog još nečega, sem zbog rođenja Spasitelja? Marija je bila kod krsta kada je Isus umro, bila je i sa Apostolima, ali ona se jednostavno ne spominje. Njena smrt nije zabeležena u Bibliji. Ne piše ništa ni o njenoj uzvišenoj ulozi. Ona se poštujе kao Isusova zemaljska majka, ali Biblija ne kaže da ona može da čuje naše molitve, ili da posreduje za nas na nebu, mada se najviše molitvi koje su joj upućivane i koje joj se upućuju upravo sa tom molbom da se založi kod „njega“ za nas i spasenje ljudskog roda. Smatra se da je ona dobar primer onoga kakav odnos mi treba da imamo prema Bogu: »I reče Marija: "Veliča duša moja Gospoda; I obradova se duh moj Bogu, Spasu mojojemu, što pogleda na smernost sluškinje svoje; jer gledam, od sada će me zvati blaženom svi naraštaji; Što mi učini veličinu Silni, i sveto ime njegovo.“ (Luka 1,46-49).

Kada je o novozavetnim tekstovima reč, nešto potpunije svedočanstvo o Mariji Bogorodici nalazi se u prologu Matejeva i Lukina jevanđelja. Tu se, između ostalog, govori i o njenoj veridbi za po-božnog drvodelju Josifa, o rodbinskim vezama sa Jelisavetom, majkom Jovana Krstitelja i njihovom susretu u kući Zaharijevoj, o Hristovom rođenju u Vitlejemu i privremenom bekstvu porodice u Egipt, te o povratku iz Egipta u Nazaret i Isusovom detinjstvu. Mati Isusova se pojavljuje i u nekim epizodama Jovanova jevanđelja: na svadbi u Kani Galilejskoj (Jn 2,1-5), gde joj se sin prilično osorno obraća; u Kafarnaumu, zajedno s Hristovom braćom i učenicima (2,12) i, najzad, neposredno uoči Isusove smrti na krstu, pored apostola Jovana (19,25-27). Kratko se Marija spominje i u Delima apostolskim (1,14), u društvu apostola i drugih žena, za vreme zajedničke molitve nakon Hristova vaznesenja. U pravoslavnom predanju Marija Bogorodica ravnopravno s ostalim apostolima učestvuje i u žrebu kojim je određeno njihovo buduće poslanstvo. U toj verziji ona svoje poslednje dane provodi u Iveriji (Gruziji), što se dovodi u neposrednu vezu sa njenim mističnim pojavljivanjem kroz tzv. „iversku“ ikonu. Prema jednoj drugoj varijanti mita o Bogorodici, ona je svoju starost mirno dočekala u kući Jovana Bogoslova, predana molitvama i ručnom radu. I u katoličkoj, i u vizantijsko-ruskoj ikonografiji značajan motiv iz te povesti jeste, nesumnjivo, uspenje Bogorodičino, predstava koja se temelji na nekim apokrifnim izveštajima o njenom telesnom uskrsnuću. Zanimljivo je da je taj ranohrišćanski mit prerastao u religijsku dogmu tek 1950. godine.

Marija nije jedini važan lik iz Biblije, ipak, u tom mnoštvu kao što se već iz prethodno pomenu-tih načina na koji je crkva poštuje vidi, centralna je u mnogim molitvama. To je još jedan dokaz da je ženski princip u crkvi i hrišćanstvu zauzeo značajno mesto. Prisetimo se samo molitve Bogoro-dici: „Bogorodice Devo, raduj se blagodatna Marijo! Gospod s Tobom, Blagoslovena si Ti među že-nama, I blagosloven Plod utrobe Tvoje, Jer si rodila Spasitelja duša naših!“

Da li posle ovoga lebdi još u vazduhu pitanje o važnosti njene uloge? Ona je jedinstvena, jedina i odabrana.

Literatura:

- ▶ <http://one.xthost.info/protestantzg/djeca.htm>
- ▶ Božanstva i mitske ličnosti sveta (Rečnik neklašičnih mitova)
- ▶ Priredili: Aleksandar Bošković, Zoran Jovanović, Milan Vukomanović i Tibor Živković
- ▶ <http://www.bastabalkana.com/2011/06/presveta-majka-marija-bogorodica/>
- ▶ Željko Porobja, Znaci vremena 4/2005, Zagreb.
- ▶ <http://adventisti.info/teologija.php?itemid=941>
- ▶ [http://hr.wikipedia.org/wiki/Marija_\(majka_Isusova\)](http://hr.wikipedia.org/wiki/Marija_(majka_Isusova))
- ▶ <http://siont.net/u-hristu/clanci/marija.php>

SPISAK STUDENTSKIH SEMINARSKIH RADOVA

1. Nemanja Aleksić, seminarski rad na temu Katarine Ivanović, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
2. Tatjana Antić, seminarski rad na temu Elena Blavacki odbranjen je na Filozofskom fakultetu u Beogradu u okviru doktorskih studija kulture, u letnjem semestru 2012. godine.
3. Ana Banić, seminarski rad na temu Elizabeta Tjudor odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
4. Milan Banjanac, seminarski rad na temu Klara Cetkin, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
5. Ana Blažević, seminarski rad na temu Hane Arent, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.
6. Nevena Bokić, seminarski rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
7. Boris Bocij, seminarski rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
8. Aleksandar Burkić, seminarski rad na temu Milena Pavlović Barili odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
9. Vesna Vaščić, seminarski rad na temu Monika Seleš napisala je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
10. Jelena Velimir, seminarski rad na temu Isidora Sekulić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
11. Filip Vidojević, seminarski rad na temu Biljana Srbljanović, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine
12. Nemanja Gerić, seminarski rad na temu Monika Seleš napisao je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
13. Marija Gvozdenović, seminarski rad na temu Ema Goldman, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
14. Tamara Grbić, seminarski rad Majka Tereza, napisan i odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

15. Bojan Grubiša, seminarski rad na temu Monika Seleš napisao je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
16. Boris Gruba, seminarski rad na temu Koreta Skot King, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
17. Miloš Gujić, seminarski rad na temu Indira Gandi, odbanjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
18. Tanja Derikonjić, seminarski rad na temu Mirjana Karanović, odbranjen u letnjem semestru 2012. godine u okviru predmeta Studije roda.
19. Aleksandra Dežan, seminarski rad na temu Katarina Ivanović, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.
20. Jelena Drakulović, seminarski rad na temu Carica Jelena, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
21. Slađana Dujin, seminarski rad na temu Esma Redžepova, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
22. Vukan Đumić, seminarski rad na temu Frida Kalo, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
23. Isidora Đurić, seminarski rad na temu Jovanka Orleanka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
24. Predrag Zarić, seminarski rad na temu Milunka Savić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
25. Tamara Živanović, seminarski rad na temu Hana Arent, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2011. godine.
26. Jelena Ercegovac, seminarski rad na temu Jovanka Orleanka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
27. Nina Ivanda, seminarski rad na temu Marija Kiri, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
28. Sandra Ilić, seminarski rad pod nazivom Getruda Stejn napisala je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
29. Kristina Jakešević, seminarski rad na temu Hipatija iz Aleksandrije, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
30. Helena Jakovljević, seminarski rad na temu Koko Šanel, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

31. Aleksandar Jančić, seminarski rad na temu Klara Cetkin, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
32. Aleksandar Jančić, seminarski rad na temu Ajan Hirši Ali, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
33. Bojana Jevtić, seminarski rad na temu Milena Pavlović Barili, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
34. Dragana Jovčić, seminarski rad na temu Koko Šanel, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
35. Tamara Jokić, seminarski rad na temu Koko Šanel, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
36. Tijana Kankaraš, seminarski rad na temu Esma Redžepova, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
37. Dragān Kvrgić, seminarski rad na temu Mira Trailović je napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
38. Sonja Kenig, seminarski rad na temu Eni Lajbovic, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
39. Dušan Klaparević, seminarski rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
40. Vesna Korać, seminarski rad na temu Virdžinija Vulf napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
41. Dijana Krajnović, seminarski rad na temu Koko Šanel, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
42. Nina Kostić, seminarski rad na temu Jovanka Orleanka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
43. Sanja Lalić, seminarski rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
44. Helena Luža, seminarski rad na temu Hana Arent, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u zimskom semestru 2012. godine.
45. Stevan Ljuboja, seminarski rad na temu Irena Sandler, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
46. Ivana Mamula, seminarski rad na temu Odri Lord, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

47. Dejan Mandić, seminarski rad na temu Isidora Sekulić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
48. Milica Medan, seminarski rad na temu Sveta Petka, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
49. Jovana Miletić, seminarski rad na temu Madona, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
50. Jovana Milinović, seminarski rad na temu Irene Sendler, napisan u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.
51. Dejana Milovanović, seminarski rad na temu Elizabet Tejlor, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
52. Sara Milovanović, Kraljica Marija, seminarski rad odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
53. Viktorija Mladenović, seminarski rad na temu Simon de Bovoar je odbranila u zimskom semestru 2012. godine.
54. Tanja Naumović, seminarski rad na temu Milena Pavlović Barili, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
55. Živan Nešković, seminarski rad na temu Jovanka Broz, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
56. Mirjana Ninić, seminarski rad na temu Mileva Marić-Ajnštajn, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
57. Martina Novak, seminarski rad na temu Vivijan Majer, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
58. Cvijeta Novaković, seminarski rad na temu Jelisaveta Načić odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
59. Jelena Pavlović, seminarski rad na temu Koko Šanel, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
60. Jelena Pavlović, seminarski rad na temu Sapfa, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
61. Miroslava Parežanin, seminarski rad na temu Carica Jelena, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
62. Vladimir Plavšić, seminarski rad na temu Nefertiti odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

63. Milica Petrović, seminarски рад на тему Sofija Kruckovski Kovalevski napisan je u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
64. Krisja Popov, Seminarски рад на тему Roza Luksemburg, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
65. Marko Ranisavljev, seminarски рад на тему Klara Cetkin, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
66. Suriya Redžepi, seminarски рад на тему Esma Redžepova, napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
67. Aleksandra Savić, seminarски рад на тему Virdžinija Vulf odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
68. Dunja Svirčev, seminarски рад на тему Mileva Marić-Ajnštajn, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
69. Vladislav Slepčević, seminarски рад на тему Carica Milica, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
70. Adi Sinani, seminarски рад на тему Esma Redžepova, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
71. Bogdan Stanković, seminarски рад на тему Isidora Sekulić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
72. Tamara Stevanović, seminarски рад на тему Mira Trailović napisan je u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
73. Tamara Stevanović, seminarски рад на тему Ema Goldman, napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
74. Strahinja Stojković, seminarски рад на тему Jovanka Broz, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
75. Dragan Stojanović, seminarски рад на тему Milunka Savić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
76. Miodrag Stojanović, seminarски рад на тему Mileva Marić-Ajnštajn, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
77. Tatjana Stojilović, seminarски рад на тему Hatšepsut, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
78. Milica Stojanović, seminarски рад на тему Marija Kiri, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.

79. Dušan Tadić, seminarski rad na temu Jelisaveta Načić odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
80. Dragana Tančevski, seminarski rad na temu Katarina Velika, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
81. Nemanja Tenjović, seminarski rad na temu Marija Kiri, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.
82. Željka Teofanović, seminarski rad na temu Marija Kiri, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
83. Vladimir Tesla, seminarski rad na temu Hipatija iz Aleksandrije, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2013. godine.
84. Nenad Trkulja, seminarski rad na temu Roza Luksemburg, napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
85. Željko Ureković, seminarski rad iz predmeta Studije roda napisan u zimskom semestru 2012. godine.
86. Ivana Filipin, seminarski rad na temu Irena Sendler, odbranjen u okviru predmeta Studije roda, u letnjem semestru 2012. godine.
87. Nenad Cvetković, seminarski rad na temu Katarina Velika, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2011. godine.
88. Nevena Ćirić, seminarski rad na temu Džo Frimen napisan u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru 2012. godine.
89. Tatjana Šoć, seminarski rad na temu Madona, napisan u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru 2012. godine.

ZORICA MRŠEVIĆ

SVETIONICI – ŽENSKI LIKOVI IZMEĐU ZABORAVA I UZORA (RECENZIJA)

Svetionici - ženski likovi između zaborava i uzora Zorice Mršević sadrži 47 priča o 47 žena i njihovim postignućima. Sve su izuzetne. Ostvarile su jasne pomake u svim važnim sferama ljudskog delovanja kao što su politika, nauka, književnost, umetnost, šou biznis, sport. Nije pol, to jest činjenica da su žene, ono što njihova postignuća svrstava u red izuzetnih, veoma važnih, civilizacijski značajnih. No, činjenica da su žene, istovremeno afirmiše i žene i značenje "ženskog".

Ova knjiga je nastala u periodu od 2010. do 2013. godine u okviru nastave predmeta *Studije roda* na novosadskom Fakultetu za evropske pravno-političke studije. Autorka je inspiraciju ili pak dodatnu motivaciju da je piredi dobila od studenata i njihovog entuzijazma da u okviru ovog predmeta obrađuju ženske likove koji su ostavili traga i u tom smislu neumorno skupljaju činjenice za seminarske radove.

Zbirke inspirativnih primera ženskih života ovoga tipa su uglavnom objavljivane u razvijenim sredinama i kod nas su stizale u originalnoj formi ili u vidu prevoda. One naravno nisu obuhvatale primere žena iz naše sredine. Otuda je bitno da se pojavila ova knjiga čija je autorka u skup izuzetnih žena uključila i petnaestak „naših“, dakle onih koje su bitne za nas. I istovremeno, prihvatanje na ovim prostorima i žena iz prošlosti i naših savremenica, kao i onih koje tek dolaze, je važno između ostalog jer im je zajedničko da ne poštuju nametnute granice između polova.

Imajući u vidu napred navedeno toplo preporučujem Pokrajinskom zavodu za rodnu ravnopravnost da objavi knjigu *Svetionici - ženski likovi između zaborava i uzora* autorke Zorice Mršević.

Profesor dr Mirjana Rašević
Institut društvenih nauka
Beograd

Beograd, 27. avgust 2013.

RECENZIJA MONOGRAFIJE DR ZORICE MRŠEVIĆ „SVETIONICI - ŽENSKI LIKOVI IZMEĐU ZABORAVA I UZORA“

Obično se smatra da je nekome iz Srbije znatno teže da napravi neki svetski uspeh, prosto zato što dolazi iz Srbije, odnosno zato što mora da preskoči bar dve prepone, prvu preponu u samoj Srbiji, a drugu u svetu. Nije drugačije ni kada su u pitanju žene. Hteli mi muškarci to da priznamo ili ne, to jeste zaista posebno teško, pa još ako se radi o ženama iz Srbije, a ima takvih i ima priča o takvima i u ovoj knjizi, onda to zasluzuјe posebnu pažnju. Možda bi ponekad neko rekao da su za to krivi pre svega muškarci, jer je ženama teže da se probiju i afirmišu u svetu muškaraca, ali se meni na neki način čini da su, makar ponekad, za to krivlje žene od samih muškaraca. Možda su žene čak i konzervativnije od muškaraca, ali se u svakom slučaju čini da su žene te koje su spremne da jedna drugu pomalo sapliču, čak više nego muškarci. Ili da makar kažu samo jedno: „Znam ja kako je ona uspela, lako je njoj, itd.“ Slično kao i Srbi uostalom, kada se nađu u velikom svetu i kada bi bilo logičnije da jedan drugom pomažu. Zbog toga je uvek uputno poslušati, upoznati se sa pričama svih onih koji su ipak uspeli. To zaista jesu *svetionici* i ta reč zaista jeste primerena naslovu ove knjige. Ne, ne mora to uopšte biti posebno patetično kao nekakvi „svetli primeri“, mada to uistinu jesu. Radi se jednostavno o nečemu što je drugačije od uobičajenog, pa je zbog toga potrebno ukazivati na te i takve primere, ako ništa drugo.

Ova knjiga je nastala kao reakcija na ono što autorka tačno uočava kao odlike ženske istorije, koje su nažalost, dugo bile diskontinuitet i zaborav. Ali kako sve dublje zalazimo u 21. vek, postaje jasno da za ovo moderno doba nisu bili zasluzni samo veliki naučnici, pisci, mislioci, filozofi muškog pola, već i učene, pametne žene, koje polako ali sigurno zauzimaju svoje mesto na svetskoj sceni koje im je dugo neopravdano oduzimano. Knjiga dr Zorice Mršević, „Svetionici – ženski likovi između zaborava i uzora“, tome značajno doprinosi, omogućujući pozitivne i inspirativne uzore mladima oba pola.

Svetionici, zbika priča o životima uspešnih, poznatih i važnih žena na prvi pogled izgleda kao jedno od sredstava da snovi o boljem, nediskriminativnom društvu, postanu realnost. Jer, kada ustavne i zakonske odredbe izjednače polove, kada je obrazovanje svih nivoa odavno dostupno svima, kada sve više nestaju zatvorene profesije kojima mogu da se bave samo muškarci, na putu pune ravnopravnosti ostaju još samo i jedino predrasude. Svetionici Zorice Mršević ih uspešno razbijaju, dokazujući životnim dostignućima uspešnih žena svih vremena da nema muške i ženske pamet već samo uspešnih, talentovanih, vrednih i sposobnih ljudi oba pola nasuprot onima koji to

nisu. A postizanje nediskriminativnog društva u kome su lične zasluge i lični kvaliteti jedino merilo je u interesu svih. Svi dobijamo kada postoji ono što Tomas Botomor naziva cirkulacija elita tj. kada je talentovanim i vrednim pojedinkama i pojedincima kojeg god pola, moguće da zauzmu sva profesionalna mesta i sva mesta sa kojih se direktno može uticati na političke odluke. Ili rečeno sportskim rečnikom, tim čija je polovina igrača zaključana tokom meča u svlačionici, nema šanse da pobedi ni u tom, niti u bilo kom narednom meču. Danas, možda više nego ikada, moramo da igramo svi sposobni za igru, moramo u njoj da saradujemo i dodajemo loptu jer bez toga nema ništa od pobeđe ni u jednom meču sadašnjice.

Meni lično, blisko je da o nekoj temi, ma kakva ona bila, raspravljam i čitam kroz neke konkretnе životne priče, jer je to obično životnije od suvoparne stvarnosti onoga što piše u zakonskim odredbama. Često me, kao nekoga ko radi u Institutu za uporedno pravo, pitaju kakva je zakonska regulativa u nekoj zemlji i ja im obično odgovorim i to tako što pritisnem dugme i pronađem odgovarajući podatak na internetu, ali to je sve nekako uvek beživotno i tu se ne mogu pronaći obične, ljudske životne priče koje u stvari govore više od samog zakonskog teksta. Zbog toga se meni ova knjiga i posebno svidela, jer je ona upravo to, sočna i pitka životna priča o različitim ženama i različitim sudbinama koje uvek mogu biti i uzor i inspiracija. Imajući to u vidu, preporučujem ovu knjigu za štampanje.

dr Jovan Ćirić

direktor Instituta za uporedno pravo

Beograd

U Beogradu 2. septembra 2013.

